J. VINCENTII GRAVINAE
ORIGINUM JURIS CIVILIS
LIB. III.
QUI EST
DE LEGIBUS
ET
SENATUSCONSULTIS
AD
CLEMENTEM XI. PONT. MAX.
TOMUS SECUNDUS.

NEAPOLI, Ex Typographia Felicis Mosca M.DCC.XXII.
Superiorum permissu.

NITIO superioris libri, CLEMENS MAX. ab ipsomet hominis ingenio exordia juris naturalis, & gentium excitavimus: nunc iisdem ab hominibus, non quidem sparsis, & segregatis, verum convenientibus una inter se, inque communem vivendi societatem coëuntibus civilis regiminis causas & fundamenta, varietatesque rerumpublicarum eruemus. Cum enim *civitas* sit corpus ex hominibus coactum, atque compositum, si quid in corpus diffundatur universum, ex ejus oportet emanare partibus, statum, aut mutationem, & vicem civitatis totius ex *natura*, & *motu*, *moribusque* singulorum hominum evenire: nam si neque in civitatem extrinsecus migraverint, neque introrsus ex ipsismet hominibus oriantur: eas ex *nihilo* contra naturalem rationem arcessere compellemur.

I. De Justitia Civili.

CAusas igitur sive tranquillitatis, sive perturbationis, item interitus, mutationisque civilis, atque imaginem civitatis utcumque constitutae, tanquam in speculo in ipsamet natura humana spectabimus. Motibus enim partium eodem simul incumbentium atque flectentium, totum etiam corpus una circumagitur; iisdemque putrescentibus partibus una dissolvitur. Quamobrem affectio, quae hominis naturam sedat, aut exagitat, eadem si singulis in civibus multiplicetur, universam componit, evertitve civitatem. Quae eatenus coalescit, quatenus partes in communem aliquem sensum conveniunt, & ad optimum tum adducitur statum, quando cives ita cohaerent inter se, quemadmodum hominis membra toto cum corpore congruunt. Quam partium in civitate convenientiam, atque consensum inducit sola *justitia*, cum justorum sit unus concorsque sensus: injustorum vero discors, & varius: unde non mirum, si ut justorum animus affectionum concordia componitur, atque sedatur, injustorum vero vita perturbationum discordia miserrime circumvolvitur; ita & civitas justa, sibique conveniens perpetuo conservetur; injusta vero, sibique repugnans cum suarum partium variatione, turbinis more versetur. Beata igitur civitas est, in qua unaquaeque portio munus perfecte obeat suum, concordique ministerio partium, hominis bene valentis, optimaque horum temperie gaudentis reddit imaginem. Quamobrem ei naturae, quae imperio suo regit hominem atque tuetur, imperium est atque tutela committenda civitatis; menti videlicet, quae non corpori tantum humano, sed & naturae rerum praesidet universae.

II. De Mente Humana, et eius Jure in Corpus.

Etenim a mente divina, & infinita, quae corporea omnia, & incorporea voluit, procreata est mens humana, & finita, quae membris nostris, corporique praeesset: cui motus e mente, ac vita singulis momentis ingeneratur. Motus namque unde oriuntur, intereunt, & mutantur omnia, non in corporis, verum in animae natura continetur: corpus enim nullum edere potest, atque ab se ciere motum, nisi aliunde acceperit: cum *corporis* notio quantitatem quidem, soliditatem, & figuram, non vero motum involvat; corpus enim si motu spolietur, tamen manebit idem: at quantitate, soliditate, figuraque detracta, periisse intelligeretur. *Mens* vero in percipiendo, cogitandoque adeo ex sua natura versatur, ut sublata cogitatione, mens tibi diffugeret;

ret: at cogitatio unde animi natura profertur, actus est a mente continenter exoriens, qui ut permaneat, opus habet assidua productione sui ipsius; productionem vero sine motu nullam intelligimus. Unde sive cogitatio versetur eodem, sive de re una in aliam perlabatur, assiduo motu cietur, quia mentis est actio perpetuo fluens. Vivit enim, atque alitur ex novis perpetuisque animi nixibus, qui singulis momentis multiplicati pereunt continuo, atque identidem regignuntur. Quos novos perpetuo percipiendi actus, mens quomodo protulerit, sine ingenio, inditoque propriae naturae motu? Quamobrem exuere motu mentis naturam nequimus; quia eo sublato, cogitatio extingueretur. Quia igitur *motu*, qui est ab incorporea natura, animantur omnia, colligere hinc licebit, incorpoream naturam eam esse, quae sive potestate sua procreans, volensque omnia, qualis voluntas est divina, sive ab Deo creata, Deique jussu subiens ipsa certum, ac peculiare corpus, lumen rebus ferat, & vitam: corpus vero per se, si ea luce, ac vita caruerit, pondus esse tantum, & umbram intelligimus. Unde imperium animae in corpus humanum ab ipsa natura fuit institutum, quia corpus a mente deducitur, ac sustinetur: & ei sunt rerum gubernacula tradenda, unde res ipsae vitam accipiunt: ne si ab illius imperio eximantur, non ad libertatem, sed ad interitum potius tendant. Sicut autem ratio infinita motum ubique diffundens rebus imperat universis: ita debet & ratio finita, in qua imago infinitate rationis insculpitur, nempe mens humana, motu a Deo accepto imperare corpori humano, & rebus omnibus ex humana facultate pendentibus. Hinc homini utpote ratione praedito, & naturae praestantiori subjiciuntur muta, & inanima omnia, itemque ratione carentia, quibus hominis dominatio prodest, quia custodia, curaque nostra ferociam effugiunt animantium aliorum; ut hoc etiam nomine longe sint feliciores mansuetae animantes, & cicures, quam ferae, atque indomabiles.

III. De Natura Servis, et Natura Dominis.

Hinc rudibus, agrestibusque hominibus plurimum conducit parere sapientibus. Hinc & lege naturae, quae mentem imbecilliorem praestantiori subjicit, foemineus virili sexui subjicitur, cum virilis superet ea parte, qua divinitatem attingimus, & res corporeas antecellimus. Cum igitur viri, & mulieris conjunctionem natura ipsa inveniat, & machinetur, & mulier a viro ratione vincatur; minori autem ratio major lege naturae dominetur; palam est mulierem traditam esse in *potestatem viri* ab ipsa natura tanquam in custodiam, & conservationem sui. Ob eandemque rationem filii naturaliter veniunt in potestatem patris, quia liberis utilius est, ut a patre regantur, quam a semetipsis: atque hinc *imperium* oritur *domesticum*. Denique universe, quia propter mutuum usum rerum, & operarum ad vitae diuturnitatem, atque securitatem inter homines lex ipsa rationis, & natura societatem instituit; neque ulla constare societas inter eos potest, qui prudentia inter se, ac ratione discrepant; nisi prudentia, & ratio minor prudentiae subdatur, ac rationi majori, quae prospiciat imbecillioribus: nemo non viderit eos, qui mente sunt hebetiores, ingenio pinguiores fuisse creatos ad parendum, tanquam natura servos; praestantiores vero, & sapientiores tanquam natura dominos ad imperandum; non quidem propter propriam, sed propter imbecilliorum potissimum utilitatem. Quia natura non aliam ob causam subesse homines hominibus patitur, nisi ut qui securitatem, & utilitatem nequeunt parare sibi, eam praestantioris mentis imperio consequantur: unde sapientum in ceteros dominatio, utpote nexus humanae societatis, & radix publicae salutis in commune commodum ab ipsa natura, & a rationis lege procedit. Nam si *jus imperii* ducamus a potentia corporis; continuo in discordiam, & mutuam, infinitamque caedem delabemur. Cum enim absit a corpore consilium, nisi motus illius ratione, ac regula gubernentur; homines feris miserabiliores affectionibus propriis assiduo inter se pugnantibus invicem dilaniaremur. Quid praeterea tam praeposterum, atque aberrans a natura, quam potestas corporis in mentem, a qua corpus accepto motu, suam vim, & potestatem perpetuo trahit? Quid igitur possunt ad humanam societatem, & civilem vitam corporis vires? Num ad fabrilia tantum, artesque rudiores; ad prudentiam vero, & custodiam publicam erunt prorsus inutiles? Et sane nisi metus nobis impenderet ab hostibus externis, aut a motibus intestinis, ad regimen civile, corporis robur nullius forsan esset usus: utique si suae omnes, aut alienae rationi sponte parerent: intelligentes aberrantem a ratione, dum ab ea deflectit, & virtute ad vitium dilabitur, erroris poenas dare sine carnifice, cum omne vitium sit ultor sui.

IV. De Mero Mistoque Imperio.

Verum quia homines non tam cognitione, quam sensu ducuntur, ac raro caufas miseriarum adscribunt sibi ipsis, & propriis cupiditatibus, ex quibus tantum voluptates percipere sibi videntur, ignari eas fontem esse malorum, cum nunquam voluptates a vitiis veniant sine longa,& saeva cohorte miseriarum; propterea qui latentibus in animo poenis minime reprimuntur, poenis compescendi sunt exterius accitis, visuique patentibus; ut cum viribus rationis minime regantur, viribus cohibeantur corporis. Unde corporis, cujus perniciosissimum est imperium, servitium tamen est utilissimum, dum eo veluti ministro, atque satellite rationis utamur. Haec autem vis *legitima*, sive *civilis*, si atrocioris poenae facultate polleat, *imperium merum*; si vero levioris coërcitionis potestate finiatur, *mistum* appellatur: quorum hoc jurisdictioni semper, & Magistratui; illud Principi tantum, & supremae potestati cohaeret, de quibus fusius, & subtilius in nostro *de jurisdictione* tractatu.

V. De Tribus Civitatum Generibus, et Primo de Simplici, sive de Optimo Statu Civitatis.

Qua justa distributione munerum, & collocatione, ac temperamento partium secundum suam cujusque naturam ad imperandum, vel ad parendum, & ad indicendas, vel subeundas poenas, civitas recte componitur. Ac sane si homines in mutuam custodiam incumbentes, communibus uterentur opibus, ad externas repellendas injurias; intestinas vero discordias nullis neque singulorum, neque universorum reprimerent viribus; sed solo consilio, ac publico, privatoque usu perfectae virtutis, ita favillas quascumque discordiarum extinguerent, ut pacem ubique partam pro se quisque aleret, eamque abstinentia injuriarum, ac mutua benevolentia, studioque publicae, ac privatae utilitatis tueretur: haec esset beatissima civitas, atque omnium praestantissima, quippe quae ad sui praesidium solam rationem, sine ullo corporis ministerio adhiberet; & virtutibus privatorum, tanquam publicis legibus institueretur. Unde opus haec non haberet corporeis viribus, ut alios ad rectam vivendi normam traheret; quia suam sibi quisque rationem haberet ducem. Ratio vero, si omnibus affectionum nubeculis explicetur, una eademque in singulis emicabit, unicamque in mentibus hominum *boni* notionem excitabit: in quam omnes uno eodemque animi sensu conveniunt. Ratio enim parit scientiam; scientia vero simplex est, & unica, quia non descendit a rebus fluentibus, & variantibus, nempe a rebus creatis, & corporeis, a quibus producitur varia, & inconstans opinio; sed a notionibus aeternis, & incorruptis divinae immortalisque naturae illabitur in animos nostros, participesque sui ad mentium simplicitatem adducit, atque concordiam. Qui homines civilem societatem ineuntes a sola mente regerentur, sine ullo ministerio corporis; quia unus idemque sensus, atque consilium in omnes effunderetur; ideoque civitatem hanc, si talis unquam civitas inter mortales existeret, merito *civitatem simplicem* appellaremus.

VI. De Civitate Mista.

Quando vero civium potior pars a ratione gubernatur; aliae vero partes a ratione dissentientes trahuntur a sensibus, quorum varia perceptio est, atque tempore, regionibus, morbisque mutabilis: tum oportet partem rationabilem, quae natura imperat ceteris, adhibere collectas vires multorum, & ministerium publici corporis ad coërcendas aberrantes a ratione partes. Unde quia in hanc civitatem scientia, & opinio confluit; quarum illa in imperantibus insidet, haec in multitudine, quae prudentioribus obtemperare compellitur, ita ut status ejus in imperio mentis, & obedientia minime voluntaria sensuum constituatur; non absurde ergo *mista civitas* nuncupabitur.

VII. De Civitate Perturbata.

Verum quando in societatibus civilibus prudentiorem partem stultior, & virtutem vitium, ac rationem opinio superaverit; ibi vis, & error agitabit, vertetque omnia, regimenque deferet ei, qui suorum, & alienorum vitiorum satellitio sese, melioribus deprimendis, ad sublimiorem potestatis gradum extulerit. Unde quia hic natura domini subjiciuntur natura servis, & opinioni scientia in extrinsecis actibus famulatur, ac naturalis ordo miscetur, atque pervertitur: propterea recte meo judicio vocabitur *civitas perturbata*. Civitatem igitur simplicem ad unam boni, rectique rationem sese convertentem, descriptam, & informatam inveniemus in animis eorum, qui una eademque *boni* notione ducuntur: qui simul convenientes continebunt suam intra se quisque legem, suos magistratus, suos milites, ut imperio exteriori non indigeant: cum propria ipsi ratione provideant, reliquasque animi partes, quarum quaeque munere suo fungitur ad usum, & ministerium rationis adhibeant. Nam sicuti occurrentia visa oculi confestim excipiunt, ita & ratio

sta-

ſtatim complectitur cognitionem: quae ſi lucidior fuerit, ad rationis legem deſciſcentes ab ea revocabit cupiditates: quibus in officio continendis ſuſcitabit iram diſciplina rationis imbutam, & propria nativaque feritate ſpoliatam: ut quae animae partes liberae, atque ſolutae bellum ciebant inteſtinum, eae rationis imperio parentes pacem civitatis pariant interioris. Verum neſcio an civitati illi ſimplici ullus pateat in humana vita locus, quia nulla neque plurium, neque unius hominis ratio perpetuo vigilat. Cui aliquando torpeſcent, ſi frena defluxerint, iis tantiſper laxatis, affectiones, & cupiditates exilient, & exultabunt: atque inſtar Phaëtontis equi rectorem trahent ipſae ſuum, ut poſtremo atterant, atque conculcent. Unde quia non omnes, ſed ſoli ſapientes eſſe ſibi queunt rectores ac duces, iique non gregatim, ſed ſparſim inveniuntur; non mirum, ſi nulla ex hoc genere civitas, quam ſimplicem diximus, componatur. Cum itaque rari ex hominum turbis propria ratione regantur, opus eſt, ut univerſi ratione gubernentur aliena, & mente paucorum, cum pauci ſint admodum in qualibet natione ſapientes. Itaque oportet iiſdem luminibus atque conſiliis civitates, quibus quiſque ſapientum cupiditates ſuas, iramque gubernat; ut quemadmodum ira, & cupiditas in ſingulorum animis recte compoſitis obtemperat rationi privatae; ſic potentia, numeruſque major, nempe proceres, & multitudo pareant ſapientum ſententiis, quae ſunt mens civilis corporis, a qua in univerſam rempublicam ratio propagatur: eaque civilis vitae conſtitutio erit miſta civitas: quo etſi paucorum virtutes conveniant, & vitia plurimorum: tamen quia plurium affectiones paucorum rationi ſubjiciuntur; evenit ut a virtutibus vitia ſuperentur, & civitatis conſtituatur ſtatus, quatenus mortalis vita patitur: omnium, optimus.

VIII. De Legibus Civilibus, et earum Causa.

Verum inſolentia, & livor opulentiorum adverſus eos, a quibus prudentia vincuntur, itemque multitudinis amentia, quae magis divitias, quam prudentiam admiratur, ſapientum conſiliis nunquam cederent; neque populus ſeſe regendum iis traderet adhuc viventibus, niſi propriam ſibi perſonam ſubtraherent, atque divinum numen, quae ſuprema ratio eſt, ac ſumma lex creatarum, & aeternarum rerum inducerent, rationemque ſuam viventem, & loquacem converterent in rationem inanimem, & ſcriptam, omnique affectione ſpoliatam, quae *leges* appellantur. Quamobrem *primaevae* leges, vel revera ipſum Deum habuerunt auctorem, quales fuerunt Hebraeorum; vel ad Deum revocatae fuerunt a ſuis cujuſque legislatoribus, ut adjecta legibus auctoritas divina, legislatores ab invidia, & leges a contemtu, & contumelia vindicaret. Eaſque in animis etiam defixere *jurejurando*, quod vinculum erat in veterum inſtitutione tenaciſſimum, ita ut eo delato Radhamanthus judicia omnia ſanctiſſime, ac celeriter expediret. Non enim in priſca innocentia, & integritate morum opiniones illae deterrimae ad religionem, & fidem commerciorum evertendam eruperant: quarum aliquae non minus impie, quam inſane Dei naturam funditus tollunt, aliquae a gubernatione rerum eam ſtolide abjiciunt; aliquae nihilominus perfidae, mortalibuſque noxiae, ſummoque Numini contumelioſae permittunt quidem Deo rerum univerſarum regimen, & poenarum, atque praemiorum arbitria; ſed eum velut in ſocietatem criminum nefarie vocantes, muneribus a rapina, & fraude, atque alienarum opum uſurpatione venientibus, & motibus corporis, verbiſque nullo animi ſenſu pronunciatis, ac mentis obſequiis placabilem ponunt.

IX. De Auctoritate Jurisiurandi, et Juris Divini.

Nihil autem religioſum & civilem hominum ſtatum facilius diſſolvit, quam remiſſio, & laxamentum quantulumcumque jurisjurandi, quo publica fides, & legum obſignatur auctoritas. Quamobrem Lycurgus, ut perpetuo jurejurando ſuas muniret leges, redire ad cives noluit, quos ad legum ſuarum cultum ſacramento, uſque ad reditum ſuum obligarat. Atque is Apollini leges adſcripſit ab ſe conditas: Minos vero Cretenſium legislator Jovi: Numa AEgeriae Deae, quſcum in ſylvarum receſſibus colloquium habere ſimulabat: & ne percurram ſingulos legum auctores, nefas fuit apud Romanos ferre leges, antequam captis auſpiciis Deos conſoluiſſent, ut ab eis adprobatae viderentur. Nunquam enim recta ratio publice imperaverit, niſi vel a Deo mittatur, vel ab hominibus nomine; atque auctoritate divina conſecretur. Quomodo enim ſententiae unius hominis voluntates parerent univerſorum, atque ad illius obſequium converterent publicas vires, nempe imperium, & jurisdictionem, niſi cultum illum exhibere ſe crederent praeſtantiori naturae. Hinc AEgyptii non modo publicas civilis regiminis inſtitutiones,

nes, verum & privatas artes, atque doctrinas, & eorum exemplo Pytagoraei philosophiam omnem suam, in *religionem* convertebant, ut quos ratio non posset, divina emendaret auctoritas: Nos igitur, & ante nos Hebraei unice inter mortales beati; ad quos Dei Filius rationem simul attulit, auctoritatemque divinam: quibus corruptelam humanae rationis emendavimus, & falsum divinitatis colorem ab humanis institutis abstersimus: legislatorem accipientes eum, qui non certis populis, aut regionibus, sed naturae hominum universae leges tulit aeternas insinuatas, atque enutritas consilio sapientiae illius, quae omnium creatori adfuit, dum extenderet Coelum, suspenderetque fundamenta terrae, quae illi semper, etiam ante rerum ceterarum exordia praesto fuerat.

X. De Variis Civitatis Mistae Formis.

Sed jam ad formas civitatis mistae, cujus exordia posuimus, transeamus: ac deinde ad alias, in quas civitas mista convertitur, quando paucorum quidem opulentia, & satellitium unius, atque potentia, vel licentia multitudinis redegerit leges in suam potestatem, ut vis rationem sibi subjecerit, atque utilitas publica cesserit unius, aut paucorum commodis, aut multitudinis effrenae libidinibus; tum enim, quia naturalis, atque civilis perturbatur ordo, & ratio ab affectionibus, leges a violentia superantur; merito *civitas* nobis *perturbata* nuncupabitur, in qua perinde atque in civitate mista, tres itidem erunt status, invicem sibi opposita ratione respondentes: nempe *unius*, *paucorum*, & *multitudinis*; quorum quisque optimus delabitur in pessimum sibi oppositum, habentque singuli distinctum simul cum natura nomen. Etenim in civitate mista, potestas unius *regnum* appellatur; potestas paucorum, dicitur *status optimatum*; potestas multitudinis, *respublica* nuncupatur; quorum nomina simul cum natura eorum civitatis perturbatione mutantur. Namque si leges ab uno superentur, cadit *regnum* in *tyrannidem*; si a paucis, *optimatum status* transit in *dominationem paucorum*, quam graece dicimus *ὀλιγαρχίαν*; si a multitudine, *respublica* defluet in *statum popularem*, sive *δημοκρατίαν*, quae duae postremae possent etiam appellari *tyrannides*, haec plebis, illa paucorum.

XI. De Regno.

Exordiamur autem ab imperio unius, quae optima est certe reipublicae species, ubi legibus famuletur. Siquidem semper inest in humana natura ferinum illud a nobis antea significatum, quod pacandum, & compescendum est verecundia legum, in quibus humanitas feritatis expers includitur. Etenim ut probo quisquam sit ingenio praeditus, tamen si procul a legum conspectu recesserit, proprioque indulserit arbitrio, liberam, ac supremam rerum potestatem adeptus, in potestatem deveniet propriarum cupiditatum: a quibus exutus dominio sui ipsius, in aliorum vitam, & opes veluti lupus impelletur. Neque enim difficile fuerit, hominem in lupum immigrare, si sanguinem lambere coeperit alienum, atque vitae unius insidiatus, cogatur deinceps modo unum tollere, modo alium, a quo vel vivente, ultionem injuriarum timeat, vel moriente praedam speret pinguiorem. Unde is ibi majus peccatum inveniens, ubi magis opes abundant, criminandis assiduo divitioribus, alienisque substantiis devorandis, suam in dies augebit famem: quales fabula fingit eos, qui comedendis humanis visceribus ad aram Lycaei Jovis in lupos mutabantur. Hinc eum optimum dicemus regem, qui norit regere semetipsum, rectoremque propriarum cupiditatum, rectorem aliorum quoque fore beatissimum existimamus. Unde merito Plato philosophicam exigit in Rege naturam: qui propriae securatis arcem non in praeruptis rupibus aedificet, sed in fastigio virtutum suarum; neque satellitio, sed justitia sibi subjiciat animos civium; & admiratione, ac laude probitatis, latentes inimicos exarmet, atque prosternat. Quales felicissimis hisce temporibus Christianos Europae reges omnes habemus, qualesque horum exemplo evasuros confidimus, quotquot intellexerint, eam inter homines vitam esse beatissimam, quae dolorum pariter, & voluptatum participet minus; quaeque levioribus motibus impellatur, sive molestis illis, sive jucundis: cum nulla sit vehemens sine vehementiori perturbatione voluptas: ac neminem tuto, & tranquille possidere suum, qui perpetuo cupiat aliena. Quarum sententiarum homo ad imperium non ambitione, ac sponte sua; sed partim rogato aliorum perget, partim vero metu, ne si potestatem ipse publicam detrectet, se simul, civesque suos relinquat in potestate deteriorum. Atque huic non aliunde profecto satellites ad corporis custodiam capiendi erunt, quam a suorum numero civium: cum enim pro civibus, non vero contra cives muniatur; opus minime habebit satellitio exterorum. Quo autem tale quis ingenium adferat ad regnum,

gnum, & regnando retineat, oportet ut quod optimum natura tulit, educatione diligenter enutriat. Excelsum enim omne, ac generosum ad vitiorum, aeque ac virtutum fertur extrema, prout bonam, aut malam educationem nanciscatur; aut rectae, vel pravae consuetudini dedatur. Mentis enim solertia, & acumen optimas pariter, ac pessimas artes prae ceteris facilius, ac celerius arripit. Unde nihil deterius homine injusto, qui simul artes, & scientias calleat: eas enim torquens ad pravitatem, quo majori facultate pollet, quoque acutius cernit, eo scelera cautius, atque in graviorem aliorum perniciem exorditur. Quales Alcibiades fuere, ac Julius Caesar, qui cum summam dicendi, atque agendi felicitatem accepissent a natura; propter depravatos tamen suorum temporum mores, abs se prava educatione, pravaque consuetudine contractos, se simul, ac patriam perdiderunt. Animus vero tenuis, & imbecillis nihil adeo magnum publice, aut privatim, sive boni, sive mali promoverit. Quo magis is, quem propter praestantes animi dotes natura eduxit, atque adornavit ad regnum vinciendus est legibus, & laudis amore, infamiaeque metu aliorum judicio subjiciendus. Nescio enim an quis justitiam magnifaciet, nisi hominum de se opinionem, aut potentiorum injuriam vereatur. Hinc videmus humiliores de justitia esse sollicitos, potentiores vero minime: quia illi damnum, hi lucrum ab injustitia sperant, neque ob animi coecitatem intelligunt justitiam componere partes interiores hominis, & civitatis universae: injustitiam vero tum has, tum illas distrahere, atque lacerare: ita ut ne malitia quidem ulla consisteret sine aliqua parte justitiae. Siquidem latrones neque contrahere, neque conservare societatem scelerum possent, nisi fidem inter se datam colerent, & ex legibus, pactionibusque mutuis rapinas distribuerent: alioquin si secum etiam injuste agerent, alter in alterum irruerent, & societas illico solveretur. Is igitur princeps una secum suisque cum subjectis mire conveniet, eritque felicissimus, qui se justitia munierit, & sibi pro muris circumdederit leges patrias: quarum cultu sibi securitatem, & concordiam regno parabit. Sub incerto enim jure nemo bonorum, aut animae securus vivit. Ideoque cogitur infidus esse principi, quisquis principem suspicatur infidum fore legibus, sub quibus ei se cives concrediderunt. Ut autem impellat alios ad perpetuam reverentiam legum, quibus & ipse una cum ceteris custoditur: cultum, & studium earum oportet a semetipso exordiatur. Legibus enim, quibus ipse obtemperat, ceteri libentius obtemperabunt: nulla namque vi facilius animi populorum, quam principis exemplo circumaguntur. Tum vero altius in animos regia jussa descendunt, cum e legum voluntate depromuntur: ita ut Rex caput videatur esse magistratuum; imperiumque illius fons appareat *legitimae jurisdictionis*, quae in principum placita, velut in rivulos traducatur. Hinc prudentissime Romani cum gravem capitis animadversionem in reum decernebant, utebantur formula illa: *Lictor lege age*: ut non hominis, sed legis imperio adimi vita videretur. Ideo qui principum velit esse potentissimus, quam fieri rarius potest, legum veniam concedat, cavebitque, ne populus mutabiles censeat leges; utpote in quibus, & salus communis, & securitas principis nititur. Quid autem stultius, quam crebra legum venia relaxare imperii vincula, & variabilem ostendere auctoritatem earum, quarum potestate ipse princeps aliis dominatur? Quo plura enim a legibus ad suum trahit arbitrium, eo redditur imbecillior, quamvis potentior evadere sibi videatur. Postquam enim homines crebra remissione legum abjicere coeperint metum earum, atque reverentiam, facile sibi exeunt reverentiam hominis, cujus omnis e legibus fluit auctoritas. Legibus enim homines obligat imago ipsa justitiae, per naturam impressa mentibus, & per leges explicata, ita ut dum lex dominatur, divina ratio putetur imperare: cum nihil aliud sint leges, quam distributio mentis affectionibus prorsus expertis. At homini homines tantum vi subjiciuntur, quae nisi lateat sub specie saltem adumbrata justitiae, aut publicae utilitatis, diu minime tenebit; quia sublata lege, non homo, sed fera, quae in homine admiscetur imperabit: unde sicuti homo sine ulla ratione duce per se corruit, ita & civitas absque lege, sive ratione publica dissolvetur: & qui publicum omne ad privatam deflectit utilitatem, in discrimen adducet, utrumque; ut summae prudentiae plerumque sit velle infra quam possis; nec satis unquam laudetur Hesiodus docens, *dimidium* plus esse, quam *totum*; jureque commendetur Spartanus ille Theopompus, qui regiam, quam obtinebat potestatem, extenuavit, objecto ei Ephororum imperio; quo consilio quantum posterioribus re-

regibus poteſtatis ademit, tantum dominationi eorum ſecuritatis adjecit & vitae. Unde ab uxore correptus, quod regnum filio imminutum traderet: *minime*, inquit, *reddidi enim diuturnius*. Regnum enim is minus invidiae, periculique ſubierit, qui ſe ſupra ceteros minus extulerit, quique multos ad exercitium publicae poteſtatis admiſerit, plures adjunget ſibi pedes, & oculos, & manus: cujuſmodi ſunt a rege creati magiſtratus, qui ſi liberum ſibi ſuae juriſdictionis exercitium permittatur, cum ſalute regis propriam auctoritatem putabant eſſe conjunctam. Unde non regis tantum, ſed & propriae utilitatis cauſa curabunt populos in fide continere. Quo ſtudio minime tenebuntur, ſi viderint munus eorum, regis arbitrio ſaepius interceptum, atque turbatum. Quo magis cavendum principibus, ne attingant Magiſtratuum auctoritatem, neve cognitiones illorum ad ſe trahant: niſi quando per gradus res ab eorum judicio, ad ſupremum principis ex provocationis lege devolvatur. Hinc plurimum profuerit futuro regi plures antea geſſiſſe minores & majores magiſtratus, & majorum juſſibus parere didiciſſe: ut ex proprio experimento ſenſum colligere valeat ſubjectorum. Propterea illi ſunt imperio aptiores, qui diu parere aſſueverint: quia tolerabilium, & intolerabilium onerum argumentum a ſemetipſis capiunt, & a recordatione praeteriti temporis: ac probe ſciunt quantum ſubjectis ſuis tuto ſit imponendum: ne alias de eo praedicetur, quod de domino ſuo Plautinus ille Soſia:

AEquum eſſe putat, non reputat laboris quid ſit,
Neque aequum, anne iniquum imperet cogitabit.

Quod ſui taedium, atque offenſionem populorum nullo pacto ſuſpicabuntur ii, quibus adhuc pueris dum adoleſcerent, multaque ſtulte, atque immodeſte appeterent, omnia permittebantur a nutricibus, praeceptoribuſque ſuis: qui plerumque regum filios curae ſuae concreditos adulando, & blandiendo e ſtultis reddunt ſtultiores; ut non immerito regni Perſici ruinam Plato mulieribus adſcribat, & eunuchis, qui Cambyſem a puero, dum Cyrus procul bellis diſtineretur, aſſiduis delinimentis, atque aſſentationibus, non ad prudentiam, ſed ad inſignem amentiam inſtituerunt. Hinc non mirum ſi qui ab ineunte aetate appetere omnia, & omnia pariter obtinere conſueverint, reliqua vita nihil ſibi negandum unquam, nulli ſumptui ſua cauſa parcendum, ac ne pauxillum aliis relinquendum opinentur eorum, quibus ipſi delectantur. Atque his ex moribus eveniet, quod praedicit Xenophon, *(a)* ut non raro qui optimam beatarum rerum portionem poſſiderent, cum reliqua invadere conarentur, ſuarum quoque rerum poſſeſſione deciderint. Adeo autem in animis hominum pollet *aequalitas*, ut ſicuti juſta imperia *inaequalitate* ſubvertuntur, ita e contrario injuſtae dominationes aequalitatis, atque juſtitiae ſimulatione conſerventur. Quamobrem nulla tyrannis diuturnior ea, quae regiam probitatem imitatur. Quo de genere apud Graecos plures fuere tyrannorum: qui praeter potentiam illam, vi & fraude quaeſitam, qua volentibus pariter, & invitis dominabantur; in ceteris regias virtutes, & artes partim re ipſa exercebant, partim in ſpeciem uſurpabant: ut injuſtitiam dominationis juſtitiae uſu, ac ſimulatione tuerentur: fingebantque omnia non ſua, ſed reipublicae cauſa ſuſcipere, pecuniamque alienam non in proprias voluptates, ſed in communes utilitates multitudine vectigalium exhaurire: atque ita invidiam elabebantur eorum, quorum labores, ac tenues opes depaſcerentur. Immo & publicarum quoque rationum inſpiciendarum copiam omnibus faciebant: ut non dominos, ſed patresfamilias agere viderentur; quam opinionem alebant humane ac familiariter cum civibus agentes, atque ab eorum praecipue uxoribus, & cognatis abſtinentes, parenteſque pudori foeminarum; ac publicis monumentis augentes, ornanteſque civitatem, ut procuratores, & cuſtodes exiſtimarentur illius. Immo auctoritatem rerum divinarum per ſummam perfidiam ad ambitionem propriam detorquentes, templa ſedulo inſtaurabant, ſacrificia ſolennia inſtituebant, ſatagebantque ſacrorum: ut iis obeundis pietatis opinione, avaritiae, atque ſaevitiae ſuſpicionem declinarent, arcentque ab ſe inſidias, & odium ſubjectorum eum maxime verentium, qui pietatis exercitatione numinibus carus, Deum ipſum videretur adjutorem, ac vindicem adverſus aggreſſores tam ſancti capitis habiturus. Quos autem inter cives praeſtare viderent, eos evehebant ad honores, ne majus quid in libero populo, quam ſub domino ſeſe aſſequi poſſe ſperarent. Honores autem in plurimos homines particulatim tribuebant: ut ſe ipſos aemulando cum principis majore ſecuritate alter alterius facta viciſſim ſpecularen-

XII. DE TYRANNIDE.

(a) *in* Cyropaed. *lib.* I. *in fine.*

B tur;

tur : cavebant vero maxime, ne unum prae omnibus extollerent, praecipue quem confidentiorem noscerent, & ingeniosum : ne sibi periculum, augenda nimis illius auctoritate, crearent ; ac si quem altius, quam propria utilitas, aut salus postulabant, extulissent, eum non repente, sed paulatim, ac sensim e summo inferius detrahebant. Porro voluptatibus nimiis aut se nunquam explebant, ne per eas enervarentur ; aut si modum aliquando transirent, vel inhonestas appeterent, omnium, atque etiam domesticorum oculos effugiebant. Praeterea vel supplicia raro constituebant, vel invitos, & paterno in filios animo eo se adductos esse simulabant : ac delictorum veniam quidem per se, poenas vero per magistratus decernebant : ut amorem in se transferrent, & odia refunderent in magistratus. Injurias vero ab insidiis potissimum abstinebant, quos iracundiores experirentur simul, & honestiores: hi enim & quia facilius mortem, quam contumeliam tolerant, & quia prae ira periculum omne contemnunt, minime dubitabunt suamet anima emere quod cupiunt : propriamque vitam in precium offerre mortis alienae. Divitibus praeterea, & egenis, contraria ratione, placere studebant : illis quidem propter conservationem divitiarum, quibus rerum commutatio nunquam est sine periculo : istis vero propter defensionem ab injuriis potentiorum, quos a pauperiorum corporibus prohibebant. Una tandem erat eademque ars juste, atque injuste regnantium, quam reges quidem publicae, tyranni vero propriae utilitatis causa exercebant : diverso consilio virtutes praeferentes easdem, contrarioque animo paria studia suscipientes. Qui vero simulatione virtutis injustam dominationem retinere nequirent, vel propter impotentiam animi nullum patientis fraenum ; vel quia scelere parta saepe sunt sceleribus munienda gravioribus ; ii ut sibi caverent praestantiores viros deprimebant, e medio tollentes eos, qui subliniora cogitarent, publicosque coetus, & frequentiam hominum prohibentes, ne dum convenirent, fidem inter se vicissim darent, atque acciperent, animosque jungerent, atque consilia communicarent; praecipue vero excludentes facultates illas omnes, atque scientias, unde aluntur in mentibus honestiora, & libero homine digniora. Enutritus enim inter studia literarum, gravibusque doctrinis institutus neque ad vile obsequium, neque ad servitium est opportunus. Quamobrem ingenia extollebant humiliora, tenuesque animos, atque jejunos ; praesertim vero indoctos, & qui doctrinae inopia laudem vili obsequio captarent, prae ceteris ad magistratus evehebant. Proceres vero frequentes in suo comitatu adesse jubebant, ut sub principum oculis nutus eorum, & motus taciti, qui sunt indices animorum, subjicerentur ; ac dum occuparentur circa principes, nil temporis eis ad servitutem recogitandam, & res novas moliendas omnino superesset. Ut autem latentes, atque obstrusos omnium sensus eruerent, crebros, & frequentes exploratores clanculum dimittebant, atque ad publicos coetus, & ad privatos pariter hominum conventus allegabant : ut etsi ab aliis internoscerentur, tamen metum incuterent, praesentiaque sua sermones principi noxios cohiberent. Ob eandem causam foeminis fraena laxabant, eisque per speciem urbanitatis imperium in viros permittebant, ut domi suae mulieres ad loquendum, & familiariter secum agendum quoscumque vellent admitterent ; ut quorum sermonibus plurium cogitationes retegerentur principibus per foeminas, quae tanquam hamo in virilibus animis piscantur: nulli enim facilius, quam mulieribus nobis blandientibus, roburque nostrum dissolventibus, praecordia reseramus:nihilque servis tyranno fidelius, & mulieribus, quae abjecto sunt ingenio, & ob servitium, cui perpetuo eas mancipavimus, nullo sensu servitutem a libertate distinguunt, eaedemque nusquam ducunt, quam sub tyranno jucundiorem : Luxu enim potissimum delectantur, quem tyranni illi impendio alebant, quia luxus depopularetur opes civium : qui cum inter se de magnificentia aedificiorum, atque mensarum apparatu, & vestium, & supellectilium splendore stulte contenderent, sumtuum aemulatione proprias opes extenuabant, ac principis potentiam extollebant, non solum propter discordias, quae inter eos nascebantur, & offensiones animorum, dum secum fastu, & magnificentia certarent ; verum etiam quia dum opes absumerent, minus idonei sensim reddebantur ad resistendum injustis imperiis : ac demum quia portoria, & vectigalia, quae sunt principum opes, augerent arcessendis exterius peregrinis mercibus : quibus in urbem convehentis vectigalium, atque portorium solutione, bona privatorum ab aerario principum absorbebantur: ita ut Dionysius ille Syracusius quinto quoque anno rem familiarem singulo-

rum

rum tributis, & vectigalibus exhauriret. Multi vero initio tyrannidis majorem partem privatorum bonorum proscriptionibus, & mulctis rapiebant, eademque civibus reddebant praemiorum nomine, dum modo unum, modo alium honorarent: atque ita restituendis bonis avitis civium, ac largiendis alienis, liberales, & benefici vocabantur. Hinc Policrates, Herodoto teste, dicere solebat, gratius amicis fore, si sua eis redderentur, quam si nihil omnino illis fuisset ablatum. Servis praeterea in publicis privatisque negociis utebantur, eorumque maxima familiaritate gaudebant: effusiores enim servi sunt ad adulationem, qua mire tyranni capiuntur: ac rerum administrationem aut liberis hominibus prorsus auferebant, aut illis tantum ex liberorum numero tradebant, quos propter animi subjectionem, ac turpitudinem sors ad libertatem, ad servitutem vero natura tulisset. Ad res enim injustas, atque turpes, justi homines, & honesti praecipue ingenui, atque veraces nullius omnino sunt usus: quippe qui disciplinam eam ultro ignorant, ac vehementer abhorrent. Ideo sub tyrannis illis jacebant elevatiores animi, atque omnium contumeliis patebant, cum animi magnitudo pro furore haberetur. Unde Horatius assentandi studio Labeonem adversus Augustum contumaciorem, & immoderatam dominationem liberius accusantem, *insanum* appellavit. Nec mirum si dominatores injusti hostium numero habeant justitiae cultores, quibus propter justitiam sunt odiosi. Honorem autem exteris, quam civibus habebant majorem, & cum illis potius, quam cum his amicitiam jungebant: propterea quod minus fidos putabant sibi fore, quos opprimerent, quam illos, quos honore, ac donis afficerent. Ingenti praeterea magnificentia ludos apparabant, festosque dies crebro celebrabant, ut spectaculis illis populus a cogitatione rerum novarum abstraheretur, & amore praesentis status, ac mutationis odio caperetur deliciis irretitus, & cantibus, quibus eorum animi laxabantur. Adulteria vero, aleam, ceteraque peccata graviora libenter dissimulabant, immo & consulto nutriebant; ut si aliquando aliquem oderent, illius perdendi causam in promtu haberent, summissis accusatoribus, qui crimen in oblivione jacens opportune suscitarent. Quamobrem tyrannis leges non sunt utiles nisi cum violantur, & negliguntur: ut non mirum si eas non educatione in pectoribus hominum, sed tantum in voluminibus atramento curent imprimendas: quo seminarium fiant poenarum dominorum lucro cedentium. Unde iis tanquam retibus utuntur, non ad emendandos mores, sed ad involvendos eos, quorum vitam in sua potestate habere concupiscunt. Ideoq; legum cultores tyrannis omnino sunt inutiles, immo & exosi: quia innocentia vitae causam eis adimunt rapinarum. Praeterea veteres illi, quorum studia referimus, tyranni, solo metu populum in fide continentes, cogebantur paratam semper secum habere militiam: ac ne ocio milites tumultuarentur, eos omnino ducere compellebantur adversus hostes: ideoque levem quamcumque belli causam arripiebant. Crebris autem bellis, ut quisque principi esset invisus, proposita dulcedine laudis gravioribus periculis objiciebatur: & milites propter spem praedae, mercedes desinebant expectare promissas; populus vero tributa: & vectigalia, quae duriter, ac miserrime pendebat, non in privatam principis rem, sed in communem nationis gloriam, & publicam securitatem, prorogatis imperii finibus, ac debellatis hostibus versum iri opinabatur. Ac milites quidem bello, cives vero in opere publico magnificis monumentis aedificandis, atque insanis molibus extruendis occupabant, opes illorum simul, & corporis vires atterentes. Hinc AEgyptiorum regnum pyramides, & Pysistrati aedes Jovis Olympii, & Tarquinii aedificia supra sumptus aliorum ante se regum, quibus cum artibus tyranni uterentur, amovere procul a se cogebantur omnes, qui pravitatem eorum intelligentes aversabantur: quales profecto sunt ingeniosi homines, ac honestiores & generosi, ut contra quam medicus, qui e corporibus conatur ejicere deteriora; illi e corpore civili, sive de regno ejicerent partem hominum praestantiorem. Quamobrem tyrannis illis, vel omnis vita repudianda erat, si versarentur inter bonos, unde impendebant insidiae; vel miserrima vivendi ratio eligenda, aetasque transigenda inter stolidos, viles, & abjectos, atque propudiosos, & infames: maximoque felicitatis humanae alimento carebant amicitia: & qui tam insane venereas voluptates concupiscebant, ut earum plerumque causa pericula principatus adirent; potiore tamen libidinis condimento privabantur, amore videlicet, cujus nunquam compotes fuerint, quicumque percipiunt a mulieribus id, quod cum capitis discrimine negaretur; nesciunt enim

enim illi formidine, an amore mulier eo inducatur. Unde tyranni, qui vitiosarum voluptatum causa virtutes dereliquerunt, vix tamen aliquam inveniunt in vitiis voluptatem, eamque turbatam capiunt, & ancipitem, atque sollicitam, & angore, poenitentia, metuque circumdatam. Quibus molestiis omnino liberior status est privatorum quietus, atque tranquillus: quem opinione, ac spe longe majoris felicitatis in periculosam, & inquietam dominationem tanto studio, atque labore commutarunt, in occupanda libertate aliena propriam amittentes: cum is tantummodo potiatur libertatis, qui neque serviat ulli, neque dominetur. Non magis enim servus ab imperio pendet herili, quam dominus a fide, ac voluntate servorum. Et haec quidem de regno, quod in oppositam sibi tyrannidem degenerat.

XIII. De Regimine Optimatum, et de Nobilitate.

Alter a regno gubernationis gradus, *regimen* est *optimatum*; eorum nempe, qui ad honores, & magistratus non opibus, & potentia, sed potissimum nobilitate generis attolluntur, & opinione virtutis concepta in animis a generis antiquitate, atque illustri serie majorum, quorum praeclare animi dotes creduntur in posteros exemplis, & educatione descendere. Ideoque a civibus nobiles praeferuntur aliis, quorum nondum ullis egregiis facinoribus virtutes in lucem exierint. Etenim ubi quis rebus praeclare gestis, aut ingenii sublimitate, atque doctrinarum eximiis laudibus innotuerit, quamvis nullis majorum factis commendetur, tamen in ordinem nobilium inseritur ab ipsa natura. Siquidem duplicem esse nobilitatem intelligimus, naturae alteram, alteram locorum. *Nobilitas naturae* ab extrema virtute procedit, qua praeditus ubique terrarum, & omnium opinione, ac gentium jure clarescit; *nobilitas locorum* angustior est, ac certarum regionum finibus clauditur, patriisque finitur legibus, quibus in nobiles referuntur, quotquot e certis creantur, notisque familiis. Cujus nobilitatis barbarae quoque gentes potiuntur, apud quos, uti & apud nos plures nobiles, quos natura propter animi tenuitatem, atque ignaviam ad perpetuam oblivionem, atque contemptum, ex illustribus familiis in suae gentis dedecus procreavit. Quae locorum nobilitas bonorum, atque opum continuatione sustentatur; iis vero defluentibus, nobilitas etiam dilabitur; quia non in praesenti virtute, sicut alia, sed in hominum opinione, atque admiratione fundatur: quae opinio, & admiratio una cum memoria veterum facinorum sensim extinguitur, ubi ea, quibus fulciebantur exteriora ornamenta, & antiquae virtutis indicia disperierint. Quapropter status optimatum recte constitutus erit, quando ibi honores invenerit, non modo id, quod opinione ducitur optimum, nempe propago nobilium, sed illud maxime, quod natura optimum fuerit, homines nempe ingenio, doctrina, & moribus illustres; qui si nobilitatem transferunt in filios, multo majorem certe praeferunt in semetipsis. Verum si eo in regimine magistratum capiunt non solum qui sunt nobiles a majoribus, verum etiam qui a suis virtutibus, quamvis plebei generis; quonam argumento regimen optimatum a populari statu discernemus? Ita nimirum, si magistratuum creationem non populo, sed nobilium suffragiis committemus; ut quem ad magistratum perducere velint, etiam si e plebe sit suscipiendus, in numerum cooptent suorum. Nam & inter Romanos, qui Curules magistratus gesserant, etsi patricii non essent, senatorium tamen ordinem, & jus imaginis, nempe nobilitatem assequebantur. Est & alia optimatum respublica huic ex adverso respondens, ubi etsi magistratus, & honores certis familiis, nempe solis nobilibus deferantur: tamen plebs una cum ceteris ad suffragium admittitur; ut Romae primis Consulum temporibus usitabatur. Data enim populum magistratuum creandorum potestate, prohibetur nobilibus, ne per factiones ad se omnia convertant. In optimatum igitur statu minime alterutri ex partibus committitur utrumque; ita ut vel nobiles jus habentes suffragiorum, suffragio exclusis plebeis, tamen ex eis assumant ad magistratus, quos virtutibus noverint illustres; vel si solis nobilibus magistratus pateat, jus eorum creandorum populo tribuatur.

XIV. De Ordine Medio Civium.

Verum quia plebei plerumque animo sunt abjecto, & ad vile servitium proni, vel ad insolentiam praecipites; nobiles vero in superbiam elati, facile ad injurias impelluntur; ideo si nihil inter plebejos, & nobiles interponatur, ipsique invicem committantur; aut alterum genus ab altero deprimetur, aut assiduis seditionibus misere fluctuabunt. Hinc numerus augendus eorum, qui *medii status* cives appellantur: quorum propter mediocritatem divitiarum, & educationem inter literas, & liberales artes animus ita componitur,

ut neque vilescat egestate, neque opulentia tumeat, neque communi plebejorum, & nobilium morbo ignorantia obstupescat. Hujusque status cives libramentum sunt plebis, & nobilitatis: nam contra exultantem nobilitatem ordo hic plebi adjunctus utiliter opponetur; & contra insolentiam plebis nobilibus opportune adjungetur: ita ut, utroversum ordo iste flexerit, lances exaequentur; quam Romana respublica utilitatem ab Equitibus capiebat. Atque is *ordo medius* hanc etiam egregiam reipublicae navabit operam: nam in qua civitate honores tantum nobilibus mandantur; plebejorum suffragiis admistus eos impellet in partem nobilium saniorem, habebitque plebs, quorum consilio judicia sua regantur: ea vero in urbe, ubi nobiles tantum suffragium habent, honores vero etiam plebeis aperiuntur, erit ordo iste, unde viri suscipiantur idonei, honoribusque digni quasi e seminario bonorum, & vena virtutis.

XV. DE DOMINATIONE PAUCORUM.

Quae temperies paullatim dissolvitur, & status optimatum, sive *Aristocratia* transit in statum paucorum, sive *Oligarchiam*; si ordo iste medius langueſcat, & contemnatur, honoresque tantum tribuantur divitioribus: ita ut cogendarum pecuniarum studium quotidie augeatur. Quod facile contingit, quando praestantium virorum filii parentum opes, vel sustinendis falsis criminationibus, vel gerendis honoribus exaustas, ac se ob tenuitatem patrimonii, spe illorum adipiscendorum, depulsos animadverterint. Etenim tum se totos mercimonio tradunt, & quaestui, atque studio rei familiaris. Qua via redeuntes ad avitam potentiam, ubi ad magistratus pervenerint, eandem aviditatem adferunt ad judicia, quam tota vita mercimoniis exercendis aluerunt; ut quemadmodum antea in contractibus lucrabantur, ita quaestum facere studeant ex jurisdictione, potentiam, quam emerunt vendentes aliis, qui pecuniam eis, vel judicantibus offerunt, vel suffragia ineuntibus: atque ita sensim in pecuniae potestatem universa devolvuntur: quia per eam omnes, aut judiciis, & poenis eximuntur, aut licitatione suffragiorum attolluntur ad magistratus. Quamobrem ubi mercatores illi judiciorum, & potestatum gubernacula civitatis arripuerint, invidentes aliis praemium virtutis, & sumptus in adipiscendis honoribus factos a novis petitoribus repetentes; tandem lege lata constituunt, ut publica ministeria deferantur ex censu; ex eoque prout major erit, aut minor augeatur, aut decrescat gradus dignitatis. Qua lege fundatur status paucorum, sive oligarchia, quae tyrannis est plurium; perinde atque status optimatum, regnum apparet esse multorum. Quantum autem in paucorum statu pecuniae accedit honoris, tantum decedit virtutibus, quae ibi magis contemnuntur, ubi divitiae plurimum honorantur, veluti si appendantur in libra cujus dum altera pars attollitur, altera declinat. Cujusmodi civitas, quam non prudentior, sed opulentior moderatur, eandem fortunam subierit, quam navis, cujus clavus non nautae, sed institori utpote opulentiori tradatur. Cum igitur hujus civitatis proceres, dupli affectione, & contraria distrahantur, superbia nempe, quam ex potentatu concipiunt, & avaritia, quam ab ineunte aetate induerunt: neque suae rei parcunt, ut alios magnificentia superent, neque alienae, quam illico ubi rapuere, profundunt. AEmulantur enim alius alium, & alter ab altero sumtibus provocatur; ita ut opulentior mediocrem secum certantem, & pecuniam sub usuris a se mutuantem sensim absumat, & crescente quotidie foenore, patrimonium devoret illius. Unde paucis ditescentibus, plurimi ad inopiam in dies rediguntur: qui substantias avitas ad alienos translatas intuentes, & in memoriam revocantes majorum fortunas, ac dignitates, indignantesque se cessuros novis hominibus ab se ditatis, una cum reliquo inopum innumerabili coetu potentioribus insidiantur: ita ut unius civitatis muris, cives cum hostibus concludantur, nec una, sed duae videantur esse civitates animis inter se pugnantes; altera divitum, altera pauperum: quos proceres illi, utpote sibi suspectos, atque infensos metuunt adscribere in militiam, si exercitium ducere oporteat adversus hostes: ac peregrinis, & mercenariis copiis uti coguntur, partim publicis, partim privatis sumtibus eos alentes, aeque tamen imperii fines unquam proferentes; pectoribus enim civium propriam vitam pro communi salute, atque gloria opponentium, non emtis militibus imperium in alios populos extenditur: ideo qui principes publicam omnem ad sese attrahunt potentiam, eam oppido extenuant: ceteri enim iique innumeri publicae utilitatis minime participes, nihil de suo conferre in commune laborant; quia sibi non videntur haberi pro civibus, cum in-

incommodorum tantum, non autem commodorum, honorumque participent; sed pro servis, quorum proprium est odio habere dominos. Ideo qui praeesse diu, ac secure cupiunt, curabunt, ne cives ademtam sibi libertatem, & magistratuum capiendorum facultatem suspicentur. Alioquin uti servi adversus dominos, ita & plebei adversus proceres, furtim insidias molientur. Quo plus enim hominibus timoris injicitur, eo magis ingenium eorum ad fallendum exacuerit. Hinc nihil astutius, & fallacius pueris, foeminis, & servis: quia parentum, & maritorum, & dominorum imperium expavescentes, latendi, aut fraudandi artem assiduo meditantur. Juvabit igitur esse in hos, praecipue in uxores, & liberos aliquando indulgentiores, ut animus eorum sit nobis apertior; indeque aut facilius caveamus illos, aut fallendi necessitate liberemus, ac ad ingenue, & liberaliter cogitandum inducamus.

XVI. De Republica, et Statu Populari.

Igitur in statu paucorum, leges divitibus obtemperant, potentiores voluptuose, ac muliebriter educantur, & luxu, crapula, ludis, cantibus meretricibus, pueris symphoniacis dissolvuntur; pauperes vero victus duritie, atque immensis laboribus exercentur: ita ut illi propter vitam desidiosam, & muliebrem ignaviam obstupeant; hi vero propter egestatem, & invidentiam assiduo vigilent, & occasione data, si aliqua seditio interius excitetur, aut exterius auxilium eis adjungatur, fame, ac rabie veluti ferae in praedam agantur, divitum bona diripientes, eoque majori confidentia irruentes, quo se numero, & robore, ac desperatione valentiores illos vero paucitate, foemineoque cultu fractos, & enerves, atque divitiarum causa exterritos intuentur. In qua fluctuatione civitatis, vel divites, ut multitudo placetur, cum plebeis partiuntur honores magistratus, & agrorum divisione, aut aeris alieni remissione divitias: & hac potentiae, pecuniaeque partitione nascitur inter eos aequalitas mater status illius, qui peculiari, & angustiori significatione *respublica* nuncupatur; vel iidem divites pertinacius contendunt, pugnantque acrius cum plebeis; & tum quia partem nullam sibi avelli patiuntur, coguntur, juxta illud Hesiodi, totum tandem amittere. Superati enim a numero, & robore, ac desperatione plebejorum, veluti dedititii a plebe conditiones: ac leges accipiunt, exutique potentia partim ex urbe, partim ex propriis patrimoniis, partim etiam e vita cedere compelluntur: atque ita publica omnis administratio, & imperium, & summus honos devolvuntur ad plebem, indeque, constituitur *status*, atque *gubernatio popularis*. Ac prior quidem ille status, qui angustiori significatione generalis vocabuli *respublica* dicitur, maxime convenit naturae tum universae, tum humanae peculiari: quae mixtae profecto sunt, ac variae, plurimisque temperatae corporum generibus; quorum si quid prae aliis dominetur, humores corrumpit ceteros, & corpus postremo putrefacit. Igitur in republica, quae perfectam hominis temperiem imitatur, exprimitque rerum naturam, & humanam, quaelibet populo portio tum in magistratibus, tum in judiciis partem juris, atque potestatis habebit sibi congruentem: sicuti quaelibet hominis portio suum accepit munus a natura praecipuum. Quemadmodum igitur consilium Deus in mente locavit, vires in corpore; vires autem consilio subjecit, & menti potentiam tribuit in corpus; ita & in republica Senatus non tantum e nobilibus, sed e plebejis sapientioribus, & ob longam honorum gestionem rerum humanarum peritioribus coactus, veluti mens, & ratio civitatis, consultandi, deliberandique munus obibit, certosque sibi magistratus vindicabit, quorum auctoritate jus consultandi, providendique tueatur. Et quoniam lex sola respublicas, sive sub uno, sive sub optimatibus, sive sub universo populo constitutas distinguit a tyrannide, quae non modo in dominatione unius, sed in imperio paucorum, & universae plebis deprehenditur, quando pro legibus imperant hominum voluntates; ideo certis legibus, jussuque publico a prima civitatis institutione munienda sunt consulta Senatus: ut si certis de rebus in publicam, non in privatam utilitatem ad judicium ejus adductis Senatus decreverit, universam obliget civitatem, si de negociis, & judiciis iis agatur, quae longe rectius quieta paucorum, atque tranquilla deliberatione, quam tumultuosa contentione multitudinis transigantur. Atque ut Senatores attributos sibi magistratus, & certorum judiciorum potestatem sibi retineant, arceantque inconsultam inde plebem, oportet eos magistratus, eaque judiciorum exercitia magnis onerare sumtibus, ut plebeis plerumque tenuibus desiderium sui minime commoveant. Ita enim solis opulentis una, & melioribus in eo munere patebunt, abstinebuntque iis ultro tam qui e Senatoribus,

quam

quam qui sunt e plebe deteriores, nempe tam pecuniosi, & avari, quam te-
nues, & viles; neque in campum descendent; nisi honestiores, qui divitiis
gloriam anteponunt, ut in AEdilium Curulium creatione contigit; quem ho-
norem ultro patriciis plebej remiserunt, ne ludorum sumtibus premerentur.
Certos quoque plebeis oportet paratos esse magistratus, qui numquam ad Se-
natores transferantur: ut habeat plebs, quos publica potestate semper armatos
adversus insolentiam nobilium opponat, quales tribuni fuere Romanorum.
Creabuntur tamen tum ii, tum senatorii etiam magistratus universorum suf-
fragiis, judiciaque illa majoris prudentiae indiga, Senatoribus quidem, sed
a populo mandabuntur; ne quid in republica geratur, cujus universi aliqua
ratione non participent. Et ne multitudine comitia perturbentur, neve civi-
tas seditiosis redundet hominibus, occupanda plebs est opere rustico, majorque
pars promota re agraria in agros deducenda, ut minus habeat in urbe nego-
ciorum, ac minus in ea permaneat inopum, & ociosorum: quorum hi propter
desidiosam vitam, illi propter desperationem, & egestatem studio tenentur
assiduo rerum novarum. Hinc etiam eveniet, ut minus in urbe nascatur opi-
ficum, qui artes tractant luxuriae ministras, novisque sensuum oblectamentis
inveniendis,& civibus ad insanas rerum inutilium emtiones provocandis alie-
na patrimonia, vel in mundum muliebrem commutant, ut

Bene parta patrum fiant anademata mitrae,

ut Lucretius ait; vel in scaenicos apparatus, aut in pudenda praemia musi-
corum. Optimus vero populus est agricolarum, atque pastorum, atque ibi ci-
vilis, & militaris virtus haerebit firmius, ubi plurimum est rei agrariae, at-
que pecuariae studium. Pastores etenim, & agricolae, quia urbe absunt pro-
pter laborem rusticum, quo exercentur, & quia spem victus ducunt a proven-
tu agrorum, & pecorum, neque fame ad desperationem aguntur, neque ocio
conciones frequentant, neque ducuntur studio rerum novarum: & si ducendi
fuerint in bellum, erunt milites validiores; utpote parce, ac duriter vivere
assueti, frigus, & aestum tolerantes, ac sub dio nocte, atque interdiu ma-
nentes. At si de rebus iis agatur, quae non tam consilio, quam viribus ex-
pediuntur, eae ita deducentur ad multitudinem, ut ipsi per se statuisse vi-
deantur, quod viribus tolerandum, atque opibus est sustinendum universo-
rum: ne quid sibi supra vires ab aliis impositum conquerantur, qualia sunt
vectigalia, tributa, opera publica, & onera tum civilia, tum & militaria,
quibus suscipiendis auctores fieri oportet plebejos magistratus, ad quos, uti
diximus, aditus nobilibus obstruetur; quamvis magistratibus plebeis senatus
consulendi, & sententiae dicendae causa minime claudatur. Atque ita sicuti
Senatores seorsum a plebe, ita & plebej seorsum a Senatoribus certos sibi ma-
gistratus attributos retinebunt: praeter magistratus alios, & honores, ac sa-
cerdotia, quae promiscua esse oportet plebeis, & Senatoribus. Ac ne dum
quis magistratu fungitur, movere quid audet e publicis institutis, vimque si-
bi parare ad extraordinarium imperium, publicae administrationis rationem
reddere cogentur omnes magistratu exeuntes. Nam & mitissima, optimaque
ingenia pervertuntur, nisi ab arbitrio pendere compellantur alieno; alioquin
homines nacti summam potestatem, abstinere nequibunt ab injuriis, atque in
odium devenient plurimorum, a quibus, ut caveant, velint nolint, necessi-
tate saltem sui muniendi ad appetendam tyrannidem adducentur. Optimus
autem hic reipublicae status, quem descripsimus, cujus cives, neque propriae,
neque alienae cupiditati, sed tantum legibus, nempe rationi divinae pa-
rent, partim ex optimatum regimine trahit, partim ex dominatione plebis;
in cujus effrenem potestatem omnino dilabetur, quando temperie ista pertur-
bata, leges sub imperium furiosae multitudinis redigentur: quae nimio desi-
derio libertatis decidet in miserrimam servitutem, in quam convertitur per-
niciosa licentia; qua plebej exultantes, atque omnia ex libidine gerentes, ac
semetipsos invicem oppugnantes, publicasque vires, & opes in diversum
amentissime trahentes dirimuntur in factiones; ac plerumque in binas majo-
res; meliorum alteram, alteram vero multorum: quorum priores illi vin-
cuntur a posterioribus istis: quia in summa illa perturbatione rerum, facile
consilium a violentia, & ratio ab impetu, & numero superatur; praecipue
quia quando deteriores in meliores irruunt, semper fere astutiori aliquo inci-
tantur, qui sese ducem illorum obtulerit, quique viribus multitudinis usus
ad optimates deprimendos, ubi calumniando apud populum, insidiasque
tendendo, modo unum, modo alium, aut bonis omnibus mulctaverit, aut

in

in exilium egerit, aut poenis capitalibus ejecerit e vita, hisque fraudibus adversarios omnes suae cupiditatis callide, crudeliterque sustulerit; metuens insidias ab iisdem, aut ab eorum filiis, quos tot injuriis exagitavit, poscit a populo custodes corporis, ut sensim, atque paullatim exercitum sibi comparet familiarem ex exteris, quem alit bonis proscriptorum; donec ad eam potentiam perveniat, qua ipsum auctorem potentiae suae populum novis militibus perterrefactum, omni potentia spoliet, imponendis vectigalibus, convertendisque in praedam suam opibus illorum, cum quibus una olim substantias praedabatur aliorum, ut in hanc plebis amentiam recte illud Hieremiae conferatur:

Vae qui praedaris, nonne & ipse praedaberis?

Atque ita populus legibus parere antea recusans, carnifici suo, quem proprio sanguine alit, obtemperare compellitur: & multitudo inconsulta, quae libertatem supra modum concupivit, a cupiditate illa sua in servitium deducitur illius, quem pro vindice communis libertatis extulerat. Is enim jam e populi ductore tyrannus, humano sanguine cruentatus, dentes tabo manantes, in plebem retorquet nutricem suam, viscera, quae illum peperere voraturus, iisque artibus crudeliter usurus, quas in describenda tyrannide superius exposuimus.

XVII. DE CIVILI CONVERSIONE RERUM ROMANORUM.

His de civitate traditis, ratio, atque conversio Romanae reipublicae facile patebit: cujus in vicissitudine caussas licet omnes, & eventus rerum humanarum introspicere. Percurrit enim, obiitque res Romana status civiles omnes, utpote creberrimis agitata motibus: ideoque non mirum si diversis temporibus in varias, ac denique universas reipublicae formas assidua circumvolutione migraverit. Orta enim respublica sub regimine unius, atque a Romulo in summa juris aequabilitate concordiaque ordinum constituta, perque manus regum aliorum ad Tarquinium superbum usque traducta, sub hoc postremo decidit in tyrannidem. Quo de statu per Brutum erepta & Valerium Consules, tradita eorum consilio fuit optimatibus, sub imperio consulari tantum a patriciorum ordine suscipiendo. Irrumpentibus autem in patriciorum potentiam Tribunis, quos a Senatu per seditiones plebs impetraverat, plebej partem reipublicae a patriciis ad se traduxerunt, impetrata non modo consulatus, sed & honorum fere omnium, & connubiorum, atque sacrorum communione. Unde cum plebs patribus par muneribus esset, numero superior; facile tandem, & Senatum in potestatem adduxit suam: excitatis ex se frequenter seditiosis Tribunis plebis, praecipue Gracchis, qui commota in libertatis perniciem sub ipsa libertatis recuperandae imagine, agraria lege, plebem inopem in optimatum, & opulentiorum agros, velut in praedam agebant hostilem. Cumque contentiones hae rempublicam lacerarent, consiliumque prudentum violentiae subjicerent plurimorum, plebisque odium, iramque perpetuo in patricios accenderent; plebej palam suos vindices, ac tutores contra patriciorum injurias extollebant: patricii contra suscitabant suos, quos utrimque cum propriis factionibus inter se committebant. Atque cum plebejus modo, modo patricius assertor superaret; reipublicae vires atterebantur. Nam si Marius vicisset patricios, si vero Sylla plebejam factionem trucidabat, donec, quiescente Syllana proscriptione, odia civium non placata, sed malorum diuturnitate lassata tantisper deferbuerunt, quoad redeuntibus viribus, novisque sibi ducibus injuriarum oblatis, iterum in certamen civile sub Caesare ac Pompejo devenerunt. Victor autem Caesar a plebe inauspicato nutritus, atque in Reipublicae pestem, extraordinariis imperiis, ad summam potentiam eductus, evertit omnino rempublicam, & plebem, cujus vindicem se praeferebat, ipsam oppressit simul, & Senatum, eosque traduxit in satellitum, & suarum copiarum potestatem. Qui satellites cum Caesarem amisissent, conspiratione sua paternarum opum, & odiorum heredem Augustum ad eandem, ac majorum potentiam, extinctis Bruto, & Cassio liberatoribus orbis terrarum, extulerunt. En brevi fatalem Romanae vicissitudinis orbem e caussis a nobis superius expressis impulsum, atque circumactum. Quo vertente, Romanae nobis natae sunt leges post conditas leges XII. tabularum latae, quas hoc tertio libro complectemur; utile arbitrantes ingenia studiosorum ad generales imperiorum, & legumlationum adduxisse caussas, antequam converterentur ad leges: quarum vis omnis atque potestas ex imperiorum, ac civilis regiminis, unde nascuntur vi, ac potestate cognoscitur. Ea porro est Romanae Jurisprudentiae dignitas, atque majestas, ut nemo Romani Jurisconsulti nomen mereatur, nisi ubi e re fuerit publica, norit etiam agere legislatorem. Ad quod mu-

munus, & nos studiosos nostros, quantum tenuis facultas nostra tulit, instituere curavimus. Quod haud difficulter philosophorum haec a nobis exposita ratio, & primaeve Romanorum leges cum ea contextae praestiterint: si ad contemplandarum simul, & gerendarum, atque ad divinarum, & civilium rerum artem, ingenium nanciscentur idoneum.

Igitur more nostro Caj, & Justiniani divisionem amplectentes a legibus ad personas pertinentibus exordiemur. Personarum autem, aut liberi sunt, aut servi, quorum conditio quemadmodum vetustis legibus constituta, immutatave fuerit, patebit ex legibus, & S. C. quae proferemus.

XVIII. De Lege Fusia Caninia.

Ac celeberrima est lex Fusia Caninia, quae & Furia non paucis dicitur, substituta, post inventam ab Appio literam R, in veteribus nominibus R pro S; unde utrumque, & *labos* dicitur, & *labor*, *vapos*, & *vapor*. (a) Hanc autem legem Augusti temporibus latam esse colligitur ex Svetonio, (b) qui etsi legislatoris nomen reticeat, Augusti tamen sollicitudinem de tuenda Romani nominis dignitate, ac legis ejus sententiam prodit. (c) Latores legis plerique ponunt Furium Camillum, & C. Caninium Coss. anno A. U. C. IↃCCLII. quo anno inter omnes non constat, an hi Consules fuerint; reperio enim Cornelium Lentulum, & Lucium Calfurnium Pisonem: Furius autem Camillus anno IↃCCLIX. aliquorum sententia Consul fuit cum Nonio Quintiliano. Raevardus (d) in antiquo exemplari *Fussiam Caniniam* legi testatur; ex qua lectione adducitur, ut credat latam Q. Fusio Caleno, & P. Vaticinio Coss. anno IↃCCVI. ac retractatam, & expensam, atque amplificatam sub Augusto a Cajo Caninio Gallo, conjunctaque fuisse Fusii, & Caninii nomina, ut in aliis legibus observamus, quibus cum veteris auctoris, tum instauratoris nomina praefixa legimus. Quoquomodo se res habeat (quis enim si bona fide agere velit in tot vetustatis tenebris caligare se non fatebitur?) hanc disputationem de *servorum libertate* Augusti tempore aut institutam esse constat, aut certe suscitatam. Ea vero lex effusam morientium in manumittendo facilitatem ad certum modum, & praescriptum numerum coërcebat; viventibus liberam facultatem permittebat. Hominum enim liberalitatem dum vivunt rei familiaris ratio, & egestatis periculum satis per se moderatur; morientes vero facile dissipant ea, quorum usu brevi sunt amissuri. Illa vero parte lex occurrit, qua vergit hominum inconsulta facilitas. Unde intercedenti mulieri Vellejanum succurrit, non donanti: liberius enim mulieres promittunt, quam donant. Praeterea Romani facile patrimonium suum in funeris sumtus effundebant; quoque posteris opulentiam ostentarent, servos liberabant, ut pileati liberti funebrem pompam comitarentur. Unde, ne libertorum numero supramodum aucto, servili sanguine Urbs pollueretur; inhibendam esse censuit Augustus manumittendi licentiam. Quominus assentior iis, qui negarunt lege Fusia Caninia comprehendi fideicommissarias libertates; propterea quod heredibus in servis dominii pars aliqua supersit, nempe jura patronatus, quae danda fideicommissaria libertate, adhuc in herede permanent. Huic enim conjecturae Papiniani (e) auctoritatem opponimus, apud quem lib. 22. *quaest.* testator ab heredibus petit, ut ex tribus, quos habebat, servis, unum & alterum manumittat; itaque in jubendo servat legis modum. Cur praeterea Paullus *lib. singul. ad l. Furiam Caniniam*, (*f*) negat servum, quem per *legem* (scilicet Caniniam) manumittere testator non poterat, quemque alteri, ut manumitteret, legaverat, posse a legatario manumitti, quia in fraudem legis parendum voluntati non esset, ideoque censet servi commodum ad legatarium pertinere? Unde ingenue pro sua doctrina, & gravitate Cujacius errorem suum recognoscit, & corrigit, (*g*) receditque a veteri sententia. Negarat enim alibi fideicommissarias libertates lege Fusia Caninia comprehendi: igitur non directas libertates tantum, sed & fideicommissarias hunc ad modum lex Fusia Caninia redigit, ut qui duos servos habet, manumittere possit ambos; ex tribus vero servis, non plures, quam unus, & alter manumittantur: (*h*) subductis autem duobus usque ad decem pars dimidia, a X. usque ad XXX. pars tertia; a XXX. usque ad C. pars quarta; a C. usque ad IↃ. pars quinta, nempe C, ut non liceat hunc numerum excedere, etsi plures, quam IↃ. servi possideantur. (*i*) Unde Vopiscus in Tacito, *servos*, inquit, *manumisit intra centum, ne Caniniam transiisse videretur*. (*k*) Constat autem Romanorum non paucos patrimonium omne suum in servis habuisse constitutum. Pedanio enim quadrigentos servos tribuit Tacitus. (*l*) Plinius vero Caecilio Isidoro quatuor mille. Laurentius denique apud Athenaeum refert (*m*) vigin-

(a) Quintil. *lib. 1. cap. 4.*
(b) *in* Aug. *cap. 40.*
(c) Cujac. *paratit. C. de l. Fusia Canin. toll.*
(d) *conject. c. 1. lib. 2.*
(e) *l. 22. si legatario D. de fideicom. libert.*
(f) *l. si quis. eum 37. D. de condit. & demon.*
(g) *tit. C. de fideicom. libert.*
(h) Paullus *sent. lib. 4. tit.* 14. Ulpian. *frag. tit. 1.*
(i) *distincte* Cujac. *ad lib. 4.* Paul. *sent. tit.* 14.
(k) *Vide* Cajũ *in lib. 2. tit. 2. instit.*
(l) *annal.* 14. *cap. 43.* Plin. *l. 37. cap. 10.*
(m) *l. 6. n. 137.* Seneca *de trãquil. cap. 8.*

ti milia servorum fuisse, qui Romae possederint. At si ultra modum danda libertate testator excurrisset, tum scripturae ordo servabatur, ut qui primi scripti essent, si numerati legitimum modum conficerent, liberarentur; qui vero a justo numero superessent, in servitute manerent. (a) Altero ejusdem legis capite continebatur, ut ne confuse, & permixte, veluti, *servos meos, ancillas meas liberos esse volo*, sed nominatim, & distincte manumitterentur servi, veluti, *Stichus, Dama, liberi sunto*. Quamobrem si legitimum quis numerum manumittendo excessisset, eorumque nomina in orbem, confusoque ordine scripturae locasset, ac in ejus orbis area, sive spatio scripsisset, *liberi sunto*: neminem eorum placuit esse liberum, cum in circulo non pateret unde duceretur legitimus numerus, aut ubi tandem aliqua ex parte ductus insisteret, ut enim Ocellus Lucanus ait, *Circulus undique similis, & aequalis, ideo sine principio, & fine*. At si communibus notis testator usus fuisset, veluti *coquus meus liber esto*, cum unum haberet coquum; perinde est ac si nominatim manumisisset. Officiorum enim, ut inquit Paullus, (b) & artium appellatio, nihil nominum de significatione mutat; nisi cum plures sunt ejusdem artificii. In numero autem servorum ineundo, computabantur & fugitivi, quorum possessio animo retinetur. Justinianus vero hac lege, veluti libertatis impedimento, sublata, pristinam manumittendi facultatem restituit, (c) eo tantum ejus legis capite probato, quo servos nominatim manumittere jubemur.

(a) Cajus *Instit.lib.2.cap.2.*

(b) *lib.4. sent. tit.*14.

(c) C.*de l.Fuf. Can.to.l.* Cuja. *ibid.in parat.*

X:X.

DE LEGE AELIA SENTIA.

Sed alia manumissionibus impedimenta obtulit lex AElia Sentia pluribus sane capitibus; lataque fuit Augusti aevo, (d) nempe Sex. AElio, & C. Sentio Coss. A.U.C.IↃCCLVI. vel potius IↃCCLV. in quem annum horum consulatum emendatior temporum ratio confert. Alia enim lex est ab ea, cujus Cicero meminit; in qua turpiter labitur Mynsigerius. Ex hac autem lege quo ab honestissima civitate averterentur maculae hominum flagitiosorum, pudendaeque famae, qui vel ob turpem fugam inusti essent in fronte notis, a quibus *stigmatiae*, ac *subverbusti* dicebantur, (e) vel aliquo in crimine deprehensi essent, deinde torti, aut ad ferrum dati, aut objecti bestiis, aut in publicam custodiam ducti; constitutum fuit, ne hi manumissi commercium, aut connubium, aut testamenti factionem, aut ulla civitatis jura consequerentur; jussumque ut ad eam conditionem redigerentur, qua peregrini, qui abjectis armis se, suaque omnia vinctos dedissent in ditionem populi Romani. Unde servi illi manumissi, ut conditionem, ita & nomen *dedititiorum* consequebantur, sine ulla spe Romanae civitatis adipiscendae. (f) Verum obscurato sensim decore Urbis, lex etiam AElia Sentia languebat, ut reddito cunctis pari manumissionis jure Justinianus eam sustulerit. (g) Alterum libertatis impedimentum excitavit lex AElia Sentia ex *aetate* cum servorum, tum dominorum: nam nec servus triginta annis minor vindicta manumitti, nec minor viginti annis dominus manumittere poterat; nisi adducta, probataque causa in Urbe apud consilium quinque Senatorum, & quinque Equitum Romanorum: in provincia vero apud consilium XX. Recuperatorum, sive judicum, per quos debitum, & jus quisque reciperet suum; eosque judices cives Romanos esse oportebat. (h) Quod optima ratione fuit constitutum. Qui etenim manumittit, civem dat Reipublicae. Quod jus sane maximum privatis est libertatis gratia tributum: Unde illud Lenonis apud Plautum: (i)

Sumne ego probus, sum lepidus civis,
Qui Atticam hodie civitatem
Maxumam majorem feci, atque auxi civi foemina?

liberaverat enim mulierem.

(d) Dio *lib.*55. *pag.*557.

(e) Tertull.*de Pall.cap.*4.

(f) Ulp.*instit. cap.*1.*ubi.* Got. Cujac. *parat.* C *de dedit. libert.tollendae.*

(g) C.*de dedit. lib.tol.*

(h) Ulp.*tit.*1. *instit.*§.12.

(i) *in Persa.act.*4.*Sc.*3.

Hinc ne lubrici plerumque consilii adolescentibus liceret civem aliquando turpissimum dare Reip. lex restitit eorum consilio parum firmo (k) nam & nostris temporibus in Urbe usu venit, ut nobilissimus quisque adolescens a vaferrimis, & deterrimis famulorum dolis circumducatur, quibus aetas ea maxime patet; etenim rei parandae difficultatem nondum experta, praeceps ad liberalitatis officia fertur. Et quoniam libertatem non vitiorum, sed virtutis praemium esse, majores nostri voluerunt; ideo ne libidinosis illecebris candor, & liberalitas aliena captaretur; justas, & honestas causas probari oportebat: (l) quoque omnis fraus amoveretur, irritae erant hac lege manumissiones eae, quas minor XX. (m) annis faceret per interpositam personam alterius, qui major esset annorum XX. Quod ex sententia legis S. C. fuit revocatum, ut patet ex Alexandri rescripto. (n) Plura enim S.C. legem hanc comitabantur, nempe; *Ut si quis apud unum Consulem ediderit nomina manumitten-*

(k) *l.* 4. *D. de servis export.*

(l) Ulp. *ad l. illud,D.de manumiss.vindicta*

(m) *l.*4. *C.qui manumitti non poss. &* Cujac. *ad eundem tit.*

(n) *d.l.*4.*C. qui manumitt. non possunt.*

vendorum, ut apud eumdem expediat manumissionem, peragatque solennia, nisi Consul ille justa causa impediatur; tum enim licebit alterum adire. (*a*) Est & illud, ne in fraudem civitatum manumissi ad libertatem venirent. (*b*) Atque ad hanc legem etiam spectabat S.C. aliud, ne capitalium criminum reis servos suos manumittere liceret. (*c*) Et illud, quo inter justas causas manumissionis habetur, si minor XX. annis ancillam suam matrimonii causa manumittere cupiat, & juret ducturum intra sex menses. (*d*) Justas autem causas Justinianus recensuit hasce; si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororesque naturales, aut paedagogum, aut nutricem, aut collactaneum, manumittat, aut ancillam; si eam ut diximus, intra sex menses ducere sit paratus; aut servum non minorem decem, & septem annis, & quem procuratorem sibi constituat. Quas causas exigit Justinianus a min. XX. annis, si vindicta manumittat, non si testamento. Nam adolescenti annorum XVIII. liberam tribuit facultatem in testamento manumittendi. (*e*) Quod postea laxavit ad annum XIV. (*f*) Aliud legis AEliae Sentiae caput vetabat manumissiones, quae obligatos servos creditoribus eximerent; partemque detraherent pignorum, aut portionem patronis debitam imminuerent. Hinc revocavit, ac ipso jure irritas fecit (*g*) manumissiones ab eo consilio, fraudeque profectas, etiamsi manumissiones a militari testamento descendant; (*h*) similiter atque alienationes in fraudem creditorum factae per Paullianam rescindunt; (*i*) factae autem in fraudem patronorum a testato liberto, per Fabianam; (*k*) ab intestato vero, per Calvisianam actionem revocantur: (*l*) quamvis hae ab initio valeant; manumissiones vero lex AElia Sentia in ipsis initiis irritas reddat. Non eadem enim est in Praetore, quae in lege potestas. Porro per hanc legem iis etiam prospicitur creditoribus, quibus sub conditione debetur, (*m*) cum & is etiam creditor obligationem transferat in heredem, (*n*) & possit in possessionem mitti bonorum debitoris: ideo recte Cujacius e veteri lectione (*o*) negationem expunxit, ac pro *locum non habet*, restituit *locum habet*: cui emendationi favet Hermogenianus. (*p*) Verum ne dominus, qui solvendo non est, distractionis bonorum ignominiam post mortem subeat, permissum est ei hac lege universorum libertatem, & hereditatem testamento relinquere, ut is in se infamiam domini suscipiat, ac non domini, sed servi numine bona distrahantur: similiter atque ne Senatorium nomen infamia polluatur, ex S.C. curator constituitur distrahendis bonis Senatorum, quibus actiones creditorum immineant. (*q*) Verum etsi simpliciter heres servus sit institutus absque libertate, nihilominus tamen esse liberum Justinianus voluit; (*r*) cum heredis nomen nequeat nisi in liberum hominem cadere. Item Adriani temporibus proditum est S. C. (*s*) ad hanc l. ut pluribus libertatis ab eo qui solvendo non erat, & per fideicommissum institutis servis, qui priori loco scriptus esset, libertatem, & hereditatem assequeretur; nisi prior nominatus majoris sit pretii, ex quo possit creditoribus satisfieri; alter autem sit minoris, nec ex eo possint creditores debitam sibi pecuniam redigere: tum enim sequenti loco scriptus perveniet ad libertatem. (*t*) Si tamen servus sit institutus, substitutus vero liber homo, rejecta institutione servi in libero substituto consistet hereditas. Servi enim institutio tum demum valet, cum deest homo liber, a quo heredis nomen sustineatur. (*u*) Directas autem libertates tantum coërcet lex AElia Sentia: nam fideicommissarias moderatur jus ante receptum, quo vetatur fideicommissum praestari, nisi deducto aere alieno. (*x*) Cautum praeterea est hac lege, ut si patronus libertum inopem alere neglexerit, ipse liberique ejus excidant non solum juribus, quae manumittendo sibi retinuit; verum etiam hereditate liberti, ac bonorum possessione; nisi vel heres sit ipse dominus institutus, vel bonorum possessionem secundum tabulas petat. (*y*) Et contra ex eadem lege, actio prodita est adversus ingratos libertos. Optimo sane consilio, ne qui contemneret libertatis auctorem, turpi, vita, foedisque, quorum indicium praebuit, morbis civitatem labefactaret. Hac apud Athenienses formula ingratus libertus in servitutem retrahebatur: *Supersedeo te habere civem, tanti muneris impium aestimatorem; nec adduci possum, ut credam urbi utilem, quem domi scelestum cerno: abi igitur, & esto servus, quoniam liber esse nescivisti*: (*z*) apud Romanos vero damnabatur in latomias, sive lapicidinas. Quamquam enim in *l.30.D.qui, & a quibus* legitur ut in *servitutem revocentur*, & apud Donatum invenitur libertos in servitutem revocari; tamen in ea lege

 glos-

(a) *lib.1.D. de offic.proconf.*
(b) *l. in fraudem 11.D. qui & a quibus manum. per l. AEl.Sent.*
(c) *l.qui poenae 8. D. de manum.*
(d) Cujac.*obs.4.cap.31. lib.3.tit. 11. C. l. si collactaneus in fin. D. de manum. vindict. Inst.lib.1.tit.6.*
(e) *Instit.lib.1.tit.6.*
(f) Novell. 119.*cap.2.*
(g) *l.si libertus D. de jure patron.* Tacit.*annal.lib.15.c.55.*
(h) *l. 8.§.1.D. qui, & a quib. l. fraudem in princ.D.de milit.testam.*
(i) *§. item si quis in fraud. credit.instit. de act.*
(k) *tit D.& C. qui manumitt. non poss.*
(l) *vide* Cujac. *C. qui manumitt. non poss.*
(m) *l.8.D.qui, & a quib. manum.*
(n) Cujac.*l.3. ad Afric. lib. 3.*
(o) *l.8. D.qui, & a quib.*
(p) *l.27.eod.tit. & lib.* Basilic.
(q) *l.5.& 9.D. de Curat.furios.*
(r) *Instit.lib.2. tit.6.§.2.*
(s) *l. 83. D. de hered.instit.*
(t) *l.si quis habens 24 D.qui, & a quib. manum.*
(u) *l.57. D. de hered.instit.*
(x) Cujac. *ad tit.11.C.lib.7.*
(y) *l.33. D.de bonor.liber. lib.6.D.de liber.agnos.*
(z) Valer.Max. *apud* Cujac.*ad lib.22. D.de bon.libert.sive ad lib.65.D.Salvii Jul.*

glossema est, quod irrepsit ex constitutionibus. Siquidem posterioribus temporibus, ad quae forsan & Donatus respexit, non ex lege AElia Sentia, sed ex rescripto Principum, patroni extra ordinem libertos in servitutem revocabant. (*a*) Haec autem actio ex lege AElia Sentia, descendens, competit dominis, vel ejus filiis, heredibus etiam, si se abstinuerint hereditate; non autem heredibus heredum, (*b*) vel filiis exheredatis, deinde per alium heredem, vel per servum ad hereditatem paternam admissis. Et recte Cujacius in *l. cum patronus*, conjungit actionem ingrati, cum jure operum exigendorum. (*c*) Ne vero in libero homine nota haereret servitutis, eadem lege AElia Sentia, dominus, qui a liberto mercedem operarum stipulabatur, ab omni jure, quod sibi ex manumissione supererat excidebat. (*d*) Secus vero erat, si a sponte praestantibus libertis dominus acciperet, aut operarum mercedem exigeret: potius enim a conductore operarum liberti capere videretur, quam ab ipso liberto: nisi ea conditione sit patronus, ut pecunia non indigeat, & satis operibus ipsius liberti juvetur; ne quod accepti beneficii proemio libertus ex legibus praestare tenetur, ad explendam domini avaritiam deflectatur. (*e*) Cum autem nihil tam reipublicae conducat, quam liberorum procreatio, ideo hac lege jus patronatus adimebatur ei, qui stipulatione, vel jurejurando libertum, libertamve obstrinxisset ne nuberet, neve liberos tolleret: (*f*) nisi non perpetuam viduitatem patronus, sed magis curam susceptorum jam liberorum injunxisse videatur. (*g*) Verum si jurejurando patronus adegerit, ne uxorem ducat libertum, qui suscipiendorum liberorum spe destituatur, veluti castratum, certe in legem non incidet: neque si libertam patronus adegerit, ut sibi patrono nubat, dummodo ex animo matrimonium expetat. (*h*) Erat, & aliud hujus legis caput a Justiniano commemoratum in novellis, quo donatione facta inter virum, & uxorem, & viro mortuo antequam rem donatam traderet, vetabatur mulier eam vindicare; sed si mariti heredes eam rem a muliere peterent, mulieri, si non possideret, tantum exceptionem contra petitores opponere permittebatur. (*i*)

(a) Cujac. *ad l. comm.* 24. *D. de oper. liber. & obs.* 21. *c.* 6. *l.* 7. *D. ad S. C. Syllaniam. l.* 1. *C. de libert. & eor. liber.*
(b) *l. sciendum* 70. *D. de V. S. l. si operarum, D. oper. libert. & l. cum patron. §. cum libert. eod.*
(c) *d. l. cum patronus.* Cuj. *in D. al l. sciendum* 30. *D. de V. S quae conjuncta est cum l.* 65. 68. 69. *& l. penult. C. de libert. & eorum liber.* Cujac. *obs.* 27. *cap.* 14.

XX.
DE LEGE JULIA MANUMISSIONIS.

Manumissionis quoque legem Augustus condidit amplificandis juribus majestatis. Noluit enim principem libertatem dantem teneri legibus manumissionis; sed sine ulla solennitate, sive vindicta, soloque nutu perducere posse servos ad libertatem voluit: quae lex *Julia* dicta est *de manumissionibus*, eamque Augusto tribuit Paullus. (*k*)

XXI.
DE LEGE PETRONIA DE SERVIS.

Favit quoque manumissionibus lex *Julia Petronia*, qua constitutum est, ut discrepantes pares Judicum sententiae, servo libertatem pariant; (*l*) sententia enim semper est praeferenda clementior. Alia quoque lege, sive, ut ego suspicor, alio ejusdem legis Petroniae capite subventum est servis, ne arbitrio domini ad bestias depugnandas tradantur, sed a judice, causa apud eum probata. (*m*) Auctores Petroniae legis Hotomannus facit Cajum Junium Caesonium Paetum, & Petronium Turpillianum Coss. an. A.U.C. IↃCCCXIII.

(d) *l. ult. D. qui, & a quib. l. 5. si quis a libertis, D. de agnosc. liber. l. 25. D. oper. libert.*

XXII.
DE LEGE JUNIA NORBANA, ET S. C. LARGIANO.

Augusti studium emendandae civitatis, ac servilium sordium eluendarum, viguit etiam in Tiberio, cujus quinto imperii anno A.U.C. I.ↃCCLXXI. lata est lex *Julia Norbana* a M. Junio Sylvano, L. Norbano Baldo Coss. Eaque medium quemdam gradum inter libertatem, & servitutem, interjecit, iisque paravit, qui neque vindicta, neque censu, neque testamento, sed per epistolam, aut inter amicos, aut adhibitione ad convivium manumitterentur. Siquidem, qui aliquem sua mensa participasset, iis propria quodammodo illum dignitate impertire videbatur, ut significat Agamemnon, dum Idomenaeum ad pugnam apud Homerum adhortatur. (*n*) Verum ita demum adhibitione convivii, servus libertatem assequebatur, si eo consilio ad mensam a domino vocatus appareret. (*o*) Et quoniam in conviviis, aut congratulationibus, atque hilari consuetudine amicorum homines animo soluto sunt, & remisso, consilioque languentiori; propterea lex minus hujusmodi manumissionibus tribuit. Et cum procul sumus, nec servi utilitatem praesentem habemus, facilius manumittimus; ideo libertas data per epistolam, minor est libertate data solenniter: Igitur his rationibus manumissos lex exaequavit iis, qui nomina dabant latinis coloniis deducendis, (*p*) in quibus esse impune li-

cebat

(e) *l.* 25. *D. oper. liber. ubi* Cujac. *ad.* Jul. *lib.* 65. *D. l. penult. & ult. D. qui, & a quib.* Cujac. *l. communi.* 24. *D. oper. liber. & ad l.* 6. *D. jure patron. & ad l.* 24. *D. oper. libert.* (f) *l.* 6. *D. de jure patron. l. penult. & ult. D. qui, & a quib. l. communi.* 24. *D. bon. libert.* (g) *l. penult. D qui, & a quib.* (h) *l.* 6. *D. de jure patr.* (i) Hotoman. *hac leg. in serie leg. Rom.* (k) *l. apud eum D. De manumiss.* §. 1. (l) *l.* 24. *D. manumiss.* Paul. *lib.* 4. *sent.* 12. §. 5. (m) *l. circumcidere* 11. *D. ad l. Corn. de Sic.* (n) Iliad. Δ. (o) *Vide* Loon. *Eleut. c.* 4. *lib.* 2. (p) *de quibus* Cicer. *pro aecin, & in orat. pro dom.*

tebat etiam interdictis aqua, & igni; tum autem hi, cùm illi, qui sponte nomina dabant, in easque colonias confluebant, latini facti Romanam civitatem amittebant, ut neque connubii, neque testamenti, neque nexus mancipiique, neque patriae potestatis jus retinerent, ac dicebantur Latini colonarii. Cum autem lege, ut Cicero testatur, (a) Julia, fortasse lata a S. Julio Caesare, qui primo anno Italici belli, Consul cum L. Martio Philippo fuit, latinis omnibus civitas data fuerit; conditio veterum latinorum transiit ad hosce libertos, (b) qui cum viverent liberi, tamen mortui servilem in statum relabebantur; nisi ad plenam libertatem testamento, aut censu, aut vindicta pervenissent. Si vero in hac media libertate mansissent, eorum bona dominus occupabat jure peculii: cum ipse, tum liberi ejus, qui exheredati non fuissent. Nam heredes instituti vel soli, vel cum extraneis in horum libertorum bonis praeferebantur ceteris ex S.C. Largiano. (c) Erant & aliae rationes latinae libertatis adipiscendae: quae nunc ex Justiniani constitutione ad veram, plenamque libertatem perducunt. Itaque servus infirma valetudine, quem dominus exposuit, habuitque pro derelicto, ubi convalesceret, ex edicto Claudii latinam libertatem assequebatur. (d) Item & qui defuncti, heredisque voluntate, ut pompam augerent, funus pileati praecederent, aut lectum circumsisterent, aut ventum cadaveri facerent; quod officium Achilles Patroclo praestabat; vel quibus ex testamento latina libertas obveniebat, quique pendente conditione libertatis testamento datae ab haerede vindicta manumittebantur; vel quos dominus, accepto ea causa precio, manumittere abnueret; vel ancilla, quae fuisset in matrimonium libero homini a domino collocata; vel is, quem dominus inter acta judicii *filium* appellasset, cuive dominus instrumentum emtionis, & servitutis reddidisset. Qui omnes ad latinam tantum libertatem vocabantur; nunc sublata ex Justiniani constitutione non modo latina libertate, sed discrimine omni libertos inter, & ingenuos, omnes aeque ad plenam, & integram libertatem perveniunt. (e) Cum ante Justinianum latini liberti, tum demum Romanam civitatem assequerentur, cum rescripto principis jus Quiritium impetrassent, (f) vel causa liberorum. Etenim refert Ulpianus (g) lege Junia Norbana cautum fuisse, ut si latinus libertus civem Romanam, vel latinam duxisset uxorem, interposita solenni formula, (h) quod liberorum quaerendorum causa uxorem duceret, ex eoque conjungio prolem suscepisset, filio anniculo facto, & causa, vel apud Praetorem, vel apud Praesidem provinciae probata, parentes simul, ac liberi cives Romani fierent: siquidem uxor Latina fuisset; (i) nam si esset civis Romana, filius nasceretur civis Romanus ex rescripto Adriani. At quomodo potuit uxor esse civis Romana, si nullum latinis cum civibus Romanis erat jus connubii? Nimirum id impetratum fuerat a principe: nam *tit. seq.* scribit Ulpianus (k) connubium habere peregrinos & latinos cum civibus Romanis, si fuisset concessum, ut intelligas consuevisse concedi. Ceterum si civis Romanus *latinam* duxisset sine venia, partus latinus ederetur. Etenim connubio interveniente liberi patrem sequuntur; nullo autem interveniente connubio, liberi conditioni matris accedunt.

XXIII. De Lege Mensia.

Quod aliqua ex parte immutatum fuit lege Mensia, (l) quae natum ex alterutro conjuge peregrino, jussit sequi deterioris parentis conditionem. Plenam quoque libertatem assequebatur libertus latinis, qui annis XXX. major iterum manumitteretur. Ejusdem autem libertis a prima manumissione, dum libertus pater eorum esset minor, jus Quiritium quaerebatur ex lege Junia; post eam autem aetatem, qui latinitatem adipiscitur, liberis jus Quiritium consequitur ex S. C., quod Cujacius observavit. (m) Praeterea Claudius rei navali studens, ejus amplificandae gratia, civitatem Romanam praemio ei liberto latino concessit, qui decem mille modiorum navem construxisset, & sex annos frumentum trasportasset. Hinc Svetonius ingentia praemia scribit a Claudio proposita fuisse iis, qui navem fabricarent, ut Latinis jus Quiritium, & mulieribus, qui navem adornassent, concesserit jus quatuor liberorum. (n)

XXIV. De Lege Visellia.

Latinus pariter consequebatur jus Quiritium militia, ex lege Visellia, (o) de qua commodum hic agendum occurrit. Aliquibus in codicibus legitur Miscellia, vel Miscella, vel Viscellia, vel Visillia, non recte: cum Viselliorum familiam jam notam habeamus ex Cicerone in Bruto, ex qua fuit C. Visellius Varro Ciceronis consobrinus. (p) Lata igitur fuit lex haec anno A.U.C. IƆCCLXXVI. L. Visellio Varrone, Sext. Cornelio Coss. sub Tiberio. Inter capita

(a) *in orat. pro Balbo.*

(b) *hac de re fragmẽtum extat veteris S.C. apud* Petrum Pithoeum.

(c) *l. unica C. de lat. libert. toll.*

(d) *l. 2. D. qui sine manumiss. ad libert. perven.*

(e) *C. lat. lib. toll. novell.* 78. *cap.* 1.

(f) Ulp. *Instit. tit. de lat.*

(g) *Ibidem.*

(h) Gothof. *ad l. 220. D. de V. S.* Tacit. *lib. 2.* Aug. 3. *contra* Julian.

(i) Ulpian. *tit. de lat.* §. 3.

(k) *tit.* 5. §. 4. & 9.

(l) *de qua* Ulpian. *tit.* 5. §. 8. Bris. *de jure connubii p.* 104.

(m) *ad tit.* 3. Ulpian.

(n) Sveton. *in* Claud. *cap.* 18. Gothof. *ad* Ulpian. *tit.* 3. *n.* 12.

(o) *C. ad l. Visel. l. 1. C. quãdo civil. act. crim. praejud.*

(p) Hotoman. *l. Visellia.*

pita hujus legis, quae perierunt, illud extabat, quo latinis libertis civitas Romana dabatur, si sex annos militassent inter vigiles, quorum septem cohortes Augustus praefecit regionibus urbis, binasque regiones singulis cohortibus custodiendas mandavit. (a) Senatusconsulto deinde ad hanc legem facto, contractum fuit legis spatium, jussumque ut triennium ad libertatem integram adipiscendam satis esset. (b) Aliud erat legis Visselliae caput, quo libertina conditio a civium, & ingenuorum honoribus arcebatur, nisi liberti *jus aureorum annullorum*, quod divitioribus plerumque concedebatur, *vel restitutionem natalium* a principe impetrassent. Itaque libertus ad eam conditionem evehebatur, qua erant, qui nascerentur ingenui. Etenim servi *annulos* gestare prohibebantur, & libertus aureo annulo ex indulgentia principis utebatur; quod jus adeptus habebatur ingenuus: ne quidquam patrono debebat, praeter reverentiam, quam etiam liberi parentibus exhibere tenentur; (c) moriens autem ad libertinam conditionem redibat, ac integra patronatus jura reviviscebant. Hinc Ulpianus hunc hominem *vivere* ait, ut ingenuum, *mori* ut libertum: etenim patronus bonorum possessionem contra tabulas recte petebat. (d) At si non modo jus aureorum annullorum, (quod etiam foeminis concedebatur): (e) libertus impetrasset, sed aureo etiam annulo rite, ac solenniter a principe donatus fuisset; locus etiam in equestri ordine donatus eidem putabatur, (f) unde ne umbra quidem jurispatronatus supererat, ac jura omnia manumissionis extinguebantur: ut hinc appareat, quid intersit *jus habere aureorum annulorum*, quae erat imago libertatis, (g) & *aureo annulo donari*, quae nota erat equestris ordinis. (h) Idque miror Cujacium antiquitatis post extinctam Remp. peritissimum promiscue accepisse. (i) Peribant etiam patronatus jura *restitutione natalium*, ut ne *actione* quidem *ingrati* deinceps libertus teneretur: (k) ideo nisi consentiente patrono, nemo natalibus reddebatur. Verum Justinianus novel. 78. sublata lege Junia Norbana, & lege Visellia, libertos per omnia ingenuis exaequavit, remisitque onus impetrandae restitutionis natalium, & juris aureorum annulorum; ac in solam manumissionem haec omnia jura congessit: Atque hae leges pertinent ad directas libertates; nunc ad S. C. progrediemur, quae fideicommissarias complectuntur. Testamento enim, praeter *directas*, *fideicommissariae* quoque libertates relinquebantur verbis precariis *Peto*, *Rogo*, *Volo*, *Mando*, *Fideicommitto*; (l) minime vero per verbum *commendo*, quod animi desiderium potius praefert, quam praeceptum, nisi adjectum fuerit, *ne cui alii serviat*: quod & sine commendatione, manumissionis onus imponit heredi. (m) Et quoniam directae libertates ipso jure competunt; fideicommissariae vero praestandae sunt ab herede, vel a fideicommissario, vel a legatario, ut qui ab iis libertatem petere negligat, maneat in servitute cum liberis; (n) ideo ne fraude, culpa, vel absentia heredum, vel legatariorum injiceretur mora libertatibus, varia prodita sunt S.C. quorum vi quod accipiendum erat ab homine, praestabatur a jure.

XXV. De Fideicommissariis Libert. et S. C. Dasumiano.

Igitur S.C. Dasumiano cautum est, (o) ut ex quacumque causa abessent ii, qui fideicommissam libertatem debent, servi expectare non cogerentur, sed perinde haberentur, ac si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissi fuissent. Quod S.C. ad fictam absentiam utilitatis causa porrectum fuit. Nam si testator tutores liberis suis dedisset servos, quos manumitti jusserat, quoniam nec servi tutores esse possunt, antequam manumittantur; nec filii, a quibus libertas relicta est, per aetatem manumittere queant, si sint impuberes; ideo Paullus absentium vice haberi tradit filios; ut S.C. Dasumiano includantur, ac a S.C. accipiant libertatem, quam ab impuberibus consequi nequeant; ut liberi jam facti, tutelam puerorum capessant. (p) Quamvis autem, absente domino, sine illius facto, servus manumitteretur, integra tamen ei patronatus jura relinquebantur. (q)

XXVI. De S. C. Rubriano.

Verum Trajani temporibus A. U. C. IↃ.CCC. LIV. Rubrio Gallo, & Coelio Hispone Coss. suffectis coërcendis fraudibns heredum, aut aliorum, qui rogati sunt manumittere, ne ad manumittendum evocati a Praetore laterent, aut dolo abessent, callidoque consilio protraherent, aliave arte qua spem libertatis eluderent, factum est S. Cons. a Rubrio Cons. Rubrianum appellatum, (r) ex quo si qui erant rogati a testatore manumittere, evocati a Praetore adesse noluissent; servi, pro quibus Praetor pronunciasset; perinde libertatem adipiscebantur, ac si directo manumissi fuissent; adeo ut partus ex serva illa, cui fideicommissaria libertas relicta esset, liber nasceretur, & he-

(a) *l. 3. D. de offic. praef. vig.* Cujac. *ad* Ulp. *tit.* 3.
(b) Ulp. *tit.* 3. *in fine.*
(c) *l.* 10. §. 3. *D. de in jus voc.*
(d) *l.* 3. *D. bon. libert. l.* 4. *D. jur. aur. ann.* Hotom.
(e) *l.* 4. *D. jur. aur. annuli.*
(f) Plutarch. *in Galba.* Dio *lib.* 48.
(g) *l. unic. C. ad l Visell.*
(h) Brif. & Ho. tom. *in Lexic.*
(i) *ad tit. C. de jur. aureor. annul.*
(k) Cuja. *ad C. de jur. aur. annul. l. penult. D. de bon. libert. l.* 10. §. *sed, & jus D. in jus voc.*
(l) §. *ult. Instit. de sing. reb. per fideicom. relic.* Cujac. *lib.* 18. *obs.* 5. & 20.
(m) *l.* 12. *D. fideicomm. libert.*
(n) *l.* 4. *C. fideicom. libert.*
(o) Paul. *sent.* 4. *tit.* 13. *l. neque* 36. *l. non tantum*, §. 4. *D. de fideicommiss. libert. tit. C. eod.*
(p) Paull. *sent.* 4 *tit.* 13.
(q) Cujac. *ad tit. C. de fideicomm. libert.*
(r) *l. cum vero* 26. §. *subvetum* 7. *D. de fideicomm. libert.*

& heredi eripiebatur libertus, & fiebat orcinus; quia heres, quantum in se fuit, omnem spem libertatis praecidit: unde nec ei jus patronatus relinquitur, neque ejusdem impuberis liberti tutela; sed ad familiam testatoris ea defertur, (a) nisi vel pupillus heres fuisset rogatus; tutor autem adesse noluisset; (iniquum est enim obesse pupillo tutoris fraudem, (b)) vel heres major quidem sit, sed absit causa rei familiaris, aut religionis: aut servitutis apud hostes, aut aliqua calamitate, aliave justa causa detineatur; (c) quae causae comprehenduntur Dasumiano S. C. quo nec libertas impeditur, nec libertus eripitur fraude carentibus. (d) Item retinebat jus patronatus heres, qui evocatus adesse neglexerat, non testatoris servum, sed proprium rogatus esset manumittere; quamvis enim pronunciatione Praetoris, servus libertatem obtineret; tamen veluti a fideicommissario libertatem accepisset, ejusdem permanebat libertus, cujus fuerat, & servus. (e)

XXVII. De S. C. Junciano.

Quod cautum fuit S. C. Junciano, vel AEmiliano, ab AEmilio Juncio, & Julio Severo Coss. (f) de quo & infra. Alioque S. C. cujus nullum nomen superest, Adriani temporibus cautum est, ut si antequam Praetor pronunciasset; fideicommissarius sine successore decessisset, non impediatur libertas, sed illius sit libertus orcinus, cujus servus antea fuit. (g) Et generaliter S. C. vetitum est libertates intercidere, si quis sine herede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem praestare debebat; vel si suus heres se abstinuerit. (h)

XXVIII. De S. C. Articuleiano.

In provinciis vero ea cognitio erat Praesidum eorum, quoniam jurisdictioni suberat testator, & servus: qua de re sub Trajano prodiit S. C. Articulejanum, ipso Trajano, & Articulejo Paeto Coss. quo continebatur, ut in provinciis Praesides provinciae, cognoscerent licet heres sit alterius provinciae. (i) Item S. C. Junciano non modo de servo heredis proprio, sed quovis alio, qui nec heredis esset servus, nec testatoris, cautum erat, ut si Praetor pronunciasset, *in ea causa esse servum, ut si adesset heres, cogendus esset illum manumittere; perinde esset, ac si servus fuisset ex fideicommisso manumissus*, ex quo intelligitur, quod supra innuimus, servum hunc ex S. C. liberatum, heredis libertum permansurum; quia enim lex praestitit factum heredis, videtur tanquam ex fideicommisso ipse heres liberasse. (k) Ceterum non video, cur hoc caput aliqui subjecerint AEmiliano S. C. & AEmilianum a Junciano discreverint, atque haec nomina, quae unius hominis sunt, ad duos distraxerint; cum omnia haec ab uno AEmilio Juncio profluxerint.

XXIX. De S. C. Vitrasiano.

At cum aliquando contingeret, ut testator libertatem ex fideicommisso relinqueret pluribus heredibus institutis, inter quos aliquis erat infans, qui manumittere non juberetur; absurdum videbatur, ut quod is fari non posset, atque aliis heredibus vendere partem suam, impediretur (l) libertas, quae ab aliis praestari poterat, tantum ab infante non poterat. (m) Idcirco Sulpitio Galba, Vitrasio Pollione Coss. Senatus jussit, ut perinde esset, ac si infans partem dominii suam vendidisset. Ideo coheredes, liberato jam servo, precii nomine infanti tenebantur, ac si ex causa judicati cum iis ageretur. Itaque quod natura negaret, lex praestabat: lex enim pro infante loquebatur, ac partem dominii coheredibus vendebat.

XXX. De S. C. Noniano.

Et haec quidem S. C. pertinent ad eos servos, qui aliena beneficentia redeunt ad naturalem libertatem. Sed non raro servus ad libertatem, libertus ad ingenuitatem in judicio proclamabat, ut ex sententia judicis in meliorem statum se revocaret: dominus autem, cujus intererat, servum, aut libertum, in servili, aut libertina conditione permanere, propter benevolentiam erga servum, erat indulgentior, & contendebat quidem in judicio, sed leniter, ac remisse, ut scilicet a servo, qui cum de compacto agebat, ac lusorie confligebat in judicio superaretur. Qua arte pessimi quique servorum ignavia, & imbecillitate dominorum civitatem Romanam assequebantur; nominis autem Romani dignitas pessimorum civium turpitudine polluebatur. Ideo Domitiani temporibus has fraudes Senatus resecuit; obscurum, quo anno, quibusque Coss. Siquidem hoc S. C. alicubi Juniani nomen praefert, & adscribitur Domitiano Caesari, & Appio Junio Sabino Coss. an. A. U. C. ƆƆCCCXXXVI. alicubi vero Numianum appellatur, ut in *tit. Codicis de collusione detegenda*. Quam lectionem Cujacius *in parat.* (n) emendavit ex Basilicis, ubi legitur: τὰ τῶν νιννίων δόγματι ἐγγράφως ὁρισθέντα: & reposuit *Ninnianum* a Ninnia gente, de qua fuit Trib. pleb. ille, qui intercessione sua restitit Clodio, iniquas rogationes in M. Tullium ferenti. (o) Possumus ex Haloandro levi

(a) *l. 3. §. plane, D. de legit. tut.*
(b) *l. neque 36. D. de fideicom. libert.*
(c) *l. neque, D. de fideicom. lib.*
(d) *ibid. ubi supra* Cujac. *ad tit. C. de fideicom. libert.*
(e) *l. non tantum 51. §. sed, si, & l. 28. §. 4. D. de fideicom. lib.*
(f) *l. si cum servum 28. §. 4. D. de fideicom. libert.* Cuja. *C. eod. & ad lib. 58.* Paull. *ad edict. sive l. 5. D. de fideicom. lib.*
(g) *l. 5. D. eod.*
(h) *l. eum quasi §. sed et si quis 9. D. de fideicomm. libert.*
(i) *l. non tantum 51. D. de fideicom. libert.*
(k) *l. 28. §. si quis D. de fideicom. libert.*
(l) *l. cum quasi 30. §. si plures, D. de fideicom. libert.*
(m) Hotom. *de S. C.*
(n) *tit. C. de collus. deteg.*
(o) Dio. *lib. 38.* Cic. *epist. 23. lib. 3. ad Attic.*

levi mutatione legere Nonianum, (a) illudque referre ad T. Nonium Asprenam, & M. Arricinum Clementem Coss. sub Domitiano anno v. IↃCCCCXLVI. Hoc autem S. C. is, qui liber, vel ingenuus in judicio pronunciatus fuit colludente domino in judicio cum servo; delationis praemio servus vel libertus fiebat delatoris, qui abditam fraudem prodiderat: exemplo grassatoris, qui principis liberalitate servus illius fit, a quo captus fuit, & vinctus. (b) Eam vero fraudem deferre ac detegere licebat omnibus quamvis extraneis (c) ex oratione Marci. Et quoniam qui captat injusta, merito sibi reditum intercludit ad justa; ideo libertus, qui se in ingenuitatem petiisset, deinde rescissa sententia ingenuitatis ad libertinam conditionem rediisset, non recuperabat amissum jus aureorum annullorum, quod post manumissionem impetrarat. (d) Porro si servum plures dominorum sibi vindicent, dicentes esse communem, S. C. decretum est, ut ad eumdem judicem eatur, ne causa sententiarum varietate laceretur. (e) Haec autem actio post quinquennium continuum perimebatur. Nec licet, nisi intra quinquennium, sententiam status retractari, (f) ac vivente tantum eo, cujus de statu agitur: nam mortuo eo, qui fuerat ingenuus pronunciatus, deinde in status controversiam vocatus, institutum judicium statim dissolvitur; idque constitutum fuit S. C. quod Marci orationem excepit. (g) Nefas enim visum est retractatione sententiae, atque quaestione προηγουμένως mota laedere manes, & turbare cineres defunctorum. Quamobrem tum potest de statu defunctorum (h) quaeri post mortem, si quaestio ad augendam defuncti conditionem instituatur? veluti si qui libertinus fuerat pronunciatus, petatur ut ingenuus, priori sententia retractata, declaretur; vel si quaestio ea praecipua non sit, sed ad aliud judicium dirigatur, veluti si in judicio successionis de statu defuncti quaerendum occurrat: ut questio ad illius statum evertendum minime tendat, dum ne tamen quinquennium excesserit, nam post quinquennium ne incidens quidem quaestio de statu defuncti tractari potest: quod omnium primum edixisse Nervam, Callistratus tradit. (i) Idque Marci Antonini temporibus S. C. comprehensum fuisse colligitur ex Capitolino, ac ex libris juris. (k) Quod etiam Tito Vespasiano, Svetonio teste, tribuitur. Poterat autem libertus ad ingenuitatem proclamare etiam post manumissionem, quae minime officiebat ingenuitati, si ea repeteretur per quinquennium, atque in judicio probaretur; vel si post quinquennium emerserint instrumenta, & probationes ingenuitatis: eoque judicio liber homo generi, atque origini suae reddebatur: dum ne cum ingenuitate quidquam e domo manumissoris efferret, quod ei tanquam liberto, aut ex bonis manumissoris fuerat adquisitum; nam si ex possessione servitutis quis se in libertatem vindicasset, ea tantum exportare poterat, quae in domum cujusquam intulisset. (l) Quod cautum fuit S. C. cujus vetustate nomen intercidit. Qui vero liber, aut libera se venumdari precii capiendi causa patiuntur, iis odio turpitudinis ex S. C. prohibetur ad libertatem proclamare. (m)

XXXI. De S. C. Claudiano.

At quoniam Claudianis temporibus gliscebat supra modum amor ingenuarum mulierum erga servos alienos, atque hi foemineis illecebris ab operibus, & servitio abducebantur; ingenuarum autem mulierum fama, & proles, servilis libidinis labe suffundebantur; Pallantis liberti monitu inventa ratio est, qua ingenuarum turpia cum servis commercia dirimerentur. Itaque Sylla, & Othone Coss. anno A.U.C. IↃCCCIV. Claudius Caesar in Senatu ea de re orationem habuit, & in illius sententiam S. C. factum est, quod Claudianum ab auctore, & suasore Claudio fuit appellatum. Id mirum cur Vespasiano Svetonius tribuat, cum ei manifeste resistant libri Jurisconsultorum, & Tacitus. (n) In quo Taciti loco Lipsius, adprobante Cujacio pro *invito domino*, reposuit *ignaro*: Petrus Faber *ingrato*, sive *invito* prisca locutione, quae frequens est apud Plautum; ut autem Svetonio simus aequiores, libenter accipimus conjecturam Lipsii, qui exoletum jam hoc S. C. Vespasiani temporibus restitutum arbitratur; atque ob id Vespasiano adscriptum a Svetonio. (o) Claudiano igitur S. C. comprehensum est, ut quae mulier ingenua concubuisset cum alieno servo, invito domino, si dominus ter denunciasset, sive prohibuisset septem testibus civibus Romanis praesentibus; tum ea mulier post sententiam Praetoris, praesidisve, apud quem suas denunciationes dominus professus esset, capite minuta, in servitutem redigeretur illius,

(a) Gothof. *ad l.1.C.de collus. detegen.*
(b) *l.2.C. quibus ad liber. proclam. liceb. ubi* Cujac. *in enarrat. C. l.1. D. de collus. deteg.*
(c) *l.2. §.4. D. de collus. deteg.*
(d) *l.2. D. jur. aur. annual. ubi* Cujac.
(e) *l. cognitio 8. §. si plures. 1. D. de liber. caus.*
(f) *l. 2. D. de collus. deteg.*
(g) *l. 1. §. sed interdum, D. ne de stat. defunct.* Cujac. *ad l.2. D. de jur. aur. annul. sive 15. resp.* Papin.
(h) *l. principaliter 13. C. de liber. caus.* Cujac. *d. l. 2. D. de jur. aur. annul.*
(i) *l. 4. D. ne de stat. defunct.*
(k) *l.1. D. eod. l. 4. ubi* Gothofr. Cujac. *C. eod.*
(l) *l. 1. C. ingen. manumis. l. de bonis, D. de lib. caus. l.3. D. si ingen. esse dic.* Cujac. *ad tit. C. de ingen. & manumiss. l. 23. D. de liber. caus.* Claudiano, *ut docet* Cujac. *ad l. pen. D. quib. ad liber. proclam. non lic. Ordinem liberalis causae, vide apud* Cujac. *obs. lib. 18. c. 23.*
(m) *l.3. D. quib. ad libert. proclamare non licet.* (n) *lib. 12. cap. 53. annal.* Ulpian. *tit. 11. §. maximi.* (o) in Vespasiano *c. 11.*

illius, ad quem pertinebat ſervus: ita ut ſimul cum capite, bona etiam ſua
ſecum ſub ejuſdem dominio transferret, dummodo invito domino alienum
ſervum pellexiſſet. Ceterum ſi dominus ſciens prudens neglexiſſet, probaſſet-
que, Cujacius, ut & Lipſius, non ſervam, ſed libertam fieri exiſtimavit. (a)
Lipſius enim expuncta vulgata, retinuit hanc Farneſiani Codicis lectionem:
ut ignaro domino ad id prolapſa in ſervitute: ſi conſenſiſſet pro liberta haberetur. Quae
lectio ſententiam tribuit S.C. ſatis incivilem. Nec enim ſola honeſtatis ratio pe-
perit hoc S. C., ſed etiam utilitas dominorum, a quorum ſervitio ſervi mu-
liebribus illecebris abſtrahebantur, ut Theophilus tradit. Quam jacturam ab
ipſa muliere praeſtatione ſervilium operarum reparandam Senatus cenſuit.
Quae poena mulieri a domino remiſſa videtur, dum ei conjugio conſentit;
ideoque cauſa non ſupereſt, qua mulier ingenuitatem amittat. Libertam vero
manere qui convenit uxorem ſervi, cum quo vel nullae ſunt nuptiae, vel ſi
fuerint ejuſdem cum marito conditionis eſſe uxorem oportet? Quamobrem
conſentiente domino liberam manſiſſe putandum eſt, ac nullas prorſus fuiſſe
nuptias. Cum haec ita ſe habent; ſcrupulum tamen nobis injicit Paullus, qui
*lib.4.ſentent.tit.*10.ſcribit: *ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectam*
legitimam matris inteſtatae hereditatem pertinere non poſſe: quia neque ſervi, neque li-
berti matrem civilem habere intelliguntur. Quorſum illa: *vel libertam ex S. C. Clau-*
diano effectam: niſi aliquando contingeret, ut ex S. C. Claudiano mulier liber-
tinam conditionem ſubeat, nempe domino adprobante conjugium? (b) Ob
haec tamen ab humaniori ſententia minime decedimus: potuit enim filia ex
S.C. fieri ancilla domino improbante conjugium, deinde liberta per manumiſ-
ſionem. In quem ſenſum hunc locum a Cujacio acceptum invenimus in ſuis
ad Paulli ſententias notis. Aliiſque in locis idem Cujacius tradit (c) con-
ſentiente domino integram eſſe mulieri libertatem: ideoque patrem, qui per
cauſam depoſiti dotem dederat filiae ſervo nupturae, non actione dotis repe-
titurum quod dederat, (nullum enim eſt inter ſervum, & liberam matrimo-
nium) ſed actione de peculio ex cauſa depoſiti: quod Paullus reſpondit. (d)
Nihil igitur in vulgata Taciti lectione tentari fas arbitror, praeter ea verba
pro libertis habeantur: ubi levi mutatione legere malim *pro liberis habeantur*. Quid
hoc enim monſtri eſt; ut ex ea muliere, quae ingenua concepit: vel ſervi
naſcantur, ut Cujacius ſcripſerat, (e) vel liberti, quae opinio ex vulgari-
bus Taciti editionibus in vulgus interpretum manavit? quaſi poſſit quis eſſe
libertus, qui ſervus nunquam fuit? Non igitur ex ſententia S. C. ſed ex con-
ſtitutione Valentiniani, cui uſus & effraenatior in dies libido mulierum re-
medium ſuggeſſerat acerbius, arbitror eam filiorum inductam eſſe ſervitu-
tem; (f) nec enim id tanquam novum jus, novamque poenam Valentinia-
nus conſtitueret, ſi S. C. Claudiano comprehenderetur. Qua de re Lipſio aſſen-
tior, & Petro Fabro de vulgata lectione ambigentibus. (g) Quid ſi liber ho-
mo ancillam alienam ſibi junxiſſet? minime in S. C. incidebat, cum eo ver-
ba non porrigantur, (h) tantum productum fuit hoc S. C. ad ſervos adſcri-
ptitios, ut eorum conditionem ſubiret mulier, quae ſe illis permiſiſſet. Idem-
que jus apud Longobardos, & Francos permanſiſse Cujacius in eorum legibus
obſervavit: (i) Juſtinianus tandem S. C. hoc funditus ſuſtulit: quo agere de-
jecto mulierum effrenata libido nimium quantum exundavit!

XXXII.
DE LEGE VECTII LYBICI.

Et haec ad privatos ſervos pertinent. Eruamus nunc, ſi quid ad ſervos
pertinet publicos, quibus Reſpublica utebatur, ut tabulariis praeeſſent, atque
ſcripturis publicis conficiendis vacarent, ſingulorumque civium nomine ſti-
pularentur ea, quae eſſent ex neceſſitate, aut uſu privatorum, ſi forſan per
aetatem ipſi non poſſent, quandoquidem liberi homines pro aliis inutiliter ſti-
pulabantur; ideo ſervi adhibebantur publici, antequam Arcadius, & Hono-
rius hoc munus ab iis ad liberos homines tranſtuliſſent. (k) Similis mos erat
apud Athenienſes, qui ſervos publicos Quaeſtoribus adjugebant ad conficien-
das accepti, & expenſi rationes, quos, ſi fides Quaeſtorum in ſuſpicionem
vocaretur, torquere poſſent: ut ex iis veritatem elicerent; cum minime li-
ceret civem torquere Athenienſem, ut nec Romanum. Hos igitur ſervos Ro-
mana Reſpub. cum manumitteret, non faciebat cives Romanos ſed Latinos.
Verum lege Vectii Lybici imperatum eſt, ut manumiſſi a Repub. cives Ro-
mani fierent; cumque lex haec tantum Urbem, & municipia Italica teneret,
prolata deinde etiam eſt ad municipia provincialia (l) ex S. C. facto Juven-
tio Celſo, & Neratio Priſco Coſſ. Itaque hanc nobis legem Cujacius explicatam
dedit. Aliqui, atque in his Antonius Auguſtinus legunt Vectibulicia, quod cor-

(a) Cujac. *ad tit. C. de S. C.* Claud. *& lib.* 21.*obſ.*16.

(b) Cujac.*obſ.* 21. *cap.*16., *& ad tit.C.de S.C. Claud.tollen.*

(c) *Ad l. Lucius* 27. D. *de poſit.ſive ad lib.* 7.*reſp.*Paull.

(d) *Vide* Gothof.C. *Theod. ad S. C. Claudianum, &* Paul. 2. *ſent.* 21.§.1.

(e) *lib.*21. *obſ.* 16. *ex l.* 6. *&* 11. C. *Theod.ad S. C. Claud.*

(f) *l.*6.*C.Theodoſ. ad S .C. Claud.*

(g) *lib.* 1. *ſemeſt. cap.* 25. Lipſius *ad* Tacit.*ann.*12.*cap.* 53.

(h) *l.*9.*C.commun.de ſucceſſ. l.*3. C. *de liber. cauſ.*

(i) *ad tit.* C. S. C. *Claud.*

(k) *l. generali in fine,* C. *de tab. lib.* 10.

(l) *l.* 3. C. *de ſerv. Reipub. manumit.*

corruptum est ex nomine Vectii Lybici. Fuit enim Romae Vectiorum familia, de qua L. Vectius, quem Dion tradit detexisse conjurationem Catilinae, & Vectius Rufus, qui fuit Praefectus Urbi. (*a*) Atque his quidem S. C. & legibus servilis conditio gubernabatur: huic proxima est conditio liberorum hominum, quos civilis ratio propter aetatis, mentis, aut sexus imbecillitatem alienae potestati subjecit; quam *minimam capitis diminutionem* auctores juris appellarunt.

XXXIII.
DE LEGIBUS TUTELARIBUS, ET LEGE ATTILIA, JULIA, TITIA.

Ad tutelas igitur primum ingrediamur. Quod jus proprium civium Romanorum factum est, ut ex eo excidat quisquis civitatem amittat. Etenim patria potestas propria civium Romanorum est: tutela autem est eadem, ac patria potestas vel testamento patris, vel a lege in defuncti patris liberos continuata, & producta: unde ad quod patria potestas extenditur, eosdem impuberes, patreque orbatos tutela complectitur. Quae testamento venit, *testamentaria*; quae a lege, *legitima* nuncupatur. Illam pater confert in quemlibet civem Romanum, quem dignum habeat, cui concredat liberos; hanc tribuunt leges agnatis, quibus pro gradibus successionis cura, & defensio rerum pupilli, atque personae traditur. At si nullus testamento sit datus tutor, nec agnatus supersit aliquis, qui pupillum sibi tuendum suscipiat, aut foeminam; vel si tutoris testamentarii exercitium ab incerta conditione pendeat; vel si ex die tutor sit datus; vel si idem sit apud hostes; vel si herede deliberante delata sit hereditatis aditio ex testamento, tutor ex lege *Attilia* dabitur: ita tamen, ut si nullus datus sit testamentarius, detur ex lege usque ad pubertatem; sed si datus quidem fuerit testamento, verum ex caussis supra demonstratis impediretur, tutor ex eadem lege dandus esset, quoad impedimentum duraret, (*b*) & a Praetore in Urbe, atque a majore parte Tribunorum plebis: qui sicuti una cum Praetore conscribunt edicta, (*c*) ita & una tutorem dabunt. (*d*) In provinciis vero tutor dandus esset provincialibus, aut iis, qui ibi domicilium habent ex lege Julia, & Titia, a Praesidibus, vel Magistratibus cujusque municipii jussu Praesidum: siquidem datio tutoris non transit cum jure Magistratus, sed praecipua lege conceditur; qua lege opus non fuisset, si Magistratus jure transiret. (*e*) Hodie vero jus hoc dandi tutoris jurisdictioni cohaerere, Baldus existimat: vulgo enim tutores a quolibet magistratu dantur. (*f*) Meminit etiam Ulpianus tit. XXI. legis Juniae, quae tutorem fieri jubet Latino, aut Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex jure Quiritium erat: nempe cujus falsa servitus patuerat, eodemque titulo refert Latinum libertum vetitum fuisse ex l. Julia tutorem dari. Attiliae autem legis certa tempora indicare non ausim. Tentari posset latam ante Philippum, & Albinum Coss. anno A. U. C. IↃLXVII. cum in historia ejus anni apud Livium, (*g*) mentio sit tutoris a Tribunis, & Praetore petiti, quod Sigonius observat. (*h*) Quamobrem referri posset ad annum Urbis CIↃXLIII. ut a L. Attilio Trib. pleb. rogatam arbitremus. Ab hac lege recessum videtur Claudii temporibus, qui per Consules *ex inquisitione* tutores pupillis utriusque sexus dari jussit, (*i*) idque abrogatum fuit ab Antonino Philosopho, a quo *Praetorem tutelarem* institutum fuisse, refert Capitolinus in Antonino. (*k*) Adjecta vero sunt ex constitutionibus cautiones, a tutoribus exigendae *rem pupilli salvam fore*, & ex iisdem data facultas compellendorum tutorum ad administrationem tutelae: quae antea Magistratus potius officio expediebantur, cum nihil superioribus legibus caveretur, & memoratur (*l*) S. C. Trajano auctore, quod datur actio utilis, vel in factum in Duum viros, qui Magistratus erat municipiorum, si tutores, vel curatores dando, neglexerint ab iis exigere cautionem *rem pupilli salvam fore*, aut minus idoneam exegerint. Demum Justinianus si pupilli, vel adulti facultates, quingentos solidos non excedant, a defensoribus civitatum, una cum Antistite sacrorum, vel aliis Magistratibus tutores dari constituit: (*m*) Plura autem S. C. prodierunt, ut in locum furiosi, surdi, muti, alii tutores dentur. (*n*) His accedit S. C. quo liberti Senatorum in patronorum bonis administrandis occupati, a gerendae tutelae onere liberantur. (*o*)

XXXIV.
DE MULIEBRI TUTELA, ET LEGE CLAUDIA.

Et hac quidem lege consultum est praecipue impuberibus. Foeminae vero etiam puberes, propter infirmitatem consilii, perpetuae tutelae, ac auctoritati alienae suberant, jure sane antiquissimo nempe Attico, quod in mores, & jus Romanorum permanavit. Nam ut Budaeus in linguae graecae commentariis (*p*) observavit Κύριος dicebatur mulierum tutor, quem omnibus mulierum actibus apud Graecos intervenire oportuisse, colligitur ex Cic. pro Flac-

(a) l. 1. C. de bon. matern. Cujac. ad tit. C. de serv. Reipub. manumit.

(b) Ulp. tit. 11. lib. pr.

(c) Cic. de offic. 3.

(d) Cujac. in not. marg. ad Instit. tit. de Attil. tut.

(e) Govean. ad tit. de jurisdict.

(f) Goth. ad tit. Instit. de Attil. tut.

(g) lib. 39.

(h) lib. 1. de antiq. jure Civium Roman. cap. 13. de jure tutelar.

(i) Theoph. Instit. lib. 1. tit. 20.

(k) l. cum plures D. de tutel. l. 4. D. de excus. l. si quis D. de testam. tut.

(l) l. 4. C. de Magis. conven.

(m) l. 30. C. episcop. audi.

(n) l. penult. D. de tutel.

(o) l. Libertus 15. §. 12. D. ad Municip. & incol.

(p) pag. 44. & 45.

Flacco. *Nam emptiones*, inquit, *falsas praediorum proscriptiones cum mulieribus aperta circumscriptione fecisti: tutor his rebus Graecorum legibus adhibendus fuit*. Igitur & moribus Romanorum, ut idem pro Muraena scribit, mulieres perpetua tutela continebantur, earumque non ante tutela solvebantur, quam convenissent in manum. Matresfamilias, enim, ut alibi diximus, certis solennibus nubentes, re divina peracta, farreque, ut mos erat veterum sacrificiorum, adhibito, *convenire* dicebantur *in manum viri*, sive in *potestatem*; quia in ejusdem viri domum se, suaque omnia transferebant; ita ut in dominium viri transirent jure mancipii: ac propterea in alienam familiam commigrantes, capite minuebantur, ideoque solvebatur etiam tutela, quae in libero capite tantum insistit, & quavis capitis diminutione perimitur. (*a*) Institutum enim fuerat a Romulo, ut Dionysius tradit, id quod nunc etiam retinemus, ut inter conjuges, esset divinarum, atque humanarum rerum societas, & sacrorum omnium communio. Foeminas igitur innuptas agnatorum proximior jure tutelae regebat, eadem prorsus auctoritate, qua continentur impuberes: quorum negocia omnia gerebant tutores, & auctoritatem interponebant; puberum vero mulierum negociis gerendis tutores tantum auctoritatem praestabant. Ab hac autem potestate Livia, & Octavia liberatae fuerunt per Augustum, teste Dione. (*b*) Mulieri enim nullo tutore auctore bene solvebatur; pupillo minime, ut docet Cicero. (*c*) Ut igitur omnibus negociis mulierum, ita & nuptiis contrahendis praeerat tutoris auctoritas, sine qua in viri manum convenire non licebat. Ne vero agnatus, qui semel tutelam susceperat, eo onere quoad mulier nuberet, premeretur, institutum fuit, ut alteri a se proximiori eam in jure cedere posset: quae *cessitia tutela* dicebatur, indeque *cessicus tutor*; ut tamen qui semel tutelam susceperat, exercitium illius per cessionem conferre posset in alium, non autem ipsum tutelae jus, quod ab se abdicare non poterat. Hinc mortuo eo, cui cessa fuerat, exercitium tutelae remeabat eodem unde discesserat. (*d*) Hanc mulierum puberum tutelam plerique, quorum dux Cujac. sublatam prorsus arbitrantur lege *Claudia*, cujus anceps est, & crebris eruditorum disputationibus jactata sententia. (*e*) Peperit omnes controversias Ulpianus, cujus hic verba describam. (*f*)

Quantum, inquit, *ad agnatos pertinet, hodie cessitia tutela non procedit; quoniam permissum erat in jure cedere tutelam foeminarum tantum, non masculorum. Foeminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet* Cujacius pro *sustinet* reposuit *sustulit*.

Id Raevardus non probavit, (*g*) & auctoritatem Cujacii vetitus, suppresso nomine, hanc emendationem explosit; propriam vero sententiam tam obscure proposuit, tam perplexe, ut palam ostenderit, non tam in animo habuisse confirmare suam, quam reprobare alienam. Id tantum perspicue tradit *sustinere* hic accipiendum esse pro *differre*, ut accipitur in *l.42. D.noxa.action.* & apud *Cic. ad Attic. lib.12.* qui *sustinere solutionem* dixit pro *differre*. Secutus hunc est vir omni eruditione insignis Jacobus Gothofredus, qui sibi hanc verbi explicationem arrogavit, (*h*) eaque confisus aperte Cujacio restitit, ac sublatam tantum censuit a Claudio cessionem in jure, nempe cessitiam tutelam ne quod onus semel conatus subjerat, deponere umquam posset, ideoque scripsisse Ulpianum lege Claudia muliebres tutelas *sustineri*, sive *differri*, cessitia omnino sublata. Sunt qui sensum Cujacii retineant, emendationem repudient, inter quos Theodorus Marcilius, (*i*) qui non dubitat *sustinere* verbum accipere pro *inhibere*: ut retenta lectione veteri, sententiam colligat eamdem, quae in verbo *sustilit* a Cujacio reposito continetur: adducitque *Cic. Epist.21. lib. 13.* ad Attic. ex qua contendit *sustinere* accipiendum esse pro *inhibere*. Quod est falsum; scribit enim Cicero: *arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges jussi*: non quod idem sit *sustinere*, & *inhibere*; sed quia credebat Cicero sustpendendum esse remigium, quando nautae jussi essent inhibere: verum postea compererat non suspedi remigium, cum jubentur inhiberi, sed alio modo moveri remos, & navem converti ad puppim, ac retro impelli, quod Thucydides dicit πρύμναν κρούεσθαι. At me Gothofredo adjungit Ulpiani: locus *tit. de tutelis §. moribus*. Ait enim Ulpianus: *moribus tutorem dari mulieri pupillove, qui cum tutore suo lege vult agere, ne tutor sit in re sua auctor*: ideoque tutorem alterum jurisdictione Praetoris excitari, quo auctore mulier pupillusve cum tutore contendat. Cum enim Ulpianus pupillum a muliere secreverit, palam facit suo tempore, non pupillarem solum, sed & muliebrem permansisse tutelam: si quidem si muliebris tutela suis temporibus peremta esset, mentionem tantum pupillaris tutelae faceret. Non negaverim jus-

(a) Cic. *in topic. ubi* Boët. Brisson. *de ritu nuptiarum pag.* 26.

(b) *Tib.* 49. *p.*414.

(c) *in topic. ubi* Boët. Bris. *de ritu nupt. pag.* 24. *&* 27. Ulpian. *tit.*11.§. *pupillorum.*

(d) Ulpian. *tit.*11.

(e) *Vide* Gisan. *qui defendit* Cujac. *ad l. unic. C. ubi tutor. vel curat. pet.*

(f) Ulp. *tit.*11. *verb. cessitia.*

(g) *Varior. lib.* 1. *cap.*10.

(h) *l.* 2. *C. Theod. de tut. & cur. crean.*

(i) *ad l.* 12. *Tab.*

jussisse Constantinum, (*a*) ne *patruus* mulieris tutelam recusaret. Unde quaeri posset, cur opus fuerit Constantini lege, si jus antiquum vigebat, ex quo ad patruum ex agnationis ordine muliebris tutela perventura erat? Nimirum hinc suspicari licet, plura fuisse legis Claudiae capita, quorum vix nunc vestigia retinemus: ac praeter id quo cessitia tutela tollebatur, extitisse forsan & aliud, quo mulieres eximebantur tutela patruorum, quorum intolerabilis erat asperitas. Quod sane ferox patruorum ingenium veteri erat proverbio tritum, unde illud apud Poëtam: *Ne sis mihi patrus oro*.

Facile igitur crediderim sub mulieroso ac imbelli principe, quo imperante foeminarum impotentiae, atque libidini divina omnia, & humana cesserunt; mulieres quia sibi norant omnia procedere, opportune patrui jugum, flexa principis ad id auctoritate, dejecisse: Constantinum vero imperium patruorum, suscitato jure antiquo, restituisse. (*b*) Scio aliud excogitasse Jacobum Gothofredum: suum tamen cuique in re tam obscura judicium liberum esto: mihi certe haec ratio videtur cum temporibus, & legislatoris ingenio convenire. Ceterum Justinianus muliebres etiam tutelas pubertate solvi jussit, quod est receptum, si peculiaris regionis mos non adversetur. Illud minime praetermittendum, mulieres olim exemtas fuisse tutorum potestate, si vestales fuissent, vel tres filios peperissent, quod arbitror ex lege Papia profluxisse. (*c*) Hinc illud apud Pithoeum juris veteris fragmentum: *Mulier sine auctoritate tutoris manumittere potest, si jus habeat liberorum*. (*d*) Pertinebat etiam ad muliebres tutelas caput aliud legis Juliae de *maritandis ordinibus*: quo capite, ut ibi latius exponemus tutor dandus erat mulieri, virginive legitimo tutore destitutae ad dicendam, promittendamve dotem; quod ex S.C. ad eam legem condito productum est ad mulieres, quae tutorem quidem habent legitimum sed vel furiosum, vel mutum, vel absentem; opus autem fuit hoc S.C. quia etsi res poscat, ut alius tutor detur; regula tamen juris obstabat, quae vetat tutorem dari tutorem habenti: item & alia, ut nullus sit certae rei tutor. (*e*)

Porro Senatusconsultum eruere licuerit, (*f*) quo referimus regulam juris ut si tutela pervenerit ad testamentarium; deinde is aut excusatus fuerit, aut remotus in locum ejus, tutor sit dandus, neque ad legitimum deveniatur, nisi testamentario mortuo. Hic enim Jurisconf. *mortuo testamentario S.C. cessare*. Ex quo sequitur, ut superiora S. C. comprehendantur. Pertinet etiam ad tutelas *l. si impuberi* 13. *D. de tutor. vel curat. dand.* quam portionem fuisse S. C. Pegasiani censet in eadem l.Cujac. cum non omnia illius capita supersint. Ne autem cum iis erremus, qui contra regulam juris censuerunt per testatorem servo tutorem dari, cum tutela sit jus in capite libero; ita speciem, Cujacio auctore, ponemus. Instituerat quis heredem, eumque rogaverat, ut manumitteret servum impuberem, eique hereditatem restitueret. Heres recusat adire; atque ita concidet fideicommissum, & libertas servo relicta, utpote destituto testamento. Senatus censuit cogendum heredem adire, non quidem ab impubere, sed ab alio ejus nomine: cum aetas hoc ei non tribuat, ut possit in judicio consistere. Non tamen obstat conditio servilis, ne instet pro sua libertate. Igitur libertate se ipso instante impetrata, dabitur tutor, qui ejus nomine petat fideicommissariam hereditatem. Nec refert quod legitimus servi tutor sit patronus, nempe heres rogatus: quia ne is heres sit auctor in sua causa, Senatus censuit dandum specialem tutorem ad hoc negotium restituendae hereditatis, ut ea restituta, & cauto ab herede *rem pupilli salvam fore*, ac negocio transacto, tutela legitima servi manumissi, transeat ad heredem rogatum, qui manumisit, quasi ad patronum; isque adeo satisdare omnino cogitur; (quod exigi regulariter non debet a patrono) (*g*) qui quantum in se fuit peremit tutelam: nec parum ei tribuitur, quod jus manumissionis retineat in liberto, quem liberavit invitus. Quam S. C. sententiam, Adrianus extendit ad eum cui libertas directo relicta testamento fuisset, & hereditas per fideicommissum: cum S. C. tantum de libertate, & hereditate per fideicommissum relictis decreverit. Hoc autem erit discrimen in casu constitutionis, quod tutor datus, erit tutor perpetuus, neque umquam pupilli tutela perveniet ad heredem, quamvis restituta hereditate: quia heres non potest suscipere legitimam servi tutelam, quasi patronus, cum servus per libertatem directam sit libertus Orcinus, non vero heredis, a quo nullam libertatem accepit, sed ex testamento ab ipso testatore: ideoque deficiente legitimo, tutelam geret tutor a magistratu datus. S. C. etiam ex oratione Marci conditum, vetat ingenuos libertis tutores dari (*h*) nisi in libertorum penuria.

(a) *in* C.Theod. *de tutor. et cur. creand. et l*.3.C. *legit.tit*.

(b) *Vide* Rittersh. *ad ll. XII tab. pag.* 110. *cap*.14.*pag*.3.

(c) Plutarch. *quem adducit Lips. ad* Tacit. *annal. lib.* 3.*cap*.25.

(d) Lipsius *ibidem*.

(e) Ulp. *Instit.cap*.11.Cujac. *in notis ibi verb. ad dotem dicendam*.

(f) *ex l. quisquis* 11. §.3.*D. de tutel.*

(g) *l*.5. §. 1.*D. de legit. tut.*

(h) *l.* 1. *D. de excusat. ubi* Cujac.

ria. Decrevit & Senatus, Neronis temporibus, teste Tacito, annalium XV. adoptivos liberos ad excusationem non prodesse. (a) Item S. C. decretum est ut libertus Senatoris, qui patroni negocia gerit, excusetur a tutela. (b) Quod J. C. retulerunt ad unum tantum libertum, qui negocia tractet, non vero ad plures, neque ad libertum clarissimae foeminae, nempe mulieris Senatori nuptae. (c) Praeterea oratione Severi S. C. comprobata cavetur, ne praedia rustica, & suburbana eorum, qui sub tutela sunt, vel cura, injussu testatoris, aut sine decreto, causaeque cognitione distrahantur. (d)

XXXV. DE LEGE LAETORIA.

Proxima muliebris sexus imbecillitati est aetas minor XXV. annis, aetate, fluctuantibus adhuc humoribus corporis, animus incertis jactatur quoque consiliis. Quod Hippocrates significavit, qui comitiales morbos posse sanari scribit ante annum XXV. propterea quod humores, qui adhuc non consederunt, aliorsum deflecti facile possunt. Hinc annum XXV. statuit Galenus pubertatis terminum. (e) Eadem ratione jus civile hoc anno definivit hominis statum, qui graecis dicitur ἀκμή. (f) Idque inductum fuit lege Laetoria sane antiquissima: siquidem ejus non obscura mentio est apud Plautum in Pseudolo: ubi legem hanc appellat *quinam vicenariam*. Hinc aetas XXV. annorum Constantino dicitur *legitima*: (g) *ubi annos Laetoriae legis egressus legitimam compleverit aetatem*: quia scilicet eo numero annorum minori aetati finis imponitur. Hujus legis haec capita erui ex antiquorum testimoniis possunt. Primo capite cavebatur adolescentibus dissolutis, & lascivis, ac luxu perditis, quibus causa cognita curatores dabantur. (h) Altero capite circumscriptis adolescentibus succurrebatur, ac recidebantur fraudes versutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant, (i) Plenius deinde remedium accessit a Praetore, cujus edictum non circumscriptis modo, sed & lapsis adolescentibus opem ferebat; ut non solum alienam fraudem, sed etiam imperitiae suae damnum effugerent, quod non per actionem fit, sed per Praetoris cognitionem. (k) Vetuit autem lex Laetoria, ut apud Priscianum Svetonius lib. 4. Praetorum tradit, adolescentum stipulationes: idemque colligitur ex Plauto in Pseudolo, (l) ex quo etiam deducitur, per legem Laetoriam perimi actionem creditorum adversus adolescentem, qua de causa ei credere metuebant. (m)

Perii, an non tum lex me perdit quina vicenaria
Metuunt credere omnes.

Postremo legis Laetoriae capite in eos, qui fraudem adolescendi struxissent, publicum judicium constituebatur. (n) Quod tamen est hodie sublatum. (o)

XXXVI. DE LEGE JULIA, ET PAPIA POPPAEA.

Quae adhuc ex antiquis monumentis erutae sunt leges atque S. C. ad singularum personarum statum respiciunt. Nunc ea jura expendamus, quae ad conjunctionem pertinent earum, inter quae sunt jura nuptialia, e quibus, & auctoritate rerum decernendarum, & multitudine capitum, & eruditionis varietate, celeberrima, & amplissima est lex Julia & Papia Poppaea, ad quam plura condita sunt S. C. quae loco suo persequemur. Legem hanc non tam ratio, quam necessitas expressit ab Octaviano Augusto. Cum enim diuturnum civile bellum Urbem caede civium, & aerarium ingentibus sumtibus exhausisset; Caesar publicis necessitatibus, singulorum incommodo censuit occurrendum; etenim multa millia armatorum interierant, (p) & Urbs valde decreverat fuga, & abstinentia nuptiarum. Adeo ut cum ipsi latores legis Papius, & Poppaeus Coss. coelibes essent, & quaererentur alii, qui liberos haberent, quo illis Coss. praeferrentur (liberos enim habens in Consulatus petitione praeferebatur) reperti non fuerint cum liberis cives consulatu digni, qui eos in petitione superarent. (q) Itaque Augustus augendae proli coelibatum poenis, conjugia, & multitudinem liberorum praemiis affecit; explendo autem aerario libertatem capiendi ex alieno testamento, magna ex parte praecidit, ac transtulit in populum jura, & lucra privatorum, ut, quod solenne est, publicum commodum ex privatorum opibus coactum deflueret ad principem. Cum autem lex haec Papia coërceret civium cum in testamẽto, tum in nubendo libertatem: Jurisconsulti aequitati magis, quam principum consiliis, legisque severitati studentes; ita ea interpretabantur, ut quantum in se fuit, vires illius fregerint, atque inciderint; Huic autem legi tam multa Jurisconsultorum responsa, & fragmenta veterum sunt implicata; ut qui hac luce careat, in cursu juris civilis passim offendat, & prolabatur; tantique usus,

(a) *l.2. §. adoptiv. D. vacat. mun.* Cujac. *ad l.2. D. de excus.*
(b) *l. libertus 17. D. de municip.*
(c) Cujac. *ad Papin. lib.* 1. *resp. d. l. libertus.*
(d) *l.1.§.1. D. de reb. eor. qui sub. tutel. sunt sine decret. non alien.*
(e) *lib.* 5. ἀφορισμῶν Cujac. *com. ad tit. D. de min. 25. ann.*
(f) *l. cum pater §. curat. D. leg. & fidecom.* 2.
(g) *l.2. C.* Theodos. *de donat. Bris.* 3. *antiq.* 2. Cujac. *ad tit. D. de min. 25. an. & de dol. mal.*
(h) Capitolin. *in* Antonin. Cujac. *com. ad tit. D. de min.* Jacob. Gothofred. C. Theodos. *de donat. l.2.*
(i) Cic. *lib.* 3. *de offic.*
(k) Cujac. *ad tit. D. de min. & de dolo mal.*
(l) *act. 5. scaen. 3. v. 25.*
(m) Lips. *ad* Tacit. *annal. lib. 11. n. 9.*
(n) Cic. *lib.* 3. *de offic. & lib.* 3. *de nat. Deor.*

(o) Cujac. *ad tit. de min. & dolo malo in princ.* (p) Scholiast. Horat. *in carm. secul.* (q) Dio 53. vide Cujac. *ad tit. C. de caduc. toll.* Tacit. *lib. 3. annal.*

usus, & auctoritatis diu fuerunt leges hae Julia, & Papia, ut propter celebritatem earum *leges κατ' ἐξοχὴν* appellarentur. Harum inscriptio, non modo Papium, & Poppaeum Coss. sed & ipsum Julium nomen praefert: tum quia primus Julius Caesar Dictator censuram agens, ut nova sobole absumtam bellis civilibus Urbem expleret, multitudini liberorum praemia constituit; (*a*) tum etiam quia & Augustus, quem saepe Julium appellatum legimus, anno A. U. C. IϽCCXXXVI. coelibatum poenis damnaverat, nuptias extulerat praemiis. Quae tamen lex rejecta multitudinis dissensu fuit; unde Propertius.

(a) Dio *lib.*43.

Gavisa est certe sublatam Cynthia legem,
Qua quondam edicta flemus uterque diu,
Ne nos divideret.

Horatius autem in carmine saeculari faustum exitum praecatur his legibus.

Diva producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta super jugandis
Foeminis, prolisque novae feraci
Lege marita.

Etenim sub extremum imperium, lenita severitate poenarum, lata denuo lex a Papio Mutilo, & Q. Poppaeo Coss. anno A. U C. IϽCCLXII. (*b*) quae demum tenuit, in eamque Consulum rogationem prioris legis capita relata fuere, indeque appelata lex Julia, & Papia Poppaea, ut tamen Julia potissimum ad contrahenda matrimonia; Papia vero ad suscipiendos liberos referretur. (*c*) Sane ante has leges, quamvis nulla poena esset a jure constituta, coelibes tamen aliqua ignominia per Censores notabantur exemplo Lacedaemoniorum. (*d*) Unde extat apud Gellium oratio Metelli Numidici, (*e*) qui censor matrimoniorum frequentiam suasit. Et quoniam norat neque cum uxore satis commode, neque sine uxoribus vivi omnino posse; propagationem prolis, & utilitatem publicam, tranquillitati privatae censuit anteferendam. Ejusdem orationis auctoritate, ac verbis, Augustus & legem suasit suam. Hinc lex Ciceroni conficta in libris de legibus: *Coelibes esse prohibento*. Coelibem autem Cujacius dictum putat. (*f*) quasi κήλην, κοιλίαν, λείπων, *ventrem linquens*. Harum capita legum, quae mutilata supersunt ex veteribus monumentis, diligentius eruit, & quantum humanae licuit industriae, ad pristinum suum ordinem revocavit Jacobus Gothofredus, ad cujus fere indicia ordinem nos disputationum nostrarum pertexemus. Ad haec autem capita universae, quas habemus harum legum sententiae referuntur. Primum caput erit de maritandis inter se civium ordinibus. Alterum de irritandis nuptiis eorum, qui fuerint procreandis liberis inhabiles. Tertium de praecidenda libertate differendarum nuptiarum. Quartum de poena eorum, qui contra hasce leges nupserint. Quintum de privilegiis legitimi connubii. Sextum de praemiis susceptorum liberorum. Septimum de removendis nuptiarum, & prolis impedimentis. Octavum de modo divortiis imponendo. Nonum de poenis coelibatus, & orbitatis. Decimum de augendo jure patronatus pro numero liberorum in libertorum bonis. Primum vero caput, quod erat *de maritandis ordinibus*, legi nomen dedit universae. Eo capite nuptiarum frequentia ita invehebatur, ut ne tamen Senatorius Sanguis ignominia servili pollueretur. Eo autem tempore longe major erat ingenuorum, quam ingenuarum numerus. (*g*) Itaque venia data est legitimarum nuptiarum inter ingenuos, & libertinas; Senatoribus tamen, eorum filiis tam naturalibus, quam adoptivis (*h*) & emancipatis, & a Senatore in adoptionem datis, etiam ei, qui sit inferioris ordinis, natisque post mortem patris (non autem conceptis, & natis post patrem Senatu motum, hi enim Senatoris filii non habentur:) item nepotibus ex filio licet Senatu moto: (sufficit enim avita dignitas,) (*i*) pronepotibusque ex filio interdictum fuit sponsam, uxoremve habere libertinam, vel eam, quae aut palam corpore quaestum faceret, fecissetve, aut artem ludicram exerceret, ejusdemve exercitii patrem, aut matrem haberet, habuissetve. (*k*) Quamvis autem dignitas Senatoria domino obvenisset post libertatem, matrimonii causa datam; abstinendum ei tamen erat a libertinae nuptiis; siquidem eas nondum contraxisset: nam si contraxisset ante adeptam Senatoriam dignitatem, quamquam ante dubitabatur, an nuptiae manerent. Justiniano tamen inhumanum visum est ob eventum solvi nuptias, a quibus initio vitium abfuisset. (*l*) At si post nuptias vir exciderit Senatoria dignitate, consiste-

(b) Dion. *lib.* 56. Isid. *5. orig.* 5.
(c) Cujac. *ad tit.* Ulp. 16. §. *qui, intra, verb. neutri legi.*
(d) Dion. *lib.* 43.
(e) *vide epito.* Livian. *lib.* 59.
(f) *ad tit. C. de ead. toll.*
(g) Dio *lib.* 54. *in gest. ann.* 736.
(h) *l.* 6. & 7. *D. de Senat.*
(i) *l.* 7. §. *ult. D. eod.*
(k) *l.* 44. *in pr. D. de ritu nupt.* Theophil. *instit. quibus ex caus. manumit.*
(l) *l. penult. C. de nuptiis.*

sistere matrimonium, Ulpianus censuit, cum dignitas, quae obstiterat, fuerit imminuta. (a) Caput autem hoc ad nuptias pertinens, passim immutatum est novella 117. Justiniani, a quo etiam constitutum est, (b) ut mulieri scaenicae, quae se ad honestum vitae institutum contulisset, cum quolibet etiam dignitate praedito nuptiarum potestas esset. Ob eamdem honestatis causam, libertinus etiam ab ingenuo adrogatus, aut alius, qui artem ludicram exerceat; vel a parentibus eam artem exercentibus descendat, ducere prohibetur filiam Senatoris, etiam Senatu moti, quae se ad turpem quaestum non convertit: uti & prohibetur ducere neptem, proneptemque ex filio (c) cujus Pater dignitatem amisisset; nisi se turpi quaestu commaculaverit.

XXXVII. De illicitis nuptiis irritandis sub Marco.

Eae tamen nuptiae quamvis injustae, non irritabantur per hanc legem; sed per S.C. quod Marci orationem est consequutum (d) qua oratione Imperator suasit, ut quae prius erant illicitae, deinceps nec nuptiae forent. Hoc enim inter *injustas* interest, & *irritas* nuptias, (e) quod in injustis dos consistit, quae post viri mortem caduca fiebat, (f) & ex iis oritur accusatio adulterii: ab irritis vero, nec adulterii accusatio, nec dotis actio proficiscitur. (g) Verum Cujacius docet ex hac lege quidem libertinam non esse justam Senatoris uxorem, aut filii, aut nepotis: contra vero non ex hac lege, sed ex oratione Marci filiam, aut neptem Senatoris, non esse justam uxorem libertini hominis. (h) Neque cum lena, aut ea, quam leno, lenave manumiserit; neque cum muliere publico judicio damnata, & in adulterio deprehensa, lex Julia dat ingenuis nuptiarum licentiam. (i) Ingenui autem nomine lex comprehendit etiam eum, qui jus aureorum annulorum impetravit, (k) vel qui fuerit ingenuus judicatus. (l) Damnatam vero publico judicio mulierem, ne ante quidem ductam retinere deinceps Senator potest ex S.C. ad hanc legem adjuncto, cujus meminit Ulpianus. (m) Et quoniam lex non tam sententiam notavit, quam factum; ideo ingenuis abstinendum erat a nuptiis mulieris in adulterio deprehensae, quamvis non damnata, sed absoluta fuisset. Semel enim deprehensa, nunquam exuit turpitudinem. (n) Damnatam vero adulterii, quam vir accusaverit post impetratam objecti criminis abolitionem, uxorem denuo ducere non prohibetur. (o) Severissimo quoque consilio constitutum fuit his legibus, ne sexagenario major majorem quinquagenaria duceret: propter extinctam spem suscipiendae sobolis; Conjugium autem veteres, *liberorum seminarium* esse voluerunt: (p) unde cujus mulieris alveus exaruit, minime dignam nuptiis judicarunt. Quocirca mos erat nubentibus profiteri, liberorum procreandorum causa sese nuptias appetere. Quod colligitur ex his Taciti verbis: *Cum uxore principis praedicta die, adhibitis, qui obsignarent, sese velut suscipiendorum liberorum causa convenire*. Usus autem docuit in homine majori LX. annis generandi vim esse peremtam; in muliere vero *quinquaginta* annis majore concipiendi vim periisse: etsi Aristoteles (q) generandi vim in homine ad LXX. usque annum virescere scribat, plurimaque supersint exempla virorum, qui aetate longe majori, liberos insperato susceperunt. Ut enim obscuriora, quae sane innumera praetermittamus; certe Masinissam regem anno jam sexto, & octogesimo, & Catonem Censorinum octogesimo exacto anno liberos procreasse accepimus: & recentioribus temporibus Udislaum regem. (r) Afflictus etiam nobilis pragmaticus (s) tradit, se annum ultra sexagesimum natum, tres suscepisse liberos. Mulierum autem illustre habemus exemplum a Constantia Henrici Imperatoris uxore, quae quinquagenaria peperit. Ne inanem eruditionis gloriam legentium taedio affectemus, alia innumera praetermittimus exempla, ex quibus, & ex bene perspecta ratione, observatores naturalium causarum, inter quos Amitinus, & praeceptor olim noster, ac beneficentia plusquam parens Gregorius Caropresius, Italorum philosophorum, aetate nostra, maximus, censent generandi vim in homine, ac in muliere foecunditatem, non solum ex *annis*, sed etiam ex *habitu*, & *robore corporis* esse arguendam. At quoniam lex non ad rariora, sed ad frequentiora naturae convertitur; recte hisce annis generationis tempora finivit. Siquidem hominis vigor sexagesimo fere anno languet, & in mulieribus menstrui sanguinis rivus, sine quo neque concipi, neque nutriri partus posse vulgo autumant, anno plerumque quadragesimo, vel ad summum quinquagesimo exarescit. Ideo lex Papia viris sexagenariis fibulam imposuit, & mulieres quinquagenarias sterilibus comparavit. (t) At si conjuges ad eas aetates evecti prolem ediderint, noluit Justinianus eam sobolem a ceterorum liberorum

(a) *l.27. de ritu nupt.*
(b) *l.ult. C.de nupt.*
(c) *l. 9. D. de Senat. l. 32. & 44. D. de ritu nupt.*
(d) *l. oratione 16.D.eod.*
(e) Ulp. *tit. 16. §.ult. l.12. §.1. D.de adult.*
(f) Raevard. *var. l.4.cap.16.*
(g) Gothof. *in not.ad l. Jul.& Pap.cap.I.*
(h) *ad lib. 4. resp.* Papin. *l. 9. D. de Senat. & l. 23. & 44. D. de rit. nup.*
(i) Ulp. *l.43. §. 6. 7. 8. & 9. D. de rit. nupt.* Gothof. *ad hoc caput in notis.*
(k) *l.ult. D.de jure aur. ann.*
(l) *l.25. D.de statu homin.*
(m) *l.43.§.10. D. de ritu nupt.*
(n) *l. 43. D.de ritu nupt.*
(o) *l.34.§.ream D. eod.*
(p) Lactant. *l.1.de fals.relig. ca.16.* Sveton. *in Claud. cap. 23.* Ulp. *cap.16. l.12.de legit.hered.* Bris. *de ritu nupt. p.* 118.
(q) *lib 5. περὶ ζώων.*
(r) AEneas Silvius.
(s) *in constit. Reg. post mortem §.ultimo.*

(t) *l. si sterilis D. de act. empt.*

rum conditione discrepare.(a) Obsequi enim lex debet, non imperare naturae; ideo agnoscere oportet eos, quibus natura praeter modum a lege definitum lucis beneficium dedit.

(a) l. 12. C. legit. hered.

XXXVIII. DE S. C. CLAUDIANO AD L. PAPIAM.

Cum igitur his legibus justa aetas in homine LX., in muliere L. annorum spatio concludatur: dubitatum fuit, an sexagenario majori liceret minorem L. ducere? & Tiberius Caesar, cui tribuitur S. C. hoc, quod Claudianum appellatur, propterea quod Neroniis, & Tiberii plura S. C. Claudiano nomine comprehensa fuerunt ex Claudii nomine, quod utrique retinebant, ut Petrus Faber observavit; (b) Tiberius, inquam, prohibitionem nuptiarum extendit etiam ad matrimonia *sexagenarii*, cum *minori quinquaginta*. Etenim quamvis foecundum sit solum, semen tamen deest; unde hujuscemodi conjugia plerumque nulla prolis spe defenduntur. Hinc Svetonius in Claudio scribit, Tiberium aliquid addidisse capiti legis Papiae (sive *addito* legamus ex vulgatis, sive *adaucto* ex eruditiorum interpretum emendatione) atque huic capiti Claudium contraria lege lata abrogasse: quod ex concubitu viri sexagenario majoris, cum minori quinquagenaria spem prolis superesse censuerit: ideoque aliud S. C. Claudianum, idque ab ipsomet Claudio emanavit, (c) quo si major sexagenario minorem quinquagenaria duxisset; perinde habebatur, ac si LX. annis minor nuptias contraxisset. Hinc jure a Jacobo Gothofredo reprehenduntur ii, qui abrogatum fuisse a Claudio caput legis Papiae arbitrantur: cum Tiberii potius explicatio explosa fuerit, ejusque adjectio sublata.

(b) p. Semestr. 25. & Cujac. I. observ. 18.

(c) Ulp. tit. 16. Bris. p. 157. de jure connub.

XXXIX. DE S.C. CALVISIANO.

Si vero major quinquagenaria, minori sexagenario nupsisset, tamquam ex impari matrimonio, & omni prolis spe destituto, dos caduca erat, & fisco cedebat, minimeque proficiebant hae nuptiae ad capiendas hereditates, & legatas dotes. Quod cautum fuit S. C. Calvitiano, vel Calvisiano, cujus apud Ulpianum est mentio: (d) ubi videtur Cujacius malle Claudianum.

XL. DE S.C. PERNICIANO.

Porro qui aetates hasce ita praefinitas sine nuptiis transiissent, solvebantur legibus, (e) & ad priscae libertatis commodum revertebantur. Verum ne ullo umquam tempore coelibatus proficeret, obstitit S. C. Pernicianum, quod perpetuis coelibatus poenis obstrinxit eos, qui aetates legibus praefinitas sine nuptiis, & liberis excessissent. (f) At Justinianus pristina nuptiarum libertate restituta, invidiam harum legum prorsus amovit. (g)

(d) tit. 16. Bris. de jure connub. 159. Jacob. Gothofr. hic.

XLI. DE SPADONIBUS.

Huic capiti Jacobus Gothofredus subtexuit illud *de spadonibus*: quos vero simile est lege Papia fuisse nuptiis prohibitos, utpote cum generationi non sint habiles. Hinc ex inscriptionibus Ulpiani ad L. Juliam, & Papiam videmus conjuctas fuisse cum harum legum tractatione, disputationes de spadonibus. (h) Et sane qui convenit, ut lex Papia, quae sexagenarios repulit, tulerit spadonum nuptias, quae aeque absunt ab omni spe liberorum; quod unum ac summum fuit legis Papiae studium? Nescio igitur cur Hispano illi, (i) qui immanes commentarios ad has leges edidit, in mentem venerit rejicere caput hoc de Spadonibus a ceteris legis Papiae capitibus, quibus attexuit, & alia minime germana. Ceterum *spadonis* vocabulum late se fundit, complectiturque, tum eos, qui natura vitiati sunt, tum illos, qui sibi virilia praeciderunt, aut contorserunt, & oppresserunt. Atque his sane postremis praeclusam esse crediderim a lege Papia facultatem nuptiarum, non autem superioribus, nempe illis, quorum virilia natura, vel fato sunt vitiata, dummodo generandi vis eo vitio peremta non fuerit. Sunt enim qui alterum, vel ambos testes habent introrsum conditos, & hi spadonum quoque nomine veniunt: generationi tamen sunt idonei, unde lege nulla arceantur a nuptiis: ac in his dotem, & matrimonium, & dotis actionem esse Ulpianus (k) tradit, non autem in castratis. Nec mirum si nullis eminentibus testibus, integra tamen sit generandi facultas: nam si testes resecti sint imperite, ut relicta sit epididymis cum segmento coleorum, nec seminalia vasa prorsus effusa fuerint: iis periti rerum naturalium spem prolis minime adimunt; etenim ex gallis, aliisque animalibus male castratis enatam esse prolem Thomas Cornelius Consentinus philosophus aetate nostra insignis observavit: ejusdem enim texturae faciunt epididymida, & testes, ac glandulis oppletam iisdem; quas permeando semen ad generationem exacuitur. Omnis tamen haec nuptiarum prohibitio remitti per populum poterat, ejusque jamdiu erat arbitrium illicitarum nuptiarum gratiam facere. Cujus potestatis exemplum habemus apud Livium, (l) a quo traditur Hyspalae Feceniae libertinae, cujus indicio nefaria Bacchanalium sacra detecta fuerunt, inter alia prae-

(e) Ulp. tit. 16. §. 3.
(f) Ulpian. ut sup. §. 3. Gothofr. ad hoc cap. Bris. de jure connub. pag. 158. Tertull. in apolog. Aug. 3. contra Julian.
(g) l. sancimus C. de nupt. lib. 12. C. de legit. her.
(h) l. 128. D. de V. S.
(i) Ramez del Manzano ad ll. Jul. & Pap.
(k) l. 39. §. 1. D. de jur. dot.
(l) l. 39. cap. 19.

praemia adjectum: *uti ei* (mulieri) *ingenuo nubere liceret*. Quod jus olim populi, sibi de more, postea principes (*a*) arripuerunt: olim enim secretum erat jus populi a jure fisci; postea omnia populi commoda traducta fuerunt ad fiscum principis. Hinc titulus Paulli de jure fisci, & populi, & Lampridius ista distinguens, ait, *leges de jure fisci & populi moderatas* tulisse Severum. (*b*)

(a) *leg.31.D.de ritu nupt.*
(b D.o *lib.55.* Ulp. *frag. 16. §. 1.*

XLII. DE SPONSALIBUS.

A personis ad aetatem contrahendis nuptiis idoneam leges transierunt; earum enim vis calliditate hominum eludebatur: nam quia leges praemia maritis constituerunt; iis non pauci fruebantur, nullo suscepto nuptiarum incommodo. Tales erant qui sponsalia cum impubere contrahebant, & qui contractis cum pubere sponsalibus nuptias protelabant. Nullum enim aetatis tempus erat sponsalibus praefinitum, cum statim ac in homine ratio emicat, liceat inire sponsalia, nempe anno aetatis septimo. (*c*) Quoniam autem contractis sponsalibus nuptiae arbitrio conjugum trahi poterant, plurimi sponsalia maturabant, nuptias vero differebant, ut interea maritorum jure fruerentur. Ne igitur quis ex fraudatis legibus lucrum perciperet: ademit Augustus (*d*) praemia maritorum sponsis, qui ultra biennium nuptias extraxissent. Quamobrem sponsalium temporibus biennio contractis, tantum qui *decennem* puellam sibi uxorem petiisset, mariti juribus potiebatur: quia tempora sponsalium, & aetas nuptiarum legitima, quae in mulieribus erat XII. annorum, aequatis intervallis concurrebant; & vir eam ducere tenebatur expleto biennio. At qui puellam decennio minorem sibi despondisset, quoniam ob immaturam puellae aetatem dilatio nuptiarum ultra biennium excurrebat; sponsus interea coelibum poenis erat obnoxius. Quae quidem sponsalia rara habebantur, ut Cujacius tradit; (*e*) sed immatura ideo nec poenis legum eximebant maritum, nec lucris afficiebant. Quamvis autem his legibus sponsalia biennio circumscriberentur: tolerabatur tamen earum dilatio propter sponsae, sponsive valetudinem, vel parentum interitum; vel ob capitalia crimina, vel ob longiores peregrinationes necessitate susceptas. Propter quas sane causas non modo annum, aut biennium, sed & triennium & quatriennium nuptiae impune trahebantur, (*f*) ut Cajus tradit: apud quem nolim cum Cujacio, & Gothofredo vulgatam lectionem immutare, ac expungere *annum*; quamvis enim tempus legibus praefinitum non annus sit, sed biennium, tamen in biennio annus includitur: nec insolens est, ut oratione ducta a minori tempore, eo enumerando perveniatur, ubi terminus legis haeret: etsi omissa mentione anni, satis fuisset *biennium* scribere. Sed expeditius erit dicere, Cajum enumerasse tantum annos morae, nulla mentione annorum legis; quibus elapsis, scripsit non annum modo, sed & biennium, & triennium morae ob justam causam tolerari. Ceterum si vir sine causa sponsalibus diem ultra *biennium* proderet, maritorum praemiis excidebat: & virgo quaerere sibi aliam conditionem poterat retentis, arrhis: quas tamen reddere cogebatur in duplum, si per eam factum esset quo minus nuptiae legitimo tempore contraherentur; quadruplum alii arrharum restituendum putant: Gothofredus tamen quadruplum intelligit, praeter arrhas. (*g*) Ex hoc legum capite, Cujacio repugnante, aliqui ortam putant praefinitionem aetatis maturae nuptiis, in foeminis XII. annorum, in masculis XIV. (*h*) Sane vetustiorem legem non habemus, ad quam haec definitio recte revocetur: tantum scimus esse pervetustum, ut nuptiae incipere nequeant ante utriusque sexus pubertatem. Quam Cassiani non ab aetate, sed ex habitu corporis aestimabant in maribus, quorum non paucos ante XIV. annum generationi habiles fuisse constat; (*i*) Proculiani ab extremo XIV. anni eam auspicabantur. Priscus Javolenus & annos XIV. & corporis firmitatem requirebat. Proculianorum sententia recepta fuit, quia id, quod plerumque accidit, respiciebat; idque Proculiani a Stoicis duxerunt: etenim Stoici vim generandi, & animi consilium ea aetate inolescere censebant. (*k*) Quod autem lege Papia Poppaea circa aetatem puellarum praefinitum videtur, moribus antea Romanorum invaluerat. Plutarchus enim in Numa scribit, Romanos consuevisse teneras admodum puellas ducere: quod magna sit ejus aetatis simplicitas, ut sub institutione mariti suscepta uxor, illius mores facilius imbiberet, itaque privatae res, & publicae essent tranquilliores. Contra Lacedaemonum respublica, ubi puallae nonnisi adultae viro tradebantur, muliebri saepe licentia perturbatur. Amorum enim vicissitudine, qua exercentur ante matrimonium virgines, ita exacuuntur ad fraudem, ut quidquid longo amatoriarum artium usu didicerunt, conferant ad subingendum, ac perdomandum virum; unde con-

(c) *l. 14. de spons.* Leo *novell.* 109.
(d) Dio *lib.54. in gest. Ann.* 136. Sveton. in *Octavio cap.* 34. Zon. *tit.* 2. Dio *lib.56.*
(e) *ad lib. 4. diff.* Modest. *l.14.D.de sponsal.*
(f) *l. 17. D.de sponsal.*
(g) *l.6.C.Theod. de sponf. & l.4. item l. 2. C.Justin. de sponf.* Cujac. *ad tit. C. de sponsalib.*
(h) Cujac. *ad l.14.D de sponf. sive ad Modest. diff. lib. 4. & in enarrat. C. tit. de sponf.* Macrob. 7. *Saturnal.7. & somn. Scipion.*1. Sveton. in *Octav. cap.* 34.
(i) Hottom. *de ritu nupt. institut. quib. mod. tutor. in princip. l.ult.C. quando tut. vel curat.*
(k) Plutarch. *lib.3.cap.24. de placit. philosophorum.* Meril. *obs.lib.1. cap.2.*

converso sensim ordine officiorum, qui dominus a lege constituitur; ultro sese in servitutem tradit uxori. Hinc mulier in virum, vir in mulierem turpiter commutatur. Quod malum privatis in domibus conceptum, non raro in rem expetit publicam, ut impotentia, & effrena cupiditate muliebri, civilium quoque status negociorum agitetur; magnarum enim incrementa calamitatum, ex initiis surgunt saepe levissimis ingentesque saepe clades extiterunt, ex gratia, vel ira muliebri; quarum aliquando blanditiae apud magnates, praesertim, & summos duces, moribus, & legibus patriis longe praepollent.

XLIII. De vacatione nuptiarum.

Sequitur hujus capitis alia particula, quae est de vacatione nuptiarum concessa foeminis post mortem viri, aut post repudium; qua in particula comprehensum fuit, ut mulieribus a morte viri *biennium*, a repudio vero *annum*, & *sex menses* a nuptiis vacare liceret: cum lege Julia, quae lenita deinde fuit, & in legem Papiam Poppaeam conjecta, non major vacatio daretur, quam *unius anni* a morte viri; a divortio vero *sex mensium*, (*a*) ut tradit Ulpianus, quem locum emendatione indigere censuit Cujacius (*b*) admonitus a Svetonio: (*c*) unde pro *biennii* substituit *triennii*: nescio an recte. Aliam enim puto *vacationem* a Svetonio significari, nempe vacationem ab Augusto datam a die latae legis ad *paritionem*, nempe intervallum, quo adhuc cives lege Papia erant soluti: ut qui a nuptiis abhorrerent, spatium haberent comparandi sese, flectendique ad matrimonium reluctantem animum: quod consilium nisi intra triennium illud vacationis capessierent, legum poenas incurrebant. Alia igitur vacatio est ab ea, quae post viri mortem, aut repudium datur.

XLIV. De Virginibus Vestalibus.

His adjungendum censuit Gothofredus caput de virginibus Vestalibus a Gellio (*d*) ex lege Papia relatum: ex quo capite Pontifex Maximus facultatem habebat legendi XX. virgines non minores annis X. ut sortitione in concione facta, cujus virgo ducta fuerit, eam Pontifex Maximus caperet, quo Vestae fieret. *Capi* autem virgo dicebatur, quia manu a Pontifice prensa, quasi bello capta suo a parente, cujus in potestate erat, abducebatur.

XLV. De Poenis imparium et praemiis parium nuptiarum.

Ubi lex nuptiarum rite contrahendarum, & augendae prolis rationem instituit: poenis praemiisque propositis, voluntates hominum censuit obligandas. Itaque in sanctione cavit, ut qui contra legem hanc nuptias contraxerit *impares*, quales appellat Ulpianus (*e*) nuptias inter majorem quinquagenaria, & minorem sexagenario, vel inter majorem sexagenario, & quinquagenaria minorem: is quos suscepit filios, liberorum, aut suorum heredum loco habere non possit: nec eisdem adjuvaretur ad praemia legis assequenda, proinde ac si mortui nascantur, quia nec nati videntur, (*f*) Item vetitum est conjuges illos hereditatem capere lege obvenientem, qua & testamentaria hereditas comprehenditur, cum ea ex legibus XII. tabul. obveniat. (*g*) Quin etiam nec legatum iis, aut aliud quid mortis causa capere licuit. (*h*) Sed illud est sane tristius, quod solutis hujuscemodi nuptiis, morte mulieris, dos est caduca, & devolvitur in fiscum qui in mulieris locum pro dotis repetione succedit. (*i*) A poenis imparium lex progreditur ad *parium* praemia nuptiarum: ut qui legi non obtemperarent, poenam aliam ex privatione praemiorum sustinerent. Agitur autem primo de ordine nuptiarum contrahendarum, quae ut rectius curarentur, lex jussit ut si mulier, aut virgo ex hac lege nuptias contractura legitimo tutore careret; Praetor Urbanus ei tutorem constitueret ad dandam, dicendam, promittendamve dotem. Quodque ex hac lege Praetor in Urbe, in provinciis praestare debebat Praeses ex S. C. ad hanc legem adjecto: (*k*) ut intelligamus, tutorem non tam ad regendum puellae arbitrium, confirmandamve voluntatem dari, quam ad moderandam, curandamve dotem; idque Antoninus, & Severus clarius expresserunt. (*l*) Quod munus est praecipuum tutoris ad rem certam a lege Papia praeter juris regulas instituti. (*m*) Discrevit autem lex haec *dictionem dotis*, *promissionem*, *dationem*; quia *dicere* dotem, est absque stipulatione promittere, solennibus verbis sine interrogatione; (*n*) quod non ad omnes pertinebat, sed vel ad ipsam tantum mulierem, aut mulieris jussu ad ejus debitorem; vel ad patrem, avumque paternum, nec dotis dictione plures, quam hi tres obligabantur. (*o*) At *promissioni* stipulatio adjungebatur, & promittendo poterant omnes obligari. (*p*) *Dare* autem dotem quid esset, explicatione non indiget. Porro non tantum ad dicendam, promittendam, dandamve dotem; sed ad augendam, minuendam, mutandamve curator dabatur; Siquidem quod supra

(a) *tit.* 14. *instit.*
(b) *ad tit.* 4. Ulpian.
(c) In Octavio *cap.* 34. Dio *lib.* 56.
(d) *lib.* 1. *c.* 12.
(e) *tit.* 16. §. 3. *Instit. l.* 12. *in fin.* C. *de legit. hered.*
(f) *l. qui mortui* 129. *D. de V. S.*
(g) *l. lege obvenire* 130. *D. de V. S.*
(h) *l.* 37. & 38. *D. mortis causa donation.*
(i) Ulp. *frag. tit.* 16. *in fin. l. dote* D. *de ritu nupt.*
(k) Ulp. *tit.* 11. §. *ex lege* XX.
(l) *l. scientium* 20. *D. de ritu nupt.*
(m) Cujac. *ad tit.* Ulp. 11. §. 20.
(n) Ulp. *tit.* 6. *in princ.* Cuj. *ibidem.*
(o) Cajus *instit. lib.* 2. *ca.* 9. Bris. *de jure connub p.* 160.
(p) Cujac. *ad tit.* 6. Ulpian. Caj. *loco cit.*

pra mulieris facultates dictum erat, promissumve, id continuo, ut super-
fluum, detrahebatur, exemplo immodicarum donationum, quae non pror-
sus revocantur, sed quatenus legis modum excedunt. (*a*) Haec autem ad eos
pertinent, qui per hanc legem ad matrimonia compelluntur, nempe patres,
matresque familias, nam filiae, filiive familias minime cogebantur, (*b*) quod
forsan erat certo legis Juliae capite comprehensum; ut eo referri possint ver-
ba illa in *l. nec filium C. de nupt. legum disciplina*, nempe *legum Juliae & Papiae*,
quae saepe per excellentiam, ut Ulpiani verbis utar, *leges* appellantur, quod
produnt plures loci juris civilis.

Hinc descendit lex ad praemia, & privilegia nuptiarum jam contracta-
rum: augetque cum primis jura patronorum in libertas, quas sibi uxores ad-
junxerant. Igitur vetitum est libertam discedere (*c*) a nuptiis invito patrono,
ut contrahat novas; quo appareat non sublatum fuisse ac lege divortium ju-
re civili permissum, sed libertatem alienarum nuptiarum, ad quas divortia
ferebant, lege Papia fuisse interceptam. (*d*) Itaque manente divortio, effe-
ctus illius, nempe novarum nuptiarum facultas adimitur. (*e*) Nec enim ab-
horret a regulis juris, ut matrimonium adhuc jure duret, secuto divortio:
ejusque rei hoc adducit Ulpianus exemplum, nempe libertae, quae divor-
tium fecit. (*f*) Cum enim invito patrono alteri nubere non possit, manet sane
illa matrimonii vinculis adhuc implicata; uxoris tamen beneficio minime
gaudet, nec admittitur ex edicto *unde vir, & uxor* ad hereditatem mariti;
quia quantum in se fuit, dissolvit illa contractas olim nuptias. (*g*) Unde tota
ejus matrimonii utilitas devolvitur ad patronum, qui matrimonium adhuc
voluntate, atque animo retinet: ita ut commodi quidem nuptiarum solus
fruatur patronus; liberta vero divortii damna sustineat. Etenim eadem ra-
tione concubinatu etiam alterius ei est interdictum, quia scilicet legibus ob-
stringitur, & impeditur pudore conjugali, (*h*) quae de nupta tantum liberta
sunt accipienda, non de sponsa, ad quam hoc caput non pertinere, Ulpia-
nus scribit: (*i*) & ideo si invito patrono sponsa nuntium miserit, cum alio
poterit habere connubium. Praeterea si liberta non in matrimonio patroni sit,
sed in concubinatu, licebit ei a patrono discedere: (*k*) dummodo alteri sese
non in matrimonium, sed in concubinatum dederit: cum patrono praestet,
libertam concubinam esse, quam matremfamilias; ne sine consensu, & ope
patroni re ipsa libertae conditio augeatur: ideo Ulpianus (*l*) ait honestius
esse patrono libertam habere concubinam, quam matremfamilias. Quae Ul-
piani verba perperam in alium sensum detorquet Brissonius. (*m*) Libertas au-
tem etiam communes ad hoc jus admitti placuit, quia negari non potest
esse libertam ejus, qui duxit, quamvis liberta sit etiam alterius. (*n*) At ea,
quae jus aureorum annulorum impetravit, hic pro liberta non habetur. (*o*)
Praeterea libertae, quae sunt ex fideicommisso manumissae, possunt invitis
patronis, qui eas duxerunt contrahere matrimonia: quia patroni non sua
sponte beneficium contulerunt, sed coacti fuerunt fidem suam liberare; ideo
minor eis est honor habendus. (*p*) Alia prorsus ratio est in eo, qui ea lege
emit ut manumitteret? nam legi se subjungendo sponte sua beneficium ab eo
usque tempore contulit. (*q*) Invitum autem quem dicemus? An eum modo,
qui manifeste dissentit? minime, sed quemvis alium, cujus consensus favore,
vel ignorantia impeditur: (*r*) qui enim facti notitia caret, consentire non
probatur: nisi lex tacite voluntatem alterius praeferat. Porro, propter spem
postliminii, & patroni reverentiam captivitas patroni libertatem nuptiarum
libertae minime tribuit. (*s*) At si non palam se prodiderit, quibus argu-
mentis animum patroni a nuptiis libertae retinendis alienum eruemus? Et
Ulpianus tradit, sufficere actum quemlibet nuptiis, & matrimonio mini-
me congruentem; veluti si patronus experiatur actione rerum amota-
rum, quae sine divortio non oritur; vel si nuptias alterius mulieris appetie-
rit, aut si concubinam adhibuerit, aut quoquo modo animus ejus desciscat a
matrimonio. (*t*)

Neque patroni solum augere lex, sed libertae quoque voluit sublevare
conditionem praemio nuptiarum: unde praestatione operarum eam exemit, si
vel patrono nupserit, (*u*) vel alteri consentiente, aut ratum habente patrono:
non enim decet a conjugali officio distraghi, ut alienis obsequatur: ideo post
nuptias dissolutas, pristinam operarum obligationem continuo subit. (*x*) Et

(a) *l.61. de jure dotiū.* Briss. *ibidem.*
(b) *l.21. D. de ritu nupt.*
(c) *l. ult. D. de divort.*

XLVI.
DE DIVORTIIS LIBERTARUM, ET AUCTO JURE PATRONORUM EX CONJUGIO.

(d) *l. libertae C. de oper. libert.*
(e) *l. ult. D. de divort. l. 1. D. unde vir, & uxor.*
(f) Ulp. *lib. 1. D. unde vir, & uxor.*
(g) Cujac. *ad tit. D. unde vir & uxor.*
(h) *l. 11. D. de divort.*
(i) *l. 45. D. de ritu nupt. §. 4.*
(k) *l. 1. D. de concub.*
(l) *l. 1. D. de concub.*
(m) *de jure connub. pa. 166.*
(n) *l. illud 46. D. de ritu nup.*
(o) *l. 4. D. jur. aur. annul.*
(p) *l. 50. D. de ritu nupt.*
(q) *l. 45. in princ. D. de ritu nupt.*
(r) *l. 45. §. 5. D. de rit. nupt. l. filiusfam. 8. §. invitus D. de procurat.*
(s) *l. 45. in fin. D. de rit. nupt.*

XLVII.
DE AUCTO JURE LIBERTORUM, ET LIBERTARUM EX CONJUGIO.

(t) *l. 11. D. de divort. & repud.* (u) *l. libertae, C. de obsequiis patron. praef. l. 48. D. de oper. libert.* (x) *l. 14. D. de oper. libert.* Cujac. *ad tit. C. eod.*

Et haec quidem de liberta: libertus enim, quamvis maritus, operarum obligatione non solvitur: nec enim libertus maritus dat se in officium uxoris; ut liberta uxor in officium viri: nisi modo libertus, qui nec artem ludricam exercuerit, nec ut ad bestias pugnaret operas locaverit, duos, pluresve filios habeat in potestate: (*a*) praemio enim susceptae prolis si absit infamia, lex Julia obligatione promissarum operarum eum exolvit. Huic attexuit capiti Gothofredus particulam *gener, socerve inviti testimonium in reos ne dicunto*; quae, meo judicio, revocanda potius est ad leges Julias judiciorum, quibus cautum erat, ne quis contra affines, vel agnatos testimonium dicere cogeretur; (*b*) de quibus plenius apud Cujacium, (*c*) & Brissonium (*d*) in libris *selectarum antiquitatum*.

XLVIII. De praemiis liberorum causa constitutis, et S.C. Claudiano: et de jure trium liberorum.

Praemiis nuptiarum adjecit lex praemia *liberorum*, amplissima illa quidem, & quae spe sua nuptias mirifice propagarent. Eaque capite septimo legis Juliae locata fuisse, tradit Gellius, (*e*) cum antea aetas potius, & senectus honores, ac praemia ferret: quae deinde necessitas sobolis transtulit ad maritos, & parentes. Datum est igitur numero liberorum, ut in petitione Magistratuum urbanorum, aut provincialium, is candidatus praeferretur, qui plures liberos haberet, quamvis aetate esset inferior. (*f*) Dictaque sunt haec veteribus *praemia parentum*: (*g*) quorum praemiorum fuere & ante legem Papiam aliquot. (*h*) Ex horum commodorum cupiditate fraus orta est eorum, qui, simulatis adoptionibus, sibi quaerebant liberos, ut iis ad praemia legum adipiscenda juvarentur. Propterea S. C. conditum sub Nerone fuit, ne simulata adoptio ulla in parte muneris publici prodesset: (*i*) eoque spectant Ulpiani verba (*k*) haec: *adoptivi filii in numerum non proficiunt liberorum, qui excusare parentes solent*. His autem fraudibus, quibus, ut mos est hominum, leges publico bono conditae ad privatam trahuntur utilitatem; obviam itum est professionibus liberorum, apud acta publica institutis; quarum aliqua mentio apud Juvenalem, (*l*) & Terentium Clementem. Hoc etiam liberis lex Papia tribuit, ut singuli jus unius anni parenti pariant ad honores; etenim annaria lege, certa aetas erat singulis honoribus definita, intra quam certum honorem attingere nemo poterat. Hoc autem liberi praestabant, ut annum adderent singuli ad aetatem parentis: sive pro singulis liberis gratia legis fiebat unius anni. (*m*) Praeterea eorum, qui Consulatum inirent, is prior sumebat fasces, qui plures, quam collega liberos haberet, etsi & ipse esset in potestate alterius: (*n*) inque liberorum numero computabantur etiam ii, qui bello occubuerunt, quoniam adhuc virtute, & gloria viverent; siquidem in acie cecidissent: cum hi pro Republica vitam profudisse dicantur: non autem qui in obsidione perierunt. (*o*) In pari vero numero liberorum, is Consul alteri praeferebatur, sive fasces primus sumebat, qui esset maritus, vel in maritorum numero; aut qui jus impetrasset mariti, aut sponsus esset; non tamen simulatus. (*p*) Si vero mariti essent ambo Coss. cum pari liberorum numero, major natu praeferebatur. In ceteris, qui aut coelibes essent, aut sine prole mariti; jus vetus permansisse putaverim. Etiam in theatro major honos habebatur maritis. Etenim qui essent e plebe mariti proprios habebant ordines in theatro. (*q*) Atque hoc appellatur in genere *jus liberorum*; distinctum sane a *jure trium liberorum*, quod & ex his profluxit legibus: cujus & a Lacedemoniis repeti posset origo. Horum enim moribus parentes trium liberorum ab Urbis custodia, & excubiis erant immunes; quatuor vero susceptis liberis, omni prorsus onere levabantur. (*r*) Et Romae post tergeminorum certamen, atque Horatiorum victoriam fuit institutum, ut tergeminis natis alimenta ex publico praeberentur usque ad pubertatem. (*s*) Hoc igitur legis Juliae capite auctus est favor liberorum, profectus jam diu a vetustioribus legibus; & parentibus (*t*) concessa fuit immunitas onerum personalium tantum, (*u*) si Romae, (*x*) aut in continentibus aedificiis, quae Romae appellatione comprehenduntur, liberos *tres* susceperint. (*y*) Extra Romam autem in Italia *quatuor*, in provinciis *quinque* liberi, sive incolumnes, sive in acie interemti eorumdem onerum immunitatem afferebant. Prosunt etiam nepotes ex filio: ita tamen, ut in sui patris locum succedant (*z*) item & emancipati, & quasi emancipati, (*Aa*) ut Monachi, Episcopi, & Patricii;

non

(a) *l. 37. D. de oper. libert.*
(b) *Jurisconsult. in princ. D. de gradib. affin. & l. 4. D. de testibus.*
(c) *l. 2. D. de accusat. sive ad lib. 1. Papin. de adult.*
(d) *lib. 4. c. 7.*
(e) *lib. 2. c. 15.*
(f) Gell. *lib. cap. 15.* Tacit. *lib. 2. annal. ubi* Lips. *n. 111.* Dio *lib. 56.*
(g) Sveton. *in Octav. cap. 34.* Tacit. *lib. 3. ann.* Juven. *Sat. 9.*
(h) Dio *lib. 43.* Gellius *apud quem P. Scipionis oratio lib. 5. cap. 19.*
(i) Tacit. *lib. 15. annal. c. 19.*
(k) *l. 2. §. 2. D. de vacation. & escusat. munerum.*
(l) Sat. 9. & *l. 16. D. de probat.*
(m) *l. 2. D. de minor. et l. 2. D. de munerib.*
(n) *l. 2. D. de mun. et hon.* Gell. *lib. 2. cap. 15.*
(o) *l. bello 18. D. de excusat. tut.*
(p) Dio *lib. 56.*
(q) *l. 30. D. de ritu nupt.*
(r) Sveton. *in Aug. c. 44.* (s) Arist. *lib. 2. politic. 9.* AElian. 6. *var.* 6. Duaren. *lib. 2. cap. 40. disput. anniversar.* (t) Dionys. Halicarnas. *lib. 3.* (u) *l. 2. C. de his, qui num. liber. excus.* (x) *l. 2. §. 4. l. 11. D. de vacat. & excusat. mun.* (y) *l. 147. D. de V. S. l. 2. D. eod.* (z) *l. unic. C. Theod. de his qui mun. lib.* (Aa) *Instit. de excus. tut. in princip.*

non tamen nepotes ex filia, quia non avi, sed alienam referunt familiam;
Item si monstrosum ediderit mulier partum, is mulieri ad veniam legis Pa-
piae proderit: quia est odiosa, & juris communis utilitatem extenuat; non
autem ad S. C. Tertullianum, ex quo mulieri lucrum quaeritur. (*a*) Ve-
rum ne legi fraus fieret, probandus erat liberorum numerus ex publicis actis,
apud quae mos erat profiteri, uti diximus liberos, ex iisdemque non solum
liberorum numerus, sed aetas etiam, & quidquid ad controversias status per-
tineret, petebatur. Quod *professionis* genus indicatum fuit a Servio Tullio, qui
censum instituens, jussit patres in singulorum liberorum capita inferre ali-
quid Junonis Lucinae templo, (*b*) habendoque censu voluit, ut & substan-
tia, & uxorum, liberorumque nomina, aetatesque proderentur, qui mos
post legem Papiam obtinendorum honerum, atque poenarum vitandarum
causa, longe majoris fuit usus: (*c*) etsi aliquanto immutatus. Nam Antoni-
nus, (*d*) jussit professionem hanc fieri apud Praefectum aerarii. atque alte-
rum exemplum tabularum in domo privata voluit asservari; alterum in pu-
blico aerario, (*e*) ut & antea fiebat.
Juvenalis Sat.9.

Tollis enim, & libris actorum spargere gaudes.
Argumenta viri: foribus suspende coronas, Jam pater es.

Qui mos Roma prodiens, postea Marci Imperatoris jussu pervenit ad provin-
cias. (*f*) Ceterum quo utilitas ex liberorum numero capiatur, oportet eum
numerum impleri ante susceptum munus: nam si liberi suscepto jam munere
nascantur, frustra beneficium legi expetitur. (*g*) Gellius autem quesitum re-
fert apud veteres, an octavo mense natus prosit. (*h*) Ceterum non raro qui-
bus legitimum liberorum numerum natura negaverat, praemia illorum
principis beneficentia largiebatur. Siquidem qui bene de principe, aut de re-
publica meruissent, quique apud eum gratia & authoritate pollerent, saepe
sibi, aut aliis jus trium liberorum impetrabant, ut ex variis Plinii epistolis
colligitur. Quo in jure plurimum lusit Martialis. (*i*) Idem jus virginibus
Vestalibus tributum honoris causa memini legisse. Alciatus (*k*) autem putat
praemia omnia ea lege Papia liberos habentibus constituta, Theodosii consti-
tutione sublata fuisse, (*l*) quod maxime pugnat cum pluribus juris locis, &
cum *tit. C. de his, qui num. liber. excusat. mer.* Distinguere oportebat haec homi-
nem doctissimum: jus scilicet liberorum, quo praemia praestabantur ex lege
Papia constituta; & jus liberorum, quo mutua inter conjuges testamenti fa-
ctio, & successionis utilitas lege Papia liberos non habentibus imminuta resti-
tuebatur. Hujus juris a principe impetrandi necessitate conjuges solvit Theo-
dosius, nec quidquam attingit de eo jure liberorum, quo nova legis praemia
continentur. (*m*) Igitur pristinam inter conjuges testamentorum libertatem
omnibus reddidit Theodosius, tam habentibus liberos: ut sine ulla impetra-
tione, & sine venia legis Papiae, juris antiqui beneficio perfruantur. Nec
modo cives Romani, sed & latini, quorum conditionem supra explicavimus,
praemia ex liberorum numero tulerunt: nempe jus Quiritium, cujus potie-
batur latinis, qui filium, filiamve, natum, natamve anniculamve servasset;
ita ut filius, filiave non decessisset ante extremum anni diem: quod spatium
requirebatur, ut infans anniculus reputaretur. (*n*) Latina vero eodem jure
fruebatur, si ter fuisset enixa, sive ordine naturae consueto, sive eodem die,
sive intra biduum per intervalla: nam si uno impetu tres effudisset, magis
censetur tres habuisse liberos, quam ter peperisse; quod ad impetranda legis
praemia requiritur. (*o*) Neque si quis ex tribus liberis execto ventre sit excer-
ptus, parenti prodest. (*p*)

XLIX. De Praemiis Libertorum ex Susceptis Liberis.

Atque haec ingenuis praemia legis liberorum causa quaerebantur: addita
sunt etiam, & praemia libertatis: quibus saepe manumissores, aut inconti-
nenti, aut ex intervallo indicebant, vel officiales operas, quae in officii prae-
statione consistebant, vel fabriles, quae quasi in pecunia positae erant, (*q*)
tanquam fructus ejus artificii, cujus utilitas omnis ante manumissionem
cedebat domino; data autem libertate retinebatur a domino pars aliqua jure-
jurando adacto. (*r*) Etenim, ut Cujacius (*s*) putat, non debebantur ope-
rae, nisi juratae vel promissae: juratae autem erant officiales; & quidem post
datam libertatem. Nam si quid in servitute libertus promiserat, liber factus
praestare non tenebatur: eo enim in statu promiserat, quo particeps juris
civi-

(a) *l. 2. §. 5. D. de vacat. & excusat. muner.*
(b) Cujac. *ad l. 4. tit. 9. sent. Paulli.*
(c) Dionys. *lib. 4.* Bris. *antiq. lib. 1. cap. 1.*
(d) Juvenal. *Sat. 9.*
(e) Capitolin. *in* Antonin. *&* Gordian.
(f) *l. 6. C. de fid. instrum.* Apul. *apol. 2.* Tertul. *lib. 5. advers.* Marcian.
(g) Capitolin. *ibidem.* Jacob. Gothofr. *ad hoc caput in notis.*
(h) *l. 2. §. qui ad munera, D. de vacat. & excus.*
(i) *lib. 3. c. 16. in fine.*
(k) *lib. 2. ad Caesarem. item lib. 3. lib. 9. & lib. 10.* Duaren. *disp. anniverf. lib. 1. cap. 40.*
(l) *l. ter. enixa D. de S. V.*
(m) *l. 1. C. de jur. liber.*
(n) Cujac. *ad* Ulp. *tit.* 16. Duaren. *disp. ann. l. 1. c. 40. in fine: quem tamen notat* Jac. Gotofr. *C.* Theodos. *de jur. liber. l. 3.*
(o) *l.* 132. *&* 134. *D. de V. S.* Paull. *& ibi* Cujac. 4. *sent. tit. 9.*
(p) *l.* 137. *ubi* Cujac. *D. de V. S.*
(q) *l.* 132. *§. 1. de V. S.*
(r) *l. 6. D. de oper. libert.*
(s) *l. 7. D. de oper. libert.*

civilis non erat. (*a*) Nec debebantur operae niſi praeteritae: quae ſi non ederentur, aeſtimabantur in judicio, & ad precium earum libertus patrono damnabatur, eaeque ſi fabriles eſſent, non modo in heredes extraneos (*b*) tranſibant, ſed in ipſos patroni creditores, bona debitoris diſtrahentes; (*c*) futurarum autem petitionem habebat filius: qui eas etſi non indictas indicere, ac petere poterat, ſi non fuiſſet exheredatus; quamvis beneficio Praetoris uſus hereditate abſtinuiſſet. (*d*) Ceterum operae non exhibebantur ei, qui coactus manumiſerat, ſed qui ſponte. Nam qui ex cauſa fideicommiſſi manumittit, nullum beneficium praeſtat, quia non liberalitate impellitur, ſed neceſſitate. Haec autem operarum obligatio, pluribus quidem ſolvebatur modis, veluti ſi patronus in concubinatu libertam habuerit, (*e*) vel ſi eadem alteri conſentiente patrono nupſiſſet, ut ſupra indicavimus: (*f*) nam haec in officio mariti eſſe debet. Lex vero Papia libertam 50. annis majorem ab ea praeſtatione liberabat, quod indicat inſcriptio Paulli in *l. liberta D. de oper. libert.* Et tandem ne ſingula exempla obeamus, liberabatur ex hoc capite, quo capite operarum obligatio extinguebatur, ſi libertus, qui tamen nec artem ludicram feciſſet, neque ut cum beſtiis depugnaret operas locaſſet, duos, pluresque, quamvis non eodem tempore, liberos, vel unum quinquennem in poteſtate haberet: etiam ſi quod donum, munus, aliudve quid libertatis cauſa juraſſet dare, aut promiſiſſet. (*g*) Praemium autem filii quinquennis ex antiquo jure ductum arbitratur Cujacius: etenim major honos tribuebatur libertis filium quinquennio majorem habentibus. (*h*)

L. De Mulieri Tutela Liberorum Gratia Soluta.

Alio capite mulieres legitima tutela, ſub qua eſſe perpetuo diximus, trium liberorum gratia ſolvebantur: libertam vero quatuor liberi patroni tutela liberabant, ut ejus juris potitae mulieres ſine tutorum auctoritate teſtari, ac res poſſent adminiſtrare ſuas; & tuto capere quidquid eis eſſet aliorum teſtamento legatum. (*i*)

LI. De Poenis Coelibatus, et Prohibitione Capiendi ex Testamento.

Atque his ſane praemiis, cives alliciebantur, atque impellabantur ad nuptias: ſi cujus vero animus praemiis non flecteretur, poenis adigebatur, quae in publici aerarii commodum cedebant; ut qui Urbem civibus exhauſtam augere negligeret, is opibus publicam rem locupletaret. Quapropter legem Juliam, & Papiam ab utilitate teſtamentaria coelibes exciderunt: iis enim ex teſtamentis extraneorum nihil accipere licebat; ſed tantum ex teſtamentis cognatorum ad *ſextum* uſque gradum, ut Cujacius (*k*) tradit. Nos vero hinc longius ratiocinando progredimur, putamuſque agnatos ſine fraude legis Papiae ad *decimum* uſque gradum capere potuiſſe. Nam ſi beneficium cognatorum ad *ſextum* gradum, qui eſt terminus cognationis extenditur, decet & agnationis beneficium ad gradum produci *decimum*, qui eſt agnationis extremus. (*l*) Porro coelibes quia non fato, ſed ſponte ſua prole carebant, omni prorſus teſtamenti utilitate privabantur, niſi intra C. dies à morte teſtatoris matrimonium contraxiſſent. (*m*) Nec quidquam immutatum eſt de jure antiquo, ſi agatur inter coelibes, orboſque conjunctos uſque ad ſextum gradum. At orbi, quibus natura denegavit prolem, non odium conjugii, mitius a lege tractabantur, nec toto eo, quod fuerat relictum, ſed *ſemiſſe* privabantur ob leviorem culpam, quod ſcilicet agnita ſterilitate uxoris ad feliciores nuptias miſſo repudio non migraverit. (*n*) Huc pertinet illud Juvenalis:

> *Jam pater es, dedimus quod famae opponere poſſis,*
> *Jura parentis habes, propter me ſcriberis heres,*
> *Legatum omne capis, nec non & dulce caducum:*
> *Commoda praeterea junguntur multa caducis.*
> *Si numerum, ſi tres implevere:*

Nec tamen omnis aetas poenis premebatur, ſed eas tum quis incurrebat, cum nuptias ultra tempus a lege conſtitutum protraxiſſet. Moram autem nuptiis fieri leges definierunt, in viris quidem ab anno viceſimoquinto, in foeminis a viceſimo. (*o*) Sed quoniam lex Julia eodem tempore conjugium exigebat, (*p*) quod Papia liberos; liberi vero nonniſi poſt decimum a conjugio menſem ſuſcipi poſſunt; verbis quidem praefinita videbatur viris conjugii aetas anno XXV.; & foeminis XX.; re vero in utriſque anno minus quamobrem ne quod verbis legis concedebatur, civibus re adimeretur; & quia ſatis videbatur abſurdum eodem tempore conjugium, & liberos requirere: crediderim ex Tertulliano (*q*) in hunc ſenſum a Cujacio (*r*) explicato,

(a) *tit. C. eod.*
(b) Cujac. *ibid.*
(c) *l. 4. in fin. D. de oper. libert. l. 6. D. eod.*
(d) *l. cum patron., D. de oper. libert. l. pro herede §. ſi quid, D. de acquirend. hered.*
(e) *l. 46. D. de oper. libert.*
(f) *l. 13. §. penult. l. ſicut, D. de oper. libert. 2. D. de obſeq. patron. praeſtan.*
(g) *l. 37. D. de oper. libert.*
(h) Livius *lib. 45. cap. 15.*
(i) Ulp. *inſtit. 29. §. 3.*
(k) Parat. C. *de infirm. poenis coelib.* Ulp. *inſtit. tit. 16. 17. & 22.*
(l) *vide inſtit. de ſucceſ. cogn. §. ult.*
(m) Sozomen. *lib. 1. c. 9.* Cuj. *in parat. C. de infirm. poen. coelib. & apud* Jac. Gothofr. *hoc c. 23. quod huc congeſſimus.*
(n) Sat. *9. verſ. 58.*
(o) Cujac. *parat. C. de infirm. poen. coelibatus.*
(p) Ulpian. *tit. 16.*
(q) *in Apolog.*
(r) *ad tit. C. de infirm. poen. coelib.*

cato, Severum protraxisse spatium ad suspiciendos liberos constitutum, & poenam orbitatis ultra praefinitum a legibus tempus distulisse. Ea vero poena sequebatur homines usque ad senectam, qua in aetate poena solvebantur conjuges, ut deinceps non tenerentur, si lege praescriptos annos in matrimonio excessissent, ac vir sexagenarius esset, mulier vero quinquagenaria. (a) Porro suspicor solitario patri, sive cui filius esset unicus provecta aetate genitus, dictus Homero τηλύγετος, aliquid etiam poenae, sed tamen levioris fuisse irrogatum: Nam Ulpianus in inscriptione cum coelibe hunc, & orbo conjunxit, (b) cujus verba, quae ut ordo indicat ad solitarium patrem pertinebant, interciderunt. Sed Constantinus debitum honorem coelibatui ex vera religione sanaque pietate restituens: poenas omnes orbitatis, & coelibatus funditus sustulit, relictis legibus decimariis, mox a nobis, percurrendis. (c) Ceterum eadem leges, quae aut intercidebant, aut modum ponebant testamentariis lucris, complectebantur etiam donationes causa mortis, ac donationes inter vivos, quae morte confirmabantur; nedum hereditates, & legata, quod S. C. ad hanc legem prodito definitum fuit. (d)

(a) Ulpian. tit. 16.
(b) Ulp. tit. de coelib. & orbo & solit. patre Vide Gothof. in not. ad l. Pap. cap. 23.
(c) l. 1. C. de inf. poen. coelib.
(d) l. Senatus, D. de mort. caus. donat. l. 1. C. Theodos. bon. proscript.

LII. De Testamentis Conjugum, et Decimis eorum.

Eadem lege repressa est opum profusio a mutuo amore inter conjuges. Ideo ne liberalitas haec absumat quidquid ex caritate liberis, & agnatis, atque benemerentibus ex honestate naturae debetur; vetuit lex Papia (e) conjuges ex mutuis testamentis capere solidum: sed tantum concessit ob honorem matrimonii partem *decimam*, aut aliam, si liberos haberent pro numero eorum in singulos praemio foecunditatis. Et quoniam lex erat invidiosa, quippe quae libertatem testamentorum coërceret; levandae invidiae, ac remittendae severitati legis, in liberorum numerum admissi sunt etiam portentosi, (f) & monstrosi, ut & ii decimae capiendae facultatem afferrent: cum id minime receptum sit in omnibus juris articulis, praesertim ubi non damnum avertitur; sed lucrum captatur. (g) Filius praeterea susceptus apud hostes, & postliminio reversus, (h) legem Papiam laxabat, & decimae capiendae facultatem ex mutuis testamentis parentibus pariebat: idemque beneficium praestabant liberi post nonum natalis diem amissi: (i) quo die nomen infantibus imponebatur, nam nomine nondum indito perinde habebantur, ac si suscepti minime fuissent, ut observat Cujacius. Graecis vero nominalis dies erat septimus, & octavus, quod Casaubonus, (k) & Scaliger, a Cujacio dissentientes, tradiderunt. Duo autem liberi amissi duas decimas adjiciebant. Praeter decimam jus erat conjungibus uti frui tertia parte bonorum, & quotcumque liberos haberent, ejusdem partis proprietatem capere. (l) Decima vero haec erat extra causam dotis legatae: ita ut praeter legatum dotis, uxor honore matrimonii etiam decimae capiendae jus haberet. (m) Eadem decima bonorum erat non hereditatis portio; ad hereditatem enim, quae solvendo non est, lex Papia non porrigitur: (n) & decimae quantitas praestanda est, detracta prius Falcidia, (o) detractisque rebus per fideicommissum relictis. (p) Et quod legitimum modum excesserit, praestandum est, si ex alia causa, veluti crediti, aut mercedis debetur, dum a legatario doceatur omnem legis fraudem abesse. (q) Ob eamdem rationem quidquid a legatario ad conditionem implendam confertur, peti praeter decimam potest: cogiturque heres adjicere decimae, quidquid ex ea conditionis implendae causa detractum a legatario fuit. (r) Verum prohibitio solidi capiendi ex mutuis testamentis facta conjugibus, ad aliorum testamenta non extenditur, in quibus utuntur jure communi: propterea uxor, quae a marito substituta pupillo fuerat, quamvis ex testamento mariti, nihil ultra legitimum modum capere posset, & pupillaris substitutio sit pars testamenti paterni; tamen si praeter bona patris, bona propria pupilli reperirentur in hereditate, minime ab iis mater arcebatur, quia etsi viri testamento substituta, bona tamen pupilli non ab eadem persona, nempe a marito, sed a pupillo capere videbatur. (s) Quod etiam benigna interpretatione minuendarum poenarum causa receptum fuit. Unde si is, qui substitutus pupillo fuit, uxorem habuerit, moriente pupillo, sed moriente patre testatore fuisset coelebs: quamvis ob coelibatus poenam testatoris hereditate privetur, minime tamen capere prohibetur ex substitutione pupillari, quia morien-te

(e) Ulpian. in fragm. tit. 15. l. 2. C. Theodos. de jur. libert. Basil. tit. 5. ad l. 1. unde vir. & uxor. p. 47.
(f) l. 135. D. de V. S.
(g) l. ult. §. si vero creditores C. de jure delib. Cujac. ad l. 135. D. de V. S. Paull. lib. 4. sent. tit. 9.
(h) l. 9. D. de cap. & postlimin. revers.
(i) Ulpian. tit. 15.
(k) Ad Capitolin. in Marc. Ant. Joseph. Scaliger Auson. lect. lib. 2. c. 22. Salmas. ad Capit. Festus in verbo Lustrici, ubi Scalig. Cujac. Enarr. ad paratit. C. de infirm. poenis coelib. Merill. 2. obs. 33.
(l) Ulp. tit. 15.

(m) l. 53. D. de legat. 2. (n) l. 72. D. de hered. instit. (o) l. 67. D. ad l. Falcid. (p) l. 42. de legat. 2. (q) l. 27. D. de probat. l. cum quis 37. D. de leg. 2. (r) l. sed si hoc 62. D. de condit. & demonst. (s) l. 6. D. de vulg. & pupill. ubi Cujac. & Govean.

te pupillo, poenae legis non erat obnoxius. (*a*) At si uxori decima legata sit, & fundus Titio, adjecta conditione, si uxori *testatoris centum dederit*, ea centum ponenda sunt in ratione decimae; quia quamvis a Titio data fuerint, ex legato tamen testatoris pervenerunt, cujus conditionis implendae causa Titius centum erogavit. (*b*) Prohibitio vero haec solidi capiendi inter conjuges, perpetua non erat, nam non complectebatur eos, (*c*) quorum aetas legi Papiae non obstringebatur, veluti si conjuges, aut alter eorum ejus aetatis nondum essent, quae liberos exigebat, nempe vir annorum XXV. uxor XX.; vel annos lege praefinitos in matrimonio excessissent, nempe mulier egressa esset anno L. vir LX. Cognati praeterea, ut diximus, qui in matrimonium coissent, usque ad sextum gradum; quoniam inter eos esset successio ex jure communi ab intestato, prohibitione legis Papiae minime tenebantur: adimit enim ea lex beneficia voluntatis alienae, non commoda cognationis; & legitimas successiones minime aufert. Libera erat etiam inter conjuges testamenti factio, si reip. causa vir abfuisset: (*d*) aut si conjuges a populo, vel a principe jus liberorum impetrassent: ut intelligamus magis longe aliud esse hoc jus liberorum, quo impedimenta legis Papiae solvuntur, ab illo, quo munerum praestatur immunitas; ad praesens autem liberorum jus pertinet illa Isidori definitio (*e*) libro V. *Conjugum sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*. Quale jus nempe veniam legis Papiae, liberamque inter conjuges testamenti factionem Constantinus Imperator concesserat Naviculariis Orientis. (*f*) Honorius autem, & Theodosius generaliter omnibus, sublato discrimine inter conjuges, quibus solidi capiendi jus jampridem amissum reddiderunt, quod jus liberorum est appellatum in pluribus juris locis; (*g*) non quia jus trium liberorum eo contineatur, sed quia tanquam praemio liberorum ex indulgentia principis solidi capiendi facultas conjugibus praebeatur. Idem solidi capiendi jus consequebantur (*h*) conjuges, qui filium, filiamve communem haberent, aut XIV. annorum filium, vel filiam XII. amisissent, aut duos trimos; fortasse propter lactationis incommodum triennium a matre toleratum. Moribus enim veterum infantes non ante triennium mamma depellebantur. (*i*) Hoc enim jus assequebantur conjuges, qui tres post nonum diem liberos intra annum, & tres menses amisissent impubes etiam cujuscumque aetatis amissus, solidi capiendi jus praestabat, item & proles intra X. menses a viri morte suscepta. (*k*) Praeterea pater solitarius, & foemina, ingenua quidem trium, liberta vero quatuor liberorum mater, ex testamento solidum capit. (*l*) Porro Constantinus, qui ne homines abducerentur a sancta professione coelibatus, poenas illius sustulit, (*m*) integram tamen reliquit inter conjuges solidi capiendi prohibitionem, quam, ut diximus, poenitus aboleverunt Honorius, & Theodosius. (*n*) Jacobus tamen Gothofredus putat tantum per orientem hoc Theodosio beneficium fuisse diffusum: (*o*) minime tamen per occidentem ab Honorio, cum semper a Principe fuerit impetrandum. (*p*)

LIII. De Dote Constituenda.

Alio legis Papiae capite, quod integro legis ordine caput erat XXXV., ut ex Marcello colligitur, (*q*) tolluntur impedimenta, moraeque injustae nuptiis objectae, ab iis, qui dotare tenentur, vel jure patrio, vel officio pietatis. Quamobrem per Praetorem urbanum coërcendos statuit lex parentes, aliosve qui eas, quas habent in potestate in matrimonium collocare neglexerint, aut nuptias contrahare prohibuerint, aut dotem negaverint, aut conditionem quaerere omiserint; ut his artificiis nuptiarum dies protraheretur. Dotare autem debet pater filiam naturalem, & legitimam ut adoptivam, non vero naturalem tantum, (*r*) pro modo facultatum, (*s*) cui oneri minime subest mater. (*t*) Porro Cujacius docet eadem *l. Papia* inductum fuisse, ne plusquam decem millia nummorum dotis nomine darentur. (*u*) Fertur etiam hoc onus a fratribus germanis, & consaguineis, non ab uterinis, quia non sunt ex agnatione. (*x*) Sicut autem in Urbe Praetor urbanus, ita in provinciis cogere parentes ad dotandum jubebantur proconsules, & praesides: (*y*) quorum munus erat compellere parentes non modo, ut filiam in matrimonium

(a) *l. 11. D. de vulgar. & pupill. ubi* Govean.
(b) *l. quo conditionis D. de mort. causa donat.*
(c) Ulpian. *tit. 16.*
(d) Cujac. ad Ulp. *tit. 16. & l. 36. & 38. D. ex quib. caus. major. & l. 35. & 37. eod.* Jac. Gothof. *c. 18. ad hanc legem*, & Martialis *lib. 8. epigram. 31.*
(e) Cujac. *in not. ad* Ulp. *tit. 16.*
(f) *l. 7. C. Theodos. de navicul.*
(g) *l. 2. C. de infirm. poen. coelib.*
(h) Goth. *ad l. 1. C. Theodos. de jure liber.*
(i) Cujac. *obs. 19. cap. ult.*
(k) Ulp. *instit. tit. 16.* Cujac. *legit hic*: ut intra annum, & sex menses etiã unus cujuscumque aetatis, &c.
(l) Dio *lib. 55. pag. 229. & 667. & 662. & l. 8. & 9. C. Theodos. de bon. proscript.* Gothof. *in notis ad hoc caput.*
(m) *tit. C. de infirm. poen. coelibat.*
(n) *tit. C. de infirm. poenis coelib. & C. de jur. liber.* (o) *l. 2. & 3. C. Theodos. de jur. liberor.* (p) *l. ult. C. Theodos. de jur. liberor. l. ult. C. Theod. de divers. rescrip. & l. 6. C. de infirm. his, qui sub tyran. l. 6. C. Theodos. de inoff. test. ubi* Gothofr. (q) *l. 19. D. de ritu nupt.* (r) *l. uxorem 41. §. 11. D. de leg. 3.* (s) *l. ult. D. de ritu nupt. l. 60. D. de jure dotium.* (t) *l. 14. C. de jur. dot.* (u) *lib. 29. quaest.* Papin. *ad l. 9. D. de usur. & parat. ad l. Falcid.* (x) *l. cum plures ubi gloss. D. de adminis. tut.* Cujac. *ibi sive ad librum* 38. Paulli *ad edict.* (y) *l. 19. D. de ritu nupt.*

nium darent, sed etiam ut filio uxorem quaererent: nam filiusfamilias quamvis ad aetatem pervenisset nuptiis a legibus destinatam; non tamen cogebatur uxorem ducere, quia patriae potestati subesset; propterea lex non filium coërcet, sed Parentem, cujus voluntati filius obstringebatur. (a)

LIV. De Remissione Jurisjurandi.

Praeter impedimenta parentum, amovit etiam lex impedimenta patronorum, qui jurejurando imposito libertis, at libertabus nuptias interdicebant. Quamquam enim, uti diximus, per legem AEliam Sentiam, qui hanc nuptiis injuriam fecerat, excidebat jure patronatus; tamen libertus, aut liberta jurisjurandi religione minime solvebatur, unde & patronus jure patronatus, & hi conjugio tota vita carere cogebantur. Lex igitur Papia (b) jurandi vinculum abrupit, eosque in naturalem nuptiarum libertatem restituit, sive, ut Jurisconsulti verbis utar, *jusjurandum eis permisit*, (c) hoc est gratiam jurisjurandi lex ipsa fecit; cum alias soleret princeps, & apud nos rectius Summi Pontifices, apud quos ex divino instituto sunt jura sacrorum: quae cum essent in veteri superstitione apud Imperatorem, qui Pontificatum maximum assumserat, propterea haec remissio a principe concedebatur.

LV. De Conditione Prohibente Nuptias.

Verum si nec pater prohibendo, nec patronus jusjurandum adigendo, nec uterque pro potestate sua jubendo; sed vel iidem, vel extranei praemium promittendo a nuptiis homines abduxerint; veluti si quis sive pater, sive patronus, sive extraneus hereditatem reliquerit, aut legatum viro, foeminaeve sub ea conditione, *si coelebs, viduave permanserit*, aut per negationem, *si nuptias non contraxerint*; lex Papia, rejecta conditione, tanquam bonis moribus, & propagationi sobolis adversa, legatum, atque hereditatem contulit in eum, cui relicta fuerunt. (d) Unde non aliud erat expectandum, nisi ut hereditas deferretur: siquidem conditio nullam moram interjiciebat. Delatam autem hereditatem accipimus, cum nihil obstat, quin a nobis, aut adeatur, aut repudietur. (e) Deferebatur hereditas antea ex morte testatoris; sed post legem Papiam ex apertis tabulis: qua lege per Justinianum sublata, jus revixit antiquum. (f)

LVI. De Lege Julia Miscella.

Atque haec fuit prima legis Papiae sententia de rejicienda conditione coelibatus, simplex illa quidem, & recta, nullisque exceptionibus permixta, ut liquet ex pluribus juris locis, (g) ubi distincte proponitur: sed postea modus huic definitioni fuit adhibitus per legem Juliam Miscellam, (h) de qua fuse disputatur, ac varie judicatur ab eruditis: ut omnes omnium sententias, & conjecturas referre, aut expendere non tam sit utile, quam legentibus, atque scribentibus operosum. Cujacius putat caput fuisse aliquod ipsius legis Papiae sic appellatum, quod mistum sexum complecteretur; nempe quod injungendo masculis coelibatu, & imperanda foeminis viduitate sexum contineret utrumque. Verum cum innumera sint leges ejusdem naturae ad utrumque sexum spectantes, ignoratur lex ne potissimum haec fuerit, an legis alterius caput. Alii dictam ita censent, quia mixtam continet materiem: Jacobus vero Gothofredus sic dictam arbitratur, quia composita est ex variis juribus, scilicet ex veteri lege Papia, & cautione Mutiana simul contextis; eodem modo, quo apud Siculum Flaccum dicitur *aes Miscellum*, & *Miscelliones* apud Festum dicuntur, qui non sunt unius certae, sed variarum sententiarum; itemque apud Gellium appellantur *miscella*, quae multiplici sunt, variaque doctrina: unde frequens apud Criticos *miscellaneorum* titulus. Ego vero vel ita dictam arbitror, quod veteri juri legis Papiae, quo simpliciter coelibatus conditio, & viduitatis rejiciebatur, insita fuerit ex aliquo S. C. moderatio illa, quam subjiciemus, quaeque non patitur eam rejectionem esse perpetuam; vel de more sic appellatam arbitror a Julio Miscello, cujus nomen relatum est a Justiniano inter novellas, quo tempore cum vetustarum rerum fuerit memoria recentior, necesse non est, ut nos ab ea aetate remoti frustra vaticinemur. Atqui nusquam alibi hujus familiae vestigia invenire licuerit. Quasi non major pars adhuc veterum familiarum lateat: nisi velimus in augustos admodum fines conjicere veterem eruditionem. Verum ducant hoc nomen unde libet; certe totum istud legis Juliae caput, quod per legem Juliam Miscellam exprimitur, conflatum est ex veteri, & novo jure, quod e Senatusconsultis accessit. Hoc igitur capite modus adhibebatur rejectioni conditionis, adscita cautione Mutiana, quae accomodabatur conditionibus omnibus, sub negatione conceptis, quae nonnisi morte poterant impleri: veluti *si mare non transieris*, *si non duxeris uxorem*: quarum conditionum eventus tota heredis, aut legatarii vita pendebat. Quis enim dum

(a) *l. non cogitur D. de ritu nupt.* Cujac. *ad tit. C. de caduc. toll.*

(b) *l. 2. D. de jure patron. §. ult. ubi* Cujac. *& ad l. 1. cod.*

(c) *l. 37. D. de pact. l. 3. D. de pub. judic. & l. 6. D. de jure patron.*

(d) *l. 64. D. de condit. & demonstr. l. 63. & 62. §. ult. & l. 92. §. 2. l. 74. D. eod.* Paull. *sent. 4. §. conditiones.*

(e) *l. 151. ubi* Cujac. *D. de V. S.*

(f) *l. unica C. de caduc. toll.* Cujac. *ad l. 151. D. de V. S.*

(g) *l. 63. & l. 64. & 74. D. de condit. & demonstr.*

(h) Bris. *select. lib. 3. cap. 2.*

dum vivit praestiterit se, vel alium aliquid non facturum, quod ex hominis pendet arbitrio? Igitur heres, aut legatarius, dum viverent, arcebantur ab utilitate, vel hereditatis, vel legati. Nam conditio nonnisi post mortem implebatur, quo tempore sibi beneficium testatoris erat inutile. Quamobrem, ut hoc absurdum amoveretur, ac simul testatoris impleretur voluntas; Quintus Mutius cautionem invenit, qua legatarius rem legatam acciperet, simulque jurejurando promitteret, sese rem legatam redditurum, si conditioni parere neglexerit; aut contra testatoris praeceptum venerit. Hujus cautionis remedio temperata lex Papia est, & constitutum, ut si quid relictum fuisset sub conditione *ne nuberet*, *ne uxorem duceret*; siquidem legatarius post mortem conjugis intra annum nuptias contraheret, rejecta conditione, statim legatum acciperet; dummodo jurasset se liberorum quaerendorum causa nuptias appetere. Quod jusjurandum solenne erat in matrimoniis (a) ex *l. Julia Miscella*, & SCtis in eam conditis; si vero annus exisset a morte conjugis, tum quia serius nuberet, non aliter legatarius legatum caperet, quam si juraverit, rem ab se restitutum iri, cum fructibus medii temporis, si ad novas nuptias convolasset. Quae ad heredes simul, & legatarios, atque ad mares itidem pertinebant, & foeminas. At si legatum uxori simul, & extraneo relictum fuerit sub conditione *si uxor non nupserit*, eosque re, ac verbis testator conjunxerit, veluti *Titio & mulieri usufructus*, *si non nupserit*: non erit itidem ac si uni Titio legatum fuisset sub conditione, *si mulier non nupserit*: quo casu nubente muliere conditio deficeret, & legatum evanesceret: (b) sed quia legatum relictum fuit utrique sub conditione viduitatis, si ea conditio mulieri remittitur, puta, quod intra annum nubat, aut Mutianam cautionem praestet, debet ea remissio in Titii etiam utilitatem expetere; ne quae conditio causa unius extinguitur, alterius causa duret. Quamobrem prorsus habebitur pro impleta, & tanquam vidua tota permanserit mulier, usumfructum cum Titio participabit. Quid si Titius decedat, an mulieri intra annum nempe nubenti, utpote re verbisque conjunctae, Titii pars accresceret? Papinianus negat; ne mulier, quae a defuncti voluntate defecit, plusquam sibi fuerat relictum, consequatur; neve cui singulari jure contra juris communis rationem fuit subventum, per juris communis regulam iterum succurratur. Unde ne per jus commune a singulari jure relaxatum singulare jus pandatur latius, exclusit hoc casu Papinianus regulam juris accrescendi, quae re conjuncto portionem deficientis adjicit. (c) Aliquando ut effugeretur lex Julia Miscella, conferebatur nominatim in legatarium, sed in personam patris vel filii, ut *lego Titio centum*, *si uxorem pater non duxerit*, vel *lego Sempronio centum*, si uxorem *filius non duxerit*: quibus verborum flexibus, & orationis versutiis, clam ad nuptiarum prohibitionem tendebatur; quia is est inter parentem, & filium nexus, ut unius utilitas, aut damnum vertat in alterum: ideo jus conditiones ita conceptas reprobavit, rejiciendasque censuit, perinde atque si in legatarii personam cecidissent. Ceterum legis Juliae Miscellae sententia, virgines minime comprehendit, utpote nondum functas munere conjugali. Quamobrem si puellae, virove nondum matrimonium expertis coelibatus conditio inungeretur, ea confestim remittebatur ex priori legis Papiae capite. Quae sententia fuit Joannis vetustissimi interpretis, quem sequitur Cujacius. (d) Sustulerat autem Justinianus ambages legis Juliae Miscellae, nova sua constitutione, (e) remiseratque prorsus viduitatis conditionem piis sane rationibus: post tamen trocho versatilior, utpote qui foeminae mentis suae gubernaculum tradiderat *in novella 22. capite 43. & seq.* & cautionem Mutianam, & legem Juliam quodammodo restituit: noluit enim eas, quibus a testatore conditio viduitatis fuerat injuncta capere legatum intra annum, nisi extincta prorsus spe nuptiarum, ut si mulier se Deo devovisset: post annum vero legatum non aliter capi voluit, nisi praemissa cautione Mutiana, rationibus ab eo deductis in eadem novella.

(a) *l. 3. C. de indict. vid. toll.* Cujac. *ad eum tit.*

(b) *l. 1. C. de indict. vid. toll.*

(c) Cujac. ad Papin. *lib. 32. quaest. l. mulieri D. de condit. & demonstrat.*

(d) *in Parat. C. de indict. vid. toll.*

(e) *l. 2. & 3. C. de indict. vid. toll.*

LVII. DE FUNDO DOTALI EX L. PAPIA, ET DE JURE LATII, ET DE JURE ITALICO.

Erat & fortasse caput legis Papiae de fundo dotali *Italico*, cujus alienatio dissentiente uxore, (f) obligatio vero, etiamsi uxor consentiret, marito interdicebatur. Fundus autem Italicus appellabatur is, qui juris erat Italici. Etenim praeter jus provinciarum, triplici jure populi, atque agri devinciebantur. Erat enim *jus Quiritium*, de quo alibi, quod jus *optimum* dicebatur, cujusque cives tantum Romani potiebantur in usucapionibus, & nexibus, aliisque ritibus jam expositis, cujus juris nemo latinorum participabat, nisi aliquis eorum populus, fundus, sive auctor factus esset, ut jure civili

(f) Mart. Capell. *lib. 2.*

vili Romano deinceps tenerentur, atque concedente Populo Romano legibus in Urbe latis (*a*) imbuerentur. Aliud *jus* erat *Latii*, quod in ſuffragiorum facultate verſabatur, ac petitione honorum, & magiſtratuum. Ad ſuffragia enim ineunda latini populi arbitrio Romani Magiſtratus vocabantur, (*b*) tribuque deſtituti migrabant in eam, quam idem juſſiſſet Magiſtratus. Quamobrem jus Latii conſtitutum erat maxime in honorum petitione. Qui enim in latinis civitatibus magiſtratus geſſiſſent, AEdilitatem puta, vel Quaeſturam, ii cives Romani petendi magiſtratus gratia fiebant. Poſtremum *jus* fuit *Italicum* juri *latino* inferius, *provinciali* majus, non quia daret omnem immunitatem tributorum Auguſto auctore, ut cenſet Sigonius; ſed quia populos Italiae atque eos, qui jure Italico potiebantur capitis tributo, nempe cenſione levaret; tributum vero ſoli relinqueret. Ideo enim in *tit. D. de cenſibus*, pluribus locis ſeparantur civitates *immunes* ab iis, quae ſunt *juris Italici*, quia non omne tributum jure Italico remittebatur; ſed ut diximus tantum cenſio capitis ab Auguſto inſtituta. (*c*) Is enim inſtituit novam tributorum formam, cum antea vectigalia penderentur. Quamobrem Cujacius jus Italicum interpretatur *levationem cenſionis*, ſi colonia non ſit immunis: etenim ſi immunis ſit, plenius aliquid ex jure Italico voluit accedere, nempe participationem juris civilis in traditionibus per nexum, in uſucapionibus, in annali exceptione jure prorſus eodem, quo & Itali; qui eodem jure militiae, quo & latini potiebantur. (*d*) Omnia tamen haec diſcrimina fere ſuſtulit Antoninus, ut recentiores ex eruditis putant, Caracalla, teſte Dione: nam & is Imperator Antonini nomine, quo indigniſſimus erat, clareſcere voluit, auctore ipſius patre Severo. Qui ad civis Romani conditionem Romanum imperium extulit univerſum. Verum ut caput hoc expediamus, Auguſtus, qui non modo excitare frequentiam nuptiarum ſed contractas confirmare, atque futurae prolis neceſſitatibus providere ſtudebat, inſeruit, ut Gothofredus ſuſpicatur, (*e*) legis Papiae praeſens caput *de alienatione fundi dotalis Italici*; quo cavebatur, ne fundus dotalis Italicus a marito, invita uxore, alienaretur; neve ab eodem etiam conſentiente obligaretur; a qua legis particula manavit latior haec appellatio; nempe *lex Julia de fundo dotali*; ſicuti dicitur etiam *lex Julia decimaria*, *lex Julia de caducis*: cum ſint omnia haec capita legis Juliae, & Papiae Poppaeae. Unde mos recitandi ſponſis dotales tabulas, & leges forte Julias, Papiam Poppaeam: ut intelligeret maritus, quid juris in dote dotalibus ex tabulis, atque ex legibus haberet, quod ſignificat Martianus Capella (*f*) his verbis: *Tunc tabulas*, dotales nempe, *ac Papiam, Poppaeamque legem ſinerent recitari*.

LVIII.

DE DIVORTIIS

Et quoniam liberorum procreatio concordia fovebatur; impediebatur vero diſſidiis, crebriſque divortiis; Auguſtus eorum frequentiam coërcendam cenſuit, ſpemque diſcedendi minuendam, quo ea dimiſſa, conjugum animi ab ſeſe componerentur, ac ſaltem conſuetudine diſſimulandi, ſenſim irarum aeſtus deferveſcerent. Igitur damni metu maritos a divortiis abſterruit; (*g*) etenim lege Papia cautum fuerat, ut matrimonio ſine uxoris culpa ſoluto, maritus, hereſque illius uxori tantumdem pecuniae penderet, quantum ad illum ex uxoris ejuſque libertorum bonis perveniſſet; aut quidquid minus ad maritum ex dolo ipſius malo pervenerit. (*h*) Quod legis caput interpretes eorum temporum coërcuerunt potius, quam ampliarunt. Quaeſitum enim fuit, ſi ſervum dotalem vir manumiſiſſet, (*i*) eamque manumiſſionem uxor donandi animo probaſſet (quae donatio favore libertatis valebat;) (*k*) an quidquam ſoluto matrimonio eſſet a marito uxori de impoſitis libertatis cauſa reddendum; Juriſconſulti reſponderunt, tum demum praeſtandum uxori a marito ſervi precium, & quidquid ex cauſa ejus manumiſſionis acceperit, cum invita uxore manumiſiſſet; ſecus vero ſi ea conſentiente, ac probante. (*l*) Quamobrem ſi ſervus diſſentiente uxore manumiſſus, maritum, ſive manumiſſorem inſtituiſſet heredem: maritus non modo cogebatur partem reddere, quae ad eum ſpectabat jure patroni; ſed integram hereditatem, (*m*) tanquam eo nomine ſibi relictam, quod patronus eſſet ipſius, & dominae maritus. (*n*) At ſi negocium gerens uxoris ea non invita manumiſiſſet, tantumdem reddebat, quantum patronatus jure a liberto accepiſſet: nam quod praeter patronatus jus accepit, id potius ex liberti beneficentia, quam ex cauſa matrimonii videtur aſſecutus. (*o*) Neque placuit Juriſconſultis ultra proprium verborum ſenſum hanc legem extendere: ideo, neque ſocerum, aut ſoceri ſucceſſorem ſententia legis comprehenderunt; neque, ſi ad mariti filium exhaeredatum bona liberti pervenerint, ad reſtitutionem compulerunt mariti here-

(a) Cic. *pro Balbo*.
(b) Sigon. *de antiq. jur. Ital. lib.* 1. *cap.* 4. Aſcon. *in orat. in Piſon.*
(c) D. Lucas *in Evang.*
(d) Sigon. *de jur. Ital. lib.* 1. *cap.* 21. Cujac. *lib.* 10. *obſ.* 35.
(e) *in not. ad hoc caput.*
(f) *ſub fin. lib.* 2. *de Philolog & Mercurii nuptiis.*
(g) Paul. *l.* 8. *D. cap. & poſtlim. l.* 33. *D. de ritu nupt.*
(h) *l. ſi vero* §. *dabit D. ſolut. matrim.*
(i) *l. ſervum dotalem D. de manumiſ. l. & ſi dotis C. jur. dot. l.* 1. *C. de ſer. pign. dat. man.*
(k) *l. ſi conſtante* §. *ſi vir. D. ſolut. matrim.*
(l) *l. ſi dotale* 61. *uſque ad l.* 64. *D. ſolut. matrim.*
(m) §. *ſed noſtra Inſtit. de ſucceſſ. libert.*
(n) Duaren. *ad l. ſi vero* 64. *D. ſolut. matrim.*
(o) *l. ſi vero D. ſolut. matr.*

dem. (a) Quaeritur etiam si maritus in testamento liberti dotalis a se manumissi adscripserit sibi legatum; an illud recidat ad uxorem? Paullus negat, cum nihil ad maritum ex eo legato perveniat: (b) etenim adscribendo sibi legatum incidit in edictum Claudii, & in S. C. Libonianum: quibus legata, quae quis sibi, aut ei, quem in potestate habet adscripserit dictante testatore pro non scriptis habentur. Nec quia lege Julia legatum ex testamento liberti pertinet ad uxorem; ideo illud sibi minus videtur adscripsisse. quia nec si quis adscripserit sibi legatum alteri restituendum, propterea edictum Claudii, & Senatusconsultum effugerit; (c) sed legatum transibit cum onere ad heredem.

LIX. De Testamentis libertorum, eorumque successione.

Erat, & caput de testamento libertorum. Ii sane legibus XII. Tabul. liberam testandi facultatem habebant, sicut ingenuus, sive cum liberis sive absque liberis decessisent: neque patronus ad bona liberti vocabatur, nisi cum libertus mortuus esset intestatus; nullumque reliquisset heredem suum. Hanc juris licentiam Praetor aliquando patronis aequior coërcuit, eosque si libertus cum testamẽto decessisset, ad dimidiam partem bonorum illius per bonorum possessionem contra tabulas vocavit: eademque dimidiam patronis concessit, si libertus intestatus decessisset herede suo relicto filio adoptivo. Naturales enim liberi etiam emancipati, & in adoptionem dati, dummodo non exheredati, sed vel pro parte scripti heredes, vel praeteriti, atque ideo ob bonorum possessionem contra tabulas admissi, patronum excludebant. (d) Sed lex Papia jus hoc extenuavit: distinxit enim libertum *centenarium*, sive qui centum aureos in bonis haberet, (e) a liberto centenario minori, sive qui haberet hac summa minus: hic enim vel uno relicto filio; (f) ille tribus liberis superstitibus, hereditate sua, sive ex testamento, sive ab intestato patronum per legem Papiam excludebat: relictis vero minus quam tribus filiis, patronus tantundem consequebatur, quantum singuli ex liberis, nempe virilem; at dimidiam, si unum filium filiamve reliquisset libertus. Si tamen filius liberti unicus paternam hereditatem omitteret; heredis quidem nomen ipse ferebat, utilitas tamen hereditatis in patronum conferebatur. (g) Porro si libertus dum viveret, quo se centenario minorem efficeret, in fraudem legis partem bonorum alienasset, alienatio erat ipso jure irrita; (h) sin alienasset in fraudem patroni, quo illius virilem imminueret, non quo se centenario minorem redderet; tum valebat quidem ipso jure alienatio, cum contra patronum tantum esset, non contra legem; sed per Fabianam, & Calvisianam actionem revocabatur. Justinianus vero jus aliud invexit per graecam constitutionem, cujus cum verba desiderentur, sententiam in Institutionibus habemus expositam. (i) Patroni filia jure trium liberorum suffulta, eadem jura in paterni liberti bonis habebat ex lege Papia; quae & ipse patronus, patronique filii ex edicto Praetoris haberent. Patronae vero nullum aliud jus in libertorum bonis habebant, quam quod ex Lege. XII. Tabul. proficiscebatur. Verum ex lege Papia patronae ingenue quidem duobus, libertinae vero tribus honoratae liberis, idem sunt jus assecutae, quod patronus ex edicto Praetoris impetraverat: (k) quod jus eadem lege productum fuit ad liberos patronae ingenuae trium liberorum numero auctae. (l) Superest caput de libertarum liberis, (m) quod nos ad postremum locum rejicimus secuti naturae ordinem, quae liberos constituit sequelam parentis. Hoc autem caput ita Gothofredus concinnavit, nempe ut in bonis libertae etiam quatuor liberorum jure subnixae pro numero liberorum libertae, mortis ejus tempore superstitum, virilis pars patrono, patronique liberis masculis debeatur.

LX. Ad L. Papiam Poppaeam de caducis: sive ad L. caducariam, et de vicesimis.

Superioribus legis capitibus Augustus Urbi reddere studuit absumtam bellis civilibus multitudinem. Eodem vero tempore de explenda aerarii lacuna cogitavit. Privatorum igitur incommodo publicam levavit inopiam, jusque populo tribuit in alienas hereditates, & legata, quae antea privatis integra planeque libera dimittebantur. Unde post communicatam omni Romanorum imperio civitatem, in immensum haec lucra aerarii ad commodum, ut Dio refert, exundarunt. Et primo vectigal gravissimum extraneis heredibus (non liberis, & parentibus, (n) non denique pauperibus) imposuit, vicesimamque legatorum, & hereditatum partem inferri jussit in aerarium militare, populique offensionem Julii Caesaris auctoritate, gratiaque vitavit. Legem enim eam repertam simulavit in illius commentariis, quae odiosa, & nova omnia tum referebantur. Quam Tullius fraudem saepe Marco Antonio in Philippicis exprobat. Ne qua vero mora solutioni vicesimarum fieret, lex ca-

(a) *l. si vir o §. dabit, & §. de viro D. solut. matrim. & §. si filium ibid.*

(b) *l. filius emancipatus 14. §. maritus 2. D. ad l. Cornel. de fals.*

(c) Cujac. *l. filius emancip. 14., & l. cum quidam 17. D. ad l. Cornel. de fals.*

(d) *Instit. de success. libert.*

(e) *Instit. eod. §. 2. & 3.*

(f) *l. 148. D. de V. S.*

(g) *l. 6. §. 2. D. de bon. libert. et l. 38. §. ult. eod.*

(h) *l. si libertus 16. D. de jur. patr.*

(i) *§. ult. instit. de success. liber.*

(k) Ulpian. *fragm. tit. de bon. lib. 29. §. patronae.* Terent. Clem. *l. 39. D. de bon. lib.*

(l) Ulpian. *fragm. tit. ult.*

(m) Ulpian. *tit. 29. §. licet. 2.*

(n) Plin. *in Paneg. & l. unic. ubi.* Cujac. *in parat. C. cad. toll.* Dio. *lib. 55. an. 759.*

cavit, & Adrianus edixit, uti statim tabulae testamenti aperirentur: (a) unde tabulae a praesentibus intra tres dies erant aperiendae, vel quinque: atque intra idem tempus ab absentibus cum supervenissent. (b) Huic autem de vicesima legi, Nerva, Trajanus, Adrianus, Marcus modo ademerunt, modo reddiderunt ademtam vim; donec ab aliis ante Justinianum Imperatoribus funditus tolleretur. Cujus abrogationis Gratianum auctorem fert Alciatus, (c) qui a Cujacio (d) falsi accusatur, propterea quod Ausonii testimonium, quo ille nititur, nullum invenitur. Auxit praeterea lex fisci commodum rebus iis, quae legatario, vel heredi non tam voluntate testatoris, quam lege quaerebantur: nempe illis, quae aliqua ex causa capere non poterat is, qui testamento vocabatur; quaeque propterea, vel ad heredem alium, vel ad alium legatarium accedebant. Haec autem in tria genera tribuuntur; alia enim *pro non scriptis* habentur, alia dicuntur esse *in causa caduci*; alia proprie *caduca* sunt, & nuncupantur. Pro non scriptis sunt relicta iis, quorum in personis ab initio non consistunt, veluti relicta incapacibus, & mortuis vivente testatore; item obscura, & perplexa, quae non intelliguntur; praeterea, quae dictante testatore ab ipso testamentario sibi adscribuntur, quibus tollendis prodiit Senatumconsultum Libonianum infra nobis exponendum: & captatoria, sive quae quis eo consilio legat, ut sibi, vel alteri commodum aucupetur ex testamento illius, cui legavit, veluti: *Si Titius me heredem instituerit, vel qua ex parte Titius me heredem instituerit, mihi heres esto.* Item *si Titius Cajum sibi heredem instituerit, mihi heres esto.* Quod relictorum genus Senatusconsulto damnatur. (e) Illa etiam pro non scriptis habentur, quae relinquuntur iis, qui sunt apud hostes spe reditus omnino peremta, nempe quod ibi postea decesserint; (f) & legata pura, quae peregrino relinquuntur, (g) & deportato, (h) aut damnato in metallum; qui cum sit servus poenae, non habet dominum, ex cujus persona legatum consistat, ut consistit in servo, qui dominum habet legati capacem. (i) Quidquid autem ejusmodi est, & pro non scripto habetur, veteri jure manente, ut olim semper, sic & nunc etiam non ad fiscum, sed ad heredem, vel legatarium, vel substitutum sine onere devolvitur, (k) exceptis duobus casibus, quos innuit Justinianus (l) & profert Cujacius; (m) nempe cum servus legatus est alicui, qui capere non potest atque ab eodem relicta est servo libertas; quamvis enim legatum sit irritum, tamen humanitatis ratio libertatem intercidere non sinit; ideo contra subtilem juris rationem, praestanda est ab eo, apud quem servus permanserit. (n) Alter casus est, cum id, quod sibi dictante testatore quis adscripserit, rogatus est restituere; quamvis enim legatum intercidat, onus tamen sustinetur, & fideicommissum ab herede praestabitur, (o) cum ita sit cautum Senatusconsulto Liboniano. Nec tantum ea, quae ab initio sunt irrita, sed quae a primo valuerunt, deinde in eam causam reciderunt, a qua incipere nequeunt, pro non scriptis habentur. Cujusmodi duos casus ponit Jurisconsultus: (p) iique sunt, si heres institutus, vel legatarius facto testamento damnetur in metallum, vel si servus alienus, cui fuerat aliquid legatum, a testatore redimatur. In causa caduci ea sunt, quae vivo testatore deficiunt, veluti si legatarius, aut heres testatorem morte praeverterit, aut vivente testatore servus poenae factus libertatem amiserit, aliove modo conditio legati defecerit. Haec enim, quae jure antiquo vel in substitutum recidebant, vel in conjunctum, aliumve, a quo relicta erant; lata lege Papia eodem jure coeperunt esse, quo & caduca, fisco scilicet obnoxia. (q) Caduca vero proprie sunt, quae post mortem testatoris in eam causam decidunt, a qua incipere nequibant, quae ut amplius fisco crescerent, vetitum fuit lege Papia, heredem ex parte adire ante apertas tabulas hereditatem, quo aditione dilata caducum redderetur, quidquid ante apertas tabulas a testatoris morte deficeret. Unde si vel decessisset heres, vel civitatem Romanam amisisset, illius portio caduca erat, & ad fiscum perveniebat; (r) in herede vero ex asse conservatum fuit jus antiquum. (s) Caducum erat etiam, si quid relictum fuisset coelibi, nec is intra diem centesimum, qui dies erat cretionis, uxorem duxisset; vel si relictum fuit Latino, nec is ante dies centum jus Quiritium impetrasset. (t) Item si post mortem testatoris conditio, cui legatum suberat, defecisset. Tum autem ad ea, quae essent in causa caduci, tum ad caduca ipsa, populus, veluti omnium parens, ut ait Tacitus (u) lege Papia initio vocabatur, ea-

(a) *l. ult. C. de edict. D. Adrian. toll.*
(b) Paull. *lib. sent. 4. cap. 6.* Cujac. *ibid.*
(c) *disput.* 346.
(d) *in* Paull. *lib. sent. 4. tit. 6.*
(e) Cujac. *obs. 16. cap. 11. l. illac. §. ult. D. de hered. instituendis.*
(f) *l. si servo meo D. de legat. 1. l. 4. in fine D. de his, quae pro non scrip. §. 24. instit. de leg.*
(g) Cujac. *C. de caduc. toll. pag.* 790.
(h) *l. 1. C. de hered. instit.*
(i) *l. 3. D. de his, quae pro non script. habentur.*
(k) *l. unica. §. in primo C. de caduc. toll.*
(l) *l. unic. §. 2. C. de caduc. toll. verb. perraro.*
(m) *ad eand. l.* 798.
(n) *l. cum vero §. si pro non scripto D. de fideicom. libert.*
(o) *l. ult. D. de his, quae pro non script. habentur.* Cujac. *ad l. unic. C. de caduc. toll, pag.* 798.
(p) *l. 3. §. ult. D. de his, quae pro non scrips. habent. & §. penult.*
(q) *l. unic. C. de caduc. toll. §. pro secundo ubi* Cujacius *pag.* 799.
(r) Ulpian. *instit. tit. 17.*
(s) *l. multum D. de condit. & demonstr. l. 1. §. ult. D. de jur. & fact. ignor.* Cujac. *ad l. unic. C. de caduc. toll. pag.* 802.
(t) Ulp. *tit. 22. §. cum quo & tit. 17.*
(u) Tacit. *lib. 3. annal.*

eaque suo cum onere capiebat, perinde ac jure antiquo heres, aut substitutus, (a) aut conjunctus. Aut quod *populo* fuerat jus in caducis, Antonini lege translatum fuit ad *fiscum principis*, ut docet Ulpianus, (b) cujus lectionem nescio quam recte immutavit Cujacius, ne illum repugnantem faceret Juliano; (c) apud quem non populus vocari scribitur ad caduca, sed fiscus: cum tamen Adriani temporibus, quibus Julianus vixit, non fiscus, sed populus ad caduca vocaretur: unde potius Juliani locum, Gothofredo auctore, suspicor fuisse a Triboniano vitiatum, expunctaque populi mentione fiscum substitutum, ut, quod saepe solet, veterum sententias ad Justinianaei saeculi rationem accomodaret. Nunc quemadmodum ad caduca populus, vel fiscus admitteretur inspiciamus. Et constat eos tum demum abstulisse caduca, cum testator sine liberis parentibusque decessisset: nam si liberi, parentesve usque ad tertium gradum superessent heredes instituti: quod capere non poterat is, cui relictum erat, ipsi servato vetere jure capiebant. (d) Pronepotes igitur etiam & proavi excludebant fiscum a caducis: tertius enim gradus hujus legis sententia comprehenditur, cum *usque* particula non raro includat extremum, quo sermo excurrit, quam etiam vim habet in pluribus juris locis, ut recte Cujacius observat. (e) Verum eadem haec exceptio, quam ad testamenta inter liberos, parentesque facta pertinere didicimus a Justiniano, (f) extenditur a Gothofredo ad extraneos heredes, qui liberos habent, moveturque illo Juvenalis loco *Sat.* 9.

Jura parentis habes: propter me scriberis heres:
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Quod tamen accipi potest de aliis legis capitibus, quibus quis relicto privabatur ob orbitatem. Movetur praeterea Ulpiani auctoritate *tit.* 25. *in fine*, cujus haec verba sunt: *Si quis in fraudem tacitam fidem accomodaverit, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit, nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.* Quae quasi de extranei testamento dicantur, putat Gothofredus sententiae suae favere. Hunc autem verborum sensum Cujacius ut declinaret, pro *si liberos habeat*, subjecit *si ex liberis existunt.* Verum locus, meo judicio, nulla emendatione indiget: siquidem Ulpiani verba sine ulla extranei mentione recte congruunt testamento patris, cui filius tacitam fidem in fraudem legis accomodavit, ut non capienti aliquid restituat suae fidei commissum: quae fraus ne filio esset impune, Senatus eum jure capiendi privavit: & quoniam illi conciliare gratiam poterant liberi, quorum causa multa parentibus remittuntur, adjecit ne quidem si filius, qui fraudem legi fecerat, liberos haberet, poenam evasurum. Siquidem qui dolo malo (g) in fraudem legis clam jussu testatoris aliquid restituendum recepisset, hoc est fidem suam accomodasset, ut alter restitueret; is ex lege Papia excidebat hereditate, aut legato sibi relicto, eaque bona tanquam vacantia vindicabantur a populo: ut ne fructus quidem licuerit heredi, aut legatario ante litem motam perceptos retinere: quia bonae fidei possessores non habebantur, (h) nec eis adcrescebat quidquam deficiente conjuncto, cum nemo rem habere dicatur, qua fuerat ab initio privandus; (i) atque hoc unum erat genus bonorum *ereptitiorum* ex lege Papia descendentium. Alterum genus erat eorum, quae indigno relicta erant, ad quae populus etiam, & fiscus vocabantur, & aliquando etiam privati: veluti si legatarius testamentum suppressisset, quo heredem fraudaret, aut tutelam testamento relictam recusasset; (k) utroque enim casu indignus est legatarius legato; sed pars ei ablata traditur heredi, cui fraudem tetenderat, aut pupillo, cujus tutelam recusaverat: (l) ideo Justinianus (m) ait, quae indignis auferuntur, cedere aliquando privatis; & Ulpianus (n) scripsit non raro ereptitia nobis adquiri. At quosnam praeterea indignos judicabimus beneficio testatoris? eos nempe, qui vel defunctum occiderint, (o) quos & a descendentium defuncti bonis lex excludit; vel eos qui testatoris morti causam aliquam per culpam, aut negligentiam praebuerint, (p) eamve mortem vindicare omiserint, vel testamentum probroso aliquo nomine, vel falsi accusaverint, aut inofficiosum dixerint: (q) siquidem pertenderint; non autem si destiterint ante sententiam. (r) Item qui vel defuncto grave aliquod in judicio crimen objecerint, (s) vel status controversiam moveant; vel contra tabulas bonorum possessionem petant;

(a) *l.* 96. §. 1. *D. de leg.* 1.
(b) *tit.* 17. §. 2.
(c) *l.* 96. §. 1. *D. de legat.* 1.
(d) *l. unic.* §. *& cum lex C. de caduc. toll.* Ulpian. *institut. cap.* 17. *&* 18. *l. pater meus* §. *ult. D. de legat.* 2.
(e) *l. ult. in fin. D. de Senatusf.* Cujac. *tit. C. de caduc. toll. pag.* 787. *& seq.*
(f) *l. unic. in princ. C. de caduc. toll. versic. & cum lex.*
(g) *l. in fraudem* 10. *l. heres* 11. *l. eum qui* 18. *D. de his, quae ut indign. l.* 3. *D. de jur. fisci.*
(h) *l. eum qui* 18. *D. de his, quae ut indign.*
(i) *l. si totum* 83. *D. de adquir. vel omitt. hered.*
(k) *l.* 5. §. *amittere D. de his, quae ut indign.*
(l) *l. penult. C. de legat.*
(m) *l. unic.* §. 12. *C. de caduc. toll.*
(n) *instit. cap.* 19. §. 16.
(o) *l. Lucius Titius D. de jur. fisc. l. cum ratio* §. *fin. D. de bon. damn.* DD. *in l. eam.* 14. *C. de fideicom.*
(p) *l. heredum* 15. *l. ei qui mortem* 20. *D. de his, quae ut indign. l.* 1. *&* 3. *C. eod.*
(q) *l.* 5. *in princip. &* §. *si pater, &* §. *ult. l. heredi* 15. *l. cum tabul.* 16. *D. de his, quae ut indign.*
(r) *l.* 8. §. *meminisse D. de inoff. testam.*
(s) *l. si inimicit.* 9. *D. de his quae ut indig.*

tant; (*a*) vel uxores contra leges duxerint: ab ejus enim mulieris hereditate ob turpitudinem arcentur; (*b*) vel capitales inimicitias cum testatore suscepe-rint, eique maledixerint; (*c*) vel ejus uxorem vitiaverint; vel hereditatem compilaverint: pars enim compilata fisco accedit, nulla per heredem detracta falcidia; (*d*) vel festinata improbe spe, bona sibi ex legitima successione perventura donaverint: turpe est enim cognato nondum mortuo, per aes, & libram illius bona mancipare; qui ritus, ut diximus libro superiori, adhibebatur ante Justinianum in quavis translatione dominii. Nec tantum ad partem alteri donatam fiscus vocatur, sed ad reliqua bona donatori legitima successione obventura; denegatis huic actionibus hereditariis. (*e*) Aufertur autem dumtaxat id, quod apud heredem permaneret, non quod ad substitutum, vel alterum per fideicommissum perveniret. (*f*) Huc pertinet S. C. de eo, qui prius testamentum utiliter fecerat; deinde aliud, quo instituerat eos, quos non licebat; adeo ut in priore instituerit eum, quem ipse testator postea judicavit indignum; in posteriore eum, quem instituere non poterat, utpote ex legibus *incapacem*, qui differt ab *indigno*; quem non solum excludit lex; sed aliquando etiam odium testatoris, cuique bona ob id a fisco eripiuntur. Itaque in hac specie (*g*) S.C. decretum est, auferendam per fiscum hereditatem heredi scripto in priore testamento, quem testator mutaturus posteriore testamento voluntatem, judicavit indignum; prius tamen testamentum ruptum non fuisse, quia posterius nullum fuit, utpote in quo incapax instituitur, & S. C. ad pertinacis orationem adjecto, cautum est, ne priores tabulae rumpantur, nisi a posterioribus validis. (*h*) Alia via populo, vel fisco patuit ad aliena bona per caput illud legis Papiae, quo constituitur, ut si heres decedat ante aditam hereditatem, hereditas in aerarium, vel in fiscum cadat. (*i*) Nam jure antiquo hereditas, deficiente herede testamentario, deferebatur ad legitimos, sine oneribus: cum jure suo, sive beneficio legis transeat, non voluntate testatoris. (*k*) Hereditas enim non adita, in heredes heredis minime transmittitur, nisi aliquibus casibus, puta si a parentibus, sive maribus, sive foeminis liberi sint instituti, sive sui, sive emancipati, atque ita instituti susceperint liberos: ad hos enim hereditas parentibus relicta transmittitur. (*l*) Praeterea si heres extraneus decesserit intra annum legibus ad deliberandum datum, (*m*) & sciat hereditatem sibi delatam: hereditas, etsi nondum adita, trasmittitur in heredem deliberantis, una cum jure deliberandi (*n*) per temporis residuum. Item infans ab extraneo institutus, si in infantia decedat, transmittit in patrem, qui ejus nomine adire cum posset, non adivit. (*o*) Tandem si S. C. Silaniano, quo aditio, & apertura tabularum protrahebatur, donec de familia quaestio haberetur, heres adire impeditus decessisset: ne huic S. C. esset fraudi, Scaevolae placuit transmitti hereditatem. (*p*) Dies vero legatorum nonnisi ab apertura tabularum cedebat, etsi legatarius ante agnitum legatum decederet, legatum in fiscum redigebatur, (*q*) exceptis legatis *per vindicationem*, quae Paullus (*r*) ad heredem legatarii transire scribit. Praeterea omissa, vel repudiata hereditas, & legatum fisco vacabant, partemque non capientis caducam esse, bonaque illius, qui jus omisit suum, populo ex lege caducaria deferri Ulpianus tradidit. (*s*) Quamvis enim hereditas, & legata, quae aut repudiantur, aut supersunt post mortem illius, qui decessit ante aditam hereditatem, agnitumve legatum, proprie sint bona vacantia, distinctumque nomen ferant a caducis: promiscue tamen haec aliquando accipiuntur. (*t*) Ulpianus enim simpliciter partem non capientis, aut non adeuntis ait esse caducam. (*u*) Ea sunt etiam caduca, quae legis Papiae modum excedunt, puta si conjugi relictum sit plus, quam lege decimaria licet, vel si quid legatum sit coelibi, aliive relictum sit, quibus lege Papia capiendi facultatem ademtam esse ostendimus; (*x*) nec legata modo, sed & mortis causa donationes eidem juri subesse discimus ex S. C. ad caput hoc legis condito. (*y*)

Et quoniam duplici ratione fiscus arcebatur a caducis, jure scilicet accrescendi, & jure substitutionis (nam jure accrescendi portio deficiens veniebat ad conjunctum re, & verbis, vel re tantum, vel aliquando ad conjunctum solis verbis, si appareret testatorem (*z*) conjunctionem affectasse, ne inane sit studium illius:

(a) *l. 2. D. de his, quae ut indign.*
(b) *l. 2. D. eod.*
(c) *l. si inimicitia D. de his, quae ut indign.*
(d) *l. rescriptum 6. D. de his, quae ut indign.* Cuj. *ad l. quidam 30. D. de donat. sive ad lib. 10. respons. Papin.*
(e) *l. donatio vel l. quidem 30. ubi* Cujac. *D. de donat. sive ad Papin. lib. 10. respon.*
(f) *l. 8. §. meminisse D. de inoffic. testam.*
(g) *l. cum quidam. 12. D. de his, quae ut indign. ubi* Cujac. *in Papin. lib. 16. quaest.*
(h) *Jul. Capit. in Pertin. sub tit. quib. modo test.*
(i) *l. unic. §. in novissimo 5. C. de caduc. toll.*
(k) Cujac. *ad tit. C. de caduc. toll. pag. 803. lit. A.*
(l) *l. unica C. de his, qui ante apert. tabul. hered. transf. ubi* Cujac. *ad l. unic. C. de cad. toll.*
(m) *l. cum in antiquioribus C. de jur. delib.*
(n) *d. l. cum in antiquior.*

LXI.
De Jure Adcrescendi.

(o) *l. si infant. eod.*
(p) *l. si quis 3. §. elegan. D. de S. C. Silanian.* (q) *l. unic. §. in novissimo C. de caduc. toll. & §. cum igitur.* (r) *lib. 3. sent. tit. 6. §. per vindicat. ubi* Cujac. (s) *tit. 28. §. intestati.* (t) *l. 96. §. 1. D. de legat. 1. Tacit. l. 3. annal.* (u) Ulp. *tit. 24. §. 11. tit. 1. §. intermedias 19. & tit. 28. §. 7.* (x) *l. 55. D. de leg. 2. &* Ulp. *tit. 17.* (y) *l. 35. l. 37. D. de mortis causa donat.* (z) Cujac. *ad l. triplici D. de V. S.*

illius:jure autem ſubſtitutionis portio deficiens a ſubſtituto occupabatur); lex Papia jus quidem ſubſtitutionis reliquit integrum,jus vero adcreſcendi ex parte praecidit: (*a*) nec prorſus ejus juris commodo ſpoliavit heredes. Ait enim Ulpianus (*b*) ei, qui totam hereditatem, aut partem ſibi relictam ſit reſtituere rogatus, nihil adcreſcere debere; non quia pars deficiens fiſco inferatur, ſed quia heres totum reſtituere coactus careat re, cui portio deficiens poſſit adcreſcere. Eſt & alius Ulpiani locus, ubi heredi ſcripto portio hereditatis perinde atque bonorum poſſeſſio adcreſcit. (*c*) Et Celſus ait, filium heredem, cui pars ejus, a quo fuerit legatum adcreſcat, non praeſtare legatum, quod jure antiquo capit. Quandonam igitur in partem coheredis deficientem fiſcus ex lege Papia vocabatur? Neque enim Juriſconſulti ad legem Papiam ſcribentes de heredum conjunctione tractaſſent,neque Juſtinianus caduca funditus tollens attigiſſet etiam coheredum portiones, (*d*) eaſque ad priſcam juris obſervationem revocaſſet; niſi ad fiſcum illae aliquando pertinuiſſent. Quamobrem Jacobus Gothofredus ad hoc caput, & poſt eum Juriſconſultus recentior exiſtimarunt (*e*) lege Papia ſublatum jus accreſcendi inter heredes ſcriptos, quando partes deficiebant vivo teſtatore, aut ante apertas tabulas: (*f*) at apertis tabulis, atque hereditate adita, inter heredes jus adcreſcendi manſiſſe: adeo ut conjuncti fiſco praeferrentur. Cum autem heredis portio repudiata adcreſceret alteri, dubitabatur, an ſimul cum onere ſuo transferretur? Quod Julianus negaverat. Ulpianus vero transferri ſcripſit poſt reſcriptum Severi, ex quo ab inſtituto relicta onera cenſentur a ſubſtituto repetita. Unde Ulpianus collegit pari ratione ab altero collega, cui portio adcrevit, onus videri repetitum. (*g*) Inter legatarios autem prorſus ſublatum fuiſſe jus adcreſcendi per legem Papiam praeter Juſtinianum, (*h*) docuerunt, & JCti praeſertim Ulpianus. (*i*) Subſtitutionibus tantum lex Papia pepercit; unumque hoc effugium patuiſſe teſtatoribus, quo legem declinarent, Juſtinianus tradit. (*k*) Itaque JCti qui privatorum teſtamentis adhibebantur, quique pro viribus odioſam ſtudebant coërcere legem; commenti ſunt reciprocam ſubſtitutionem, tanquam perpetuum bonorum nexum; ut uno peremto nodo, ſtatim hereditas, aut legatum revinciretur altero, itaque fiſcus diutius averteretur. Adeo enim JCti hujus legis avaritiam abominabantur, ut vires illius ubicumque uſuveniret, cautionibus, reſponſiſque ſuis extenuarent. Cujus bonitatis,prudentiae, atque caritatis plura in legibus noſtris exempla ſuperſunt. Quale eſt illud Ulpiani, qui legatum negat intercidere, ſi fuerit deportatus is, cui relictum fuerat ſub conditione, *ſi Conſul eſſet*, quamquam enim is mortuo comparetur; tamen ne fiſco locus aperiretur, legatum conſiſtere ait propter ſpem reſtitutionis. (*l*) Item & aliud ejuſdem JCti, qui monſtroſum partum docet proinde atque integrum prodeſſe mulieri ad effugiendas legis Papiae poenas, ne materni fati calamitas cadat in fiſci lucrum, (*m*) cum alias monſtroſus partus in liberis non numeretur, illumque occidens poena legis Corneliae non teneatur: nam legibus XII. Tab. parens eum, aut ferro necare, aut undis mergere jubetur: non enim videtur hominem interficere. (*n*) Porro princeps minime ſolutus erat omnibus legibus, quippe qui, teſte Dione, (*o*) a Senatu veniam legis Voconiae peteret, & in legatis ſibi relictis Falcidiam (*p*) pateretur: tamen ex S.C. ſolutus erat legibus caducariis ob earum odium, quod beneficium principes Auguſtae impertierunt, ut tradit Ulpianus. (*q*) Quam legem Tribonianus perperam locavit ſub titulo *de legibus*, quaſi ad leges reſpiciat univerſas, ac data opera celavit poſteros, leges aliquando a Juriſconſultis κατ' ἐξοχὴν appellari ſolas leges *Juliam*, & *Papiam*, ad quas pertinet inſcriptio tituli, quem praefert l. illa *princeps D. de legib.* Odio quoque legis Papiae, legatorum nomen in articulo fideicommiſſorum diſcretum fuit a fideicommiſſis, quae alias confunduntur: ne ſi ſub legatorum nomine venirent, fideicommiſſorum dies cederet ab apertura tabularum quemadmodum legata: cum contra fideicommiſſa, ſervato veteri jure, cedant a die mortis teſtatoris. (*r*) Plura vero fuerunt S. Cta ad hanc legem condita, quorum primo illud occurrit, quo mortis cauſa donationes iis factae, qui lege capere prohibentur, in eadem jubentur eſſe cauſa, quaſi eiſdem in teſtamento relinquerentur. (*s*) Sequitur & aliud S. C. quo, ut fiſcus excludatur, ſubſtitutio reciproca, quamvis obſcurior tamen ex mente teſtatoris, benigna interpretatione, inducitur, (*t*) velut in hac ſpecie, *Titius & Sejus uter eorum vivet heres mihi eſto*. Hos Celſus exiſtimat, ſi uterque vivat, ambos heredes fore, alterutro vero mortuo, heredem fore ſuperſti-

(a) Gothofr. *in pag. 349. ad hanc legem.*
(b) *l. ſi totum. 83. D. de adquir. hered.*
(c) *l. 2. §. ſi duo D. de bon. poſſeſ. ſec. tabul.*
(d) *C. de caduc. toll. §. his ita.*
(e) Merillus *obſ. 4.*, & *cap. 12. in fine.*
(f) *l. unica §. 3. & 4. C. de caduc. toll.*
(g) *l. 61. D. de legat. 2.*
(h) *l. unica C. de caduc. toll.*
(i) *Inſtit. tit. 24. §. optimum autem.*
(k) *l. unica in princ. C. eod.*
(l) *l. intercidit D. de condit. & demonſtrat.*
(m) *l. quaeret 135. D. de V. S.*
(n) *l. 14. D. de ſtat. hom.* Gothof. *in l. quaeret D. de V. S.*
(o) Cujac. *obſ. 30. lib. 15.*
(p) *l. 4. C. ad l. Falcid.*
(q) *ad l. princeps D. de legib.*
(r) Cujac. *ad tit. C. de cad. tol. pag. 394. lit. C.*
(s) *l. Senatus D. de mort. cauſ. donat. quo pertin. l. & fideicom. D. de legat. 3.* Cujac. *C. ad caduc. toll. pag. 794. lit. B.*
(t) *l. Titius, & Sejus cum ſeq. D. de hered. inſtit.*

ſtitem ex aſſe; quia ut ſcribit Ulpianus (a) ſubſtitutio reciproca huic orationi ſubeſſe videtur; quod & in legato eodem modo relicto Senatum cenſuiſse, Celſus tradit. (b) Praeterea huic tractationi aliud S.C. acceſſit, quo potior cauſa ducitur illius, cujus fides electa ſit, quam heredis: unde quod Sejo fideicommiſſum fuerat ſub conditione, ut Titio daretur; Si Titius, pendente conditione, deceſſiſset, legatum apud Sejum manebit (c) excluſo herede ſimul, & fiſco: Satis non erat hiſce legum capitibus fiſco, vel aerario proſpexiſse, niſi legiſlatores fraudibus viam intercluſiſsent: quibus detegendis (quod in legibus pœnalibus erat translatitium) certum decretum fuit praemium iis, qui privatorum fraudes ad magiſtratus, & Principes detuliſsent; quod fuit quarta pars rei delatae, idque vulgare praemium, Paullus appellat; (d) eamque quantitatem praefinitam a Nerone fuiſse, docet Svetonius; (e) cum antea, quamvis propoſitis praemiis, eorum tamen quantitas incerta fuiſset. (f) Ne autem delatorum improbum agmen in Urbe nutriretur, propoſitum fuit praemium iis, qui ſe ipſos detuliſsent, propriamque fraudem patececiſſent, fuitque dimidium rei, quam detulerant: ut Paullus, & Mauritianus prodiderunt. (g) Quam ad rem S.C. tum prodiiſſe, docent ii, quos indicavimus. Tandem qui in fraudem legis fidem accommodaverit, & receperit ſe redditurum, quod per legem non licebat; hereditate, ac legato ſibi relicto a fiſco privabatur. (h) Juſtinianus vero legem caducariam evellit prope radicitus, reſtituitque ejus antiquum, & fiſco reliquit bona vacantia, & ea, quae ut indignis eripiuntur: quam legis Papiae abrogationem explicat ipſe luculenter. (i) Jam enim longe antea emendato bellorum civilium damno: populum oneribus hiſce levatum oportuerat. Nam ut apud Livium (k) legitur: *quas tempora aliqua deſideranrunt leges, mortales, & temporibus ipſis mutabiles video.*

Quoniam autem in fiſci mentione verſamur, & lucris ipſius; commodum hic attexemus S.Cta reliqua eo pertinentia, quorum illud quo publicari vetantur, & heredi remittuntur bona illius, qui Romam tranſmiſſurus a magiſtratu, ante ſententiam Romae proferendam deceſſerit; cum ante judicium Romae redditum, damnatus non videatur. (l) Item illud, ut privato herede, & fiſco, de hereditate contendentibus, & creditoribus praeterea petentibus; tam privata hereditatis petitio, quam creditorum actio ſuſtineatur, ſive differatur (m) donec jus fiſci examinetur: cum creditorum actiones non differantur, ſi duos inter privatos de alicujus hereditate diſceptetur. (n) Item illud de tacito fideicommiſſo, cujus partem dimidiam, conſtitutione ſua, Trajanus remiit fideicommiſſario, qui antequam cauſa ejus ad aerarium deferretur, ultro ſe detuliſset, ac profeſsus eſset eam rem ſibi relictam capere non poſse. Cui conſtitutioni ſenatus adjecit, ut ſi quis adverſus Trajani beneficium ingratus, poſtquam profeſsus eſset ſe capere non poſse, tranſegiſset cum poſſeſſoribus relictae ſibi rei, atque lucrum inde cepiſset, ſi tribus edictis evocatus non reſponderet; tantum aerario penderet, quantum ibi ex delata cauſa remanſiſset, ſi profeſſionem impleſset: & ſi poſſeſſoris quoque fraus arguetur, tantum poſſeſſor perſolveret, quantum convictus inferre debuiſſet, (o) unde ab utroque ſimplum exigitur. Porro Senatus quoque cenſuit, ut contra fiſcum liceat opponere compensationem; puta ſi quis debitor fiſci ſit, & creditor non debeat fiſco perſolvere, niſi deducto eo, quod fiſcus debet; dummodo tamen quod ei debet, una ſtatio, ſive procuratio fiſcalis non compenſet cum eo, quod debet alteri ſtationi, ſive procurationi. Erat enim exactio fiſcalis diviſa in plura officia, ne autem officia confunderentur, & involverentur fiſcales rationes; recte conſtitutum fuit, ut compenſatio locum habeat, quando una, eademque ſtatio creditrix eſſet, & debitrix. (p)

LXII. S.C. ET ORATIO ANTONINI DE TUTORUM NUPTIIS CUM PUPILLIS.

Legibus connubialibus recte attexentur S.Cta, quibus nuptiae inter pupillas, & earum tutores, curatoreſve prohibentur. (q) Orationem habuit in Senatu M.Antoninus Imperator, qua ſententiam ſuam de infirmandis ejuſmodi nuptiis protulit, optimis ad id ſane rationibus adductus: ne ſcilicet velamento nuptiarum tutores, qui conturbaverant pupillarum rationes, aut interverterant, fraudem tegerent ſuam; eoque artificio doli judicium declinarent, Ideo ne conjugalis reverentia ad tutoris auctoritatem accedens, puellares ſpiritus deprimeret, vireſque omnes ad reſiſtendum adimeret; Senatus, ex M. Antonini ſententia, nullas eſſe nuptias cenſuit inter pupillam, & tutorem, aut tutoris filium, atque ita imbecillam aetatem, inopemque conſilii ſexum ab aſtutiorum fraudibus liberavit. Quam ob cauſam S.Cti ſententia producta fuit a JCtis ad eos, ad quos tutoris, aut curatoris lucrum pertinet, & in quos frau-

(a) *l. ſequenti.*
(b) *l. idque D. de hered. inſtit.*
(c) *l. Julianus D. de leg. 2. l. in fraud. D. de his, quae ut indign.*
(d) *lib. 13. D. de jur. fiſc. §. 5.*
(e) *in Nerone cap. 1.*
(f) Tacit. *lib. 3. annal. & lib. 14.*
(g) *lib. 15. D. de jur. fiſc. §. 3. & lib. 13. §. ult. D. eodem.*
(h) *l. 10. D. de his, quae ut ind. dign. De jur. fiſc. lib. 13. §. 1. & l. 3. eod.*
(i) *l. unica C. de caduc. toll.*
(k) *lib. 34.*
(l) *lib. 2. D. de bon. eor. qui ante ſenten. vel mort. ſibi, &c.*
(m) *l. apud Julian. 35. D. de jur. fiſc.*
(n) *l. ult. C. de pet. hered.*
(o) *l. Arianus 42. D. de jur. fiſc.*
(p) *lib. 1. C. de compenſat.*
(q) *C. de inter-dic. matr. inter pupil. & tut.*

fraudis ſuſpicio cadit: veluti eos, qui tutores non ſunt, tutelae tamen periculum ſuo nomine ſubeunt, & ad honorarios, qui & de male geſta tutela tenentur. (a) Unde non modo tutoris nepotes, qui filiorum nomine veniunt, (b) ſed, & filios etiam emancipatos S.Ctum complectitur: immo & exheredatos, atque praeteritos, eoſque etiam, qui ſe paterna hereditate abſtinuiſſent; ne forte ſubductis rationibus, bona patris per fraudem in eos collocata oporteat revocari tutelae judicio. (c) Quamobrem etiam extranei heredes tutoris ex JCti ſententia, a pupillae nuptiis arcentur. Quid ſi avus, qui tutelam neptis ex filio emancipatio geſſit, eam pupillam nepoti ex alio filio nuptum dare velit? Et quia par affectionis ratio ſuſpicionem fraudis removet; reſponſum eſt S.Cti mentem eo non eſſe producendam. (d) Aliud erit ſi filiusfam. patri ſuo, aut fratri, qui eſt in eadem poteſtate, pupillam ſuam collocare velit; (e) tunc enim erit locus S.C. quia communia ſunt patris, & filiorum commoda, ſicuti & communia ſunt onera; nam quemadmodum tria onera eadem in domo eſſe cenſentur, ſi pater alicujus, vel filius, vel frater unus tria ſuſtineat onera; ideoque locum habet excuſatio tutelae; (f) ita & pari ſuſpicione fraudis involvuntur: ut enim prodeſt periculi communio ad excuſationem, ita nuptiis obeſt participatio utilitatis. Praeterea, ſi ventri, aut bonis curator detur, is etiam removetur a nuptiis; (g) quamvis ad breve temporis ſpatium detur. Incivile praeterea viſum eſt puellam, aut tutoris liberto, aut liberti filio in contubernio ſuſcepto nuptum dari. (h) Quid ſi teſtator in uxoris arbitrio poſuiſſet filiae nuptias? An matris conſenſus prohibitas nuptias confirmabit, tanquam patris auctoritate contractas? Minime: non tam enim nuptiarum arbitrium permiſiſſe cenſetur teſtator, quam puellae cuſtodiam tradidiſſe, (i) ne tutori nuptum daretur: eadem ratione tutori adrogatio pupillae, vel pupilli, permittitur; (k) ne adoptio mariti puellae, ne hanc ſibi viam ad aliena bona patefaciat. (l) Cum autem S. C. nuptias inter pupillas, & tutorem, atque curatorem, eorumque filios ob eam cauſam prohibuiſſet, ne imbecillis ſexus infirma aetas, auctoritate tutoris opprimeretur, idque periculum in ſexum virilem, utpote firmiorem minime immineret: haudquaquam oportuit (m) S.C. extendi ad eum, qui filiam ſuam pupillo ſuo in matrimonium collocat. Nec porrigitur S.C. ad eos, qui pro tutore, vel curatore negocia gerunt; quoniam non eadem eſt auctoritas. (n) Matrem quoque pupillae ducere tutori licet. (o) Praeterea ſi pupilla ſit nurus tutoris; utpote quae ante teſtatoris mortem, tutoris filio nupta fuerit: recte contractae nuptiae ſuſpicioſo eventu poſt matrimonium incidente minime diſſolventur: ſed alius curator datur, qui reddendis rationibus praeſideat: (p) generalis enim eſt in jure definitio, atque perpetua, nuptias rite contractas, conſequenti facto minime vitiari. Nec nuptiae ſolum, ſed & ſponſalia hoc S.Cto rejiciuntur. (q) Quo etiam prohibetur ſponſus ſponſae curator dari. (r) At ſi tutor, aut curator rationes reddiderint, licebit ſibi, vel filio pupillae nuptias appetere; dummodo ſimul puella XXV. annum impleverit, *annuſque utilis* exierit, qui petendae reſtitutioni conceditur. (ſ) At ex conſtitutione Juſtiniani ad XXIX. uſque annum prohibitio tenet: loco enim anni *utilis* ad reſtitutionem in jure antiquo petendam dati, ſubſtitutum eſt a Juſtiniano *quadriennium* continuum. (t) Ad hoc S.C. exceptiones duae produntur a prudentibus, nempe: niſi prius a patre deſponſata tutori puella fuiſſet, & tutor maritus ab eodem patre puellae deſignatus; vel niſi quis nurui ſuae ſit curator datur, non enim diſſolventur contractae nuptiae, ut mox diximus: (u) quibus caſibus vis S.Cti perimitur. Ceterum praeter diſſolutionem nuptiarum fraude contractarum, hujuſmodi tutor infamiae ſubjicitur, neque ex puellae teſtamento capere quidquam poteſt, teneturque lege Julia de adulteriis. (x) Puellae vero licet ex hujuſcemodi mariti teſtamento capere; fraus enim non puellae, ſed tutori adſcribitur: Ejuſdem exemplo S.Cti, Principes inter mandata, quae dabantur in provinciam cum juriſdictione proficiſcentibus, illud inſerebant caput, quo vetabatur, provinciae rectorem, ſibi vel filio uxorem ex provincialibus quaerere: idque *ratione potentatus*, ut Papinianus ait: ne ſcilicet puellae reſiſtendo impares, imperii metu, invitae pertraherentur ad nuptias. (y)

LXIII. S. C. PLANCIANUM.

Nuptias conſequitur procreatio liberorum, quos genitor agnoſcere tenetur, atque alere: ideo ſi divortio facto, mulier praegnans apparuerit, partus reddendus eſt ei, a quo concepit. Hinc leges verum patrem decernunt, cujus curae, ac poteſtati filius tradatur. Quamobrem S. C. Planciano, ſive ut

alii

(a) *l. quod ſi 14. §.1. D. de ſolut. l. ſi quis 60. D. de ritu nupt.*
(b) *l. 5. C. D. de rit. nupt.*
(c) *l. non ſolum 63. D. de ritu nupt.*
(d) *d. tit. D. de rit. nupt. l. non ſolum. §.1.*
(e) *d. l. non ſolum §. 2.*
(f) *l. 5. D. de excuſ. tut.*
(g) *l. non ſolum § 4. D. de ritu nupt.*
(h) *l. 4. C. de interdict. matri. non eſt 66. D. de ritu nupt.*
(i) *l. quamquã D. de rit. nupt.*
(k) *l. nec ei D. de adopt. §.1.*
(l) *l. non ſolum §. videamus D. de ritu nupt.*
(m) *l. libertum §. ult. D. de ritu nupt. l. 5. C. de interdict. matrim.*
(n) *l. 8. C. de interdic. mat.*
(o) *l. 2. C. de interdict. matrim.*
(p) *l. 3. C. de interdict. matrim.*
(q) Cujac. *parat. & enar. C. de interdict. matrim.*
(r) *l. 1. §. ult. D. de excuſat. ubi* Cujac.
(ſ) *l. ſi patris 6. C. eod.* Cujac. *ibi in enarrat. C.*
(t) Cujac. *d. tit. C. de interdict. matr.*
(u) Cujac. *ibidem.*

(x) *l. ult. D. de leg. 1. l. qui pupillam 7. D. de adult.* (y) *l. Praefectus 63. D. de ritu nupt.*

alii scribunt, Plauciano (cujus, quamvis ante Adrianum conditum sciam, certum tamen tempus ostendere non ausim:) hoc inquam S.Cto ratio praebetur, qua legitimo parenti filius usque ab initio assignetur: tum ut a patre, qui suus est, agnoscatur; tum ut pars juri civili definitae filiorum gratia ex dimissae uxoris dote detrahantur. Siquidem aut morte mulieris matrimonium dirimebatur, aut divortio. Si morte dirimeretur, dos a patre profecta, eo mortuo, penes maritum remanebat: vivente vero patre, ad eum redibat, detractis partibus quinis in singulos liberos in infinitum, hoc est pro numero liberorum: (a) quarum partium retentionem quidem ante reddendam dotem habebat maritus, non petitionem. Unde jure antiquo, nullus erat disputandi locus ad patrem ne, an maritum dos superstitibus liberis pertineret. Nam quia quintae partes in singulos liberos a jure statuebantur; certe quod supererat ex detractionibus liberorum ad patrem redibat. Haec vero quaestio excitata fuit jure novo inter Martinum, & Bulgarum, cum detractio partium, & retentiones omnes a Justiniano sublatae fuerint. (b) Diu vero quaestione hac agitata, praevaluit opinio Martini, utpote liberis benignior, ne matris morte fieret eorum causa deterior. Si vero per divortium culpa mulieris, aut viri matrimonium solveretur, dabatur liberorum nomine retentio, non quintarum, sed sextarum partium in singulos liberos usque ad tres: nec in majori liberorum numero plusquam tres sextae, sive dimidium dotis retinere licebat. (c) Igitur S. Cto Planciano permittitur mulieri, parentive, cujus potestati subest, vel ei, cui mandatum ab eis fuerit, si praegnans existimetur mulier, id denunciare intra triginta dies continuos a die divortii, vel ipsi marito, (d) vel parenti, cujus est in potestate; aut si horum copiam non habeat denunciare domum, vel in hospitium, si maneat in civitate maritus; si in villa, vel in municipio, illuc ubi larem matrimonio collocaverit. Ita enim J.Ctus accipit illa verba S.Cti *XXX. dies, & domum mariti*. Atque ubi mulier se praegnantem ex eo esse viro denunciaverit; ille ne partum agnoscere cogatur, neve agnoscere recusans extra ordinem coërceatur, debet aut custodes praemittere, aut contra denunciare gravidam ex sese non esse: quo jus habeat judicio negare filium. (e) Sin autem mulier denunciare neglexerit, aut oblatos ultro a marito custodes remiserit, liberum est marito, ejusve parenti recusare partum, ejusque agnoscendi, alendique curam rejicere in mulierem; (f) nisi mulier post lapsos triginta dies denunciaverit; & negligentiam suam apud judices corrigens audita fuerit, (g) quod sane licebat. Hoc autem S. C. non eo pertinet, ut si ex sese conceptum non esse constiterit; tamen, quia se agniturum obtulit, cogatur heredem suum habere filium alienum, quamvis alere debeat; & contra; quamvis mulier intra praestitutum tempus denunciare neglexerit, & ob id Pater alendi onere levetur, liceatque filium non agnoscere; non ideo tamen prohibebitur filius ex patre se natum asserere, idque legitimo judicio comprobare; sive enim praeceps fuerit patris voluntas in agnoscendo filio, sive matris cura in denunciando remissior; Jurisconsulti neutrum voluerunt *praejudicium* esse contra veritatem. (h) Est autem *praejudicium* omnis controversia status, in qua quaeritur liber ne sit quis, an servus; filius annon. Diciturque praejudicium quasi judicium antecedens aliud, cum eam actionem alia, veluti pedissequa consequatur; nam si quis filius pronuncietur, continuo poterit judicium de patris successione movere. (i) Itaque Senatusconsultum hoc sic accipietur, ut quoad in judicio constiterit, ex quo revera parente partus descendat, ex superiori regula alimentorum ratio statuatur: aut si nulla, de veritate partus controversia moveatur, alimentorum subeat onus, qui contra Senatusconsultum venerit. Nec quia de alimentis quaerere quis antevertit, minus integrum erit status controversiam agitare. (k) Quamobrem, quod Paullus ait, maritum, si post uxoris denunciationem custodes miserit ad inspiciendum, observandumque ventrem, cogi omnino mulieris partum agnoscere; a Cujacio tantum ad alimenta trahitur: ne quis putaret ex hoc Paulli loco ademtam esse marito facultatem negandi partum, si id in judicio alienum esse comprobare potuerit. Itaque componit repugnantiam, quae videtur esse inter Paullum, & Ulpianum. (l) Secundum haec quaeritur quot, quive sint mittendi? Et sane si maritus divortio facto vivat, ex rescripto Divorum fratrum, satis fuerint tres obstetrices, quae si renunciaverint praegnantem, ventri custodes apponentur. Marito vero mortuo, ii, quorum interest, quibusque Praetor denunciatum vult, jubentur quinque mittere obstetrices, quodque tres earum renunciaverint, verum constituitur. (m) Verum Plan-

(a) Ulp. *tit.6. de testibus §. mortua.*

(b) *l. unica §. taceat. vers. si-leat. C. de rei uxor. act.*

(c) Ulp. *tit. 6. de dot. §. propter liberos.*

(d) Ulp. *l.1.D. de agnoscen. vel alen. liber. in pr. & seq. §.9.*

(e) *d.l. §.3. & 4 D. de agnoscen. vel alen. lib.*

(f) Paull. *lib. 2. sent. tit. 24.*

(g) *d.l.1. §.6. & 7. D. de agnoscen. vel alen. lib.*

(h) *l. 1. D. de agnos. liber. §.3. & 14.*

(i) Paull. *lib. 2. sentent. §. si praegnantem tit. 24.*

(k) Paull. *sent. 2. §. si mulier 4. tit. 24.*

(l) *l.1. §. quemadmodū 11. D. de agnosc. lib.*

(m) *l. 1. §. de inspiciendo D. de inspic. ventr.* Paull. *sent. l.2. c. 24. ubi* Cujac. *§. si mulier se, & §. venter.*

Plancianum S. C. partum tantum soluto matrimonio editum complectitur; Quamobrem Adriani temporibus aliud prodiit Senatusconsultum, quo pater filium constante matrimonio susceptum agnoscere compellitur. (*a*) Quia vero haec Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui heredes agnoscuntur. Jurisconsulti censuerunt ea cessare, si nati post mortem parentis in nullius sint potestate recasuri. (*b*) Sed & aliud extitit hujus S. C. caput, quo poena *l. Corneliae de falsis* puniebantur ii, qui falsum partum subjecerint: cujus S.C. caput intercidit: tantum de falso partu pluribus locis in *titulo Digestorum* ad *l. Cornelia* disputatur. (*c*)

LXIV. DE LEGE ATINIA.

Satis adhuc pro instituta brevitate leges pervagati sumus, & Senatusconsulta quae personarum statum attingunt: nunc ad ea, quibus negocia reguntur, ex ordine progrediamur. Atque ex negociis primo ea, quae inter vivos geruntur examinabimus; deinde quae ex testamentis, & ex aliena morte proficiscuntur tractanda suscipiemus. Exordium vero sumemus a legibus *usucapionis*: quarum antiquissima sane fuit Antinia, quam ante Nigidium Figulum, & Ciceronem latam, Gellius, (*d*) & Cicero ipse demonstrat. Eaque lex additamentum fuit vetustissimae legis XII. tabul. quae rerum furtivarum aeternam esse jubebat auctoritatem, earumque usucapionem prohibebat. Quod translatum fuit in legem Atiniam, (*e*) ex eaque additum, ut non prius rei furtivae vitium emendetur, usucapiove concedatur, quam res ab injusto possessore redierit ad verum dominum. Itaque per hanc legem, tum demum res furtiva vitium exuit, cum reprehensa fuerit a vero domino. Quod Nigidius Figulus non solum ad posteriora furta, sed ad ea etiam ante legem facta trahebat. Quamquam enim verbum *erit* futurum respicit; tamen quia praepositum est ei praeteritum *factum*, utraque tempora, futurum scilicet, & praeteritum ea oratione conjunguntur. (*f*)

LXV. DE LEGE PLAUTIA.

Quo autem lex Atinia statuit de rebus furtivis, lex Plautia, & Julia transtulerunt ad res vi possessas, quae longa possessione usucapere non licebat (*g*) nisi post reditum ad verum dominum, cujus in manu vitium exuissent. Legis vero hujus Plautiae auctorem faciunt eundem, cui coeterae ejusdem nominis leges tribuuntur, M. scilicet Plautium Silvanum trib. pleb. cujus tribunatus incidit in Consulatum Cn. Pompei Strabonis, & L. Porcii Catonis A. U. C. IↃCLXIV. Pertinet autem lex ad res vi possessas, non autem ad ea, unde quis vi dejectus est, & ab alio bona fide possidentur.

LXVI. DE LEGE SCRIBONIA.

Huic attexenda est lex Scribonia, quam aliqui Coelio Curioni trib. pleb. aliqui vero praecipue Raevardus, (*h*) tribuunt L. Scribonio Coss. F. (*i*) qui Tiberii tempore vixit, quod verius puto. Ea sustulit omnino usucapionem servitutum: quae non corpore possidentur, sed tantum animo cernuntur, atque contrectantur. Usucapio autem antea haerere tantum poterat servitutibus praediorum urbanorum, (*k*) quia continuam causam habebant, veluti si quis aedes altius sublatas diu habuisset. Nam rusticorum praediorum servitutes, (quod tamen Raevardus negat,) ea ratione usucapionem excludebant, quod ne quidem quasi possessione retineri poterant, quia deerat causa continua: nemo enim ambulare, agere, aquam ducere poterat continenter; unde nunquam in his consistit usucapio. (*l*) Porro lex Scribonia servitutum usucapiones tollendo, non impedit quin servitutum libertas usucapiatur, (*m*) sive quin longa desuetudine, aut contrario usu servitus amittatur. Item quamvis ante legem Scriboniam servitutes biennio usucaperentur; nunc tamen etiam adquiruntur, sed longa possessione, bona fide, absque alio jure, sive titulo auctoritate Praetoris. (*n*)

LXVII. DE LEGE MAMILIA.

Tulit & C. Mamilius trib. pleb. inter plura capita limitibus, (unde & Limitanus dictus,) ut inter fines agrorum, quinque, aut sex pedum latitudinis spatium ab usucapione deinceps eximeretur. (*o*)

LXVIII. DE USUFRUCTU EARUM RERUM, QUAE USU CONSUMUNTUR.

Et haec de usucapionibus. Habemus autem de usufructu S.C. nempe *de usufructu earum rerum, quae usu consumuntur*, hoc est rerum quarum non usus est, sed abusus. Quo Senatusconsulto loco fundi, in quo ususfructus insideat, constituitur cautio reddendae pecuniae, vini, olei, aut similis alius rei corruptibilis post finitum usumfructum. Qui hac specie constitutus *mutuo* est affinis, de quo late *tit. D. de usufructu earum rerum, quae usu consumuntur*. Ejus nullum tempus certum ostenditur. Tantum scimus Marci Tullii tempore non dum pro-

(a) *l.* 3. §. 1. *D. de agnosc. lib. ubi* Goth.
(b) *l.* 1. *&* 3. *in fin. De agnoscen. liber.*
(c) *l. qui falsam* 19. §. 1. *ad l. Cornel. de falsis. l. cum sup. positi* 10. *C. eod. tit. de falsis.*
(d) *lib.* 7. *c.* 7. *noct. Attic.* Cicero *in Ver.* 3.
(e) *l. sequitur §. quod autem* 6. *D. de usurp. & usucap. ubi* Cujac. *ad lib.* 54. Paull. *ad edict. l. non solum in princ. D. eodem. Instit. de usucap. §. furtivae l. potestatis* 215. *D. de V.S. vide* Pulvaeũ *lib. sing. ad l. Atin.*
(f) *l. verbum erit D. V.S.*
(g) *l. non solum §. si dominus D. de usurpat. & usuc.*
(h) *lib. sing. ad l. Scrib.*
(i) Dio Cassius *lib.* 57.
(k) Cujac. *ad l. sequitur* 4. *D. de usurp. & usucap. sive ad l.* 54. Paull. *ad edict. §. ult.* (l) Cujac. *in repet. ad §. ult. l. sequitur D. eod. nempe ad l.* 54. Paulli *ad edict.* (m) *l. sequitur §. ult. D. de usurp. & usu cap. ubi* Cujac. *in repet. ad hunc §.* Raevard. *loc. cit.* (n) Cujac. *loc. cit.* (o) Cicero *de l.* 2. *vide* Hottom. *de leg.*

prodiisse, (*a*) ut notat Contius, & Cujacius. (*b*) Neque cautio haec remitti potest a testatore, ne a suo testamento Senatusconsultum excludat. Intelligitur autem cautio haec fidejussoribus datis. (*c*)

LXIX.
De S. C. Macedoniano.

Nunc pergamus ad leges de foenore, non eas scilicet, quae ad publicum regimen pertinebant, sed illas, quae respiciunt jus civile privatorum, cui operam nostram dicamus. Quamobrem, omissa lege Laetoria, quam supra exposuimus, explicabimus S. C. Macedonianum, quod etiam coërcendae adolescentium intemperantiae, atque foeneratorum fraudibus recidendis conditum fuit. Cui Senatusconsulto auctoritatem tribuit lex Claudia, Claudii Imperatoris tempore lata, qua vetabatur pecuniam mutuam dari adolescentibus in mortem patris, sive dilata solutione ad patris mortem. (*d*) In cujus sententiam legis, conditum fuit Senatuscōsultum Macedonianum, sic appellatum, non a Macedone adolescente, qui sua omnia per luxuriem prodigebat, ut falso Theophilus tradidit; sed a Macedone foeneratore quodam improbo, qui suis vitiis, & pecunia, quam foenerato dabat, inconsultos, & praecipites ad libidinem adolescentes corrumpebat, *incertis nominibus*, (*e*) sive suppressa causa mutui, celatoque titulo crediti, & tacito foenore, atque ut eleganter Cujac. *sub tunica*, & *in sinu*, cui apud Horatium opponuntur *certa nomina*. Itaque, (*f*) ne filiifamilias gravitate foenoris obruerentur, neve post mortem patris hereditatem omnem creditoribus tradere cogerentur; Senatus praestitit adversus creditores exceptionem, qua mutuantis actio repellatur. (*g*) Addit Justinianus ideo ita Senatum cavisse, quia plerumque adolescentes luxuria, & aere alieno exagitati parentum vitae insidias moliebantur. Itaque recte Ulpianus scribit pecuniam perdere, qui eam filiisfamilias mutuam dederit. Sunt qui hoc S.C. cum Claudii lege tempore conjugant, sicuti & sententia conjunguntur. Sed quia in eamdem sententiam Senatum decrevisse sub Vespasiano, Svetonius (*h*) tradit, malunt plerique S.C. ejus originem a Vespasiano repetere, nisi forte obsoletum postea sub Vespasiano revixit.

LXX.
Lex Julia de Cessione Bonorum

Debitoribus vero universis, lex Julia subvenit, quae de cessione bonorum appellatur; eaque iis concessit, ut si solvendo non essent, liceret bona creditoribus cedere, quo non debitoris, sed creditorum nomine bona deinde distraherentur. Quo beneficio debitores, non modo effugiunt poenam carceris, quae asperitas e XII. tabulis supererat; sed etiam declinant infamiam illam, quàm incurrebant, cum aere alieno mersi patiebantur ex edicto miseram illam sectionem bonorum a Praetore substitutam, loco illius longe miserioris sectionis, nempe dilacerationis membrorum XII. tabul. permissae legibus. Mitior certe fuit Praetoris poene, qua non membra corporis, sed patrimonium debitoris, & fama proscindebatur. Mitissima tandem lex Julia fuit, quae beneficio cessionis debitores etiam levavit infamia, quam subibant, cum eorum nomine bona subjiciebantur actioni. Et quamvis actiones adversus debitores non peremerit; eas tamen elisit, ac viribus spoliavit exceptione hac *si non cessit bonis*; qua debitores post cessionem muniuntur, quoad nova bona adquisiverint. Cessio enim bonorum non obstat quin bona post cessionem quaesita veteribus actionibus subsint, in quantum facere debitor possit. (*i*)

LXXI.
De S.C. Vellejano.

Atque his juribus in universum unicuique subvenitur. Mulieribus vero peculiare beneficium tribuerunt edictis suis Augustus, & Claudius: quibus occurrebatur imbecillitati mulierum, quae conjugali amore, atque inconsulta facilitate sese temere implicant. Itaque cavebatur, ne virorum obligationes in se susciperent, neve actioni, qua viri tenebantur, se subjicerent. M. tandem Silano, & Vellejo Tutore Coss. (*k*) subventum plenius fuit foeminis omnibus pro aliis quibuscumque bona fide non callide, neque dolo intercedentibus, & alienis obligationibus, sciente creditore, consentientibus. (*l*) Etenim hae omnes intercessiones infirmantur S. C. Vellejano, quo repellendis creditorum actionibus, exceptio mulieri praebetur, sive novam, sive veterem in se susceperit actionem, (*m*) de quo S.C. pauca retulisse satis fuerit, cum perspicue, atque abunde de eo in Digestorum libris disputatum inveniatur: nec ulla difficultas ex antiquitate supersit.

LXXII.
De Lege Cincia, S.C. Aemiliano, et Oratione Marci de Transactionibus.

Transeamus nunc ad donationes, de quibus anno ab U.C. IϽXLIX. lex prodiit, quae vetabat ob causas orandas donum quidquam, quem munusve accipere. Dictaque lex *Cintia* fuit, utpote lata a M. Cincio Alimento trib. pleb. ejus anni. (*n*) Cum autem Cincia lex oratorum avaritia, & fraude con- tem-

(a) Contius *in Cic. topicis ad l.7.D.eod.*
(b) *lib.* 17. *quaest.* Papin. *l.* 8. *De usuf. car. rer. quae usu consum.*
(c) Cujac. *l.c.*
(d) Tacit. *annal.lib.*11.*c.*13.
(e) *vide* Paraeum *lexic. critic.* Wessem. *hoc tit.* Cujac. *C. hoc tit. & parat.D. ad S. C. Macedon.*
(f) *l.*1. *D.ad S. C. Maced.*
(g) *in instit. tit.*7.*lib.*4.
(h) *in* Vesp. *cap.*11.
(i) *C.qui bon. ced. poss. ubi* Cujac.
(k) *l.* 1. *D. ad S.C. Vellejan.* Cujac. *parat. C. eod.& l.*2.*D. eodem.*
(l) *l.*5.*&* 7. *C. hoc tit. & l. quamvis* 8. *D. eodem.*
(m) Cujac. *parat. D.eod.*

(n) Cic. *Cat.major.& lib.*2.*de orat.* Livius *lib.*34. Arnob. *lib.* 2. *advers.gent.* Tacit. *lib.*11.13.*&* 15. Lipsius *in Tacit.lib.* 11. *annal.* Manuc. *lib. de leg. ad hanc l.* Cic. *lib.*1. *epist.ult.ad Attic.*

temneretur, saepe de ea restituenda inter Patres agebatur, & sub Augusto per S. C. revixerat, donec sub Claudio in Senatu constitutus fuit modus muneribus oratorum ad dena usque sextertia in singulas causas. Quam sententiam Cujacius censet comprehensam S. Cto illo, quod memoratur in ultima epistola Plinii libro 5. (a) Dena vero sextertia ratione recte ducta, centum aureos conficiunt. Quod Budeus, & Alciatus probant. (b) Id vero S. C. a Nerone confirmatum, tradit Svetonius. Haec autem lex Plauto dicitur *muneralis*, quo nomine legem Ciniam designari, tradit Festus Pompejus. (c) Unde colligitur non solum oratorum donationes, sed & alias omnes fuisse imminutas, quamvis Josepho Scaligero excelsi ingenii, atque inauditae eruditionis viro, in suis ad Festum notis id minime probetur. A cujus sententia me abducunt Justinianus, (d) & Jurisconsulti in pluribus juris locis, ubi *legitimus modus donationum* scribitur. Cur enim *legitimus modus*; (e) nisi lege aliqua, & quidem Cincia de donationibus praescriberetur? Nisi putaverit Scaliger per legem Cinciam oratorum donationes omnino fuisse sublatas; alias vero ad certum modum redactas, nempe CC. aureorum, ut tradit Cujacius ex C. Theodosiano: (f) quod autem hunc legis modum excederet, minime ratum per legem erat, praeterquam si conjunctis personis donaretur. (g) Solennitas quoque traditionis per mancipationem, & nexum ex hac lege injugebatur, exceptis donationibus inter parentes, & liberos. (h) Male vero aliqui, quos refellit Cujacius in citatis locis, decepti, depravatis codicibus hanc cum lege Titia conjungunt, quae pertinet potius ad sponsiones, quas nonnisi virtutis causa fieri licebat. Porro qui primus ob orandam causam pecuniam acceperit, traditur ab Ammiano Marcellino, (i) Antipho Rhamnusius. Magistratibus vero *xenia*, sive parva munuscula, esculenta, vel poculenta, quae intra dies proximos consumuntur, licebat accipere ex plebiscito, cujus nullum adhuc patuit nomen. (k) Non omittam S.C. de donationibus mortis causa factis in eos, quos lex capere prohibet: quae eadem in causa sunt habendae, qua essent legata iis, quibus per legem capere minime licet. (l) De quibus etiam supra. Erat S.C. quod recte a Cujacio AEmilianum appellatur, utpote orationem in Senatu habente Caracalla editum, Fulvio AEmiliano, & Numio Albino Coss. quo laxabatur severitas Romani moris donationes inter virum, & uxorem ex Solonis instituto prohibentis (m) eo consilio, ne invicem spolientur conjuges; neve donis potius, quam mutuis officiis, ad mutuum amorem provocentur. Quamobrem hoc S. C. inductum fuit, ut donationes eae inter conjuges donatoris morte convalescerent, si usque ad mortem in ea voluntate perseverasset, quasi donatum inter vivos testamento confirmetur, (n) Donationibus recte conjungentur transactiones de quibus oratione M. Antonini *l. cum hi D. de transact.* S.C. comprehensa constitutum fuit, ne alimentorum transactio rata esset, nisi auctore Praetore fieret: quia plerique, inopia coacti, pauca recipere, quam plura sperare malunt. Antequam autem a negociis vivorum discedamus, adjiciendum est S. C. super corruentium aedificiorum restitutione utilissime conditum, eodem Imperatore suadente. Quo S. Cons. domus restituta, tacito pignore obligatur creditori, cujus sumptu restituatur, sive creditor pecuniam in sumtus ipsi domino tradiderit, ut S. C. verbis comprehendebatur, sive *redemtori* h. e. illi qui domum a domino restituendam conduxerit, seu acceperit τῷ ἐργολάβῳ, ut habent Basilica, quam ad speciem S. C. sapientum interpretatione profertur. Sed jam ad negocia veniamus, quae a morte aliorum existunt, legesque ad ea pertinentes accedamus.

LXXIII. DE LEGE CORNELIA DE TESTAMENTIS.

Igitur ex testamentariis primum locum damus legi Corneliae; quae testamenta in Urbe condita ab iis, qui apud hostes decesserunt, perinde confirmat, ac si nunquam in hostium potestatem devenissent. Cum enim quis hostium potitur, testandi facultatem amittit, neque apud hostes moriens civis Romanus reputatur; & quia testamentum civis Romani morte consistit, ideo jure civili nullum esse testamentum videbatur illius, qui post illud conditum in Urbe, decesserit apud hostes. Quae testamenta, ne propter calamitatem intercciderent, L. Cornelius Sylla Dictator legem tulit, (o) qua initium captivitatis pro morte habebatur: ut eorum testamenta, quasi mortuorum in Urbe convalescerent: omniaque in eamdem causam reciderent, in qua essent, si nunquam testator in hostium potestatem pervenisset. Itaque si apud hostes quis

(a) Cujac. *obs. lib. 6. cap.* 18.
(b) Tacit. *annal.* 13.
(c) *verbo* muneralis.
(d) *l. sancimus C. de donat. l. cum de dolo l. ut mihi l. fidejussori D. de donat.*
(e) *l. pone §. si donavi D. de doli mal. & met. except. ubi* Cujac. 71. Pauli. *ad edict. Probatur id etiam ex* Cic. *de orat. 2. pag.* 201.
(f) *l. 4. & 5. de donat. ubi vide* Jacob. Goth.
(g) Cujac. *ad l. Aquilius 27. D. de donat. sive ad lib. 29. resp. Papin.*
(h) Hotom. *de leg.* Ant. Aug. *in hac l. & l. 1. §. sicuti D. de var. & extraord. cognit.*
(i) *lib.* 30. Brumer. *cap. 1. ad l. Cinc.*
(k) *l. plebiscito* 18. *D. de offic. Praesid.* Cujac. *obs. lib. 6. cap.* 18.
(l) *l. Senatus D. de mort. caus. donat.*
(m) Cujac. *parat. ad D. de donat. inter vir & uxor.*
(n) *l. cum hic status 31. §. oratio D. de donat. inter vir. & uxor.*
(o) Julian. *l. 12. D. qui test. fac. poss. ubi* Cujac. *lib, 42. D. de salv. int.* Ulpia. *tit. 23. ubi* Cujac. *l. 28. D. de vulg. & pupill.*

quis decedat, testamentum ante captivitatem factum valet lege Cornelia, quae captivitatem convertit in figmentum mortis: si vero captivus redierit in Urbem, testamentum illius valebit jure postliminii, a jure gentium ducto, quo is, qui ab hostibus ad cives rediit, perinde habetur, ac si nunquam civitatem amisisset, quasi nunquam fuisset apud hostes. (*a*)

LXXIV. S. C. NERONIANUM DE LEGATIS.

Porro antequam progrediar ad uberiores leges, defungar explicatione S.C. Neroniani ad legata pertinentis, atque ob levem, quam de eo mentionem Ulpianus facit, a paucis admodum animadversi: cujus sententia est, ut quod minus integris verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo jure legatum fuisset. (*b*) Laxavit igitur severitatem juris civilis in legatis, quae valere voluit quoquo modo sententia eliciatur: quamvis verbis prolata non fuerint a lege praefinitis. Occurrunt etiam & S. C. alia minus nota, nulliusque fere nominis ad legata pertinentia; quale illud fuerit, quo tacita substitutio subjicitur legato ad exemplum institutionis hujus *Titius & Sejus, uterve eorum vivat, heres mihi esto*, per quae verba, si uterque vivat, ambo heredes erunt; altero mortuo, heres erit superstes, propter tacitam substitutionem, quam Senatus censuit inesse simili legato *Titio, & Sejo utri eorum vivat heres meus centum dato*. Nam si uterque vivat, ambo legatum accipient; altero vero mortuo, integrum legatum accipiet ex tacita substitutione superstes. (*c*) S. C. quoque decernitur, ut columnis vel tignis per fideicommissum relictis, ea tantummodo praestentur, quae auferri possint, sine domus injuria, neque mentio aestimationis habeatur. (*d*)

LXXV. DE LEGE FURIA.

Infinitam vero testandi licentiam, XII. tabul. lege permissam, leges aliquae posterioribus temporibus coangustarunt. Quarum est lex Furia, (*e*) quam tulit C. Furius trib. pleb. ne liceret testatori supra mille asses legare, aut mortis causa donare ulli, praeter quam cognatis, certisque personis: quibus exceptis, si ex alieno testamento plus praefinita quantitate quis acciperet, quadruplum ejus, quod plusquam licebat, acceperit, reddere cogebatur: itaque inter minus perfectas leges haec ab Ulpiano refertur, (*f*) quia poena non afficit eum, qui contra legem fecit, sed illum, qui accipiendo, quod contra legem factum est, adprobavit, damnumque ducit ex facto minime ab ea rescisso. Quae lex cum heredi prospicere voluisset, calliditate tamen testantium eludebatur, quam enim quis quantitatem in unum conferre vetabatur, eamdem minoribus portionibus in plures legatarios tributam heredi subtrahebat, multiplicato legatorum numero, haudquaquam a lege praefinito. (*g*)

LXXVI. DE LEGE VOCONIA.

Neque has effugit fraudes lex Voconia, quam tulit Q. Voconius Saxa trib. pleb. Coepione, & Philippo Coss. A. U. C. IƆXCIV. cujus inter capita illud fuit praecipuum, (*h*) ne quis census, sive qui centummillia sextertium possideret, (*i*) plus ulli legaret, quam ad heredem perveniret. Quod eodem revolvebatur; eveniebat enim, ut imminutis: multiplicatisque legatis minima portio heredi superesset, veluti si ex aureis C. testator distraxisset singulos in XCIX. legatarios: heres enim ulla fraude legis, tamen nonnisi aureum auferebat; ideoque propter minimum lucrum, hereditatem adire facile recusabat. Aliud caput ejusdem legis fuit, ne foeminae ab intestato praeter consaguineas succederent. (*k*) Quod eo consilio fuit excogitatum, ne impotentia muliebris animi elata divitiis, nimia superbia, & opibus viros opprimeret. (*l*) Quamobrem Cato Major, qui ob gravitatem morum, sexus levitatem oderat maxime, magnis lateribus hanc legem suasit annos quinque, & sexaginta natus. (*m*) Quo minus autem illecebris suis mulieres hereditates extorquerent, eadem lex vetuit quidquam quem censum heredem facere mulierem supra quadrantem, sive XXV. milla sextertium. Hinc Augustus (*n*) ut Liviam instituere ex triente, a Senatu legis veniam impetravit. Ceterum figmentum declamatorium duco id, quod apud Quintilianum legitur, *ne semissem relinquere liceat*. (*o*)

LXXVII. DE LEGE FALCIDIA.

Jam vero lege Voconia, ut diximus, non satis heredi cavebatur, quia plerumque multiplicato numero legatorum, omne fere lucrum heredi detraheretur. Propterea consilium legum Furiae, & Voconiae (ne scilicet parvitate lucri ab heredibus testamenta distituerentur) minime succedebat. Hinc sub Augusto Triumviro Reipubl. constituendae, antequam sibi tribunitiam potestatem adjecisset, L. Antonio P. Servilio Isaurico iterum Coss. A. U. C.

(a) Cujac. *tit.* 23. Ulp. *& ad l.* 28. *D. de vulg. & pupill. sive ad Julian. l.* 62. *D. in instit. quib. non est permiss. facere test. §. ult.*

(b) Ulp. *tit. de leg. §. per praeceptionem t.* 24.

(c) *l.* Titius, & Sejus *cum duabus seq. D. de hered. instit.*

(d) *l. nutu* 21. *D. de legat.* 2.

(e) Cicero *pro Balbo, & Verr.* 3. Theophil. *instit. de Falc.* Ulp. *tit.* 1. §. *minus* Cujac. *ad lib.* 7. *resp.* Papin. *l. alienationes l. & servus D. fam. ercisc. & in instit.* Just. *de l. Falc.* Cujac. *observ. lib.* 19. *cap.* 31.

(f) *cap.* 1. *instit. §. minus, & cap.* 18. *§. intestato l.* 120. *D. de V. S.*

(g) Govean. *init. interpr. ad l. Falcid.*

(h) Cic. *in Verr.* 2. Cujac. *obs.* 19. *cap.* 31.

(i) Cujac. *in tit. init. ad l. Falcid. ex instit. de success. lib. §. postea vero.*

(k) Paullus *lib.* 4. *sent. tit.* 8. Cujac. *instit.* Justin. *de leg. Falcid.*

(l) Cujac. *ad Paul. sent.* 4. *tit.* 8. *§. foem.*

(m) Cic. *in Cat. maj.* Ant. Aug. *de leg. in l. Voc.* Gel. *lib.* 17. *cap.* 6. *& lib.* 7. *cap.* 13. Balduin. *ad l. Vocon.*

(n) Dio *lib.* 56.

(o) Vinn. *inst. lib.* 2. *tit.* 23. *§. sciendum verbo ubi capere.*

C.IↃCCXII. lata fuit a Falcidio trib. pleb. lex, quae *Falcidia* dicitur, qua non plus dodrante permissum testatori fuit legendo absumere: facta heredi facultate detrahendi sibi quartam hereditatis partem, si hereditas supra dodrantem legatis occuparetur. (*a*) Gothofredus vero anno superiori, at Balduinus anno posteriori, nempe Calvino, & Pollione Coss. latam putat. (*b*) Cujus legis vis ex intextis e re nata interpretationibus porrecta fuit etiam ad intestatorum successiones, propter fideicommissa ex constitutione Pii, (*c*) & ad donationes causa mortis ex constitutione Severi. (*d*) Itemque ad donationes inter virum, & uxorem, quae morte confirmantur. (*e*) Quia etiam his rationibus heredis portio infra Falcidiae quantitatem imminui potuit: ideo placuit ad haec vim legis extendere. Quae detractio fit salvo jure publico. Nam ex residuo legati, detracta Falcidia, detrahendum erit id, quod forte per legem Papiam legatario denegaretur. (*f*) Transfertur autem ad fiscum sine ulla detractione Falcidiae, ex S.C. Planciano, quidquid contra legem relinquitur, clam, & in fraudem legis, quod *tacitum fideicommissum* appellatur. Neque illius detractionis omissio cedit lucro aliorum legatorum, sed fisci, ad quem quarta ab herede non retenta pertinet ex consultatione D. Pii. (*g*) Excluditur etiam S. Cons. Falcidia ex legato servi, quem quis rogatus fuerit manumittere: eamque tantum detrahere licebit ex eo, quod forte ipsi servo legatum fuerit. (*h*) Praeterea refert Cajus ipsa lege Falcidia expressum fuisse, ne quae mulieris causa emta parata essent, quartae detractionem paterentur. (*i*) Illud quoque caput ad legem Falcidiam revocat Cujacius, quo ex dote uxori relegata Falcidiam detrahi prohibetur, cum praeter testamentum alio etiam ex jure debeatur, (*k*) cumque hoc jungit aliud caput, quo decernitur, ut in ducenda ratione legis Falcidiae, prius deducatur aes alienum: propterea prius deducenda erant precia servorum, quibus libertas erat relicta, adeo ut inde patrimonium testatoris minueretur. (*l*) Hac autem lege lata, Furia, & Voconia siluerunt. Per Falcidiam enim plenius testamentorum firmitati simul, & heredis utilitati consulitur: propterea sublatum quoque fuit sexus discrimen superioribus inductum legibus. Verum Falcidiae vires elisit maxime Justinianus, permissa facultate testatoribus utiliter prohibendi Falcidiam: cum antea hujuscemodi voluntati, quantumvis expressae, heredes minime parere cogerentur. (*m*) His, legibus apte contexetur S.C. Trebellianum, de quo breviter, quando ejus est satis origo pervulgata.

LXXVIII. De S. Cto Trebelliano, Pegasiano, Afroniano, et Sabiniano.

Veteri Jurisprudentiae legum XII. tabul. ignota fuerunt fideicommissa: quia non certa obligatione juris, sed fide, atque benevolantia eorum, qui erant rogati continebantur: nisi idem etiam aliquo juris vinculo testatori obligassent. (*n*) Itaque res omnis testamentaria incumbebat in heredem, qui defuncti obligationes suo periculo susceptas praestare cogebatur: nec in eum, ad quem hereditatis commoda perveniebant, sed in illum, qui heredis nomen praeferebat, actiones dirigebantur. At quoniam Augusti temporibus certa juris necessitate fideicommissa fuerunt adstricta, neque amplius eorum restitutio ex heredis voluntate pendebat; ne heredes, qui totam aliquando restituere jubebantur hereditatem, damnum ex sua fide facerent, onusque obligationum in sese directarum nullo suo compendio sustinerent; oportuit hereditariarum actionum incommodum ab eis removere. Etenim non raro testamenta deserebantur, iisque destitutis fideicommissa intercidebant: quia heredes ne implicarentur hereditariis actionibus, saepe adire recusabant. (*o*) Ideo Neronis temporibus VIII. Kalend. Septembris Annaeo Seneca, & Trebellio Maximo Coss., suffectis (desunt enim in fastis, ut notat Vinnius *institut.* 2.) ad Senatum referentibus, factum est Senatusconsultum, quo restituta ex testamento universa hereditate; actiones omnes, quae heredi, & in heredem competerent, simul cum hereditatis commodo, sive cum bonis ipsis hereditariis transirent in eum, cui restitueretur hereditas: ita ut heres sine sua fraude, directam sibi hereditatem alterius commodo posset adire. At quoniam heredes rogati aliquando in utilem molestiam refugientes, aliquando commodum hereditatis invidentes iis, quibus hereditatem restituere jubebantur, adire recusabant; ne testamentum desereretur, & ne spes commodorum inde ducta concideret, necesse fuit heredes rogatos non solum damno levare, sed utilitatis etiam blandimentis impellere, permissa eisdem certae portionis detractione de bonis ex testamento restituendis: Quamobrem sub Vespasiano, Pegaso, & Pusione Coss. Senatusconsultum est proditum, quod Pegasianum appel-

(a) *l.* 1. *D. ad l. Falcid.* Govean *ibid.*
(b) Dio *lib.* 48.
(c) *l. filiusfam. ad l. Falcid.*
(d) *l.* 2. *C. de donat. caus. mort.*
(e) *l. cum hic status* §. *oratio* 1. *D. de donat. inter vir. & uxorem.*
(f) Cujac. C. ad *l. falcid.*
(g) *l. beneficiis* §. *praeterea D. ad l. falcid. l. heres* 11. *D. de his, quae ut indign.*
(h) *l. si servus l. plane D. ad l. Falcid.*
(i) *l. sed usus fructus* 81. §. 2. *D. ad l. Falc.*
(k) *l. ususfructus D. ad l. Falcid.* Cujac. C. *eod. in princ.*
(l) *l.* 1. §. *haec verba, & seq. D. si cui plusquam per l. Falcid.* Cujac. C. *ad l. Falcid.*
(m) *Auth. collat.* 1. *cap.* 2. *de hered. & Falcid.* Ant. August. *in lib. de leg. ad hanc leg. auth. sed cum testator C. ad l. Falc.*
(n) Cic. *lib.* 2. *de finib. ubi de Sex.* Rufo, & *Sex. Peduc.*
(a) *l.* 1. *D. ad S. C. Trebell.* Just. *instit. lib.* 2. *tit.* 23. Ulp. *cap.* 25. *de fideicomm.* §. *is qui.* Cuja. *ibi.* Ant. Aug. *ad l. & S.C. Rom. hoc titulo.*

pellatur, quo permittitur heredi restituere rogato detrahere quartam ex bonis suae fideicommissis. Hinc lex Falcidia, quae ad legata tantum intendebatur, producta fuit ad fideicommissa etiam universalia: adeo ut quartam scriptus heres, tum ex universa hereditate restituenda, tum ex singulis rebus per fideicommissum relictis retineret. Quoniam vero nihil hoc Senatusconsulto de actionibus hereditariis cavebatur; mos erat inter heredem, & eum, cui restituenda erat hereditas, ut interponerentur pactiones: non aliter ac solebat inter heredem, & legatarium partiarium, cujus loco habebatur is, ad quem bona ex restitutione deferebantur: ita ut pro sua cujusque portione onera hereditaria inter heredem, & eum, cui restituebatur hereditas, communicarentur, quo damnum, & lucrum pro sua quisque portione participaret. Quod si heres scriptus hereditatem sibi suspectam nollet adire; jussu Praetoris adire cogebatur, translatis in eum, qui sibi restitui postulaverat, actionibus, tanquam ex S.C. Trebelliano. Qua in re nullis interpositis stipulationibus, opus erat: tum enim nihil oneris in herede scripto manebat, sed commoda simul, & incommoda cum ipsa hereditate restituta, jubente Praetore, transibant. Verum quia stipulationes, quae interponebantur post Senatuscult. Pegasianum, in fraudem aliquando alterutrum contrahensium inducebant, eoque nomine summo viro Papiniano captiosae videbantur; placuit Justiniano, prudenti sane consilio hujuscemodi nexus resecare, atque omnibus ex ambagibus evolvere fideicommissa, Ideo vim Pegasiani S. C., & facultatem quartae detrahendae, jusque cogendi heredem adire nolentem, convertit in S. C. Trebellianum, atque utraque S. C. confundit, ut ex duobus unum efficeretur de viribus utriusque conflatum. Quo pacto nunc heres quartae detractionem habet, & exemptionem onerum hereditariorum, quae onera tantum in eo resident pro ratione quartae detractae. Cetera simul cum hereditate transeunt, cum qua, & legata, quorum nulla oneris pars apud scriptum heredem remanet, *quarta* enim retinet onus aeris alieni, non legatorum: (*a*) nam si de *quarta* legata detraherentur, res ad antiquum rediret incommodum, & heredi scripto beneficium legis eriperetur. At si heres non sponte adeat, sed coactus a fideicommissario, qui judicis officium imploravit, tum tanquam extraneus commodis omnibus, & incommodis hereditariarum actionum spoliabitur: & si totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariae actiones fideicommissario, & adversus eum dabuntur. (*b*) Sive autem ex toto quis institutus, sive ex parte fuerit, ac sive totum, sive partem restituere cogatur nihil interest: cum idem juris in quartae detractione fuerit a Justiniano constitutum. (*c*) Actiones item ex S.C. Trebelliano non in privatas modo, certasque personas transmittuntur; sed etiam in universitates, & municipia, quibus directa hereditas relinquitur inutiliter: (*d*) obstat enim ratio juris civilis, quae ad hereditatem adeundam certam personam exigit; adire autem nequeunt universi. Hinc Plinius junior ait rempublicam neque institui heredem posse, neque percipere. Ne vero subtilitas juris civilis alienorum testamentorum commoda civitatibus eriperet, auctor fuit Marcus Aproniano, & Paullo Coss. ut S.C. conderetur, quo civitatibus, quae sub Imperio Pop. Rom. essent, liceret, si non directam, quod jure civili vetabatur, at fideicommissariam relinquere hereditatem. (*e*) Itaque in eas utiles actiones ex S.C. transeunt, quo illas non universi, (qui enim possent?) sed universorum nomine, aut conveniendo, aut excipiendo actor ab omnibus constitutus exerceat. Quod S.C. Apronianum appellatum, Antonius Augustinus revocat ad Adriani tempora; Cujacius (*f*) vero, ad Marci aetatem: tradidit enim Paullus (*g*) Marci temporibus S.C. factum fuisse, quo collegiis legare permittitur. Quae fortasse sententia ob affinitatem, Aproniani S.C. portio fuit: postea vero alio S. C. municipiis patefactae sunt hereditates libertorum suorum. (*b*) Testatur porro Ulpianus (*i*) a Nerva primum fuisse introductum ut civitatibus legare liceret: idque diligentius ab Adriano confirmatum. Hae leges atque S.C. heredibus extraneis prospexerunt; at Sabinianum adoptivis. (*k*) Eo autem jubetur, ut si pater naturalis e tribus maribus filium unum in adoptionem dedisset; ei filio pater adoptivus quartam bonorum partem relinqueret praemii loco parentibus, quod tres reipublicae mares dedissent: quod & de impubere adrogato constitutum invenimus; (*l*) Eadem ratione unus ex tribus maribus Senatui dabatur, ut curiae liberatio impetraretur, sive ut liberaretur quis onere tributorum exigendorum, quae curiales sub Imperatoribus Romanis in se suscipere cogebantur. Quo pacto miserrima coepit eorum esse conditio, cum si

(a) Wessemb. *in §. sed quia institut. de fideic. hered. & parat. D. ad S.C. Trebell. dissentiente* Donello *l. 2. C. de fidecom. her. vid.* Vinnium *instit. §. sed quia verb. parata tit.* 23.

(b) *instit. lib. 2. tit. 23. §. sed quia.*

(c) *instit. eod. §. sed quia.*

(d) *l. 26. & seq. in princip. D. ad S.C. Trebell. l. unic. D. de libert. univers.*

(e) *l. omnibus 26. D. ad S. C. Trebell.*

(f) *in Julian. lib. 40. D. sive l. 27. D. ad S.C. Trebell. in pr.*

(g) *l. cum Senatus D. de reb. dub.*

(h) *l. ita tamen 27. D. ad S. C. Trebell.*

(i) *tit. de leg. §. civitatibus l. 1. D. de libert. univers.*

(k) Raevard. *c. 6. in fin. lib. de auct. prud. & §. sed ea omnia ubi* Theophil. *instit. de hered. quae ab intest.*

(l) *l. 2. C. de adoption.*

si esset exactio difficilior, proprio aere praestare congerentur, quod aliis imperabatur. Liberationem autem horum onerum, etiam ex S.C. Sabiano praestari Cujacius (*a*) censuit, probavitque veterem lectionem, ut nulla mutatio facienda sit in Institutionibus Justinianeis, ubi hoc de S.C. aliquod non obscurum vestigium apparet. (*b*) Quem locum Raevardus, & Alciatus perperam vexarunt. Ceterum referuntur plures quaestiones S. C. definitae, qualis est, cum adire recusat is, qui rogatus fuerit duobus, alteri pure, vel in diem, alteri sub conditione restituere: tunc enim Senatus censuit universam hereditatem restituendam ei, cui pure, vel in diem fuerit heres restituere rogatus; ad alterum autem ipso jure actiones, existente conditione, transire, si partem suam suscipere velit. (*c*) Item si heres institutus rogetur non totum restituere, sed partem hereditatis; vel si rogetur restituere duobus, quorum alter consentiat, alter repugnet restitutioni; utroque casu Senatus censuit omni eximendum onere heredem, qui suspectam sibi hereditatem adire recuset; eamque totam ad alterum transire, qui restitutionem postulet. (*d*) Praeterea si quis duos instituerit heredes, invicemque eos substituerit, illosque rogaverit, ut sive uterque, sive alter eorum heres esset, hereditatem suam Titio post quinquennium restitueret; nec velint scripti heredes hereditatem eam, sibi suspectam, adire, Titio fideicommissario illam suo periculo adire postulante; Senatus jussit aut utrumque, aut alterutrum ex heredibus scriptis hereditatem adire, ac Titio fideicommissario restituere: in Titium vero fideicommissarium, & adversus eum actiones esse dandas, quasi restituta ex Trebelliano hereditate. (*e*) Porro non licebat heredem rogare, ut certum hominem institueret. Verum ne voluntas haec periret S.C. hanc interpretationem huic voluntati adhibuit, ut censeatur heres rogatus traditam hereditatem ei restituere, quem instituere rogaretur. (*f*)

(a) *in C. de decurion. & fil. eor. l. ult.* Vinnius *instit.* §. *sed eam in fine, de hered. quae ab intestato.*
(b) §. *sed ea instit. de hered. quae ab intest.*
(c) *l.* 1. §. *sed et quoties D. ad S. C. Trebell.*
(d) *l. cogi* 16. §. *si quis D. ad Trebell.*
(e) *d. l. cogi* §. *cum quidam* 7. *D. ad S.C. Trebell.*

LXXIX. De lege Velleja, et ad L. Gallus D. de Liberis, et Postumis.

Atque haec ad jam natos filios pertinent: sequuntur ea, quae ad postumos. De quibus ne testamentum rumperent, cautum est lege Velleja; cum antea tantum Jurisconsultorum ingenio, & Galli Aquilii formula, vitio praeteritionis occurreretur. De qua tota ratione postumorum instituendorum obscura sane, atque perplexa, in qua integra pene volumina consumuntur, pauca quidem a nobis lector accipiet, sed ea ni fallor satis expedita: certa enim dicere non ausim in eo juris articulo, ubi vate opus est magis, quam interprete. Postumus dicitur, vel quasi *post humatum* patrem natus, ut contendunt ii, qui hoc vocabulum cum adspiratione scribunt: vel quasi *postremus*, ut Cujacius (*g*) censuit, qui & adspirationem ex pandectarum florentinarum auctoritate rejecit, existimans *postumus* esse productionem particulae *post*, ut & *postliminium* dictum putant. Quamobrem nomine *postumi*, non modo continetur natus post mortem testatoris; sed etiam natus eo vivo, post testamentum factum; immo & is etiam, qui natus testamenti tempore, mortuo deinde patre, succedit avo in locum heredis sui. Unde ratione avi postumus, vel *agnasci* dicitur, vel *succedere*. Agnascitur avo postumus, si mortuo patre, ac vivente avo post testamentum nascatur; succedit vero postumus, si tempore quidem testamenti natus erat, sed postea, patre amisso, vivente adhuc avo, in locum heredis sui succedit: tum enim fit avo heres suus, non agnascendo, quia jam natus erat, sed succedendo: hoc est quasi agnascendo, ac patris locum subeundo. Postumus autem, vel *suus* est, vel *alienus*: postumus suus est, vel qui post mortem patris nascitur suus heres; vel qui agnascitur avo; aut quasi agnascitur mortuo patre. Postumus alienus aliquorum opinione (inter quos Goveanus) est, qui nunquam nascendo futurus est heres suus, qualis est nepos ex filio emancipato, qui propter emancipationem patris nascitur extra familiam avi; & ideo, mortuo patre, non fit avo suus heres. Medii sunt inter hos nepotes nati ex filio, quem habemus in potestate: qui nec alieni sunt, quoniam sui esse possunt avo post mortem patris, neque sunt sui, quoniam eos pater nondum mortuus antecedit. Hos igitur distinctionis causa vocaverim *postumos non suos*, quales appellantur a Theophilo, qui eos nunquam *alienos* appellat, sed *non suos*. (*h*) Theophilus vero postumus alienos ita definit (*i*) *Est autem alienus postumus, qui si nascatur, suus mihi non est futurus.* Qua definitione comprehenditur tum nepos ex filiofamilias, tum nepos ex filio emancipato. Priscis autem Romae temporibus, jus civile tanta religione tenebatur; ut nefas esset leges ultra proximam verborum significationem extendere. Quamobrem quia leges XII. Tabularum quae patrifamilias de re sua testandi liberam potestatem permiserunt, nihil de personis nondum natis indi-

(f) *l. ex facto D. ad Trebell. l. eum filiusfam.* 14. §. *ut si quis heredem D. de legat.* 1. *l. cum alter* §. *mando filiae D. de legat.* 3.
(g) *lib.* 3. *obs.* 4.
(h) *instit. lib.* 2. *tit.* 13. §. 2.
(i) *instit. de hered. ab intest.* §. 2.

dicarant; ideo verebantur parentes heredes instituere postumos, qui nondum erant in rerum natura, & institutionem conferre in personam incertam. Quamobrem, qui sine filiis uxore praegnante decedebat, cogebatur extraneum instituere; nato vero postumo, reddebatur intestatus. Cum enim postumus nasceretur heres suus, & praeteritus a patre reperiretur; testamentum rumpebat: quia praeterire non licet heredes suos; sed eos, aut instituere oportet, aut exheredare. Verum Jurisconsulti, qui occultos legum sensus assidua disputatione, atque interpetratione verborum extricabant, adhibita regula publicae utilitatis, cui leges omnes obediunt; sensim intulere, ut liceret instituere, aut exheredare postumos suos nascituros; sive testaretur pater, sive avus, qui nurum praegnantem haberet ex filio mortuo. Quod Jurisconsultorum consilium secunda voluntate populi, propter communem utilitatem acceptum tandem cessit in morem, relatumque fuit inter regulas juris civilis: quo non modo XII. Tabulae significantur, sed quidquid uberius, atque utilius disputatio fori, & interpretatio Jurisconsultorum adduxerat; ad quam saepe juris civilis appellatio angustius accepta referebatur. Igitur jure civili licebat instituere postumos suos, hoc est eos, qui ab nativitate nascerentur in potestate testatoris, quales filii sunt, aut nepotes ex filio mortuo in potestate patris. At nihil cautum reperiebatur de postumo nato post mortem patris, & avi, quem postumum pater vivens testamenti tempore praecedebat. In eo testamento avus instituebat proprium filium, quem habebat in potestate; filio vero mortuo ante testatorem; nepos post mortem avi natus, testamentum rumpebat uti praeteritus ab avo, cui per mortem patris nepos fiebat heres suus. Ut igitur testamenta etiam ex hac parte protegerentur, Gallus Aquilius Jurisconsultus novum jus minime statuendo, ut perperam aliqui docuerunt, (nec enim licebat privata Jurisconsultorum auctoritate, novam legem condere,) sed quod jure civili receptum jam erat ad hanc etiam speciem accommodando, more Jurisconsultorum, cautionem, sive formulam excogitavit, qua praeteritionis vicium removeretur, atque is etiam casus includeretur in jure civili. Itaque consilium dedit avo, ut prius filium institueret, postea nepotem, qui post ejusdem avi mortem nasceretur, si filius vivente se decederet: his nempe verbis concepta formula: *filium meum heredem instituo: si filius meus vivo me morietur; tunc si quis mihi ex eo nepos post mortem in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus erit, heres esto*. Quod autem de *nepotibus* Gallus protulit, Jurisconsulti ad omnes liberorum gradus extenderunt, nempe ad pronepotes, abnepotes, & quotquot heredes sui nasci possent. *Mortis* item nomine, civilem etiam mortem comprehenderunt; ita ut conditio extitisse censeatur, si filius, aut interdictus esset aqua, & igni, aut deportatus. Atque hactenus jus civile, Gallique formula complexum est eos, qui mortuo patre, vel avo nascerentur. De natis vero vivente avo, sive testamenti tempore, sive post testamentum, Jurisconsulti nihil attigerunt: quia huic incommodo poterat ipse testator occurrere, alio condito testamento, in quo institueret, aut exheredaret nepotem, qui vel agnascendo, vel succedendo heres suus factus esset avo. Sed quoniam non ubique facultas datur condendi testamenti, quia non ubique tot cives Romani praesto sunt, quot requiruntur ad testamentorum solemnitatem; ideo lex Velleja novi testamenti condendi necessitatem sustulit data potestate instituendi nepotes, qui vivente testatore nascerentur sui, traditaque ratione instituendi jam natos. Id enim ausi non sunt Jurisconsulti, quia legibus non licebat nepotem heredem facere necessarium, vivente patre, quem avus habebat in potestate. Ideo novo juri constituendo, nova lege opus fuit, nempe Velleja, cujus auctor nondum è veteribus monumentis patet, sive Juniam, ut plerique, sive Juliam Vellejam cum Cujacio appellemus. (a) Ea lex omne praeteritionis periculum imposterum exclusit, complexaque est casus omnes institutionis postumorum, quibus casibus duobus capitibus aptissime occurrit. In priori permittit avo institutionem quorumlibet postumorum, qui post mortem filii se vivente nasceretur sui; in posteriori tradit rationem instituendi nepotem jam natum, si esset in locum heredis sui per patris mortem successurus, permittitque eum ante tempus, adjecta conditione, instituere, ut necessarium: *si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit*: nam si avus, simul cum filio, nepotem pure instituisset, ea institutio valebat, ut institutio extranei: & si moriente avo, filius erat in potestate, nepos portionem suam adquirebat patri; si vero avus post testamentum, filium, & nepotem emancipaverat, suam tum sibi quisque portionem hereditatis separatim aufe-

(a) *in fragm.* Ulp. *qui hered. institui poss. tit.* 22. §. *eos qui in utero sunt*.

rebat. Sicut autem Aquilii cautio ad omne mortis genus, & per omnes liberorum gradus trahitur; ita etiam lex Velleja, unde non solum nepotem; sed quoslibet liberorum gradus ex legis praescripto licet instituere; ac si filius vel naturaliter moriatur, vel interdictus aqua, & igni fuerit, aut deportatus, patet nepoti sui heredis locus. Vestigavit Julianus & alium casum, qui lege Velleja minime includitur, & tamen de utroque capite trahit: nempe hunc: Avus testamentum facit, ubi prius filium: deinde nepotem nondum natum instituit. Nascitur nepos vivente avo, & patre, qui praemoritur avo. (a) Ad quod caput legis ea species referetur? non ad prius, quia pertinet ad eos, qui sui nascuntur, vivente avo, mortuo patre: hic autem natus est vivente patre, unde non fuit avo heres suus cum nasceretur; non ad posterius, quia pertinet ad eos, qui testamenti tempore nati erant: hic autem natus est post testamentum: & tamen refertur ad utrumque simul. Nam idem casus aliorsum inspectus, partim pertinet ad prius caput, quia hic nepos testamenti tempore nondum erat natus; partim ad posterius, quia natus est avo vivente. Ideo Julianus, quasi commistis utriusque legis capitibus, censuit per hujus nativitatem testamentum non rumpi: quia quod a singulis capitibus excluditur, iisdem simul concurrentibus continetur. Et haec de lege Velleja satis. Si quis uberiorem explicationem desideret, adeat latiores Duareni, Hotomanni, Alciati, Cujacii, Goveani, aliorumque commentarios, (b) ex quibus tamen nos, utcumque licuit, nucleum studiosis exclusimus: longiori disputatione consulto abstinentes, ne non tam lucem afferamus copia, quam tenebras: res enim est ejusmodi, ut limosae aquae instar, quo plus fundus tractatur, eo magis ab imo turbetur.

(a) *vide* Ant. Matth. *de exhered. liber: lib.* 2. *tit.* 13. *instit.*

(b) *ad l. Gallus D. de liber. & posth.* Vinn. *instit. lib.* 2. *tit.* 13. §. *postumorum* 2.

LXXX. De lege Glicia, sive de querela inofficiosi testamenti.

Atque his praeteritionis vitium removetur. Si vero in testamento exheredatio contineatur, ad aliud remedium excurritur, quo exheredatis subvenitur, nempe ad auxilium legis Gliciae, cujus vestigium habemus in inscriptione *legis IV. D. de inofficioso testamento*; quae inscriptio florentini codicis auctoritate defenditur adversus Hotomannum, (c) & alios, qui ne Cujacio gloriam tribuant detectae legis, ad suum usque tempus aliis interpretibus ignotae, legem prorsus nullam agnoscunt Gliciam: querelamque inofficiosi, ex moribus magis,& ex consilio JCtorum, quam ex certa lege fluxisse contendunt. (d) Ceterum Glicium nomen reperitur in vetustis auctoribus, nempe Tacito, Svetonio, Floro, Livio, & agnoscitur a Carolo Sigonio, qui & Glicia dictarum in lapidibus capitolinis notatam se invenisse testatur. (e) Haec autem *querela*, quae *inofficiosi testamenti* dicitur, testamento dementiam objicit testatoris, quem arguit quasi furiosum: non enim videtur hominem sani capitis potuisse sine causa filium exheredare. Unde per causam dementiae testamentum rescinditur, ut inofficiosum, & conditum contra pietatis rationem: naturale enim jus quodammodo videtur mutuam inter parentes, & liberos successionem instituisse. Sed quoniam aut illecebrae muliebres, & novercalia odia patris morientis voluntatem saepe a privigno abducunt; aut ipse pater levibus aliquando ex causis naturalem filiorum caritatem exuit, ideo filius injuste se exheredatum probans, patrisque furorem praetendens, testamentum ita rescindit, ut cum institutione concidant & legata. (f) Sane liberis praeteritis opus non est inofficiosi querela; inest enim vitium ab initio, vetustioribus namque legibus interdictum est praeterire liberos: sed eos, aut instituere oportet, aut exheredare, iis autem opus est querela, quibus vel minus legitima portione relictum est, vel omnis prorsus ademta. (g)

(c) *disput. de quarta legit. cap.* 1.

(d) Cujac. *obs.* 2. *c.* 21. *& l.* 4. *D. de inoffic. testam. & lib.* 17. *obs. c.* 17.

(e) Ant. Aug. *lib. de leg. in leg. Glicia*, & Cujac. *d. obs.* 2. *cap.* 21.

(f) *l. Papinianus* 8. §. *pen. l. Titio* 18. *l. cum mater* 28. *D. de inoffic. testam.*

(g) Paull. 4. *sent. tit.* 5.

LXXXI. S. C. Julianum de petitione hereditatis.

Quoniam autem querela inofficiosi, genus est petitionis hereditatis: ideo ex ordine Edicti perpetui & Digestorum licebit hinc transire ad universam hereditatis petitionem. Super qua conditum est (h) S.C. quod a Graecis appellatur Adrianum, utpote factum Adriani jussu, post ejus orationem de more habitam in Senatu prid. id. Mart. Q. Julio Balbo, & P. Juventio Celso, Tito Aufridio, Oeno Severiano Coss. qui ea de re verba fecerunt. Ex qua nominum descriptione Alciatus infert, cum Consulibus unius anni etiam admistos, etiam esse Coss. designatos: neque meminit raro sub Imperatoribus unius anni Consules integrum annum in Magistratu mansisse, sed suffectis aliis intra annum abire consuevisse, dignitati consulari tantum in nominibus retenta, ut ex iis annus nuncuparetur. (i) Huic autem S. Cto, quod a Julio Balbo Cons. ab aliquibus Julianum appellatur, causam praebuit hereditas fisco delata ex legibus caducariis, nempe Papiae Poppaeae capitibus, cujus hereditatis bona priusquam hereditas fisco deferretur, distra-

(h) *l.* 20. *D. de petit. hered.*

(i) Dion. *lib.* 43. Ant. Aug. *in S.C. sine nomine.*

cta fuerant ab iis, qui se heredes putabant. Ideo cogitatum fuit de fisci damno sarciendo revocandisque rebus alienatis, & de precio ex iis redigendo. Quamvis autem fisci causa S. C. prodierit, commune tamen etiam est privatis heredibus adversus eos, qui sive bona, sive mala fide res hereditarias aut possideant, aut distraxerint. Plura vero sunt hoc S. C. comprehensa; scilicet ne qui hereditatis petitione agunt, usuras exigant ab iis, qui heredes se putantes res bona fide distraxerint, nullamque precii reddendi moram fecerint. (a) Item cautum, ut si res hereditariae periissent, diminutaeve fuissent, precium earum ab iis, qui in Judicio succubuissent, actori redderetur: quatenus tamen possessores facti fuerint locupletiores: amplius enim exigi bona fides non sinit. Ex eo autem tempore petita hereditas intelligitur, quo primum possessoribus innotuit eam ad se non pertinere, sive denunciationibus, sive literis, sive edicto, ut deinceps malae fidei possessor fiat. Porro malae fidei possessores, si ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, ut possessores tamen damnantur.

(a) *l.* 1. *C. de petit. herd.*

LXXXII. De S. Cons Claudiano, sive de Adsignatione Libertorum.

Huic recte attexetur S. C. Claudianum, ex quo certa pars hereditatis defertur ei, eisve ex liberis, cui quibusve sive institutis, sive exheredatis, libertus, libertave a patre, qui duos, pluresve liberos habet in potestate fuerit assignatus. Hujus enim liberti, si pater, qui adsignavit in civitate esse desinet, hereditas ei cedit, in quem pater jus patronatus judicio suo contulerit, cujusque libertum eum esse voluit praecipuum, sive testamento, sive aliter: (b) nisi qui patronus ex filiis fuerat a patre constitutus, sine liberis decessisset, etenim tum ceteri liberi, fratresque defuncti omnes pariter ad ejus liberti successionem veniunt, neque enim assignatione uni facta, ceteri desinunt esse patroni; unde *contra tabulas* habent bonorum possessionem, ut notat Cujacius *parat. ad hunc tit.* (c) Quod S.C. sub Claudio, Sabellio, vel ut alii malunt, Vellejo, Rufo, & Osterio Scapula Coss. conditum fuit. (d) Quamvis autem assignatio filiofam. facta, post emancipationem evanescat, quia filii status, in quo beneficium testatoris residebat, fuit immutatus; tamen si ab initio emancipato filio libertus fuit attributus, eam assignationem valere Mynsingerus censet. (e) Ego vero existimo tum utiliter emancipato filio libertum adsignari, cum non pauciores, quam duo sunt in potestate, atque emancipato simul cum altero ex iis, qui sunt in potestate, adsignatur. Quod enim infirmum est ex persona emancipati, propter personam ejus, qui est in potestate consistit; exemplo (f) *l. ult. D. de liber. & posthum.* At si duos tantum liberos habeat pater, quorum alter sit emancipatus, adsignatio utrisque facta nulla est: quia neque ex emancipati, neque ex filiifamilias persona sustinetur: cum ex S. C. non aliter adsignari libertus queat, quam si adsignans duos minimum liberos habeat in sua potestate; ut optime Cujacius explicavit. (g)

(b) *l.* 1. §. 5. *D. de adsignand. libert. & instit. de adsignand. libert.*

(c) *per l.* 2. §. *si capit. D. de bon. libert.*

(d) *instit. de adsignan. lib.* §. 3. *l.* 1. *D. eod.*

(e) *ex l. utrum* 9. *D. de adsignat. libert. in tit. instit. eod.*

(f) *l. mulieri D. de condit. & demonstr.*

(g) *institut. de adsign. libert.*

LXXXIII. De S.C. Tertulliano.

Rerum series nos ducit ad S. C. Tertullianum, & Orphitianum, quae ad mutuas matrum, & filiorum successiones pertinent. (h) Jure namque XII. Tabul. successionis jura sequebantur solos agnatos, neque ad successionem vocabantur, praeter eos, qui virili sexu conjugerentur. Unde quia nulla inter liberos, & matrem agnatio intercedit, spes etiam successionis ab intestato inter eos omnis jure civili perimebatur: nisi mater convenisset in manum, & viro filiifam. loco fuisset. Etenim, ut alibi diximus, uxorum duo genera erant, (i) earum nempe, quas viri annum integrum uxoris loco habebant, eoque spatio usucapiebant, quae proprie uxores dicebantur; & earum, quae matresfam. appellabantur, quaeque convenerant in manum, sive potestatem viri dupliciter: nempe *confarreatione*, sive certis solennitatibus, & sacris, quibus de more adhibebatur *far*, quo farre utpote communi Romanorum victu, vir, & uxor vescebantur, ut perpetuam vitae communionem significarent, & *coemtione*, cum vir mulierem interrogaret, an sibi materfamilias esse vellet, vicissim foemina virum, an sibi esse vellet paterfamilias ac si consentirent, mulier *conveniebat in manum*, sive convertebatur fictione juris in ipsam viri personam, & in ejusdem familiam transferebatur, tanquam filius patri; eaque coëmtio dicebatur forsan, quia, ut Varro, teste Nonio, (k) tradit, mulier tres asses ferebat, quorum alterum viro, veluti pro emtionis pretio dabat; alterum in foco ponebat ante Larem familiarem; alterum in sacciperio, sive in marsupio majori conditum compito vicinali dabat, sive Laribus compitalibus, quibus fiebant sacra: erant enim & Lares, qui viis publicis praesiderent. (l) Igitur sive confarreatione, sive coëm-

(h) Paull. *lib.* 4. *sent. tit.* 9. & 10. Justin. *hoc tit. instit.* Wesemb. *in parat.*

(i) Cic. *in topic.* Ulp. *instit. tit.* 9. Boët. *topic. Cicer. Serv.* Georg. 1. Scalig. *ad Festum verbo* diffarreatio. Apul. *lib.* 6. *de Asino.*

(k) Rosin. *lib.* 5. *cap.* 37.

(l) Sveton. *in Aug.* Arnob. *lib.* 3. Manuc. *de veter. dierum ratione.*

coëmtione mulier conveniret in manum, ac tanquam filiusfamilias viri potestati subjiceretur; nascebatur inter eos, & filios mutua successio ex jure civili, tanquam inter heredes suos, & inter consanguineos. (*a*) Nam inter hujuscemodi conjuges intercedebat jus consanguinitatis, quae ad cognatos ex veterum sensu non porrigitur, nec transit in alios liberos, nisi eos qui communem habeant patrem, quod optimis auctoribus, validisque rationibus adversus Accursium, & alios contendit Cujacius. (*b*) Quoniam igitur leges XII. tabularum ad successionem vocabant consanguineos: ideo conjugum horum successio ad sensum XII. tabul. relata fuit a Jurisconsultis, qui legis verba porrexerunt ad confictam hanc a jure civili consanguinitatem. At quae mulieres a viro *annua* possessione fuerant usucaptae, quae proprie dicebantur *uxores*, differebantque a superioribus, quae *matresfam.* vocabantur; nullo jure agnationis viro, aut filiis conjungebantur; ideo nulla mutua successio inter eos jure civili fuit instituta: quia leges XII. tabul. nonnisi agnatis aperiebant intestati successionem. Verum beneficio Praetoris, qui vinculum naturae a jure civili neglectum agnoscebant, admittebantur inter cognatos, & ex edicto *unde cognati* ad filiorum successionem vocabantur. (*c*) Claudius praeterea miseratione materni luctus, in solatium amissi filii, deferre matribus coepit filiorum hereditates. (*d*) Tandem juris civilis aspera subtilitas, quam per ambages Praetor declinabat, sublata prorsus fuit aevo Adriani, sive Pii, ut Cujacius (*e*) probat: (duxit enim Pius ex adoptione nomen Adriani). Itaque Tertyllo, & Sacerdote Coss. conditum est S. C. a Tertyllo *Tertyllianum* appellatum, quo filiorum etiam spuriorum successio aperitur (*f*) matri liberorum trium, si sit ingenua, non vero aviae; & libertinae, si mater sit liberorum quatuor, etiam si sit in potestate parentis, cujus jussu adire debet; siquidem filius neque suum heredem habeat, nec filium emancipatum, quem tuetur Praetor, neque patrem, neque fratrem consanguineum, ad quos lege XII. tabul. successio pertinet tantum cum sorore consanguinea defuncti, mater ad hereditatem ex S.C. vocabatur. (*g*) Sed si frater, & soror consanguinei superfuissent; frater matrem trium, aut quatuor liberorum jure suffultam excludebat, & hereditas inter fratres, & sorores dividebatur ex aequis partibus. (*h*) Quod S.C. beneficium Justinianus ad matres omnes produxit, sive ingenuas, sive libertinas cum liberis, & sine liberis; ex cujus Institutionibus, & novellis petere licet ea, quae addita fuerunt ab eo, & immutata. Superest ut admoneamus mortuis filiis impuberibus, matrem, quae iis intra annum petere tutorem neglexerit, successione privari: (*i*) ut ex eadem causa successores ceteri. (*k*) Excidet etiam commodo S. C. mater, quae cum jurasset non nupturam, postea nupserit, (*l*) non dato alio tutore idoneo, nec redditis rationibus.

LXXXIV. De S. C. Orphitiano.

Rursus quia filius matri non succedebat jure veteri, ob eamdem causam, quod scilicet nulla inter eos esset agnatio; ideo ut par beneficium redderetur liberis, M. Antonini tempore Orphitio, & Rufo Coss. prodiit S. C. Orphitianum, quo filiis etiam vulgo quaesitis, si mater non sit illustris, nec legitimam sobolem habeat, (*m*) matris hereditas, posthabitis agnatis & consanguineis, defunctae acquiritur, etiamsi alieno juri subjecti sint, post aditionem, ac gestionem pro herede. (*n*) Et quoniam haec S.C. conjunctionem naturalem tuentur; ideo minima capitis diminutio non tollit successionem inter matrem, & filium mutuam per ea inductam. (*o*) Filia vero defunctae matris ancilla, vel liberta ex S.C. Claudiano facta, de quo alibi dictum est, quia matrem civilem non habet, S. C. beneficium non impetrabit, neque ullus, qui hereditatis adeundae tempore civis Romanus non fuerit. (*p*) Ex constitutionibus vero Principum, nepotes etiam, & neptes ad successionem aviae vocantur, ut in *Instit. h. t.* Antequam autem ab ultimis voluntatibus discedamus, producendum est S. C. quo si municipio pecunia legata inveniatur, ut ex reditu ejus venatus, aut spectacula praebeantur; vetatur eam in tales erogari causas, ac permittitur, ut id legatum in opus magis municipio necessarium conferatur, ac munificentia ejus, qui legavit, inscriptione notetur. (*q*)

LXXXV. De lege Cornelia, et Julia Majestatis.

Jam quoniam leges produximus, quae personarum status, & negocia complectuntur; ad eas quibus judicia, & crimina continentur, transeamus. Exordiemur autem a judicio tristiori, atque atrocissimo, nempe a crimine *perduellionis*, sive *majestatis*: quae leges ab ipsis primordiis Urbis initium du-

xe-

(a) Cujac. *obs. 7. cap. 11. enarrat. ad C. de S. C. Orphit. §. postremo ad hered. & parat. C. unde vir, & uxor.* Gell. *cap. 6. lib. 18.*

(b) *enarrat. ad C. de S. C. Orphit. §. postremo notandum.*

(c) *instit. de S. C. Tertull. in princ.*

(d) *instit. eod. §. 1.*

(e) *in notis ad instit. eod.*

(f) Paull. *lib. 4. sent. tit. 10. & instit. tit. de S.C. Tert.*

(g) Ulp. *instit. cap. 26. de legit. hered. §. intest. & institut. tit. de S.C. Tertyll.*

(h) *instit. eod. §. 3.*

(i) *l. 2. §. si mater 23. D. S.C. Tert.*

(k) *l. sciant C. de legit. hered.*

(l) Cujac. *in enarr. ad C. hoc tit. & institut.*

(m) *l. penult. C. hoc tit.*

(n) Paull. *lib. 4. sent. tit. 10.* Cujac. *enarr. ad C. ad hunc tit.*

(o) *instit. hoc. tit. §. 3.*

(p) *l. 1. §. filio D. ad S. Cons. Tertyll.* (q) *l. legatum D. de admin. rer. ad civit. pertin.*

xerunt. Etenim nunquam satis civitas constituta censetur, nisi latis hujuscemodi legibus; quibus veluti jactis fundamentis, publicae tranquillitatis reipublicae status, & quies innititur. Quid enim prodest muris Urbem circumdare, si lateant intus insidiae, ut ubi se occasio dederit in principes, & magistratus, quibus omnium est concredita salus, erumpant? Sicut igitur muris vix exteram, ita majestatis legibus intestinam arcemus. Quamobrem harum legum praesidio, hisque judiciis potestatem reges munivere suam: earum auctoritatem Junius Brutus, vel ipso filiorum sanguine sancivit: ut quae regium imperium defenderant, majori auctoritate rempublicam custodirent. Primum vero Romanorum regem Romulum de proditione legem tulisse, Dionysius refert: quod unum est e praecipuis capitibus legum de majestate, quas Decemviri a regibus acceptas in XII. conjicere tabulas, quibus capite punitur quisquis aut hostem in patriam concitasset, aut civem hostibus tradidisset. (*a*) Quae lex sequentibus temporibus varie aucta fuit. Etenim lege Gabinia clandestinarum coitionum participes capite mulctabantur. Accessit lex Apuleja (*b*) a Lucio Apulejo Saturnino lata trib. pleb. anno IↃCLI. & lex Varia (*c*) a Q. Vario anno IↃCLXII., quibus legibus vis, & seditio in Urbe coorta vindicabatur; magis enim adanimadvertendum in ejus delicti reos, quam ad jus majestatis constituendum prodierunt; jam enim superioribus munitum erat legibus. Lucius vero Cornelius Sylla pluribus capitibus majestatis crimina comprehendit, legemque tulit, veteribus capitibus suscitandis, & novis instituendis. Quo plures enim hujuscemodi trucibus judiciis irretiret, poenam remisit iis, qui per calumniam alios accusant, locumque in hisce causis mulierum testimoniis aperuit. Quod etsi perturbatis illis temporibus convenisset, se praesertim homine solertissimo verarum, & falsarum criminationum vindice; sequentibus tamen temporibus in maximam hominum perniciem erupit; data enim licentia in criminibus gravissimis calumniarum, innocentium supplicio fraus exultat, atque bacchatur, ut deterior omnibus criminibus fit, criminum accusandorum impunitas. Nec solum fautores hostium, publicaeque perturbatores pacis huic judicio subjecit, sed & eos, qui magistratibus muneris exercitium impedissent, aut ducibus hostium, vel praedonum captis ignovissent, & quod Verri Tullius (*d*) objicit, eos accepta pecunia liberasset; & eum praeterea, qui potestatem suam abjecisset, eamque defendere neglexisset, cum publico munere fungeretur. (*e*) Tandem Julius Caesar, & post eum Augustus, unde huic legi nomen, *Julia* nempe *Majestatis*; alia criminum capita superioribus adjecerunt, quae a Jurisconsultis nostris referuntur. Etenim priscis temporibus majestatis nomen intra perduellionem continebatur; quod crimen erat hostium patriae, sive illorum civium, qui opera, dolo, consilio, aut machinatione aliqua, etiam sine ullo effectu, seditionem commovere, vel externum hostem suscitare studuissent; aliave ratione rempublicam perturbassent, aut partem discidissent illius. Porrecta deinde majestatis lex fuit a L. Sylla, postea que a Julio Caesare, atque Augusto, aliisque principibus ad crimina leviora: ita ut ad criminum genera distinguenda, nomina quoque distinguere oportuerit. Unde perduelles dicebantur, qui aut rempublicam universam, aut principis dignitatem laesissent: qui vero levius aliquid hoc in genere perpetrassent, rei majestatis vocabantur. Eo enim suas vires haec lex extendit, ut illos etiam arriperet, qui principum imagines in communem argenti usum verterant, aut urina statuas eorum adspersérant, aliave ratione dehonestarant. Per S. C. tamen supplicio eximebatur is, qui conflasset statuas Imperatoris reprobatas, h.e. sine ipsius permissu factas. (*f*) Ac ne majestate statuarum Principis aliena fraus, vel violentia protegeretur; Senatus vetuit confugere ad statuas Principis in injuriam alterius, aut damnum puta creditoris, vel alius, cui quis nocuisset. Unde permittebatur confugium tantum iis, qui vel in custodia, vel in vinculis a potentioribus retinerentur. (*g*) Unde majores opes hinc in fiscum cadebant, quam ex vicesimis, & caducis. Quilibet enim vaferrimus assentator, quorum hominum semper sub dominatione unius est plusquam satis, dilatandis faucibus hujus teterrimae legis, gratiam captabat Principis, & evertendis civibus rem suam familiarem augebat. Singula vero sive perduellionis capita, sive majestatis peti abunde possunt a jurisconsultis, qui ea diserte, ac studiose recensuerunt in Digestis, uti & Imperatores in Codice. (*h*) Ex quibus itemque ex Tacito *lib.1.annal.* colligitur famosorum quoque libellorum crimen fuisse redactum in

(a) *l.3. lex 12. D.ad l.Jul.Majest.*

(b) Cic. *de orat.*

(c) Cic. *in Brut.*

(d) Cicero *in in Verr.*

(e) Cicero, & Ascon. *apud* Sigon. *lib.2.de jud. cap.29.*

(f) *l. cujusque 4. D. ad l. Jul. majest.*

(g) *l.capitalium 28. §. ad statuas D. de poenis.*

(h) *D.& C.ad l.Jul. Majest.* Cujac. *ad lib. Pauli. sent. 5. cap.29.& in C. hoc tit.*

in hanc legem ab Augusto: cui forsan praeivit Sylla, de quo ita Cicero ad Attic. *Est majestas, ut Sylla voluit, ne in quemvis impune declamare liceret*; (*a*) crimen quoque falsae monetae fusae in hanc legem Principes incluserunt. (*b*) Et ne quid contra majestatem clam a pluribus non probatae fidei hominibus strueretur, S. C. prodiit adversus illicita collegia. (*c*) Quamvis autem differentia sit inter crimina perduellionis, & majestatis; poenarum tamen haud scio, an discrimen inveniatur ullum. Siquidem ante Imperatores unum erat crimen majestatis perduellio, ultimo damnata supplicio; quae lege Cornelia, & Julia, interdictio erat aquae, & ignis: (*d*) eamque poenam omnibus delictis majestatis impositam fuisse docemur a Paullo JCto, (*e*) a quo accepimus, hanc fuisse antiquiorem poenam hisce criminibus: at suis temporibus invaluisse, ut humiliores quidem objicerentur bestiis, aut igni exurerentur; honestiores vero capite punirentur. Verum aliquid certe in perduelles excogitatum fuit atrocius, non modo ab Arcadio, & Honorio celeberrimae legis auctoribus; (*f*) sed a superioribus Principibus, quorum constitutiones Arcadius, & Honorius, credo, attexuere legi suae. Nam & Ulpianus scribit, (*g*) omnia crimina, reo decedente, finiri, praeter crimina majestatis: nec tamen omnia crimina majestatis post rei mortem subesse judicio, sed tantum perduellionis crimen post mortem quoque rei leges ulciscuntur, ejusque memoriam persequuntur, itemque filios, quibus ad propagationem calamitatis, atque ad longiorem miseriae sensum vita relinquitur. Aufertur enim iis a fisco paterna substantia, & hereditas quaelibet sive cognatorum, sive extraneorum, ipsesque dignitatum omnis, & honorum eripitur, ut nihil iis ex hac mortali luce supersit, praeter lucis taedium, & mortis cupiditatem. Minus erunt enim parentes proclives in hanc sceleris immanitatem, si norint sese poenas etiam in sobolem transmissuros. Eas vero minime comitari minora majestatis delicta ex humaniorum JCtorum auctoritate nobis facile persuasimus. (*h*) Filiabus tantum propter infirmitatem, pudoremque sexus, principes concessere *Falcidiae*, quam *legitimam* exponunt interpretes, (*i*) *detractionem* ex maternis bonis. (*k*) Id etiam triste manat ab hoc crimine, quod omnes donationes, alienationes, emancipationes post crimen a reo etiam ante sententiam factae, prorsus irritantur: etsi reus vita defecerit, nihilominus tamen condemnatur, poenaque adhuc vivere existimatur. Ac propter delicti gravitatem haud pauca sunt in hoc judicio singularia: minimeque cum ceteris communia: quorum haud exigui monumenti est illud, quod non modo effectus, verum etiam consilium, & voluntas poenis afficitur: aliter atque aliis in criminibus, de quibus Ulpianus tradit neminem cogitationis poenam pendere debere. (*l*) Quamobrem Cato poenam in Senatu Rhodiensibus deprecabatur, propter cogitatum, non tamen patratum facinus. (*m*) Verum Jacobus Cujacius, (*n*) lux Romanae vetustatis, negat poenam cogitati facinoris hujus tantum esse delicti, sed alia quoque gravia crimina comprehendisse apud Romanos, probat ex eo Servii loco ad illud Aeneid.

Ausi omnes immane nefas, ausoque potiri,

quo loco Servius tradit jure Romano non effectum tantum, sed voluntatem poenae subesse. A quo non dissentit Seneca, (*o*) nec desunt auctoritates ex jure civili. (*p*) Pluraque praeterea Cujacius ex veteribus monumentis exempla collegit puniti, nec dum perpatrati facinoris in vario genere delictorum, idque generali Maximi Titii definitione comprobavit: quasi Ulpiani definitio pertinuisset ad illud crimen, de quo tractabat in eo loco, unde particula haec fuit avulsa, nempe ad edictum, *quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur*; cujus cogitatio delicti, utpote levioris, poenam non incurrit, nisi sequatur effectus. Sed quid respondebimus hisce M. Catonis verbis adductis a Gellio? *Quis tandem est nostrorum, qui quod ad se attineat, aequum censeat, quemquam poenas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse? Nemo opinor*. Sane secernerem puram, nudamque cogitationem facinoris, neque confecti, neque dum affecti (quam expertem prorsus poenae semper fuisse crediderim, & ita acceperim verba Catonis) ab alia voluntate cum periculoso conatu, & aliqua machinatione conjuncta, quam puto poenam in gravioribus viguisse delictis: ut hac distinctione, quam & Matthaeus (*q*) probavit, omnis auctorum dissensio tollatur. Haec vero praecipua certe, ac propria hujus fuere criminis, ut nulla dignitas quem eximeret a tormentis, (*r*) ac si res posceret, etiam torqueretur accusator, (*s*) & servus adversus dominum, utque cujusvis etiam, si alias reprobatum fuisset, testimo-

(a) Manuc. *de leg. pag.* 858. *post* Rosin. Matth. *de crimin. pag.* 305.
(b) *l.* 2. *C. de fals. mon.*
(c) *l.* 1. *D. de Colleg. & corp.*
(d) Cic. *Philip.* 1. Sigon. *loc. cit.*
(e) *l.* 5. *sent.* 29.
(f) *l. quisquis C. ad l. Jul. majest.*
(g) *l. ult. D. ad l. Jul. majest.*
(h) Matth. *de crim. ad lib.* 48. *D. tit.* 2. *cap.* 3 *de laesa majest. num.* 7.
(i) Matth. *de crim. laes. majest. cap.* 3. *n.* 20.
(k) *d. l. quisquis C. hoc tit.* §. *ad filias.*
(l) *l. cogitationis D. de poenis.*
(m) Gellius *lib.* 7. *cap.* 3.
(n) *obs.* 8. *cap.* 22. *& lib.* 15. *cap.* 25.
(o) *declamat.* 7.
(p) *l.* 1. *C. Theodos. ad l. Jul. de amb. & l.* 1. *D. de extraord. crim.*
(q) *de crim. ad lib.* 48. *D. de tit.* 2, *cap.* 3. *nu.* 4.
(r) *l. nulius C. hoc tit.*
(s) *l.* 3. *C. eod.*

monium reciperetur: (a) inimico tamen excluso; ac si opus fuerit, subjiciantur tormentis etiam testes. (b) Item ne hoc damnati crimine lugeantur, neve sepultura dignentur. (c) Quorum plura collegit Cujacius, (d) qui receptam illam rejecit interpretum opinionem, ut scilicet ad torquendum majestatis reum sufficeret Judici fides unius testis, quia semiplena, ut vocant, probatio inde nascatur. Qualem probationis speciem negat Cujacius agnitam fuisse veteribus Jurisconsultis: quia nullum sit veritatis, falsitatisque dimidium. Quam Cujacii opinionem, & Matthaeus (e) amplectitur.

(a) *l. famosi f. in quaest. D. ad l. Jul. majest.*
(b) *l. Decuriones C. de quaest. l. 3. & 4. C. ad l. Jul. majest.*

LXXXVI. Ad L. Juliam de Adulteriis.

Proxime legem majestatis locatur lex *de adulteriis*, cum e criminibus hoc sit gravissimis; tum quia vix ulla mulier ad hoc scelus adigitur, quin pluribus una flagitiis involvatur; tum quia marito alenda obtruditur aliena proles, eique ab adulteri, & perfidae uxoris insidiis periculum saepe creatur: quorum quoque metu, cum pudore conjuncto, maritus domum turbat, evertitque familiam. *Julia* vero haec dicta est lex ab Augusto, qui eam tulit, cuique *Julium* nomen ob adoptionem ex testamento Julii Caesaris mansit. Hac ex lege publicum oritur quoque judicium, & accusatio triplex: nempe jure *patris*, jure *mariti*, jure *extranei*. Haud procul ab suspicione sunt erroris, qui hanc secernunt a lege *de pudicitia*, quam ab Augusto latam prodiit Svetonius. Nam quidquid ad munimentum pudicitiae pertinet, comprehensum fuit hujus legis capitibus: quae non adulterium tantum, sed & *stuprum*, & incestum, & lenocinium, & puerorum corruptionem, & alia propudiosae, ac nefariae libidinis genera complectuntur. Quodque ad stuprum attinet, hoc sane nomen latissime funditur: dedecus enim significat, & turpitudinem, & non corporis modo, sed & famae, ac dignitatis notam. Quod probat Festus ex illis Naevii versibus a Scaligero restitutis:

Seseque ei perire mavolunt ibidem,
Quam cum stupro redire ad suos populares.

Quibus in versibus quis dubitet, positum esse *stuprum* pro *ignominia*; item alio loco:

Sin illos deseratis fortissimos virorum,
Magnum stuprum populo fieri pergetis.

(c) *vide exposit. Jacob. Gothofr. ad l. quisquis C. Theod. ad L. Cornel. de Sicariis.*
(d) *C. ad l. Jul. majest.*
(e) *de crimin. lib. 48. D. tit. 2. cap. 4. num. 6. l. jurisjurandi 9. C. de test. Cujac. enarrat. num. 6. C. an l. Jul. majest.*

Quamobrem consultissime Danthes in divino poëmate, daemonum inferorum *superbiam*, *stuprum* appellavit. Unde non mirum, si quaelibet libido, & corporis commistio sive cum virgine, sive cum vidua, sive cum puero, sive cum aliena conjuge *stupri* nomine contineatur. (f) *Adulterium* vero dicitur, auctore Festo, quasi *ad alterum itio*, sive accessus: vel, ut ego interpretor, quod proprio quis conjugio relicto, corpus appetat alienum. Quod non omnino discrepat a Papiniani explicatione, qui adulterii nomen ortum ait a *partu ex altero* concepto. Verum vestigium hujus vocis *partus* in adulterii vocabulo nullum invenio; utcumque affinitatem habeat cum voce *alterius*, ex qua natum est *adulterium*, velut ad *alterius*, nempe *uxorem*. Ex his omnes Vallae (g) criminationes dissipantur; cum enim vocabulum *stupri* modo latius, modo strictius accipiatur, facile sententiarum dissensio tollitur, quam ipse inter JCtos falso notavit; etsi revera id eorum culpae tribuerit, qui has definitiones descripserunt. Age nunc de adulterio primum, post vero de variis stupri generibus hac lege damnatis disputemus. Igitur ante legem Juliam, sive lege ipsius Romuli, sive moribus priscis Romanorum, crimen hoc acerrime vindicabatur. Ex injuriis enim privatorum publica res maxime vexatur: praecipue per labem alieni thori, qua ita exasperantur animi, ut flagrantes odio, civitatem distrahant in seditiones, atque tumultus. Itaque nunquam satis constitutam putarunt quietem publicam, nisi pudicitia, sacraque jura thori legibus munirentur. Ut igitur metus proxime, ac perpetuo imminens, mulieres a flagitio absterreret facultatem uxoris necandae marito permiserunt, si cum adultero deprehenderetur, quod ex Catonis oratione retulit Gellius: (h) verba Catonis haec sunt: *In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine judicio impune necares: illa te, si adulterares, digito ne auderet contingere, neque jus esset.* Quam sane morum asperitatem lenivit dies, & humanitas una cum literis, cultuque bonarum artium in Urbem paullatim repens, quae viri manibus extorsit vindicem gladium: ita ut si eum in uxoris necem vertiisset, lege Cornelia de Sicariis plecteretur. (i) Verum Imperatores aliquando irae parcentes, exulcerati conjugis mitigavere poenam, censueruntque virum uxoris adulterae interfectorem in opus perpetuum tradendum, si esset humilior; honestiorem vero in insulam relegandum. (k) Unde

(f) *l. inter liberos §. 1. D. ad l. Jul. de adulteriis.*
(g) *lib. 6. eleg. cap. 45.*
(h) *lib. 10. cap. 28.*
(i) *l. pr. §. ult. D. ad l. Cornel. de Sicar.*
(k) *l. si adult. §. Imperat. D. ad l. Jul. de Adult.*

de recte Cujacius locum illum Julii Paulli in *lib.ſent.2.cap.26.*emendavit, ac pro *adultera* legit *adulterum*, nempe ita: *inventa in adulterio uxore maritus, ita demum adulterum occidere poteſt, ſi eum domi ſuae deprehendat*. Marito enim occidere adulterum uſque, & ubique minime licuit; (*a*) ſed deprehenſum *domi ſuae*: nec tamen quemlibet, ſed vita turpes, puta lenonem, aut publico judicio damnatum, nec dum reſtitutum; aut eum, qui artem ludicram exerceret, lucrive cauſa ſcaenam conſcenderet; aut libertum ejuſdem mariti, parentumve adulterae, vel ejus liberorum; dummodo adultero maritus occiſo, ſtatim ab ſe dimittat uxorem, (*b*) ne non tam honeſtatis, quam vindictae cauſa videatur hominem interemiſſe, quod leges minime ferrent. Patri vero mulieris adulterae, quam habet in poteſtate, permittitur hac lege adulterum occidere quemlibet domi ſuae, vel generi, in ipſa turpitudine, actuque obſcaeno, ipſoque in opere, ſive ut graeci legislatores Draco, & Solon loquuntur *ἐν ἔργῳ* deprehenſum; dummodo ſimul cum adultero eodem impetu interimat & filiam; ideo enim tam lata facultas patri adverſus adulteros tribuitur, quia & filiam uno impetu ſimul occidere compellitur. A cujus nece cum proprii ſanguinis caritate parentes abducantur; ideo a patre minus periculum vitae adulterorum impendet. Plus igitur licentiae datum eſt patribus, quia parcius ea eſſent uſuri, ſi ſcirent plus eſſe ſibi ex filiae morte lugendum, quam ex morte adulteri exultandum. Quamobrem elegantiſſime Papinianus: (*c*) *pietas*, ait, *paterni nominis plerumque conſilium pro liberis capit.* At cum viro leges fuere minus indulgentes, quia nulla cognati ſanguinis caritas ferventem ejus iram temperat, & conjugalem amorem recentis injuriae dolor facile ſuperat; ita ut nihili penderent viri uxoris animam, dum ne viventem relinquerent ſuam ignominiam. (*d*) Quo autem ſupplicio lex Julia crimen hoc affeciſſet, interpretes ambigunt. Juſtinianus in Inſtitutionibus *gladio* ſcribit in hoſce reos animadvertendum. (*e*) Quod forſan additamentum fuit aliorum principum ad legem Juliam. (*f*) Unde ne variationem poenarum diſcentium faſtidio deſcriberet, voluit Tribonianus tempora conjungere, ac ſuppreſſis aliis poenis, tantum eam, quae ſua aetate vigebat, ad Juliam legem attexuit, ut ſupervacuis diſcriminibus lectores liberaret. Ceterum plura in veteribus monumentis exempla ſuperſunt poenae levioris, puta relegationis, aut deportationis. Ipſe enim legis hujus lator Auguſtus filiam, ac neptem adulterii reas relegavit, (*g*) utque id paternae caritati adſcribatur; quid de Ovidio dicemus, cujus quoque vitae pepercit, quamvis eam ſe amiſſurum fuiſſe ſcribat, niſi aliqua ex parte delictum excuſationem meruiſſet;

Et niſi delicti pars excuſabilis eſſet,
Parva relegati poena futura fuit.

Unde Cujacius leniorem in crimine hoc Auguſtum arbitratur, quam poëtis perhibetur. (*h*) Qui vero adulterium cum inceſtu cumulaſſet, & cognationem ſuam proprio corpore polluiſſet, *deportandum*, ſcribit Marcianus; (*i*) Ex quo colligitur detracto inceſtu, qui poenam auxit ad deportationem, pro adulterio relegationem ſupereſſe Item in militem, qui ſeveriori diſciplinae obligatur, ſi comperiatur adulter, deportatio ſtatuitur; (*k*) unde in paganum, qui cum lenius agitur, relegationem tantum cadere oportet, uti poenam mitiorem: ut non mirum, ſi veteres interpretes tradiderint, hujus legis poenam antiquioribus non fuiſſe capitalem, ut Cujacius *obſervat.18. lib. 20.* obſervavit: quod comprobatur, quia capitalis delicti reus abſens defendi poteſt: (*l*) nam poteſt etiam abſens damnari: mulier vero adultera minime, cur? niſi quia delictum capitale non habetur, (*m*) utcumque facti atrocitas aliquando principes exaſperaſſet, & capitalem ſententiam ab iis expreſſiſſet; (*n*) ac recentiori aetate morum diſſolutio in perpetuam legem id vertiſſet: ex qua in Theodoſianum codicem, & in jus Juſtinianaeum capitalis adulterii poena devenit. Extremum ſupplicium conſequitur mulcta bonorum: adulteri etenim damnatae dos eripitur lucro mariti, quod ante legem Juliam inoleverat, ut de Cajo Titinio Minturnae, ac ejus uxore Fannia memorat Valerius, & Horatius, *cruribus haec metuat doti deprenſa*, quod originem ducit ex veteri judicio, quod *de moribus* appellabatur, quoque uxor ob detectam ejus turpitudinem, *ſexta* dotis parte mulctabatur, (*o*) vel *octava*, ſi turpitudo eſſet levior; quae actio, quia per legis Juliae judicium ſilebat, ideo poenam illius in legem Juliam conjecerunt; non enim utroque, ſed altero horum judiciorum licebat experiri. (*p*) Recentioribus vero conſtitutionibus, praecipue novellis Juſtiniani, extenua-

(a) *l.marito D. ad l.Jul. de Adult.*

(b) *d.l.marito D.eod.*

(c) *l.22. D.ad l.Jul. de adult. l.20.21.23.24. 32.*

(d) Cujac. *ad Papin.l.22. D. ad l. Jul. de adult.*

(e) *inſtit. de publ.judic.*

(f) *l.30. C.hoc tit.*

(g) Sveton.*in Aug. c.65.* Paterc. *hiſt.lib.2.* Dio *lib. 55.* Briſſon. *ad hanc. l. §. qui ſtuprum.2.*

(h) *in parat.ad hunc tit. D.*

(i) *l. ſi quis viduam D. de quaeſt.*

(k) *l.miles D. ad l. Jul. de adult.*

(l) Cujac. *obſ. 20. lib. 20. & lib.19.c.18.*

(m) *l. miles §. ea quae D. ad l. Jul. de adulteriis.*

(n) *l. caſtitati l.3. C. eod.*

(o) Ulp. *in frag. tit. 6. de dot. §. morum.*

(p) *l. miles §. ſocer D. ad l. Jul. de adult. ubi* Cujac. *in Papin. lib. 2. de adult. leg. & §. eodem.*

nuata est adulterii poena: unde mulier verberata in monasterium detruditur, ut a viro, si velit, intra biennium repetatur, eo vero non repentente intra biennium, aut mortuo, ibi maneat privata dotis commodo, ac lucri dotalis, donationisque propter nuptias; & translatis duabus partibus, sive besse bonorum in liberos; parte vero tertia, sive triente in monasterium; vel si liberi non extent, supersint vero parentes, qui crimini non consenserint, duae partes cadent in monasterium; in parentes vero tertia. Nullis autem superstitibus parentibus, ad monasterium substantia universa devolvetur, servatis viro semper dotalium instrumentorum pactis. (*a*) At ob adulterium viri, mulier suam recepit dotem, & donationes propter nuptias, & reliquis de bonis tantum, quantum patet pars tertia donationis propter nuptias: reliquum fisco vindicatur, nisi adsint descendentes, & ad tertium gradum ascendentes, qui fiscum excludunt. (*b*) Nunc in eos, qui hac lege tenentur, inquiramus. Atque ab ea eximitur, quae inhonestis artibus vitam transigit: honestatis enim custos est lex ista: unde prorsus negligit eas; quae turpi professione jam pudorem projecerunt. (*c*) Ideo nec ea, quae cauponariam exercet, aut ludicras artes, nec quae in scaena operam locat, lege ista tenetur: nisi quae, ut hanc legem effugeret, & impune pudicitiam in alienis viris obijceret, matronalem stolam exuisset, quod aetate Tiberii frequenter usu veniebat. (*d*) Cui doloso, teterrimoque consilio puniendo S. C. in eam sententiam ad legem Juliam est adjectum. (*e*) Item nec ea elabitur legem, quae quamvis impudicam professionem edidisset; postea tamen honesto connubuio turpitudinem mendasset, ut sapientes existimarunt. (*f*) Has autem uxores, quae matrimonio vetus dedecus diluerant, eas esse arbitror, quae JCtis *uxores vulgares* appellantur; (*g*) ait enim Ulpianus, *quae vulgaris fuerit*. scilicet ante matrimonium, quo sensu non pugnat cum legibus codicis; (*h*) quas credo pertinere ad eas, quae adhuc in connubio priorem impudicitiae professionem retinebant; ideoque diversae ab illis, quae honestam vitam nubentes injerant, quamvis ante fuissent vulgares: unde non mirum si hae *vulgares*, de quibus loquitur Ulpianus, in legem Juliam incident; minime vero illae, quae in Codice memorantur. (*i*) Uxores etiam Ulpianus huic legi subjiciendas censuit injustas, nempe ductas contra leges, & cum quibus leges connubium interdixerant; quae propterea non jure, sed usu habebantur uxores: (*k*) quales erant nuptiae a filiisfam. contractae invito patre, vel nuptiae contractae inter civem Romanum, & peregrinam; quo refert Cujacius (*l*) Ulpiani verba. In quibus certe omnibus est *matrimonium*, quia mulere vir ea pro uxore utitur; sed non *connubium*, quod sine solennitatibus, & formula juris minime consistit. (*m*) Porro quoniam non conjugium tantum, sed spes ipsa illius digna est honesto cultu; propterea cum sponsa quoque adulterium committitur; quod Severum, & Antonium rescripsisse, tradit Ulpianus, (*n*) etsi hodie propter Constantini constitutionem, quae mariti tantum, ac genialis thori meminit, (*o*) neget Cujacius accusari posse sponsam sive jure mariti, sive extranei. (*p*) In concubina vero non haeret adulterii crimen: (*q*) quia utcumque concubina uxorem imitetur; tamen cum voluptatis nomen sis potius, quam honestatis minime digna est, quae a legibus honestatis vindicibus respiciatur; lis concubina patroni, quae jure non viri, sed extranei potest accusari, nisi se in concubinatum permittendo matronae nomen retinuerit: qua- (*r*) Eadem ratione cum ancillis nullum (siquidem de jure civili loquamur) intelligitur adulterium, quia eo jure connubii sunt expertes: unde si vitientur, damnum, vel actione de servo corrupto, vel Aquilia lege, aut injuriarum vindicatur. (*s*) Nec tantum auctores hujus flagitii, sed fautores quoque sive re, sive consilio, sive opera, eodem crimine implicantur. (*t*) Quamobrem & maritus, qui sciens prudens de uxoris adulterio lucrum ceprit, quique deprehensam retinuerit: lenocinii poenas pendet, & poena adulterii hac lege damnabitur; nisi uxoris libidinem, non tam consilio, quam taedio judicium, ac negligentia proprii pudoris inultam reliquerit; (*u*) non tamen effugiet poenam, si damnatam adulterii, vel propter crimen hoc expulsam, domum reducat. (*x*) Superest nunc de adulterii accusatione disputandum. Cum igitur hoc publicum esset judicium, accusandi facultas omnibus dabatur. Maritus enim, & Pater injuriam propriam; extranei vero publicam civitatis labem ulciscebatur; tantum vero mulieres ab accusatione

(a) *Auth. sed hodie*, C. *de adult. novell.* 134. *cap.* 10. & *Novell.* 117. *c.* 18. *l. consensu C. de repud.*
(b) Gudelin. *de jure novis. lib.* 5. *cap.* 18.
(c) *ad l.* 29. *C. ad l. Jul. de adult. ubi* Cujac.
(d) Tacit. 2. *annal.*
(e) *l. mater* 10. §. *mulier D. ad l. Jul. de adult.*
(f) *l. si uxor.* §. 2. *D. ad l. Jul. de adult.*
(g) *d. l. si uxor* §. 2.
(h) *l.* 22. & 29. *C. ad l. Jul. de adult.*
(i) Bud. *in l. si uxor D. hoc tit.* Alciat. *parerg.* 4. Cujac. *C. ad l. Jul. de adult. in parat.*
(k) *l. si uxor D. ad l. Jul. de adult.* Cujac. *obs.* 6. *cap.* 16.
(l) *lib.* 3. *observ.* 5.
(m) Raevard. *varior. lib.* 4. *c.* 16. *pag.* 614.
(n) *l. si uxor* 13. §. *Divi D. ad l. Jul. de adult.*
(o) *l.* 30. *C. ad l. Jul. de adult.*
(p) *observ.* 6. *cap.* 10.
(q) *l.* 1. §. 1. *D. de concubinis.*
(r) *l. si uxor D. ad l. Jul. de adult.*
(s) *l.* 6. *in princ. D. ad l. Jul. de adult. l.* 23. & 24. *C. eod. l. si stupr.* 25. *D. de injuriis.* (t) *l. qui domum D. ad l. Jul. de adult.* (u) *l.* 1. §. 2. & 3. *D. ad l. Jul. de adult. l. mariti* §. 4. *D. eodem.* (x) Cujac. *in enarrat. C. ad l. Jul. de adult. l.* 11. §. *ult. D. eodem.*

repellebatur, etiamſi propriam injuriam adverſus conjugem expoſtularent. Quod SS. Patrum pluribus videbatur abſurdum. (*a*) Atqui plus mali oritur viro ex adulterio uxoris, quam uxori ex adulterio viri; quia illud proprium thornum commaculat, & obtrudit marito prolem extraneam; hoc vero thorum polluit alienum: ideo non mirum ſi plus viro in uxorem, quam uxori in virum permittatur. Itaque non lege Julia, ſed actione injuriarum licebit uxori divortium petere ob laeſam fidem thori conjugalis: vel marito ſibi adulterium objicienti, referre lenocinium, non quo lege Julia ita liberetur; ſed quo ſuus dolor juſtaultione, meritaque poena mariti quoquo modo leniatur. (*b*) Igitur vir accuſationem inſtituens, prius cogitur uxorem dimittere, quam eam, aut adulterum accuſet. (*c*) Sed ſi poſt divortium alii nupſerit, prius reum peragere debet adulterum, quam ſe vertat ad mulierem, niſi ei mulieri ante nuptias crimen intenderit; aut ne nuberet quoquo modo denunciaverit. (*d*) Neque enim licet adulteram ſimul, & adulterum accuſare; (*e*) poterit vero ſimul cum reo accuſari is, a quo vel opera, vel conſilio fuerit adjutus, ſive ut admitteretur, ſive ut crimen pecunia redimeret. (*f*) Praeterea ſi quis non fraude ſua, ſed reipublicae cauſa ſine dolo abſit, inter reos minime referri poteſt ex capite VII. legis Juliae. (*g*) Eadem lex propter aetatis lubricum, & levitatem conſilii, minoribus XXV. annis interdixit accuſandi facultatem, niſi thori ſui ulciſcantur injuriam. (*h*) Multum vero intereſt adultera ne an adulter ſit accuſandus: etenim cõſtante matrimonio non licet extraneo adulteram accuſare, niſi maritus, qui eam dimittere neglexerit, lenocinii prius accuſetur: (*i*) cum adulteterum fas ſit etiam non facto divortio poſtulare. (*k*) Tempore porto ab aliis criminibus accuſatio iſta dinſtiguitur. Plurimorũ enim criminum accuſatio ſpatio XX. annorum (*l*) haec vero quinquennio a die admiſſi criminis praeſcribitur in adultero accuſando; in adultera vero accuſanda, ſex menſibus utilibus a die divortii ita computandis, ne quinquennium continuum a die admiſſi criminis numerandum exuperent, hoc eſt ne ſex illi menſes utiles ultra ſpacium quinquenne continuum excurrant: ne, ut ait Juriſconſultus, crimen quinquennio continuo ſopitum excitetur. (*m*). S.C. autem adjectum eſt, ut ſi plures ad accuſandum prodierint, & aliis diſcedentibus unus perſeveraverit, initium accuſationis ducendum ſit a die, quo libellos accuſatorios dedit is, qui perſeveraverit; non autem a die illorum, qui deſtiterunt, ut a die perſeverantis accuſationis quinquennii lapſus definiatur. (*n*) Ex illis autem ſex menſibus utilibus primi duo dantur marito, vel patri ad accuſandum jure patris, aut mariti; reliqui autem quatuor menſes ſuperſunt ad accuſandum non jure patris, aut mariti, ſed extranei. (*o*) Id enim praeſtat accuſatio jure patris, aut mariti, ut praeferantur aliis accuſare volentibus: ita tamen, ut patri maritus anteponatur, utpote majori dolore accuſationem executurus. (*p*) Hoc etiam ei permittitur, ut adulterum, quem occidere vetetur, viginti continuas diei, vel noctis horas domi coërcere liceat, dum deprehenſi criminis teſtes advocet, quorum fide acceptam injuriam in judicio comprobet: quam facultatem, & ad patrem etiam adulterae ſapientes, extenderunt. (*q*) Prodiit ad hanc legem S. C. a Scaevola relatum, quo adulterii poena plectitur, (*r*) ſimul cum uxore in ſcelere deprehenſa, maritus is, qui clam, & callide adulterum uxori ſubjecerit, ut eam in fraudem, & crimen impelleret. Nam quilibet ſuaſor, atque auctor, & machinator hujus flagitii hac lege comprehenditur per ea verba: *Ne quis poſthac ſtuprum, adulterium facito ſciens dolo malo*, ubi JCtus ſubjicit, *& ad eum, qui ſuaſit, & ad eum, qui ſtuprum, & adulterium intulit, pertinent*: (*s*) Excidit autem omnino maritus impoſterum ab accuſandi jure, ſi delatum adulterum non peregiſſet. Quod caput Hotomannus tribuit legi Petroniae. Verum ne concordes nuptiae in perpetuo diſcrimine verſarentur, neve conjuges paterent livoribus extraneorum, qui ad accuſandum, non ſtudio alienae pudicitiae, ſed vulnere ſaepius acceptae a muliere repulſae ducuntur; eripuit Conſtantinus extraneis alieni thori accuſandi facultatem, eamque reſtrinxit ad eos, quos verus dolor urget commaculatae familiae, nempe praeter maritum, & patrem, ad neceſſarios, & propinquos uti fratrem, patruum, & avunculum: quibus etiam per Conſtantinum licet, ab accuſatione recedendo, delatum crimen abolere: (*t*) nam neque lege Julia extraneis accuſandi facultas ſine modo ullo dabatur; ſed arctiorem habebant: non enim eis licebat accuſare mulierem alienam, niſi prius virum, etiam lenocinii compertum poſtularent. (*u*) Scilicet viſum fuit verecundius agen-

(a) Athanaſ. q. 94. *ad Antioch.* Lactant. *divin. inſtit.* c. 6. Nazianz. Ambroſ. *&* *alii apud* Cujac. *C. hoc tit.*

(b) *l. ſi uxor §. judex D. ad l. Jul. de adult. l.* 1. §. 4. *D. eod.*

(c) *l. crimen C. ad l. Jul. de adult.* §. *violeſti.*

(d) *l. qui uxori* 16. *& ſeq. D. ad l. Jul. de adult. l.* 5. *D.*

(e) *l.* 15. §. *ult. D. ad l. Jul. de adult. l. reus C. eod.*

(f) *l. nihil intereſt* 32. *D. ad l. Jul. de adul.* §. 1.

(g) *l.* 15. §. *legis D. eodem.*

(h) *d. l.* 15. §. *lex Jul. D. ad l. Jul. de adult.*

(i) *l. conſtante D. ad l. Jul. de adult.*

(k) *l. vim* §. 1. *D. eodem.*

(l) Cujac. *in Papin. lib.* 15. *reſp.* §. *praeſcriptione.*

(m) *l. mariti* §. *ſex menſium, & ſeq. D. hoc tit. l.* 1. §. *accuſationem D. ad Turpel.* Cujac. *obſ.* 15. *lib.* 20.

(n) *l. mariti* 29. §. *ult. D. ad l. Jul. de adult.*

(o) *l.* 2. §. *penult. l.* 3. *l.* 4. §. 1. *l.* 11. §. 60. *l.* 14. §. *penult. l.* 30. §. 1. *D. ad l. Jul. de adul.*

(p) *l.* 2. §. 8. *D. eodem.*

(q) *l. capite* 25. *D. ad l. Jul. de adult. in prime. &* §. 1.

(r) *l. his cujus* 14. §. 1. *D. eod.* (s) *l. haec verba* 12. *D. ad l. Jul. de adul.* (t) *l. quamvis* 30. *C. eod.* (u) *l. cõſtãte* 16. *D. ad l. Jul. de adul.*

agendum cum conjuge de uxore ſua bene cogitante, nec per extraneum uxoris fidem ei ſuſpectam reddendam, neque alieno livore conjugalem pudorem publicae infamiae ſubjiciendum. Quoniam vero ea ratione Conſtantinus ab accuſando adulterio arcet extraneos, quia indignum videtur concordes nuptias extraneorum audacia perturbare; colligit Cujacius facto divortio vetera extraneorum jura reſurgere, quia nullae jam, conſiſtunt nuptiae, quas vexare ſit nefas; ac ſolum permanet crimen quod utile ſit reipublicae vindicari. (*a*) Mitius etiam ea conſtitutione cum marito agitur, dum accuſat jure mariti; tum enim non cogitur inſcribere in crimen: ideoque ſi accuſationem non probet, calumniae judicium non ſubibit: unde vel ex ſola ſuſpicione ad accuſandum ei deſcendere licebit; ſecus vero ſi jure accuſet extranei; quam legis benignatem ortam ex miſeratione maritalis doloris, minime ad patrem extenderim, cui minor injuria offenſionem parit minorem: ideo cogetur inſcribere in crimen, ut ſi falſum detuliſſe arguatur, calumniae damnetur. (*b*) Et quoniam crimina haec parietibus concluduntur, tenebriſque teguntur, ut probari nequeant, niſi per ſervos, & familiares efferantur, utpote ſceleris conſcios, & non raro adjutores; ideo lex quaeſtioni, tormentiſque ſubjecit ſervos, & ancillas tum uxoris, tum patris ejus, tum etiam viri ſimul viventium. Et ne datis libertatibus judicio ſubducantur, vetuit lex mulierem, vel ipſius heredes per ſexaginta dies a matrimonio diſſoluto eos manumittere: (*c*) ſi vero cognitio criminis diutius trahatur, manumiſſiones etiam protrahendas cenſuit Ulpianus, ne criminis probationes judici eripiantur. (*d*) Adimitur autem teſtimonii dictio tum foeminis: tum maribus crimine adulterii damnatis. (*e*) Ac Senatuſconſulto fuit conſtitutum, ut Praetor quoque in hoc judicio, ſi fuerit conſcius teſtimonium edere debeat. (*f*) Figuram quoque divortii faciendi haec eadem lex deſcripſit. Etenim ut adſpectu teſtium pudor conjugibus offunderetur, minuſque frequenter matrimonia diſtraherentur, juſſit, uti deinceps divortia coram VII. teſtibus civibus Romanis puberibus fierent, libertis excluſis. (*g*) Hanc ad legem Juriſconſulti revocant caput illud legis Juliae, quae *de fundo dotali* appellatur, qua Italici fundi alienatio in dotem dati prohibentur, de quo ſcripſimus etiam ſupra ad legem Juliam, & Papiam, ad quam a Jacobo Gothofredo refertur, niſi idem in utriſque legibus comprehenſum fuerit. Quod ad provinciales etiam fundos poſtea fuit a Juſtiniano porrectum: (*h*) nam & diſcrimen rerum mancipi, & non mancipi, quo Italicae res a provincialibus diſtinguebantur, idem Imperator etiam ſuſtulit: ideoque recte ad provinciales fundos, qui jam nihil ab Italicis differunt legis Juliae caput extenditur; addiditque inſuper Juſtinianus, ut ne conſentiente quidem uxore, poſſet eum fundum vir alienare: cum lex Julia obligationem quidem fundi dotalis etiam uxore conſentiente vetuiſſet, non vero eodem conſentiente alienationem, cui difficulter mulieres ob ſexus avaritiam conſentire putantur; unde qua in re cavit eis propria natura, non opus fuerat cautione civili. (*i*)

IXXXVII. DE STUPRO.

Punito jam adulterio ad *ſtupri* coërcitionem tranſeamus; ac primo meminerimus, quod initio propoſuimus, omnium libidinum genera in hoc vocabulum convenire: ſtuprumque generaliter pertinere ad virginem, viduam honeſtam, & pueros liberos: a quibus multo ante legem Juliam homines tum Athenis, cum Romae, ſeveris legibus abſterrebantur. Quae omnia complectitur Comicus in Curculione his verſibus.

Dumne per fundum ſeptum facias ſemitam,
Dum te abſtineas nupta, vidua, virgine,
Juventute, & pueris liberis, ama quod lubes.

Crimina igitur haec univerſa comprehenduntur lege *Julia de adulteriis, & ſtupro*. Verum propter diſtinctionem criminis, nomen ſtupri ſtrictius, & hac propria in ſignificatione accipitur, & peculiare eſt de virginitate puellae. Quacumque autem ratione vir foeminam tentaverit ſeu vi, ſeu dolo, ſeu blanditiis, ſeu muneribus, in poenam labitur; foemina vero tantum, ſi ſponte, vel provocaverit virum, vel ceſſerit: nam vi compreſſa nec poenam incurrit, nec amittit pudorem. (*k*) Nec ſeveritatem legis effugiunt, qui conſilium, opem, aut domum ad hujuſmodi flagitium praebuerunt, aut lucrum ea cauſa fecerunt. (*l*) Etenim ſtupratorum, aut ſponte ſtupratarum honeſtiores quidem media parte bonorum publicata mulctantur; humiliores vero relegati corpore coërcentur, ſive, ut Hotomannus (*m*) interpretatur, & Vinnius, verberibus caeduntur; humiliores enim ſervos intelligimus, & infames,

(a) *vide* C. Theodoſ. & *ibi* Gothofr. *hoc tit. & hac lege*.
(b) *l.* 30. D. *eodem*.
(c) *l.* 3. C. *eod. ubi* Cujac.
(d) *vide* Cujac. *ad l.* 3. C. *eod. & l. proſpexit D. qui, & a quibus*.
(e) *l qui teſtamento §. mulier* D *de teſtam. l. ex eo* D. *de teſtibus l.* 14. *ſcio* D. *eodem*.
(f) *l.* 21. D *de teſt. §.* 1. Briſ. *ad hanc leg. cap. de adult. damnat.*
(g) *l. unica in fine* D *unde vir, & uxor. l. nullum* D. *de divort.* Briſ. *ad hoc l. c. de divort.* 7.
(h) *toto tit.* D. *de fundo dot.* Briſ. *c. dotale praedium ult. d. lib. ad l Jul. de adult.*
(i) *l. ult. §. & cum lex C. de rei uxor. act. inſtit. quibus alien. licet in princip. ubi* Vinn.
(k) *l. cum qui* 18. & *l. foediſſimum* 20. C. *ad l. Jul. de adult.*
(l) Matth. *de crimin. in l. Jul. de adult. c.* 5. *num.* 7.
(m) *ad tit. inſtitut. de pub. judic. §. item lex Jul.*

mes. (*a*) Lex Attica ſtupratorem, vel ad ducendam puellam, vel ad dotandam cogebat; Moſaica ſimul ad dotandam, & ducendam. (*b*) Exacerbatur vero crimen, vindiceſque poenae ſaeviunt aſperius in ſuaſores, adjutoreſque flagitii: exemplo legum Atticarum, quibus in hoc genere criminum, fraus gravius, quam violentia puniebatur: vis enim a libidine, quae ratione caret erumpit; fraus vero nectitur a malitia, quae vicium eſt corruptae rationis: eoque perniciofius, quod cautius nocet, atque arte majori. Quamobrem capite plectuntur quicumque honeſtas mulieres, aut virgines donis, illecebris, aut dolis ab honeſtate ad turpitudinem abducunt. (*c*) Ac perfecto flagitio capite mulctantur; imperfecto vero deportantur in inſulas: corruptique comites ſummo ſupplicio afficiuntur.

(a) *l.7.C.de inceſt. nupt.*
(b) *Deut.* 22. 29.*Exod.*22.16.
(c) *l.1.§.ult.D. de extraord. crimin.*

LXXXVIII. De Incestu, et Lege Peducea.

Quia, uti diximus, lex Julia libidinum omnia genera coërcuit, cum iis, & inceſtum comprehendit: ac poſt Auguſtum alii Principes ſingula hujuſmodi crimina eamdem ad legem attexuerunt; ut quidquid novi de his emergeret, ad legem Juliam referretur. Quamobrem Juriſconſulti cum hujus legis expoſitione ſuas *de inceſtu* diſputationes conjunxerunt. (*d*) Hujus autem interdictio criminis oritur a communibus hominum moribus, ſive, ut optime Cujacius exponit (*e*) *a jure naturali*, quod in mores hominum manavit univerſorum: efferatos enim, quorum ratio, in qua hominis natura verſatur, elangueſcit, vix hominum loco ducimus: qui ſi conſopitam viciis rationem exuſcitarent, cum ceteris mortalibus in eamdem honeſtatis legem procul dubio convenirent. Quamobrem ſervi, qui cum cives non ſint, juris civilis minime participant; tamen prohibentur contrahere nuptias inter patrem, & filiam, quia id vetatur jure naturali, quo tenentur omnes. (*f*) Ideo Paullus ait: *in contrahendis matrimoniis naturale jus, & pudorem eſſe inſpiciendum: contra pudorem autem eſſe, filiam uxorem ducere*. Pugnat enim conjugalis amoris familiaritas, cum veneratione, cultuque paterno, ita ut oporteat alterum ab altero tolli: nullaque utrinque poſſit exiſtere, niſi abſurda prorſus, & monſtroſa conjunctio. Quamobrem jure damnatae ſunt hae conjunctiones: quamvis Perſis eſſent uſitatae: quia ſi non moribus Perſarum, at univerſae naturae hominum adverſantur. (*g*) Praeterea quid iniquius, quam conjugales amores, qui nuptiis extraneorum ſerpere poſſunt latius, & profundere ulterius benevolentiam, atque mutuam caritatem contrahere intra ſuam cujuſque domum, ut duplex amor conjugalis, paternuſque ſimul in iiſdem perſonis perpetuo vertatur? (*h*) ut optime Philo, & poſt eum Chryſoſtomus ratiocinatur. Hinc natura ipſa nobis harum nuptiarum horrorem ingeneravit. Quamobrem hiſce conjunctionibus notandis leve Juriſconſultis viſum fuit nomen *inceſtus*: ideoque atrocius excogitavere vocabulum, eaſque *nefarias* appellarunt: ut hoc vocabulorum diſcrimine prohibitio *naturalis* diſtingueretur a prohibitione *civili*, ad quam inceſtum retulere. (*i*) Quae ſane diſtinctio naturalis, & civilis prohibitionis erat neceſſario notanda, propter diverſitatem juris inde progredientem. Jus etenim naturale, ſive gentium ignorare, minime licet, unde nunquam inceſtum remittitur per cauſam hujus ignorantiae; nam ut Menander ſcripſit, οὐκ ἐστὶ τοὺς τῆς φύσεως λαθεῖν νόμους, *nunquam latuerint naturales leges*. (*k*) Ignorantia vero juris civilis excuſat, mulieres praeſertim, cum quibus lenius agitur, ſi contra jus civile inceſtum concubitum admiſiſſent. Committitur autem jure naturali, ac moribus gentium inceſtus inter aſcendentes, & deſcendentes in infinitum, & inter eos, qui horum locum, vel affinitate, vel adoptione ſubeunt, nempe inter vitricum, & privignam, quam Ovidius *pene filiam* appellat, interque novercam, & privignum; vel adoptivum patrem, & adoptivam: unde Phocylidis carmina: (*l*)

Μητρυιῆς μὴ ψαύειν δεύτερα λέκτρα γονῆος.
Μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρος ἴχνια βᾶσαν.

Eodemque jure inceſta etiam habetur conjunctio inter ſocerum & nurum, ſocrum & generum: imitantur enim parentes, & liberos: quorum etiam ſimulacrum naturali honeſtate munitur. Sororum quoque, fratrumque conjunctio prohibita quidem Chriſtianis eſt jure divino, verum an ſecluſa religione, jure naturali, vel tantum civili prohibeatur, haud parum inter Juriſconſultos ambigitur: propter mores aliquot gentium, quibus hujuſcemodi nuptiae permittebantur. Qua in re Cujacius minime ipſe ſibi conſtat. Cum enim in Papinianum ſcribens (*m*) reprehendiſſet Nepotem, quod operis initio

(d) *l.ſi adulterium* 38. *D.ad l.Jul.de adult.*
(e) *in l.ſi adopt.*14.*D.de ritu nupt. ſive ad lib.* 35. Paull. *ad edict.*
(f) *l. adoptivus* 14. *D. de ritu nupt.* §. *ſervilis*.
(g) Xenoph. *memorab.* 4.
(h) Philo *de leg. ſpecialibus* Chryſoſt. *ad* 1.*Cor*.13.15.
(i) Cujac. *parat.C.de inceſt. nupt.*
(k) Cujac. *ad Papin. quaeſt. lib.*36.*l.ſi adulterium. D. ad l.Jul. de adult. & obſer.*21.*cap.* 18.
(l) *l.adoptivus* 14. *D. de ritu nupt. ubi* Cujac. *ad lib.* 35. Paul. *ad edict. inſtitut. nupt.* §.*affinitatis*, & §. *ſocerum l. ariſt.D. de rit. nupt.*
(m) *lib.* 36. *quaeſt. ad l. ſi adulterium* 38. *D.ad l.Jul. de adult.*

tio falso tradiderit, Athenis licuisse ducere sororem germanam, & in commentariis ad *novell.12.* prohibitionem talis conjugii arceffat ab jure gentium; tamen in paratitlis, & enarrationibus ad *tit.C.de incestis nuptiis*, mutata sententia, quod legibus gentium adscripserat, attribuit legibus civilibus; ac ne secum pugnare videatur, adjicit jure civili nostro haec prohiberi auctoritate juris gentium, nempe quia paucae admodum nationes inde aberrent, ideoque jus hoc, quod ex majore gentium numero coaluit, haud immerito ad jus gentium revocari: utcumque moribus Persarum, & AEgyptiorum sororis lectus fratri patuerit; & moribus Atheniensium frater cum sorore consanguinea jungebatur. (*a*) Hoc amplius addit Nepos, Cimonem Atheniensem cum sorore germana se junxisse. Quod etsi *παρανόμως*, hoc est *non jure* factum arguat Athaeneus; (*b*) tamen id non reprehendit, quasi germanam sibi habere uxorem nefas fuerint; sed quod ea sine nuptiis abuteretur. An *germanam* Nepos accepit pro *consanguinea*? minime; nam Ciceronis aetate proprietatis verborum tenacissima, Cornelius Nepos puri sermonis, & Marci Tullii studiosissimus, nunquam aliter, quam ille, fuisset locutus. Cicero enim *pro domo* de Clodio, qui cum sorore coiverat eodem patre, matreque nata, haec ait: *Clodius cum sorore germana nefarium stuprum fecit*, & pro Fontejo: *Cum praesertim soror germana fratrem amplexa teneat*. Quamobrem Livii tempore variasse arbitror hujus vocis usum, ideoque apud ipsum Perseus, & Demetrius diversa matre fratres, patre vero eodem, germanitatis nomine conjunguntur. (*c*) *Subituram*, inquit, *vobis germanitatis memoriam*. Quin neque assyrii sororum nuptiis abstinebant: Lucianus enim Jovem ait cum Junone foedus conjugale percussisse Persarum, & Assiriorum legibus. (*d*) Quae populorum auctoritas haud paucis Jurisconsultorum persuasit, harum nuptiarum prohibitionem e civilibus potius institutis, quam e communi gentium jure processisse, contra Platonis auctoritatem. (*e*) Meminit & Cicero legis Peduceae de incestu, quam notavit Hotomannus. In caeteras cognatorum conjunctiones, incestus maculam non jus gentium, sed civile perfudit. Quam vero poenam huic delicto veteres constituerint, vix liquido discerni potest: nisi sufficiat controversiae definiendae Ciceronis locus *de legibus*: ubi apud eum hoc est capitale delictum: quod simul cum plerisque aliis a publicis legibus forsan ille transtulit in suas. Cujacius (*f*) ex libris juris collegit jure antiquo dotem fuisse caducam fisco, & fructus dotis, & donationem propter nuptias. Ac Justinianus jussit insuper, hujusmodi reos humiliores quidem flagris caesos; honestiores flagris exemtos in insulam deportandos, (*g*) ita enim Cujacius in ea novella exilium accipit, quae poena & ante vigebat. (*h*) Bona vero servantur liberis ex justo matrimonio susceptis, iisque deficientibus, publicantur. (*i*)

(a) Demosth. *adversus Eubulidem*. Cornel. Nepos *in proem.*
(b) *lib.13.c.2.* Petit. *ad leges Attic.lib.1.t.1. ubi emendat Athenaei locum pag.440.*
(c) *lib.40.cap.8.*
(d) *de sacrific.*
(e) *l.8. de legib. lib. 3. de nat.Deor.*
(f) *ad novel. 12.*
(g) *Novel.12. ubi* Cujac.

LXXXIX. DE AVERSA VENERE.

Atque hactenus lex Julia flagitiosam libidinem a mulierum corpore propulsavit: superest modo caput illud, quo foeda venus ab adolescentium pudore depellitur. Quae aliis criminibus eo perniciosior est cum publice, tum privatim, quod naturalem simul, ac civilem evertit ordinem. Etenim venerea cupiditas, quam ad propagationem natura procudit, si masculos appetierit, in humani generis vertet interitum: ut merito a Platone, reliquisque sapientibus contra naturam existimetur: perimit enim generationem; quod naturae maximum est opus, unicumque consilium. Civilium praeterea rerum compositionem dissolvit: quia mares virilibus artibus, ac generosis exercitiis instituendos, assuefacit vivere molliter, ac muliebriter, & impudice: ut cum postea corporis emtores non inveniant, cogantur reliqua parte vitae, fraudibus, & lenociniis, aliove turpi quaestu sibi parare necessaria: quid dicam de insolentia, & intemperantia, superbia, quam in adolescentibus ingenerat amorum numerus: qui blanditiis, & foedis obsequiis non corpora modo, sed & animos puerorum ab ingenio virili transferunt in muliebre, ut grandiores facti, cum ab illis deserantur, non tamen relinquantur a vitiis, quae ab amatorum assentatione diu contraxerunt. Postremo quid indignius, quam amorem virorum mutuum, quem ad animos adglutinandos a natura retulimus, traducere in foedam conjunctionem corporum. ex qua sanctissima virtutum amicitia in usum teterrimae libidinis commutetur. Quamobrem apud Graecos, quorum legibus, & moribus puerorum amores adeo extollebantur, ut pudori duceretur adolescentibus nullos habere amatores, (*k*) tamen si amor non intra pulchritudinis cultum, studiumque maneret, sed in concubitum transiret; corruptores puerorum meritis poenis afficie-

(h) *l. si quis viduam D. de quaest.*
(i) *Auth. incestas C.de incest. & injust. nupt.*
(k) Cic. 4. *de repub.* Alcinous Platonicus *cap. 26.* Plutarch. *in apoph. Lacon.*

ficiebantur: immo si adolescens dissolute, atque impure viveret, culpa in amatorem conferebatur, ut poenas alieni vicii pendere cogeretur; virtutis enim, non libidinis nexum voluerunt esse pulchritudinem. Quae instituta Plato in suam transtulit rempublicam indeque in Stoicam disciplinam concessere. Unde non apud philosophos modo turpes habebantur, sed apud Lacedaemones tota vita infames reputabantur, qui ab amore pulchritudinis ad obscoena desideria dilaberentur; utpote amatores corporis, non animae, quae, & corpori pulchritudinem afflat.

XC. De Lege Scantinia.

Romae autem haud paucis ante legem Juliam annis, lata fuerat Scantinia lex, qua ingenuorum adolescentium corruptores, ipsique sponte corrupti adolescentes decem millibus nummum damnabantur. Cujus legis auctorem faciunt C. Scantinium Aricinum trib. pleb. quem accusavit M. Marcellus aedilis curulis, cujus filium Scantinius de stupro appellaverat, ut Valerius tradit (a) Ac Scantinio quidem tribunorum aliorum opem imploranti adesse illi noluerunt. Quam levem sane in tanto crimine poenam Julia lex auxit ad summum usque supplicium, ut Justinianus, (b) & Paullus testantur. Quod Gothofredus junior, aliique accipiunt de libidine cum violentia commixta: nam eum, qui puerum perduxisset non invitum; dimidio bonorum fuisse mulctandum, Paullus tradit apud auctorem *collationis legum Mosaicarum*. (c) Siquidem hujus poena criminis sine exceptione usque ad capitale supplicium exacerbata recentioribus temporibus fuit: cum tota Urbs hac libidine ita flagraret, ut exemplo scelestissimorum principum Neronis nempe, aliorumque huic monstro non dissimilium, adolescentes mulierum officia usurparent, quasique sexum omnino mutassent, pigmenta faciei, vestimentaque muliebria sibi adhiberent, seque viris in concubitum nuptialibus quoque solennibus turpissime traderent. Quam sceleris foeditatem Alexander Severus, & Philippus, aliique honestiores Imperatores acerrimis coërcuere suppliciis. Vehementius vero exarsere Constantius, & Constans, qui flammas hujus criminis vindices exuscitaverunt; quod significatur per illa verba celeberrimae legis. *Cum vir*, (d) *exquisitis poenis*; nempe ignis poena, quod summum erat supplicii culmen. Idque clarius expressit Valentinianus, (e) qui scelus hoc *vindicibus flammis* censuit expiandum; ideo *gladii* voce mortem significari docet Gothofredus. (f) Porro lex illa *cum vir* omnem puerorum corruptelam comprehendit, sive cum nuptiis, sive sine nuptiis: nec enim Raevardo assentior, qui eam ad nuptias masculorum contrahit; *nubendi* enim verbum, quo Imperator utitur, ad omnem concubitum extenditur, sive legitimum, sive meretricium, sive quoquo modo impudicum. Haec enim Plautinus senex (g) ancillae concubitum appetens clam uxore:

Tantisper dum faciam cum Casina nuptias.

& Laena in Cistellaria (h) meretricem ait quotidie *nubere*.

Haec quidem ecastor quotidie nubit, nupsitque hodie;
Nubet mox noctu: numquam ego hanc viduam cubare vidi.
Nam si haec non nubat, lugubri fame familia pereat:

Et ad rem, de qua agimus, Martialis (i) de Pathico dixit.

Qui loquitur Curios, assertoresque Camillos,
Nolito fronti credere, nupsit heri.

Nupsit) hoc est muliebria passus est. Pergit lex *in foeminam*: quam particulam Gothofredus explicat *more*, sive *instar foeminae*: quemadmodum & Virgilius dixit *in arcus Ityraeos*: quo Servius explicat in similitudinem *arcuum Ityraeorum*. Item Propertius. (k)

Tandem acies geminos Nereus lunarat in arcus.

hoc est in similitudinem arcuum. Quamobrem hoc ita legerim, & explicarim constitutionis initium: *Cum vir nubit in foeminam viris porrecturam quod cupiatur*, hoc est: *cum vir foemineo ritu suum corpus viro appetenti subjicit*. Itaque Raevardi commentum excluditur, eam legem ad sola masculorum inter se matrimonia referentis. Atque hac in lege obscuritatem data opera quaesitam fuisse crediderim, ut auribus populi honos haberetur: scelerisque turpitudo nefarii, perplexitate verborum involveretur. Tandem contra hoc flagitium vehementer & Justinianus exarsit. (l)

XCI. Ad L. Plautiam, et L. Juliam de vi pub. et vi priv.

Repressa libidine reprimamus & violentiam per leges de vi latas, nempe illas, quae perpetuam habent potestatem: nam eae, quae pro re nata in temporariis reipublicae necessitatibus ad certas seditiones coërcendas, motumque aliquem civilem reprimendum suis temporibus prodierunt; quia tantum ad

(a) Valer. *lib.* 6. *cap.* 1. *nu.* 7. Cic. Philip. 3. & *ep. Caelii* 12. *in lib.* 8. *famil. M. Tull. Cic.* Juven. *sat.* 6.
(b) *Instit. de pub. judic.* §. 4. *l.* 1. *D. de extraord. crim.*
(c) *tit.* 5. *de stuprat.* Jac. Goth. *in C. Theodos. ad l. cum vir.*
(d) *C. ad l. Jul. de adult.*
(e) *l.* 6. *C. Theodos. ad l. Jul. de adult.*
(f) *ad l. cum vir C. eod.*
(g) Casin. *act.* 2. *sc.* 8. *vers.* 47.
(h) *act.* 1. *scen.* 1. *vers.* 45. *vide* Petrum Victor. *var. lect. lib.* 21. *cap.* 3.
(i) *lib.* 1. *epigram.* 25.
(k) *l.* 4. *eleg.* 6.
(l) *Novell.* 77. & 141. Gudelin. *de jur. noviss. l.* 5. *cap.* 18.

ad eruditionem & ad publicum Rom. reipubl. statum, non vero ad jus civile pertinent pro nostro instituto relinquemus: quales fuere lex Pompeja, Clodia, Pedia, modoque in lege Plautia, & Julia consistemus, quarum cognitio eruditionem simul veterum temporum, & recepti juris complectitur utilitatem. Igitur aetate antiquiori ea potissimum vis dicebatur, quae a Magistratu contra jus, potestatemque publicam adhiberetur, veluti si quis à consulere prohiberetur provocare ad populum. (a) Quamobrem vis *publica* hinc a *privata* discernebatur, quod illa per personam publicam, sive per magistratum potestatis suae metu; haec a privatis, domesticis opibus, ac viribus inferretur. (b) Postea vero destiterunt reputare vim a persona, eamque aestimarunt ab armis: ita ut hodie vim armis munitam, appellemus *vim publicam armis* vero *exutam*, nuncupemus *privatam*, (c) forsan quia tantum publicis personis, publicaeque solum utilitatis causa usus armorum permittebatur; per leges enim XII. tabul. nemini privato concedebatur esse cum telo: etsi non desint exempla vis absque armis illatae, quae referuntur ad vim publicam; credo propter criminis atrocitatem, aut periculum unde lege de vi publica tenetur, qui virginem rapuerit, aut ex incendio aliquid abstulerit, aut coactis hominibus etiam sine armis aliquem presserit: quibus actibus libertas, atque tutela publica minuitur, ut notat Cujacius: (d) ita ut sine armis, potentia tamen exerceatur armatorum. Idem Cujacius definit *vim publicam* esse, quae juri publico adversatur; *privatam* vero, quae privatis personis. Sed cum quilibet privatus in publici juris custodia maneat, aut falsam putabimus hanc ab eo traditam differentiam; aut ita haec accipiemus, quasi publica sit vis, quae jus publicum directo petit, privatum oblique, ac per consequentiam:& contra eam vim existimabimus privatam, quae directo privatum, oblique vero jure publica labefactat: Nunc explicata vi, pergamus ad leges. Ac primo ad legem Plautiam, sive Plotiam (ab *au* enim ad *o* facile delabimur.) Lata haec est eo anno, quo Sylla migravit e vita, nempe ab U.C.IↃCLXXV. Lepido, & Catulo Coss. (e) Quorum Consulum discordia de Syllanis actis in apertam seditionem erupit, cum Lepidus Marianis studeret partibus. Quo Urbe pulso, & in Sardinia interempto, ferox victoria Catulus traxit in suam causam Publium Plautium trib. pleb. hujus latorem legis, quam post reditum e Cicilia suasit Caesar, eaque flagrantes seditiones in Urbe restrinxit. Latum est enim ut in ejus caput quaereretur, qui Senatui struxisset insidias, aut Magistratibus vim intulisset, aut tumultus in Urbe commovisset, aut numero armatorum, ut alienam possessionem occuparet possessorem de fundo dejecisset; atque fundi ejus, unde possessor fuisset ejectus nulla usucapio proderat. In eamque legem haud pauca majestatis capita conjecta fuerunt: adjuncta poena interdictionis aquae, & ignis, cujus in locum deportatio successit: (f) humiliores vero capite plectuntur. Quamvis autem & Julium Caesarem legem de vi aliquam tulisse appareat ex *Cicerone Philipp.* I. tamen cum Augustus post eum id fuerit aggressus, crediderim ab hoc, utpote recentiori, non solum priora capita fuisse retractata; sed addita etiam alia longe uberiora, quorum non pauca nobis Jurisconsulti transmiserunt. Igitur hac lege prohibetur omne genus armorum in Urbe, agro, aut villa, exceptis iis, quae cum aliena hereditate capiuntur, vel ad venationis, itineris, navigationis usum comparantur; vel pomercii sive mercimonii, ac venditionis causa conservantur. (g) Novellis tamen Justiniani (h) omnis usus, ac retentio armorum est interdicta; exceptis illis, quae apta non sunt ad praelium, nempe parvis machaeris, aut cultris. Coërcet etiam lex Julia de vi omnes, qui seditionis, aut tumultus consilium inierint; servos, aut liberos homines in armis habuerint, in concionem, aut locum judicii cum armis, aut doloso consilio processerint. Item eos, qui simul cum armatis hominibus incendium tulerint, villas expugnarint, & quod a lege Plautia venit, qui possessorem domo, nave, agrove depulerint. Illud praeterea caput de veteri jure fluxit in legem Juliam, quod cavit, ne scilicet quis Magistratus Pop. Rom. civem Romanum necasset ad populum provocantem, aut ad Imperatorem, qui recentiori aetate populi vicem usurpavit. (i) Praeter illa vero exempla criminum; a quibus etsi absint arma, tamen supra in legem Juliam venire diximus; haec etiam propter atrocitatem haud minorem, ad vim publicam referuntur, quamvis arma non essent allata; veluti si quis incendium subjecto igne conflasset, aut Legatum, & Oratorem, comitatumve illorum percussisset; aut reum vinxisset, & judici, magistratuive subduxis-

(a) Paul. *sent. lib.* 5.

(b) Cujac. *ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub.*

(c) *Instit. de pub. jud.* §. 8.

(d) *ad tit. C. ad l. Jul. de vi pub. & privata.*

(e) *Vide* Sigon. *lib.* 2. *de judic. cap.* 33. *&* Paul. Manuc. *de legib.*

(f) *l.* 10. §. *ult. D. ad l. Jul. de vi pub. instit. de pub. jud.* §. *item lex Julia de vi.* Paul. 5. *sent.* 26.

(g) *l.* 1. *&* 2. *D. ad l. Jul. de vi pub.*

(h) 85. *novell. cap.* 4. Matth. *de crim. ad l. Plautiam pag.* 443.

(i) *passim in tit. D. & C. ad l. Jul. de vi pub.*

ſet, aliave qua ratione judicium turbaſſet. Poena vero de raptu virginum etiam ſine armis, quam diximus ab hac lege deſcendere, longe gravius exacerbata fuit per Juſtinianum, qui ſummo ſupplicio affecit non eos modo raptores, qui vim honeſtatis puellis attuliſſent; ſed & eos, qui perſuaſionibus, & blanditiis conſenſum illarum expreſſiſſent: illi enim corpus tantum, hi vero corpus, & mentem una corruperunt. (a) Et ad *L. Jul. de vi pub.* Marcianus refert crimen eorum, qui puerum, vel foeminam, vel quemquam per vim ſtupraſſent. (b) Vis etiam publicae reus eſt, qui ab invito pecuniam abſtulerit, aut nova vectigalia exegerit, (c) quive funus diſturbavit, ejuſque diripiendi auctor fuerit. (d) Aliquot vero ſunt capita, quae forſan ad vim privatam, & publicam revocantur, placuit enim gravius de criminibus hujuſmodi agi ſimul, & mitius poſſe, veluti adverſus eos, qui aliquid ex incendio, vel naufragio, quorum eadem eſt poena, & cauſa (e) rapuiſſent, ac ſine caede, & ſine armis vim intuliſſent, hominemve judicio exemiſſent, aut ſine armis poſſeſſorem agro deturbaſſent; quae crimina videntur publicae vis & privatae communia: etenim ea duplici nomine apud Juriſconſultos notata reperimus. (*f*) Singulatim vero ad vim privatam pertinet, ſi quis quaeſtionem de alterius ſervo habuerit, hoc eſt, ſi quis alienum ſervum, ut quid ex eo eliceret, tormentis ſubjecerit. (*g*)

XCII. De S. C. Volusiano.

Item ſi qui coierint improbo in alienam litem, ut quod ex ea redactum eſſet, inter participes fraudulenti conſilii divideretur, hac lege tenentur. Quod vetitum fuit S.C. Voluſiano ad hanc legem condito. Item qui auctoritate privata debitum ſibi a debitore ſuo per vim abſtulerit, & ejuſmodi reliqua. (*h*) Tenetur lege Julia de vi privata & is, qui receperit, celaverit, tenuerit hominem, cui aqua & igni fuerat interdictum. (*i*) Reperimus etiam apud Calliſtratum lege Julia de vi plura circa teſtium admiſſionem, aut rejectionem fuiſſe conſtituta: ut ſcilicet aliqui vel propter reverentiam, quam reo utpote forte patrono ſuo deberent; vel propter ignominioſam vitam, aut turpe artificium a teſtimonii dictione arceantur. (*k*) Poena vero, quae ab hac lege de vi privata deſcendit, honeſtiores quidem tertia parte bonorum mulctat, atque ignominia ſuffundit, arcetque loco ſenatorio, & ab omnium ſpe honorum, publicorumque munerum; (*l*) humiliores vero, Paullo teſte damnat in metallum. (*m*)

XCIII. Ad Leg. Juliam repetundarum.

Atque haec quidem violentiam compreſſit: occurrit nunc legum Juliarum alia, quae compreſſit avaritiam magiſtratuum, ne ab iis provinciae, ac ſocii populi Romani opibus exhaurirentur: cum ob interponendam, vel non interponendam poteſtatem, atque ob judicandum, precium acciperent, & in mercimonium verterent auctoritatem publicam. Ne igitur opes provincialium paterent avaritiae magiſtratuum, leges latae ſunt de pecuniis repetundis, quibus ob ablatas, captas, conciliatas, averſas, pactaſque pecunias graviter puniebantur: unde merito *ſociales leges* appellabantur, quod ſociorum per eas fortunis, commodiſque conſuleretur. Et cum initio magiſtratus tantum provinciales, eorumque comites, quaeſtores, legatos perſequerentur; poſtea ſe converterunt etiam ad urbanos, ut ab eorum rapacitate patrimonia tuerentur civium Romanorum. (*n*) Atque ante quidem nulla certa, perpetuaque lege, ſed conſtitutis ad tempus judiciis, datiſque recuperatoribus, quorum ſententia recuperarentur ablata, ſociis proſpiciebatur: ac magiſtratibus praefiniebantur ſumtus, cavereque jubebantur, ne ſupra praeſcriptum modum ſocios onerent. Flagrante vero in dies avaritia magiſtratuum, oportuit ei coërcendae perpetuas excitare leges, (*o*) a quibus poenae metus impenderent atrocioris. Lege autem Julia de vi, & S. Conſ. ad eam condito, Paullus refert; (*p*) fuiſſe conſtitutum, ut ſi accuſator deceſſerit, aut aliqua ex cauſa accuſare impediatur, judicium conticeſceret, & reo poſtulante nomen ejus aboleatur: permiſſa accuſatori alteri facultate inſtaurandi judicii, reique de integro repetendi intra triginta dies utiles.

XCIV. De Lege Calpurnia Junia.

Quales ante legem Juliam fuere Calfurnia, quae certum Praetorem in Urbe dedit ſociis, ad quem de rapinis magiſtratuum provincialium quaererentur; ut ejus auctoritate profuſam pecuniam ab iis repoſcerent, ferente L. Calpurnio Piſone Trib.pleb.anno CIƆCIV. L. Mario Cenſorino, M. Manlio Coſſ. (*q*) Hanc excepit lex Julia, cujus auctorem Sigonius facit M. Junium Pennum trib.pleb.Lepido, & Oreſte Coſſ. anno ab U.C.IƆCXXVII. Qua lege praeter litis aeſtimationem, etiam exilium reis fuit adjectum: quod utrum-

(a) *l. unica C. de raptu virg.*
(b) *l. in eadem 3. D. ad l. Jul. de vi pub.*
(c) *l. ult. D. ad l. Jul. de vi pub.*
(d) *l. 8. D. de ſep. violat.*
(e) *l. 1. D. de incend. ruin. naufrag.*
(f) *l. 5. D. ad l. Jul. de vi pub. l. 10. §. 1. eod. l. 4. C. eod. l. 2. D. ad l. Jul. de vi privat. l. 3. §. Item tenetur D. ad l. Jul. de vi pub.* Matth. *de crimin. ad l. Jul. de vi priv. tit. 4. cap. 3. ad lib. 48. D.*
(g) *l. 4. D. ad l. Jul. de vi priv. §. 1. l. 6. D. eod.*
(h) *l. 17. D. ad l. Jul. de vi privata, & l. 2. & 3.* Paul. *lib. ſent. 5. cap. 26.*
(i) *l. 3. §. 5. D. de teſtib.*
(k) Duaren. *lib. 2. diſp. cap. 23.*
(l) *l. 1. & ult. D. ad l. Jul. de vi priv.*
(m) *lib. 5. ſentent. tit. 26.*
(n) *l. 6. §. 2. D. ad l. Jul. repet.*
(o) Cic. *lib. 2. de offic.*
(p) *l. libellorum §. ſi accuſator 4. D. de accuſat. & inſcript.*
(q) Sigon. *de judic. lib. 2. cap. 27.*

utrumque pertulit C. Cato vir Conſularis repetundarum ex Macedonia damnatus. (a) Eaſdem poenas irrogavit & ſervilia lex, (b) cujus plura ſuperſunt capita ex veteri fragmento eruto a Sigonio, & Petri Bembi doctiſſimi undequaque viri muſaeo: quae in perpetuum jus non tranſierunt, unde ad ſolam antiquitatis notitiam ſuperſunt, ut ſatis nobis ſit haec attigiſſe. Tulit & de repetundis M. Acilius Glabrio: cavitque ne reus ejus legis, aut *ampliaretur*, aut *comperendinaretur*, hoc eſt ne differretur judicium. Ampliabant enim judices, cum in obſcura cauſa pronunciarent *amplius*: quod amplius requireretur ad condemnationem; comperendinabant vero, quando, poſcente accuſatore, vel defenſore, judicium protraherent, de quo late Manucius. (c) Eſt etiam de repetundis, & lex Cornelia, nempe lata a L. Sylla dictatore, qui poenam auxit ad interdictionem aquae, & ignis, ex eaque de hiſce criminibus judicatum fuit uſque ad legem Juliam, in quam, praeter ſua, ſuperiorum quoque legum plura captu capita conjecit Julius Caeſar primo Conſulatu: (d) quaedam vero ex veteribus immutavit, quam nobis legem omiſſis ceteris Tribonianus tranſmiſit. Hac igitur lege tenentur, qui quaeſtum faciunt ex miniſterio, & poteſtate publica, vertentes eam ad arbitrium largientium, pecuniamque accipientes, quo prebeant, vel denegent officium ſuum. (e) Eadem lege prohibentur & Senatores navim habere. (f) Et quoniam haec lex prohibet lucrum ex miniſterio publico, ex quo plurimum quis rem augere poſſet ſuam, aut aliorum, ſi eam in publica legatione curet; propterea commode cum hac lege conjungetur S. C. quo Legati ante perfectam legationem negociis, vel privatis rebus obſtringi vetantur. (g) Miniſterium autem publicum negat Cujacius (h) accipiendum de ſcribis, viatoribus, aut praeconibus, aliiſve miniſtris magiſtratum; ſed iis convenire comprobat, qui cum jure Praetorio, aut Conſulari mittuntur in provincias. Hi enim non ſuos tantum, ſed ſuorum quoque mores, nempe ſatellitum, apparitorum, comitum, & univerſae cohortis ſuae facta praeſtabant, atque accuſabantur publice per actorem ab ipſa provincia conſtitutum. (i) Huic etiam judicio ſubjiciuntur judices pedanei & quicumque in Urbe, aut in provincia judicia ſua, vel ſuum teſtimonium vendunt, (k) & quotquot ob denunciandum, vel non denunciandum teſtimonium accipiunt. *Teſtimonium* autem *denunciare*, teſtificari non ſignificat, ſed diem ferendo teſtimonio dicere, ſive preſtituta die ad ferendum teſtimonium evocare, ut optime Budaeus explicavit. (l) Hac eadem lege damnatur, qui precium acceperit, ut militem legeret, aut mitteret, ſententiamve, in Senatu, aut conſilio diceret, (m) vel accuſaret, aut ab accuſatione recederet; vel ut arbitrum daret, aut mutaret aut ad judicandum compelleret. Item qui precio inducatur ad conjiciendum hominem in vincula publica, vinciendumve, vincirive jubendum, aut dimittendum; vel ob condemnandum reum, aut abſolvendam, eſtimandamve litem, faciendumve, aut non faciendum capitis judicium, aut publicum negocium. Et qui acceptum tulerit opus publicum faciendum, (n) frumentumve publice praebendum, ſarta tecta tuenda priuſquam perfecta, probata praeſtita lege fuerint. (o) Si quid vero uxores provincialium magiſtratuum deliquiſſent, ab ipſis magiſtratibus ratio exigebatur, & vindicta ex S. C. Cotta, & Meſſ. Coſſ. condito. (p) Ac ne ullam ob cauſam provincialium opes exhauriantur, nefas eſt magiſtratibus in provincia foenus exercere, filio ſponſam parare, atque, ut pro noſtro inſtituto capita omittamus ad extinctae reipublicae regimen (q) pertinentia, breviter, hac lege puniebatur, qui munus publice mandatum rumperet, ut priſca locutione Papinianus ait, id eſt *corrumperet*: ſiquidem gerendi magiſtratus cauſa munus accepiſſet: nam extra cauſam magiſtratus: licebat accipere munuſcula: dum ne plus in anno acciperet, quam centum aureorum aeſtimationem: (r) niſi munera venirent ab uxore, ſobrinis, & propinquioribus, quarum liberalitas erga conjunctum a naturali caritate provocatur: (s) ut non mirum ſi ab iis in infinitum liceret accipere. Datum autem contra legem hanc, vicium concipit uſucapioni repugnans; unde non ante uſucapietur; niſi poſtquam redierit ad dominum, hoc eſt eo unde a magiſtratu fuerat averſum. (t) Atque omnes venditiones, & locationes a magiſtratibus per ſordes pluris, minoriſve factas, eadem lex irritas declarat, ne cuiquam lucro ſit ſua poteſtas: adeo ut nec magiſtratu functo liceat remunerationem accipere ab iis, quibus poteſtas illius profuit; ne obliqua haec via irrepentibus fraudibus aperiatur: ut contra Bartolum (u) rectius meo judicio docuit Alciatus. (x) In legem porro incidit, non qui acce-

(a) Vellejus lib. 2. Cic. in Verr. & pro Baldo.
(b) Cic. eod. & Liv. epit. 70.
(c) de legibus.
(d) Cic. in Vatin.
(e) l. 1. uſq. ad 7. & ult. D. ad l. Jul. repet.
(f) l. bis, qui in fin. D. de vacat. & excuſ. mun.
(g) l. legatus 12. D. de legation.
(h) l. 7. obſ. 9. & l. 1. D. eod.
(i) Cujac. in enarr. C. hoc tit.
(k) l. 3. C. hoc tit.
(l) in Pandect. vol. 2.
(m) l. 6. & 7. D. hoc tit.
(n) d. l. 7. § 2.
(o) Cic. in Verr. 1. & 3.
(p) l. 4. § proficiſci, D. de offic. Proconſ.
(q) de quibus vid. Manuc. de leg. & Sigon. de judic. lib. 2. hoc capite.
(r) l. 6. D. hoc tit.
(s) l. 1. D. hoc tit.
(t) l. 8. D. hoc tit.
(u) ad l. Aquilius, D. de donat. Matth. de crim. ad hanc legem pag. 564.
(x) ad l. Principalibus, D. de rebus credit. & Parerg. 49. cap. 2.

acceperit modo, sed & qui donaverit. (a) S.Cto porro prohibentur legati ante obitam legationem negociis, & privatis rebus involvi, (b) quod huc retulimus, cum aptior locus non occurrat. Poena hujus criminis fuit aestimatio litis, quae aliquando simplum erat, aliquando duplum, aliquando quadruplum, quale fuit imposterum. (c) Quod prius reddebatur actori, sive illi cui pecunia fuerat extorta invito: (d) nam si judicem sua ipse fraude corrupisset, repetitionem pecuniae minime habebat. Postea ex Arcadii, & Honorii constitutione quadruplum illud dividi oportuit inter fiscum, & actorem. (e) Litis aestimationem consequebatur & exilium, & aliquando poena etiam gravior, si crimen hoc aliis criminibus esset implicatum, veluti si magistratus ob tolerandum homicidium, aut furem dimittendum pecuniam accepisset: ex quorum criminum varietate judicis erit exacerbare, aut levare poenas; (f) unde si quando alias poenas irrogatas legibus absque ulla exilii mentione invenimus: non propterea debemus exilii poenam censere sublatam, uti nescio quam recte docuit Gothofredus junior. (g) Etsi enim inveniamus aliquos hac lege damnatos amisisse ordinem, aut e Senatu motos; (h) tamen & Jurisconsulti, a quibus exilii poenam crimini huic convenire discimus deportationem, & verbera minitantur: unde sicuti per has graviores poenas atrocioribus factis congruentes, minime tamen ab exilio recessum putamus; ita nec leviores, ubi levius quis deliquisset, exilium, quod regulare erat, sublatum existimabimus: quasi, multis propositis poenis, judicis fuit eligere digniorem. A testimonio quoque tum in judicis, tum in testamentis dicendo talis reus rejiciebatur: ut Paullus tradit: (i) a quo videtur dissentire Ulpianus, propterea quod in Florentino codice (k) deest negatio, quam ei scripturae cum Cujacio reddendam putamus, ac legendum: *Eum qui lege repetundarum damnatus est, ad testimonium adhiberi non posse existimo*. Quam emendationem ex vulgata lectione sumtam tuetur ipsamet Ulpiani ratio, quae statim succedit, nempe illa: *quoniam in judicio testis esse vetatur*, gravius enim est in testamentis, quam in judiciis dicere testimonium: ut qui a judiciis repellitur, eo sic magis a testamentis arcendus. Frigida enim est illa Jacobi Gothofredi interpretatio, & a contradicendi studio profecta, dum exponit, ideo posse in testamentis testimonium dicere, quia tantum in judicio testis esse prohibetur. Quem sensum affingit Ulpiano invito, atque ut objectionem ab se provisam effugiat, cogitur negare hujuscemodi reos infamiam subiisse, contra perspicuum illum Juvenalis locum de Mario repetundarum infami judicio damnato, Sat. I.

Quid enim salvis infamia nummis?

Absurdius autem videtur nobis, quod idem addit eam reo turpitudinem nocuisse in Senatu, & judiciis; at vero in testamentis minime: quasi locus addat, aut detrahat ignominiam a famosa sententia semel tota vita susceptam. Porro criminis hujus persecutio morte non extinguitur (l) Sed adversus heredes etiam durat ablatae pecuniae repetitio, & quadrupli mulcta: tantum intra annum a morte rei, etiamsi ante sententiam, & litem contestatam decessisset, ac de hoc judicio intermisso, & postea contra heredem redintegrato meminit (m) Plinius. Neque in magistratus tantum, sed & in comites dabatur, (n) ac non licebat, nisi post depositum magistratum accusationem instituere, ne provincialium importunitate magistratum jurisdictio turbaretur. (o)

XCV. Ad Leg. Juliam Peculatus, de Sacrilegis, et de Residuis.

Ac lege quidem repetundarum privata provincialium pecunia repetitur ab avaris magistratibus: at si quando iidem publicam pecuniam averterint, repetitur per legem Juliam *peculatus*. Ante Servium Tullium, qui Plinio teste, primus aes effigie ovium, bovumque signavit, (p) & ut aliqui volunt etiam argentum (q) Romani precium rerum in *pecudibus* constituebant, aut *bobus*: ut iis pro crimine mulctarentur, & vectigalia penderent. Unde furtum pecuniae publicae *peculatus* dicitur, tum quia *pecuniae* nomen a *pecude* venit; tum quia criminis initium a *raptis pecudibus* extitit; tum denique, quia mulctam in *pecudibus* antea persolvebant. Est igitur crimen hoc furtum pecuniae publicae, & rerum sive Populi Rom. sive Caesaris: (r) nam res civitatum furti actione repetebantur, cum haberentur pro rebus privatorum; (s) constitutionibus tamen principium si quid civitatibus surripiebatur, ad peculatum redigitur. (t) Initio crimen hoc nulla certa, & perpetua, scriptaque lege, sed ubi usus veniret, rogationibus ad populum latis, cognitioneque Praetoribus, vel Consulibus mandata vindicabatur. Ut proditum & de Lu-

(a) *l. ult. C. hoc tit.*
(b) *l. 12. D. de negation. & l. 8. D. eod.*
(c) *l. 1. & ult. C. hoc tit. l. 3. C. de Assessorib.*
(d) Ascon. *in Verr. 2.*
(e) *l. 3. C. de assessor.* Matth. *de crim. ad hanc l. pag. 569.*
(f) *l. 7. D. hoc tit. §. 3.*
(g) *ad l. 1. C. Theodos. ad l. Jul. repetund.*
(h) Sveton. *in Jul. cap. 43. & in Oth. cap. 2.* Plin. *lib. 2. ep. 11. & 12.*
(i) *l. 15. D. de testib.*
(k) *l. 20. §. 5. D. qui test. fac.*
(l) Cujac. *in narrat. C. ad l. Jul. repet. l. ult. D. ad l. Jul. pecul. l. 2. D. ad l. Jul. repet.* Matt. *de crimin. ad l. Jul. repet. pa. 568.*
(m) *lib. 3. epist. 9.*
(n) *l. 5. ad l. Jul. repetund.*
(o) Matth. *de crim. ibid.*
(p) *lib. 18. cap. 34. Scalig. adnot. in Festum verbo peculatus.*
(q) Varro *lib. 2. de re rus. & 4. de L. L.* Gel. *lib. 11. cap. 1.*
(r) *l. 6. §. ult. D. ad l. Jul. pecul. l. ob pecuniam 83. D. de furt.*
(s) *l. eum qui 16. D. de V. S.* (t) *l. 4 §. 7. D. ad l. Jul. pecul. &* Duaren. *disp. anniversar. lib. 2. cap. 76.*

Lucio Scipione Africani fratre, atque aliis, qui secum eadem suspicione criminis involvebantur. Judicium enim datum fuit in eum, quod diceretur pecuniam pacis causa a Pop. Rom. impetrandae ab Antiocho accepisse, illamque minime in publicum retulisse. Deinde Syllae fortasse temporibus (a) criminis hujus perpetua quaestio in Praetore certo fuit instituta. Legem postea tulit C. Julius Caesar, quae plura criminum capita comprehendit, nempe de peculatu, de sacrilegio, & de residuis. Peculatus igitur crimen incurrit quisquis, aut rapit ipse, vel intercipit, avertit, aufert, inque rem suam vertit pecuniam publicam, sacram, religiosam, & in aurum, argentum, aes publicum deterioris aliquid materiae confundit; aut alteri, qui hoc meditetur, praestat operam suam. (b) De quorum omnium in republica impunitate, ac licentia suis temporibus his verbis conqueritur M. Cato (c) sane vehementissimis. *Fures privatorum furtorum in nervo, aeque in compedibus aetatem agunt; fures publici, in auro, atque in purpura.* Non incidunt in legem, tamen ii, qui pecuniae publicae ab se captae periculum in se ipsos suscepere: quid opus est enim aggredi lege illum, qui propria obligatione arguitur, ac sua fide ad restitutionem urgetur? (d) Quamobrem Labeo peculatum definivit pecuniae publicae, aut sacrae furtum non ab eo factum, cujus periculo fuit. (e) Variis autem exemplis a JCtis pecuniae publicae furtum declaratur, & peculatus crimen extenditur ad eum, qui operatur in cudenda moneta publica, & publicam notam argento non publico imprimat, aut signo publico furetur impressam; (f) Aut ex commentariis Caesarianis argentum, aurumve averterit; aut refixerit; vel immutaverit aeneam tabulam, ubi vel publicae leges, vel agri publici forma describatur; (g) aut publicarum tabularum inspiciendarum, vel describendarum potestatem injussu ejus fecerit, qui ei rei praeest, quod Senatus censuit; (h) aut minorem pecuniam, quam locationis aut venditionis precium fuit, in tabulas retulit; (i) aut qui ex publica praeda, qui subtraxerit; (k) aut qui se fisci creditorem simulaverit, ut pecuniam a debitore solius fisci auferret, nam qui a debitore simul fisci, & suo exegerit, restituere quidem fisco tenetur propter illius privilegium: peculatum tamen minime admittit. (l) Criminis hujus poena interdictio erat aquae, & ignis: postea vero deportatio, in quam ea interdictio migravit; (m) insuper & quadrupli condemnationem reus urgebatur, aliisque poenis ex arbitrio judicis, (n) & pro delicti gravitate per principium constitutiones ad extremum usque supplicium puniebatur. (o) Eadem poenae tenet & sacrilegos, eos nempe, qui ex publicis sacris quid abstulerint. Etenim qui rem privatam rapuerit e loco sacro, jure civili per Antonini rescriptum non poena sacrilegii, sed actione furti tenetur: quamvis aliter jure Pontificio constituatur: quo etiam rei profanae furtum e loco sacro in sacrilegii crimine ponitur. (p) A qua sententia, utpote sanctiori, haud longe abjere veteres: quorum opinione sacrum erat quidquid custodiae Deorum concredebatur, ac fidem numinum videbatur in suspicionem adducere quisquis furando rem eam, frustaret spem dominorum: unde senex Plautinus in Aulul. (q)

Fides novisti me, & ego te: cave sis tibi,
Ne tu in me mutassis nomen, si hoc concreduo
Ibo ad te, fretus tua, fides, fiducia.

Pro re vero sua principes nomen, crimenque sacrilegii extenderunt aliquatenus ad eos, qui principium judicium, & auctoritatem in controversiam vocant, aut ambigunt, an Imperator dignum hominum elegerit ad aliquod munus. (r) Constitutiones quoque principum imprudenter, vel industria violare sacrilegium ducitur: quod multo aptius ad legum divinarum corruptores accomodatur: perperam enim Duarenus *leges divinas* exponit *Constitutiones principum*; etsi hoc sensu enim accipiantur aliquando; tamen lex prima *Codicis de crimine sacrilegii*, in qua versamur, pertinet ad ipsas Dei leges: quia in C. Thedosiano lex eadem collocata reperitur in *tit. de Episc. & Clericis l.* 25. Unde recte Cujacius de legibus divinis id interpretatur. Qui confugientem ad Ecclesiam per vim abstraxerit, sacrilegii damnatur, (s) & qui ejus, unde originem ducit, administrationem provinciae petit: quamvis hodie hac in re lenius agatur. (t) De residuis autem tenetur, qui pecuniam non in eos usus contulerit, in quos attributa sibi fuerat, & is, apud quem quantitas aliqua ex publica emtione, locatione, aut administratione superfit, quam vel profiteri, vel in publicas rationes referre neglexerit, aut professam, relatamve ultra annum apud se habuerit; isque (uti Duarenus explicat verba le-

(a) Sigon. *de judic. cap.* 28. *lib.* 2.
(b) *l.* 1. *D. ad l. Jul. pecul.*
(c) *apud Gell. lib.* 11. *cap.* 18.
(d) *l.* 9. *D. ad l. Jul. pecul.* §. *is autem.*
(e) *l.* 9. §. 2. *D. eod.*
(f) *l.* 6. *D. eod.* §. 1.
(g) *l.* 8. *D. eod.* Briss. *antiquit. cap.* 6. *lib.* 4.
(h) *l.* 9. §. 5. *D. eod.*
(i) *l.* 10. *D. eod.*
(k) *l.* 13. *D. eod.*
(l) *l.* 12. *D. eod.*
(m) *l.* 3. *D. eod.*
(n) *l.* 6. *l. pen. D. eod.* Paull. *lib.* 5. *sent. hoc tit.*
(o) *l. unic. C. de crim. pecul.* §. *item lex Julia Instit. de pub. judic.* Jac. Gothof. *C. Theod. ad l. Jul. pecul. l.* 1.
(p) *Cap. quisquis* 17. *qu.* 5. Cujac. *obs.* 13. *c.* 19. *l. divi, D. ad l. Jul. pecul.*
(q) *act.* 3 *scaen.* 6. *l. aut facta,* §. *locus, D. de poen.*
(r) *l.* 3. *C. de crim. sacril.*
(s) *l.* 2. *C. eod. sive de crim. Sacril.*
(t) *l. ult. C. eod.*

legis,) (*a*) praeter pecuniam ex reliquatione inferendam, tertia insuper ejus, quam debet parte mulctatur: alii triplo ejus quod debet mulctandum censent, praeter debitam pecuniam restitutam. Subtractae autem pecuniae repetitio ex hac lege transit etiam adversus (*b*) heredes. Denique peculatus crimen, ut JCtus tradit, ante quinquennium admissum non est amplius objiciendum. (*c*)

XCVI. AD LEG. JULIAM DE ANNONA.

Publicae quoque C.Julius Caesar utilitati prospexit lege in eos lata, quorum dolo annona, nempe frumentorum, vinum, oleum, panis, caro, sal, & similia victus elementa cariora reddantur: quique ob eam rem societatem cojerint, & conspiraverint, quo vel iter vectoribus ab Urbe averteretur, vel naves, nautaeque detinerentur, quique annonam modo vexant, sive subtrahendo, sive supprimendo, inopiamque rei cibariae inducendo, ut publica ex egestate privatim ditentur: (*d*) iique à Dardano quondam, forte hujus teterrimae artis principe, Dardanarii nuncupantur. (*e*) Eadem lege plectuntur & ii, qui fraudulenter in annonae administratione versantur, sive praefectus ipsius annonae, sive praefectus Urbi. (*f*) Et quoniam per hoc judicium publicae necessitati, communique saluti consulitur, delationes mulierum, & servorum recipiuntur. (*g*) Convicti autem viginti aureis damnantur; aut si negociatores sint, interdum negociatione interdicuntur: aliquando relegantur, & si humiliores fuerint ad opus publicum dantur: poenaque pro gravitate delicti variatur. (*h*)

XCVII. AD LEG. JULIAM AGRARIAM SIVE DE TERMINO MOTO.

Animadvertendum quoque censuit C.Julius Caesar in eos, qui, submotis agrorum terminis, jura conturbant, miscentes, atque confundentes dominia parivatorum, finesque obscurantes, quominus internoscantur: quos mulctavit quinquaginta aureis in singulos terminos motos; permissa cuilibet ex populo accusandi facultate. (*i*) In servis vero Nerva poenam exacerbavit adjecto ultimo supplicio: nisi dominus velit mulcta in se suscepta servum suum liberare, si terminum exarasset, aut ejecisset.

XCVIII. AD LEG. JULIAM DE AMBITU.

Nihil vero fraudum earum, quae superioribus legibus coërcentur, formidaturi sumus a magistratibus, si ab illorum creatione fraudem omnem amovebimus; ac reipub. gubernacula deferemus ad meliores, justis, liberis, incorruptisque comitiis. Ideo legum omnium utilissimae sunt leges adversus ambitionem latae: per quas cavetur, ne in honorum petitione virtutis a pecunia, probitas a callidate, ac meliores a deterioribus, de more superentur, neve dignitates donis obtemperent, ac per largitiones, promissionesque suffragiorum libertas civibus eripiatur. Meritorum enim testimonia, non remuneratio largitionum oportet esse suffragia. Qui tribus igitur clam divisa pecunia corrupisset, populique voluntatem donis emisset cum pluribus fraudulenter coëundo, & homines conducendo, ut rejecto competitore suo magistratum adipisceretur, lege primum Tribunitia Poetilia, deinde aliis vario tempore usu poscente prodeuntibus, Baebia nempe, Maria, Fabia, Cornelia, Calfurnia, Tullia, Aufidia, Licinia, Pompeja, & postremo Julia, plectebatur *interdictione* (*k*) *aquae, & ignis*: primo quidem per decennium, postea vero perpetuo: & honos ab reo simul cum tribu, veluti suspicatur Manucius, ad accusatorem transferebatur. Ex quibus tantum Julia conjecta est in libros juris; postquam enim Tiberii tempore suffragiorum jus a populo ad Senatum devenit, ut ab Senatu facilius ad solum principem redigeretur; (*l*) harum legum auctoritas prorsus concidit; quis enim argueret legibus facta principum? Hinc & de lege Julia satis levis mentio est in digestis. Auctorem habuit non Julium Caesarem solum, sed & Augustum, qui Fabianis, & Scaptiensibus tribulibus suis singula millia nummum a se dividebat comitiorum die, ne quid a candidatis desiderarent, ut Svetonius tradit: (*m*) atque inter alias poenas per quinquennium interdixit magistratus petitione reis hujus criminis. (*n*) Ubi vero principes magistratus creationem ad curam suam revocaverunt, lex ambitus in Urbe cessavit, mansitque tantum in municipiis, & municipalibus honoribus; ab honoribus autem urbanis, ut hoc vicium abesset, satis fuit pellere avaritiam ex aula principis, quod conatur Justinianus in novella 8. Loco autem interdictionis *aquae, & ignis* subjecta est *deportatio*, quae tanquam ex *l. Julia de ambitu*, ea constitutionibus principum (*o*) impendet iis, qui defuncti muneribus ea continuant, aut repetunt ante redditam administrationis suae rationem. Minor vero ambitus, poena minori, nempe pecuniaria mulcta centum aureorum, cum infamia, ex S. Cto coërcetur: (*p*) quam incurrit is, qui contra legem ambitus in municipio magistratum petierit,

(a) *l. 4. §. qua lege, D. ad l. Jul. pecul. & §. lege Jul.* Duaren. *hoc tit. D. §. cap. 4.*

(b) *l. ult. D. eod. l. ex judic. 20. D. de accus.*

(c) *l. 7. D. hoc tit.*

(d) *l. 2. D. ad l. Jul. de ann.*

(e) *l. 6. D. de extraord. crimin.* Cuja. 10. *obser.* 19. Turneb. 9. *advers.* 17.

(f) *l. 1. §. cura, D. de offic. praef. Urb.*

(g) *l. 1. & ult. D. ad l. Jul. de annon.*

(h) *l. 6. D. de extr. crim.*

(i) *l. ult. D. de term. moto.*

(k) Dio *lib.* 40. *pag.* 145.

(l) Sigon. *de judic. lib.* 2. *cap.* 29.

(m) *in Aug. cap.* 40.

(n) Dio *lib.* 54. *pag.* 351.

(o) *l. un. C. ad l. Jul. de amb. ubi* Cujac.

(p) *l. un. §. 1. D. ad l. Jul. de amb.*

rit, aut Sacerdotium. Qua lege damnatus amissum gradum repetit, si alium ejusdem criminis in judicio convicerit: quod ex lege Calfurnia descendit. (a) S.C. quoque ast hanc legem edito punitur, qui novum vectigal instituerit. (b)

Legibus autem Juliis, quae *judiciariae* dicuntur, ambitus damnatur accusator, aut reus, qui domum judicis ingrediatur, constituta mulcta centum aureorum fisco inferendorum: (c) cui adjiciendum ex Dione, iisdem legibus fuisse cautum, ne judices domus alienas introirent. (d) His autem judiciariis legibus emendabatur forum, & judiciorum disciplina regebatur, pluribus quidem capitibus quorum quae ad nos pervenerunt, post Antonium Augustinum recensuit Brisonius. (e) Ex his autem legibus Callistratus docet minorem XX. annis judicare non cogendum, neque compromittendum in eum; neque permittendum, ut qui judex est arbitrium in se recipiat ejus rei, super qua judex est constitutus, curetve, ut in se compromittatur. (f) Facultas etiam prorogandae jurisdictionis consensu partium ab iisdem fluxit legibus. (g) Quod vero pertinet ad publica judicia, vetabant leges Juliae; uno tempore de duobus reis quem queri, nisi suarum injuriarum causa: (h) qui enim persequuntur injuriam suam, ii non questus, sed levandi doloris causa descendunt ad accusandum: contra vero delatores, quorum improbam sedulitatem in aliis vexandis coërcere lex Julia voluit: unde certum praescripsit numerum, supra quem delatoribus eodem tempore non liceret accusare. (i) Ac Venulejus quidem tradit praefinitum duorum fuisse reorum numerum: cujus in verbis Cujacius mendum irrepsisse, merito mea sententia, suspicatur: cum Imperatores (k) tradant tertiam accusationem eis, qui duos reos detulerint, non esse à lege permissam. Unde, ne interpretum vaticiniis involveretur, ita legendum censet Venulei locum, (l) ut pro *duobus rei* substituatur *tribus reis*, nempe ita: *Lege Julia publicorum judiciorum cavetur, ne eodem tempore de tribus reis quis quereretur, nisi suarum injuriarum causa*. Iisdem judiciariis legibus constituebatur, ne quis adversus affinem, vel cognatum, aliosve quibus pietate obstringimur, veluti parentes, patronos, liberos, libertos, invitus testimonium dicere compellatur; (m) item ne reus, qui adversus novam accusationem veterem ejus delicti absolutionem opponit, prius accusetur, quam per sententiam de prioris accusatoris praevaricatione constiterit, ex qua deducatur illum per fraudem effugisse judicii severitatem, tum enim licebit vetus judicium praevaricatione sospitum, nova delatione suscitare. (n) Item cavebatur, ut qui reum detulisset, locum delicti, personam, & mensem designaret. (o) Eaedem leges jubebant, ut si servus capitali crimine postularetur, dominus, vel eum sisteret, vel satisdato promitteret sive per se, sive per extraneum, se illum stitutum, cum usus exegerit; ac si non defenderetur servus, vel non ita sisteretur, in carcerem conjectus, cogeretur ex vinculis causam dicere. (p) Hoc loco etiam recenseri postulat S.C. quo cavebatur, ne quisquam eorum, a quibus quid ad utilitatem fisci peteretur, alia instrumenta delatori, sive accusatori edere compelleretur, quam ea, quae pertinerent ad causam, ex qua delator accuset. (q) Iisdem legibus, etsi nullo auctore, adscribit Brissonius, quod legimus in libris rethoricorum ad Herennium, ut scilicet in publicis quaestionibus reo petente, judicium de accusatore fiat; liceat illi accusare necne. Cum autem referat Svetonius Caesarem suscepisse constituendorum judiciorum curam, aeque rejectis tribunis aerariis ad Senatores, & Equites redegisse; recte meo judicio leges hae judiciariae Caesari dictatori ab Antonio Augustino tribuuntur. Sed & plura alia S.C. possunt ad has revocari leges, nempe illud quo permittitur*, ut excusationes absentium in criminum judiciis allegentur: & ex justa causa sententia differatur: propterea quod neque ad persequendum, neque ad depellendum crimen procurator admittitur. (r) Item, ut permittatur mulieri falsum testamentum accusare, si suam vel suorum injuriam persequatur, ut exponit Cujac. quamvis regulariter mulieres a publicis causis arceantur. (s) Et iisdem ex legibus arbitror conceptam fuisse formulam inscriptionis libellorum his verbis (t) „ Apud illum Praetorem, „ vel Proconsulem Lucius Titius Professus est, se Maeviam Lege Julia de adul„ teriis ream deferre, quod dicat eam cum C.Sejo in civitate illa, domo illius, „ mense illo, Coss. illis, adulterium commisisse.

Post leges Julias progrediamur ad ea crimina, quae legibus vindicantur Cornelius: exordium ducentes a L. Cornelia de falsis, quam, sicuti & reliquas, tulit L. Cornelius Sylla Dictator, simul cum lege testamentaria duobus ex-

(a) *l.un.§.2.D. ad l.Jul.de amb.*

(b) *eadem l.*

XCIX.

AD LEG. JULIAS JUDICIARIAS.

(c) *l. un. §. 4. D. ad l. Jul. de amb.*

(d) Dion. *lib.* 54.

(e) *Select. antiq.* 4. *cap.* 7. Gell. *lib.* 14. *cap.*2. *D.de recept.l.*41.

(f) *l. Sed in servum, §. si quis, D. de recept.*

(g) *l.1.& 2.D. de jud.ut observat.*Cuja.*ibid.*

(h) *l.hos accusare, §.lege, D. de accusat.*

(i) *d. l. hos accusare.*

(k) *l. cum ration. C. de his, qui accus. non poss.* Cujac. 6. *obs.cap.* 12.

(l) *l. hos accusare, §. lege, D. de accusat.*

(m) *l. JCto 9. D. de grad. & affinib. l.4.D.de test. l. 11.D. de accusat.*

(n) *l. 3. D. de praevaricat.*

(o) *l. 3. D. de accusat.*

(p) *l. 2. D. de custod. reor.*

(q) *l. 3. D. de edend.*

(r) *l.accusatore 13.D. de public.judic.*

C.

DE LEGE CORNELIA DE FALSIS, ET AD S.C. LIBONIANUM, ALIAQUE AD EAM ADJECT.

(s) *l.2. D. de accusat. & inscript.* (t) *l. libellorum 3. D. de accusat. & inscript.*

explicata capitibus: quorum altero testamenta confirmabantur civium Rom. qui apud hostes decederent; altero fraudes praecidebantur illorum, qui testamenta vitiassent, delessent, amossent, intervertissent, resignassent, recitassent dolo malo, corrupissent, intercepissent, aut a se facta supposuissent imagine veri fraudem adumbrantes. Quod caput ortum occasione testamentorum, comprehendit etiam falsa omnia instrumenta, & quaslibet vitiatas, aut adulterinas scripturas; immo interpretatione sapientum, vel auctoritate Senatus, aut edictis, & constitutionibus principum productum fuit ad facta, dictave omnia, quibus in aliorum incommodum, aut subtrahitur veritas, aut obscuratur. (*a*) Hisque criminibus cognoscendis Praetorem certum Sylla constituit. Quatuor vero S. C. supersunt, quibus aliqua crimina eam ad legem revocantur. Primum S.C. Libonianum sub Tiberio conditum Statilio Tauro, & Libone Coss. ut ex Ulpiano comprobat Cujacius, (*b*) dissentiente Hotomanno, qui S.C. hoc revocat ad Adriani tempora, Torquato, & M. Annio Libone Coss. expressum fuit hoc S.C. ex edicto Claudii Neronis, proposito in eandem sententiam: nempe ut poena falsi producatur ad eos, qui jussu testatoris aliquid sibi, liberisve, aut servis suis testamento adscripserint; (*c*) sive per se, sive per servum: cum si sua sponte injussu testatoris adscripsissent; directo in legem Corneliam inciderent, ac falsi tenerentur, ex ipsis verbis legis, non ex S.C. quo lex extenditur etiam ad eum, qui non falso, sed jubente testatore sibi ascripserit, (*d*) unde prohibetur hereditatem, aut legatum capere: ideoque ab ejus persona transferuntur, vel ad heredem cum onere, quod speciale est (*e*) ex hoc S.C. vel ad substitutum, vel ad legitimos successores; cum pro non scriptis habeantur. Praeter hanc autem poenam superest etiam communis, quae oritur ex *l. Cornelia de falsis*; (*f*) nisi testator illud nominatim subscriptione sua adjectum voluisset, se dictante, aut jubente fuisse a legatario, ejusve servo conscriptum. (*g*) Quod temperandae legis causa principes indulserunt. Unde tum & relicta convalescunt, & legis Corneliae poena quiescit. Idemque Senatus censuit in filia, quae, dictante matre, sibi ex ignorantia juris adscripserat: (*h*) Et in servo, qui domini jussu testamento, codicillisve sibi libertatem adscripserat; ita tamen ut libertas ei ex fideicommisso praestetur; siquidem testator manu sua post eam scripturam testamento, codicillisque subscripserit. (*i*) Poena vero locum habet testamento jam absoluto: (*k*) neque eum tenet, qui degit sub potestate ipsius testatoris, vel uti filiumfam. tanquam instrumentum, quod ab ipsomet paterfam. exercetur. (*l*) Immo neque emancipiato filio; qui solus sit, eripitur hereditas, quam nullo coherede dato, pater dictante, sibi adscripserat: nam si ex testamento non posset, caperet eam tamen hereditatem ab intestato, (*m*) unde huic non eripietur, nisi coheres datus fuerit, ad quem pars erepta transferatur. Porro excusatur quicumque ratione potestatis, aut necessitatis parent imperio testatoris, ac eo jubente legatum sibi adscribunt, quibus aliquando etiam generalis testatoris subscriptio suffragatur. (*n*) Quando vero Senatus, aut Princeps veniam dabant ejus Senasconsulti justis ex causis: (*o*) indulgentia illa tantum legis Corneliae poenis eximebat, legatum vero, aut hereditatem iis, qui sibi adscripserant, minime condonabat. Porro ex Senatusconsulto vetatur adscribere sibi quis etiam in codicillis; quibus si adimatur quod heres, aut legatarius sibi adscripserat in testamento, cessat Senatusconsultum. Porro Paullus refert Senatum censuisse, si quis sua manu servum sibi legatum scripsisset, & eum rogatus manumittere fuisset; servum eum ab omnibus esse manumittendum: propterea quod adscriptio illa ex S.C. Liboniano fuisset inutilis. (*p*) Alterum S.C. quod item ex Ulpiano apud collatorem legum Mosaicarum eruitur, prodiit Licinio, & Tauro Coss. quo ad poenam falsi trahuntur ii, qui fraudulenter inter se compararunt, ut mutuum sibi testimonium dicerent, (*q*) more Graecorum, de quibus vulgatum erat proverbium, quod legimus in Ciceronis oratione pro Flacco: *da mihi testimonium mutuum.* Tertium S. C. conditum fuit Cotta, & Messala Coss. adversus eos, qui ob litem, & advocationem instruendam, testimoniaque cogenda pecuniam acceperint, societatemve cojerint, aliove modo sese obstrinxerint. (*r*) Advocationis autem nomine venit quidquid ad opem ferendam, aut fidem faciendam in judicio comparatur. Quartum Senatusconsultum factum est duobus Geminis Coss. quo legi Corneliae de falso subjiciuntur, qui dolo malo adversus innocentem conspiraverint, & in illius periculum societatem injerint, ut eum in judicio accusarent. Unde judicium ex hac lege datur in eos, qui accusatorem excitant ad-

(a) *Instit. de pub. judic. lib.* 4. *tit.* 18. §. 7.
(b) *in enarrat. C. ad l. Corn. de fals.* Matth. *de crim. hoc tit.* Ulpian. *apud auctorem collat. legum Mosaic. tit. de falso test.* 8. *l. Divus, D. ad leg. Cornel. de fals.*
(c) *d. l. Divus, D. ad l. Corn. de fals.*
(d) Cujac. *ad Afric. tract.* 3. *l. si quis, D. ad l. Corn. de fals.*
(e) Cujac. *loco citat.*
(f) *l. Divus* 15. *D. ad l. Cornel. de fals.*
(g) *d. l. & l.* 2. *C. de his, qui sibi adscrip. in test. l.* 15. §. *plane, D. eod.*
(h) *l.* 15. §. 5. *D. eodem.*
(i) *loc. cit.* §. 2.
(k) *l. quis* 6. *D. eodem.*
(l) *l.* 5. *D. eod.*
(m) *l. quamquam* 1. *C. de his, qui sibi adscrips.* DD. *ad hanc l.*
(n) Cujac. 3. *ad African. l. si quis legatum, D. ad l. Corn. de fals.*
(o) *l. Divus* 15. *D. ad l. Cornel. de fals.*
(p) *l. cum quidam* 17. *D. ad l. Corn. de fals.*
(q) *l.* 1. *l.* 9. *D. eodem.*
(r) *l.* 1. *l.* 20. *D. ad l. Cornel. de fals.*

adversus aliquem, & delatorem submittunt in causa etiam pecuniaria, (a) ubi non corpore, sed pecunia reus mulctatur; & in eos, qui ob denunciandum testimonium, hoc est ob evocandum, cogendumque ad testimonii dictionem, & remittendum, aut dicendum (b) illud pecuniam acceperint, judicemve corruperint, (c) produxerintve falsas constitutiones, (d) aut edicta publice proposita dolo malo induxerint, corruperint. (e) Item hac lege animadvertitur & in eos, qui aliquid fraudis commiserint in rationibus, tabulis, literis publicis, quo verum celarent, interverterent, obumbrarent; (f) aut per obreptionem quid a principe impetraverint, vel a magistratu ex rescripto Alexandri Severi; (g) aut nomine Praetoris literas falsas reddiderint, edictumve falsum proposuerint. Item qui duobus in solidum eandem rem diversis contractibus vendiderint. (h) Judex etiam, qui contra principum constitutiones, & jus palam propositum pronunciat; & qui mentita judicis amicitia, & familiaritate sentetiarum eventus vendunt, aliive cui negocio nomen illius praetendunt, hac eadem lege plectuntur. (i) Non solum enim scripturarum, sed & cujusque rei falsitas in hujus legis judicium deducitur: veluti si quis fraudandi animos aes inauraverit, aut inargentaverit, aut pro preciosiori metallo minus preciosum subjecerit, (k) aut falsum partum supposuerit; quo principum constitutiones legem Corneliam porrexerunt. Fraudem enim naturae ac societati humanae facit, qui familiae familiam inserit alienam. (l) Cujus facinoris non publica est accusatio, neque ad quemlibet e populo pertinet, sicuti pertinent alia ex hac lege crimina; sed tantum ad parentes, qui nulla temporis praescriptione ab accusando repelluntur. (m) Nec opus est, ut ea quaestio ad pueri pubertatem differatur, praesto enim semper creditur esse mater, quae naturali caritate ac proprio pudore satis ad causae defensionem incitatur: (n) maxime cum de suo capite mulier periclitetur. Ad hanc etiam legem spectat crimen eorum, qui signum adulterinum faciunt, sculpunt, exprimunt, vel verum amovent, aut jam impressum resignant, (o) aut alienam chirographum imitantur: (p) aut qui per fraudem in alienam familiam irrepunt, insigne gentilitium, & cognomen alterius assumentes, aut imponentes, asseverantes sibi falsum nomen (q) dolo malo, quo aliquid non suum possideant, intercipiant; nam si fraus absit, liberum est nomen, aut cognomen, aut insigne mutare, suumque genus alia imagine significare. (r) quod Reges Galliae ter fecisse, Cujacius tradit. Primo enim *tres coronas* habuere: deinde *lilia innumera*, postremo ex constitutione Caroli VI. *lilia* tantum *tria*. (s) Porro Trajanus edicto suo legem Corneliam ejusque poenam produxit ad eos, qui mensuras publicas cujusque generis probatas lucri sui causa corrumpunt, ac ponderibus utuntur adulterinis. (t) Lege quoque Cornelia plectitur, qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus est usus, aut iter fecit, sive ut Jurisconsultus ait, viam commeavit falso diplomate, (u) nempe literis tractoriis, quas princeps dabat missis ab se, aut evocatis, ut in cursu publico vim omnem, aut molestiam evitarent, & stativis, mansionibus, aut diversoriis eodem in diplomate adscriptis, & imperatis uterentur. (x) Mulier porro neminem hac lege accusare potest, nisi ipsius mulieris intersit. Quod S.C. ad hanc legem cautum fuit. (y) Quamobrem si pupillus falsis instrumentis in judicio victus fuerit; Alexander Imp. censuit non a matre, sed a tutore, vel curatore, quos habeat accusanda.

CI.

DE LEGE CORNELIA NUMMARIA.

Verum nulla ex fraude damnum fert Reipublica majus, quam ex adulteratione monetae: vitiatur enim sanguis, unde nutritur, a quo simul corpus omne putrescit. Cujus criminis ea est gravitas, ut praeter communem de falso, peculiarem a Sylla legem expresserit, quae Nummaria dicitur Asconio Pediano: (z) eaque tenetur, qui dolo malo precisiori metallo deterius infuderit: (aa) ut si quis argento publico, aut privato aes admiscuerit, aut aeri plumbum quod crimen Tacitus Imperator capite puniendum duxit; adjecta bonorum proscriptione: (bb) quod & ad legem quoque Juliam peculatus trahitur; nec mirum si unum idemque crimen pluribus legibus subjiciatur. (cc) Item qui monetam attonderit, raserit, falsave imitatione imaginis adulteraverit, (dd) aut solidi orbem circumciderit: ex his enim liberi quidem ad bestias damnantur; servi capite puniuntur. Solidum porro vix demum post Diocletianum fuisse

L pro

(a) *l. 9. §. ult. D. ad l. Cornel. de fals.*
(b) *l. 1. §. D. hoc tit.*
(c) *l. 1. §. 2. eod. l. qui duobus* *§. 2. eod.*
(d) *l. 1. l. ult. D. eod. l. 4. & 20. C. eod.*
(e) *l. pen. D. ad l. Corn. de fals.*
(f) *l. 16. D. eod.*
(g) *l. si quis 29. D. eod. toto tit. C. si contra jus, vel utilit. pub.*
(h) *l. qui vendiderit, D. eod.*
(i) Paul. *lib. 5. sent. tit. 25. de lege Corn. test. §. ult.*
(k) Paul. *sent. tit. 25.*
(l) *l. qui falsi l. lege 30. D. ad l. Corn. de fals. l. cum suppositi, C. eod. ubi* Cujac.
(m) *l. lege 30. D. eod. & juribus proxime cit.*
(n) *l. si partus 1. C. ad l. Corn. de fals.*
(o) *l. lege, 30. D. hoc t. & inst. de pub. judic. §. item lex Corn. de fals.* Paull. *sent. 5. tit. 25.*
(p) *l. quid sit 23. D. eod.*
(q) *l. falsi 13. D. ad l. Cornel. de fals.* Paull. *sent. lib. 5. cap. 25.*
(r) *l. 1. C. de mutat. nomin.*
(s) Cujac. *ad Lib. II. l. 13. D. eod. sive ad lib. 15. respons. Papin.* (t) *l. pen. D. eod. l. annonam, D. de extraord. crimin.* (u) *l. si eos qui §. ult. D. eod.* (x) Cujac. *ad l. unic. tit. 52. de tractoriis, C. lib. 12.* (y) *l. 5. S.C. de his, qui accus. non poss.* (z) *in Praetur. Urban.* (aa) Cuajc. *tit. C. de falsa moneta.* (bb) Vopisc. *in Tacit.* Cujac. *C. eodem.* (cc) Cujac. *ad tit. C. de fals. monet.* (dd) *l. 8. D. ad l. Corn. de fals.*

pro nummo aureo acceptum, docet Scaliger: haud admodum repugnante Jacobo Gothofredo. (a) Quibus fraudibus quisquis opem praestiterit, domumve praebuerit falsae monetae percutiendae, aut verae adulterandae, abradendaeve, in eandem incidit legem. Quapropter non licet percutere, aut signare monetam extra *locum* huic operi jussu publico destinatum: qui locus *moneta* dicebatur communi vocabulo cum percussa, & signata materia. (b) Verum sicuti nefas est adulterare pecuniam, ita minime licuit probos nummos principis vultu signatos ob eam causam reprobare, quod imago principis minore orbe circumscriberetur; nam & ad eos, qui probam monetam recusant, poena legis Corneliae, teste Paullo, extenditur. (c) Pondere namque oportet aequali monetas consistere, non forma spaciove imaginis. (d) Constantinus autem foeneratores, sive nummularios, aut collybistas, apud quos pecuniae permutabantur, quibusque permutationis precium, quod collybum dicunt, adjiciebatur, flammis damnavit, si vel veterem monetam veterum principum vultu signatam reprobassent, vel minoris aestimassent, ut collybum, sive precium permutationis augerent. Nam ne avaritiae foeneratorum, quae nunc in pecuniae Neapolitanae permutatione grassatur, modum transirent, statuerunt suis constitutionibus principes, atque definierũt permutationis precium, & mercedem colly bistarum. (e) Porro poena legis Corneliae de falso, si nummariam excipias quae ultimum supplicium statuit, est regulariter deportatio, bonorumque omnium publicatio in liberis hominibus; in servis vero vitae privatio, ut docet Marcianus: (f) ut eximantur tamen ab hac regula graviores aliquot, aut leviores casus, quibus pro delicti ratione, vel exacerbantur poenae, vel leniuntur. Etenim falsi testes, quorum improbitate innocentes (g) capitalem sententiam subjerunt, vel tabularii civitatum, qui suis fraudibus falsas immunitates tribuerunt, (h) aut qui alterius concutiendi causa militiae, vel ordinis insignia sibi usurparunt, vel falsum partum (i) subjecerunt, morte damnantur: liberti vero, qui se pro ingenuis gesserint, lenius, nempe infra deportationis poenam puniuntur: ne leviores casus aliquot attingam, qui judicis permittuntur arbitrio. (k) Claudius enim reo cuidam hujus criminis manus praecidi jussit: (l) Similemque poenam inflixit Alexander Severus, incisis digitorum nervis.

CII. De Leg. Cornelia de Injuriis.

Non solum vero praecidit Sylla fraudes, sed pleniori actione a civibus avertit injurias. Quamvis enim actio ea descenderet etiam ex legibus XII. Tabul. & ex edicto Praetoris; tamen obscurius, minusque distincte proponebatur. (m) Unde lex Cornelia processit, injurias omnes comprehendens manu illatas, atque, ut scribit Cujacius, (n) atrociores. Ex qua in eos actio dabatur, qui pulsassent aliquem, & verberassent, aut in domum alienam irrupissent, (o) vel fraudulenter per regulas, aliove modo se direxissent, unde *directarii* appellantur. Quorum auctores facinorum ita extra ordinem puniuntur, ut in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum damnentur; (p) ac judicis est hodie pro gravitate delicti poenam definire. (q) Eademque lege repellebatur a judicando actoris gener, socer, vitricus, privignus, sobrinus, affinisve alius proximior, (r) & patronus. Distinguit autem lex Cornelia *pulsationem*, & *verberationem*: verberat enim qui cum dolore caedit, pulsat vero qui sine dolore, ut ex Ofilio docet Ulpianus. (s) *Domus* hac in lege accipitur pro domicilio quolibet, ubicumque quis moretur, sive in proprio, sive in conducto, sive in villa, sive in hortis: ut si dominus fundum locaverit, non dominus agat contra illum, qui fundum introivit, sed colonus. (t) Porro cum quaereretur an pater possit ex lege Cornelia injuriam a filiofam. acceptam vindicare; placuit non posse: verum filium quidem habere actionem ex lege Cornelia, patrem autem praetoriam injuriam: adeoque liberum ex hac lege agere, ut neque cavere cogatur patrem rem ratam habiturum. (u) Illud consultissime fuit hac lege introductum, ut liceat acturi deferre jusjurandum, ut reus juret injuriam sese non fecisse; quo actoris existimatio redintegretur, & reus judicio eximatur. (x) Duplex autem eadem lege nascitur actio: criminalis nempe, quae poenam irrogat reo, (y) quaeque, docente Cujacio, publica erat accusatio ex causis in lege Cornelia contentis; & civilis, quae a reo aestimationem reposcit injuriae. (z) Quas actiones qui non distingunt, valde sese involvunt, & in earum tempore definiendo dissentiunt: cum facile discordia componatur, si criminalis a civili separetur. Intelligemus enim illam,

(a) C. Toeodos. si quis solidis cir. exter. incid. l. unic. in fin.
(b) Cujac. tit. C. de fals. mon. l. 2.
(c) ad l. Corn. de fals. sent. tit. 25. libr. 5. in princ.
(d) C. Toeodos. si quis solidi circ exter. inc.
(e) Jac. Goth. ad l. 1. C. Toeodos. si quis solidi exter. circul. circumcid.
(f) l. 1. §. ult. D. ad l. Cornel. de fals.
(g) l. 1. D. ad l. Corn. de fisc. §. 1.
(h) l. 1. C. de immun. nem. conced.
(i) l. 1. C. ad l. Cornel. de fals.
(k) Duaren. hoc tit. cap. 3.
(l) Sveton. in Claud.
(m) Duaren. tit. de injur.
(n) ad tit. C. de injur.
(o) l. 5. D. de injur. inst. de injur. §. sed & lex. Paul. sent. 5. tit. de injur. ubi Cujac.
(p) Paul. l. cit.
(q) Cujac. C. de injur.
(r) l. 5. in pr. D. de injur.
(s) l. 5. §. 1. D. de injur.
(t) eadem leg.
(u) l. 5. §. 6. 7. D. de injur.
(x) l. 5. §. hac lege 8. de injur. l. jusjur. 34. D. de jurejur.
(y) l. hos accusare, §. ult. D. de accusat. Cujac. ad tit. C. de injur. & ad Paull. lib. 5. Sent. tit. de injur. §. injur.
(z) l. constit. 37. §. 1. D. de injur.

tam, utpote poenalem, esse annuam; (a) hanc vero perpetuam, quippe civilem. Quae vero a scripto veniunt injuriae, hac etiam lege vindicantur: qua intestabilis esse jubetur, si quis librum in alterius infamiam conscripserit, composuerit, ediderit, etiamsi alterius nomine, vel absque nomine, horumve quid faciendum curaverit: (b) & Senatusconsulto ad hanc legem condito subjiciuntur poenis legis, qui adversus aliquem injuriosum quidquam dixerint, aut epigrammata sive inscriptiones, aliudve quid etiam sine scripto, & voce, veluti picturam in alterius ignominiam protulerit, etiamsi nomen illius, in quem factum fuit, non adjecerit. (c) Nam si adjecisset, pateret etiam communis actio injurarum ex legibus XII. Tabul., & ex edicto praetoris. (d) Nec poenas effugiunt emtores, & venditores harum pestium, & descriptores: in quos omnes perinde atque in auctores, & in eos, qui auctores sollicitaverint, & impulerint, itemque & in illos, qui vulgaverint, nec statim inventa scripta combussissent, poena capitis a principibus constituitur, tanquam in auctorem illius. (e) Servo autem qui affecerit aliquem injuria, graviorem poenam lex Cornelia, sed extra ordinem minitatur; cum vetuerit Sylla servum inter injuriarum recipi reos (f)

Cum hac lege Sylla texisset famam civium; alia texit vitam ab insidiis sceleratorum hominum, quae appellatur lex Cornelia de Sicariis, & beneficiis; & quamvis aliis armorum generibus vitae hominum appetantur; tamen quia *Sicae* usus commodior erat, & usitatior, ab ea legem placuit appellare. Est enim *sica* parvus ensis, ac retortus, (g) qui sub vestibus facilius latet, instar persici acinacis: unde a Cedreno definitur *μαχαίρια μικρά ἃ ἐφέρουτο κρυφῆ* (h) & ab Athenaeo aprorum dentibus comparatur (i) quibus brevibus cultris, ac reflexis tractandis aperto spacio non erat opus, ideoque facilius homines iis peribant; quo magis usus intercidebatur ab antiquissimis usque temporibus. Plautus enim in Aulularia: *Ad tres viros ego deferam tuum nomen C. Quamobrem. E, Quia cultrum habes. C. Coquum decet.*

Accusaturum se minatur Euclio coquum, quod cultrum haberet; coquus vero respondit, sibi ob culinariam artem non esse interdictum. Atque hominum sane caedes vetustissima aetate XII. Tabul. legibus, & lege Sempronia per Gracchum lata vindicabatur. (k) Lucius vero Sylla dictator anno ab U. C. IƆCLXI. legem tulit severiorem de sicariis, veneficis, parricidis, una cum lege de falsis: quorum criminum perpetuas quaestiones sub quatuor praetoribus instituit, ut colligitur ex Cicerone in Verrem. (l) Quae lex caedem quamlibet a quocumque ortam, sive a pubere, sive ab impubere, dummodo doli capace: (m) atque in quoslibet sive liberos, sive servos, sive peregrinos, sive infantes, (n) & quibuscumque armis editam coërcebat: nam Homerus etiam infantis caedem *ἀνδροκτασίαν* appellat. Scribit autem Jurisconsultus nullam esse hac lege hominis occisi conditionem exceptam: (o) nec interesse, occiderit ne ipse, an alius ab eo conductus: (p) item integrum ne, an mutilum hominem interemerit, dum ea esset forma hominis, in qua anima coaluisset; exceptis monstris & prodigiis, quae lex XII. Tabul. necanda, & statim projicienda jubebat. (q) Neque refert mortem quis, an mortis causam, & occasionem attulerit. (r) Unde judex, aut Mastigratus, qui, accepta pecunia, capitalem in reum sententiam dixerit, aut auctoritate sua dicendam curaverit, & judicii cursum ita direxerit, ut quis necaretur; in insulam, ademptis bonis, ex hac lege deportatur. (s) Ejusque legis poenam incurrit, qui dolo malo falsum testimonium dixerit, quo quis pulbico judicio damnetur: (t) item & qui falsa judicia confessus fuerit, confitendave curaverit, quo innocens perderetur ex Senatusconsulto hujus legis poenae subjicitur. (u) Cui subest etiam qui, etsi non occiderit, hominis tamen occidendi, furtive faciendi causa cum telo ambulaverit. (x) Lex enim haec unice dolum ulciscitur: unde neque caedem punit, nullo interveniente dolo, veluti si cujus manu casu telum evolaverit; (y) neque dolum remittit, si non processerit: & quamvis nulla caedes intervenerit, caedis tamen consilium punit. Is enim Graecis est homicida, qui caedem animo intendit, nisi quis tam remisse aliquo in opere versetur, ut curam negligat alienae vitae: veluti si putator, cum ramum ex arbore dejiceret, ante non admonuerit, ut praetereuntes caverent: damnatur enim in metallum, si ramus decidens aliquem occiderit, sed non ex *l. Cornelia*. (z) Neque per hanc legem dolo lata culpa comparatur: sed quod ex lata cul-

(a) Cujac. *C. de injur.*
(b) *l. 5. §. 9. D. de injur.*
(c) *ead. l. §. 10.*
(d) *l. 6. D. eod.*
(e) *l. 1. C. de famos. libell. ubi* Cujac.
(f) *l. hos accusare in fin. D. de accusat. & inscript.*
(g) Joseph. *lib. 20. antiq.* Sigon. *de judic. in hanc leg.*

CIII. Ad Leg. Corneliam de Sicariis.

(h) Cujac. *in parat. D. ad l. Jul. de Sicar.*
(i) *lib. 18. c. 1.*
(k) Cic. Wesemb. *in parat. hoc tit. n. 1.*
(l) Sigon. *d. judic. lib. 2. cap. 30.*
(m) *l. 1. §. 2. l. 12. D. ad l. Cornel. de Sic. l. inde Neratius, §. si dolo D. ad l. Aquil.* Matth. *de crim. hoc tit.*
(n) *l. pen. C. ad l. Cornel. de Sicar.* Cujac. *6. observ. 21.*
(o) *l. 1. D. eod. §. & qui hominem.*
(p) *l. 15. § 1. D. eod.* Matth. *ibid.*
(q) Matth. *ibid.*
(r) *l. 15. D. ad l. Corn. de Sic.*
(s) *l. 1. D. eod.* Paull. *sentent. lib. 5. cap. 23. §. judex.*
(t) *l. 1. §. 1. D. eod.*
(u) *l. 3. §. item is D. eod.*
(x) Paull. *lib. 5. sent. tit. 23.*

(y) *l. 1. §. divus D. eod.* Paull. *lib. 5. sent. tit. 23. ubi* Cujac. (z) Paull. *l. c. l. 1. §. Divus, D. eod. l. in leg. 7. D. eod.* Cujac. *in sent.* Paull. *loc. citat. §. si putat. 51.*

culpa proceſſerit, extra ordinem mitiori poenae ſubjicitur. Cavit etiam lex Cornelia contra ſervos fugitivos, ſi poſt mortem domini fugam capeſſerint, quo quaeſtionem elaberentur: attribuitque accuſatori quinque aureos ex bonis occiſi in ſingulos, quos convicerit ſervos, qui caedem admiſiſſent: ac ſi aperto teſtamento domini ſervi iidem liberi facti inveniantur, ex vinculis cauſam dicere coguntur, convictique ſervi puniuntur, & qui convicerint denos aureos praemii a damnati bonis accipiunt. (*a*) Poena vero nata cum ipſa lege Cornelia, interdictio fuit aquae & ignis; poſtea deportatio in ſublimioris conditionis homines: in conditionem vero mediam, poena capitis: in infimam, cruci affixio, aut ad beſtias damnatio. (*b*) Tandem capitis poena comprehendit omnes. (*c*) Cumque ſequentibus temporibus poenarum varietas legi Corneliae acceſſerit; ideo eas omnes ex lege Cornelia deſcendere Juſtinianus tradit: plerumque enim quae adduntur legibus, tanquam cum ipſis legibus orta traduntur, ut ſupra monuimus. (*d*) Legis hujus alterum caput eſt de veneficis, maleficis, & divinatoribus, quod a Marciano (*e*) quinto capitum numero ponitur. Eo enim crebrius homines venenis, ac malis hujuſmodi artibus, quam gladio pereunt; quod ab occultis ſceleribus poenae ſunt remotiores. Romani vero antequam primaevam gentis honeſtatem peregrinis vitiis, & aliarum nationum commercio polluiſſent, ignari diu non modo poenarum, ſed & criminum etiam fuere talium. Unde cum crimine carerent, diu etiam abſtinuere remedio: neque venenorum quaeſtionem inſtituerunt ante annum ab U.C.CIƆXXII.C. Valerio Flacco, & M. Claudio Marcello Coſſ. quo tempore patuit pernicioſa fraus mulierum, quae occulte per totam ſerpebat Urbem. Ad quam inveſtigandam ancillae indicio magiſtratus excitari, matronas ipſas participes nefarii ſceleris invenerunt. Quarum cum aliquot negarent, eaque venena non ad perniciem, ſed ad morborum quorumdam curationem parata reſponderent, idque impudentius perſeverarent; bibere coactae fraudem propria morte prodiderunt. (*f*) Cujus ſceleris centum, & ſeptuaginta damnatae fuerunt mulieres. Qui ſexus ad rabiem pronior viribus exutus, & libertate, non mirum ſi ſe fraudibus armet, & pro gladiis, utatur ſaepe venenis. Poſtea judicia haec lege Cornelia fuerunt adminiſtrata, eaque lex praelata etiam fuit legi, quam eadem de re poſtea Caeſar Dictator tulerat. *Venenum* autem perinde atque apud Graecos (*g*) φάρμακον in bonam, ac malam ſignificationem, prout res propoſita poſtulat, accipitur. Poena veneficii eadem erat, ac ſicariorum, nempe interdictio aquae, & ignis, aut deportatio: nunc vero ultimum ſupplicium, cui cum ſicariis, etiam venefici ſubjiciuntur, (*h*) ſive praebuerint venenum, ſive malo conſilio retinuerint, vendiderint, emerint, attulerint, opemve praeſtiterint; ſive non hominis perimendi, ſed abortionis cauſa obtulerint, aut amatorium poculum propinaverint, unde quis vitam amiſerit: (*i*) nam ſi vitam non abſtulerint, & conſilium necandi non habuerint, quamvis lege Cornelia non teneantur; tamen propter periculum, quod intenderunt, quaſi contra legem fecerint, honeſtiores quidem bonorum parte mulctati mittuntur in inſulam; humiliores in metallum. (*k*) Plura vero Senatuſconſulta, quorum non omnium auctores, aut tempora certa producuntur, ſententiam legis aliquando latentem, ad ſpecies non expreſſas extenderunt: quorum primum eſt illud, quo relegatur quiſquis non malo animo, ſed ad conceptionem medicamentum dedit, ſi mulier medicamento accepto perierit. (*l*) Alio S. C. plectuntur pharmacopolae, atque pigmentarii, fucique artifices, qui noxias herbas ad eluendum, purgandumve corpus dederint, vendiderint, (*m*) quibus viſcera vitiantur; veluti cantharides, quae cum urinae ſuppreſſione veſicam exedunt. Porrigitur etiam per S.Ctum eadem lex Cornelia ad eos, qui adverſus naturam ingrati, ſummum illius donum virilitatem ſibi aut aliis praecidunt: ſive ſe, aut alias voluptatis, aut lucri, & ut JCtus loquitur, promercii, libidiniſve cauſa caſtraverit, ut exectis teſtibus ſine muliebri pudore muliebrem mollitiem; & virilem audaciam ſine virili robore praeſeferant: quod eſt in utroque ſexu deterrimum in ſui unius perſonam contrahentes; peſtiferoſque mores in animos potentiorum effractis, atque obſcoenis cantionibus infundentes; ut non mirum do praemia virtutibus debita, cinaedis, lenonibus, ac meretricibus unice paſſi aliquanteant. Quibus ut malis Reſpublica eriperetur ex Senatuſconſulto, lex Cornelia ulciſcitur eos, qui caſtrant invitos; (*n*) eos vero, & qui non invitos caſtraverint, conſtitutione ſua damnavit Adrianus, qui & medicos virilia excidentes morte punivit, (*o*) & eos, qui ſponte ſe caſtrandos prae-

(a) *l. lege Cornel. D. de S.C. Silan.*

(b) *l. 3. §. legis D. ad l. Cornel. de Sic.* Paull. *lib. 5. ſent. tit.* 23.

(c) *inſtit. de pub. judic. §. item l. Cornel. de Sic.*

(d) Cujac. *ad* Paull. *lib. 5. ſent. tit.* 23.

(e) *l. ejuſdem 3. D. ad l. Cornel. de Sic.*

(f) Livius *lib.* 8. *c.* 18.

(g) Homer. *in Odyſſ.*

(h) Paull. *ſent. 5. tit. 23. in pr.* Matth. *de crimin. tit. 6. D. l. 48. de Sic. cap. 3. & cap. 5. num.* 3.

(i) *l. 3. D. ad l. Cornel. de Sic.*

(k) *l. ſi quis 38. §. qui abortionis, D. de poenis.*

(l) *l. 3. §. 2. D. ad l. Cornel. de Sic. l. 38. §. 5. de poenis.*

(m) *l. 3. §. 3. D. ad l. Cornel. de Sic.* Cujac. 15. *obſ.* 27. & Gothofr. *ad l. 3. D. hoc tit. qui omnia venena recenſet.*

(n) Paull. *ſent. lib. 5. tit. 23. l. 4. 5. 6. D. hoc tit.*

(o) *l. 4. in fin. D. eod.*

praebuerunt. Ac Neratio Priſco, & Annio Vero Coſſ. S.C. prodiit in eos, qui ſervum ſuum caſtrandum obtulerint, ut in dimidia bonorum parte mulctarentur. (a) Senatuſconſulto etiam trahitur ad poenas hujus legis is, cujus familia, ſciente eo, adipiſcendae, aut recuperandae poſſeſſionis cauſa venerit ad arma; item & qui ſeditionis auctor fuerit: (b) quae quamvis reſpiciant etiam ad legem Juliam de vi; novum tamen non eſt, ut eodem de crimine duplici lege caveatur, ut jam ſignificavimus. Qui omnes pro eorum gradu, atque ordine, aut in crucem tolluntur, aut beſtiis objiciuntur, aut in inſulam deportantur. (c) Et praeterea, qui naufragos per vim ſuppreſſerint, quod minus opem ſibi ipſis ferrent, vel navim periculo eximerent, ex S.C. hujus legis poena tenetur. (d) Quo pertinet aliud S.C. Claudianorum temporum de illis, qui ex naufragio clavos, vel unum ex his abſtuliſſent, ut omnium rerum nomine teneantur (e) quod etiam convenit cum titulo de furtis: (f) Circumcidere quoque interdictum eſt omnibus, praeterquam Judaeis, filios ſuos: (g) ceteri enim caſtrantium poena ex hac lege tenentur. Id autem Judaeis conceſſum putatur ſimul cum exercitio religionis ſuae: unde interdicitur aliis, qui non religionis, ſed munditiae cauſa id uſurpabant, ut Egyptiis, de quibus Herodotus, qui ab aliis Colchos profectos argumentatus, quod & hi circumciſione uterentur. Ab AEgyptiis vero putat eundem ritum accepiſſe Phoenices, & Syros, qui erant in Palaeſtina, & AEthiopes minime gnarus hujus inſtitutionis auctorem fuiſſe Deum, & ex divino praecepto Abrahamum: qua de re Origines Celſum admonuit. (h) Ad nefaria etiam ſacrificia ex Senatuſconſulto legis hujus poena porrigitur, ut ſi quis impia ſacra nocturna fecerit, faciendave curaverit, quo aliquem incantaret; interficeret, obligaret; quive hominem immolaverit, ejuſve ſanguine litaverit, fanum, templumve polluerit: humilior quidem cruci affigeretur; honeſtior vero capite plecteretur: Tiberio, & Adriano decernente. (i) Feralis autem haec, atque ſtygia ſuperſtitio non minus horrenda eſt, quam vetuſta. Homines enim enormes moribus, & errabundi mente, quaſi Deus immanitate delectaretur, ſcelera ſceleribus expiabant, & publicam calamitatem oblatione cariorum pignorum immo & regiae prolis mactione propulſare ſtudebant, ſi ita ſuperſtitio popoſciſſet. Hinc illa fabuloſa de Saturno, qui filium unicum Coelo patri, fami, peſtilentiaque avertendae immolavit. (k) Ab hac fabula dira ſuperſtitio de gente in gentem dilapſa Chananaeos inceſſit, qui liberos Molocho Idolo comburebant. (l) & Phoenices eorum finitimi peſte, aut fame ingruente regum filios nefario ritu devotos Diis mactabant. (m) Et AEgyptii ad ſepulchrum Oſiridis homines Typhoni colore ſimiles, nempe rufos, qui ea in regione rariores erant; ideoque peregrinos ad immolandum auferebant; unde origo fabulae de ſaevitia Buſiridis in advenas: Oſiridis enim tumulus aegyptia lingua Buſiris appellabatur. (n) Gallos etiam, refert Caeſar, in ſuis calamitatibus, aut immolare pro victimis homines, aut immolandos vovere conſueviſſe. Nec ejuſmodi caedibus abſtinuere Graeci, utcumque omnium cultiſſimi, quod in fabulis ab exemplo Iphigeniae diſcimus; neque Cartaginienſes, utpote a Phoenicibus oriundi, qui Saturno, ſanguine humano litabant: immo nec Latini, qui victimas humanas caedebant Aegeriae Deae, ut opus fuerit, quod Plinius memorat ſexcenteſimo quinquageſimo ſeptimo demum anno ab U.C. S.C. prohibere hominem immolari.(o) Adeo inſederat omnibus, non poſſe Deorum numen aliter placari, niſi pro ſalute hominis, hominis vita redderetur. Nec tanta calamitate urgebantur a Diis, quantam ipſi ſibi producebant, ut longe minorem illam ab ſe deprecarentur. Scelera haec igitur omnia ſub eo legis Corneliae capite comprehenduntur, quo venefici, maleficique damnantur. Malis enim artibus non minus, quam venenis homines e vita tolluntur. Ideo aliis S.C. hoc legis Corneliae caput productum fuit ad divinatores, ariolos, magos, aruſpices, aſtrologos, vaticinatores, alioſque Chaldaerum artium profeſſores, qui in aliorum perniciem ſortes conjiciunt, aut aſtra conſulunt. (p) Et quoniam hi mathematicarum ſcientiarum auctoritate, fraudes ſuas protegebant; ideo damnati ſub mathematicorum appellatione fuere: cum alioqui nihil honeſtius matheſi, nihil humanae naturae conducibilius, unde in damnatione minime continentur geometricae artes; non enim fuerat id vocabulum dehoneſtatum: (q) adeo ut eo nomine ſecernantur honeſtiores profeſſores a communi mathematicorum appellatione, qua magi, & incantatores abutebantur. Contra quos ex Tacito patet quantopere lege exarſerint: etſi ſemper levitas vulgi umbras ipſis rebus anteferentis; poteſtatem legum exu-

pe-

(a) *l. 6. D. eod.*

(b) *l. 3. §. item is D. ad Cornel. de Sicar.*

(c) Paull. *ſent. lib. 5. tit. 23.*

(d) *l. 3. in fin. D. de incend. ruin. naufrag.*

(e) *l. 3. §. 8. D. eod.*

(f) *l. 21. D. de furt.*

(g) *l. circumcidere D. ad l. Cornel. de Sic.* Paull. 5. *ſent. tit. 23.*

(h) Marsham. *ſaec. 5. verſ. circũciſio pag. 74. & 75.*

(i) Cujac. *ad* Paull. *ſent. 5. cap. 23. §. qui hominem immolaverit, ubi* Cujac. *& §. qui ſacra.*

(k) Euſeb. *de praepar. evang. lib. 1. cap. 1.*

(l) 2. *Reg.* 15. 31.

(m) Euſeb. *de praepar. evang. lib. 4. cap. 16.*

(n) Diod. *Sicul. li. 1.* Marsham. *ſaecul. 5. verbo παιδοθυσία pag. 77.*

(o) Plin. *lib. 30. cap. 1. vide* Montan. *in not. var. in Caeſ. lib. 6. de bell. Gallic. pag. 130.*

(p) Paull. *ſent. loc. cit. & toto tit. C. de malefic. & mathem.*

(q) *l. artem 2. C. de malef. & mathem.*

peravit. Legis autem Corneliae poena non modo docentes, & exercentes, verum & discentes, & conscios malarum artium tenet, non sine aliquo tamen discrimine, (a) nam conscii, vel tollebantur in crucem, vel bestiis objiciebantur, ipsi vero magi vivi comburebantur cum suis libris, ut non modo exercitium, sed ipsa quoque scientia plecteretur. Supererant medici, qui non suo, sed fallacissimae artis, atque ancipitis doctrinae vicio non raro mortem afferunt inopinantes: ut plures aliquando medicina vitas hauriat, quam gladius, & venenum. Sed inhumanum esset in crimine insuntibus ponere naturae obscuritatem, & ignorantiam causarum involuntariam: unde lege Cornelia subjicitur poenis tantum imperitia & imprudentia medicorum: si forte medicamen ad salutem oblatum artis inscitia, vel medici negligentia aegrotum interemerit, ac honestior quidem medicus in insulā deportabitur, humilior vero capite punietur. (b) Tandem incendiarios, qui data opera in Urbe incendium excitassent, & si vetustioribus legibus obnoxios, punivit etiam lex Cornelia; per quam humiliores bestiis objiciuntur; honestiores, qui locum, & gradum in Urbe aliquem tenebant, aut capite plectuntur, aut insulas deportantur. (c)

CIV.
De Lege Cornelia, et Pompeja de Parricidis.

Capite legis Corneliae de Sicariis inclusum erat caput aliud veteris legis adversus parricidas: quam veterem legem alii pro lege XII. Tabul. interpretantur, ut Jacobus Gothofredus; (d) alii minime. Romulus certe tantum facinus ne opinione quidem, aut conjectura praesumens, nulla illud lege coërcuit: etsi poenas de hominum caede constituerit. (e) Neque in veteres Romanorum sanctissimos mores tam detestabile scelus irrupit ante annum ab U. C. sexcentesimum, (f) quo tempore L. Hostius parentem occidit, cui accessit caedes alia, quam habemus ex epitome Liviana. (g) Fertur enim Publius Malleolus matrem sustulisse de vita: ideoque veteri lege de parricidis insutum culeo, simul cum cane, vipera, simia, & gallo gallinaceo mersum in mare fuisse. Quod parricidarum suppplicium ex vetusta lege descendens, Sylla confirmavit: ut ex Rosciana Ciceronis oratione docemur, Praetoremque certum, ac perpetuum huic judicio praefecit, cum antea deesset. (h) Quia vero culei poena repetebatur in capite legis Corneliae, quo Sicarii, parricidaeque continebantur; ideo scribit JCtus (i) parricidas, qui post legem Corneliam, lege Pompeja quoque damnabantur, teneri lege Cornelia de Sicariis, hoc est eadem poena culei, quae repetebatur in lege Cornelia de Sicariis. (k) Qua eo supplicio puniebatur parricidium: Ne nos decipiant Duarenus, & Jacobus Gothofredus (l): qui sublatam censuerunt poenam culei per legem Pompejam, atque communem de Sicariis substitutam in parricidio putaverunt: Cum tamen lex Cornelia de Sicariis, quo lex Pompeja refertur, peculiarem culei poenam in parricidio repetierit. Quae sane poena absolevit recentioribus Imperatorum temporibus, (m) ejusque loco successit damnatio ad bestias, si mare proximum non esset; & ignis quo vivi comburebantur, quod brevissimum supplicium Lucianus indicat. (n) Sane Augustus parricidarum poenas levaverat, easque nonnisi confessis imposuit; ac tanquam scelus hoc nemo admittere auderet, ejusmodi reos ita interrogare solebat: *certe patrem tuum non occidisti* (o) Constantinus tamen poenam culei jam intermissam reduxit. (p) Nulla vero poena parentes prisco aevo tenebantur, si liberos occidissent: cum prisca patriae potestatis vi nihil parentibus non liceret in personam liberorum. (q) Igitur legem Corneliam excepit lex Pompeja de parricidis lata Gn. Pompejo Cos. ex qua utpote posteriori, & uberiori, deinceps judicia haec exercebantur. (r) Atque ad idem crimen Gn. Pompejus retulit caedem omnium ascendentium, & descendentium, collateralium etiam cognatorum, & conjugis patronorum. (s) poenamque ad conscios extendit, etiam si fuerint exarenei, (t) & ad illos quoque, qui venenum emerint patri suo propinandum, etsi sceleratum consilium sibi (u) non processerit. Neque hujus criminis persecutio tempore tollitur: atrocitas enim illius exigit, ut ultrix poena in scelerata capita perpetuo impenderet. (x) Itaque lege Pompeja tenetur non modo qui patrem, matrem, avuum, aviam, filium, filiam, aliumve quem ex adscendentibus, & descendentibus; sed & qui fratrem interemerit, sororem, patruelem, quem Cujacius (y) interpretatur natum ex eodem patre, diversa matre, matruelem nempe, ex eodem Cujacio, eadem ex matre genitum, alio vero patre, sive uterinum; patruum avunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, uxo-

(a) *l. 1. & seq. C. de malef. & mathematicis.* Paull. 5. *sent.* 23. §. *magicae artis.*
(b) *l. illicitas §. sicut D. de offic. Praesid.* Paull. *sent. hoc tit. in fin.*
(c) *l. ult. §. ult. de incend. ruin. naufrag. l.* 10. *D. ad l. Cornel. de Sicar. & l.* 11. *D. eod.*
(d) *In C. Theod. lib.* 19. *tit.* 15.
(e) Plut. *in Ro.* Ant. Aug. *in hanc l.* Sigon. *de judic. lib.* 2. *cap.* 31.
(f) Ant. Aug. *in hanc l.*
(g) *lib.* 66.
(h) Sigon. *lib.* 2. *de judic. cap.* 31. Pomp. *D. de orig. jur. l.* 2. §. *capta.*
(i) *l. 1. D. ad l. pomp. de par.*
(k) *Instit. de pub. judic.* §. *alia deinde lex.*
(l) *C. Theodos. lib.* 3. *tit.* 15.
(m) Paull. *sent.* 5. *cap.* 24. *l.* 4. *D. ad l. Pomp. de Parric.*
(n) *De mort. peregr.* Cujac. *C. de iis, qui parent. occid.*
(o) Sveton. *in Aug. cap.* 33. Senec. *de clem.* Cujac. *parat. C. de his, qui parent. occid.*
(p) *l. un. C. eod.*
(q) *l. in suis.* 11. *D. de lib. & post.* Wesemb. *parat. ad l. Pomp. de parric.*
(r) Sigon. *de judic. lib.* 2. *cap.* 31.
(s) *l.* 1. *D. ad l. Pomp. de par.*
(t) *l. utrum. D. eodem.*
(u) *l.* 1. *in fin. D. eodem.*
(x) *l.* 10. *D. eodem*
(y) *observ. lib.* 6. *cap.* 17.

uxorem, virum, generum, socrum, vitricum, privignam, patronum, sponsum, novercam: quae personae non omnes verbis legis, sed sententia continentur illius: nec excipiuntur ii, quorum dolo malo aliquid tale contigerit. (a)

CV.
DE LEGE TITIA, PUBLICIA, ET CORNELIA DE LUSU

Superest e legibus Corneliis ea, quae ad lusum pertinet, quam Hotomannus L. Syllae tribuit. (b) Qua vetustiores communi judicio fuere lex Publicia, & Titia, quae forsan illae sunt, quas Talarias Plautus (c) appellavit in Milite glorioso ibi:

Atque adeo ut ne legi fraudem faciam Talariae,
Accuratote, ut sine talis domi agitent convivium.

Quos versus perperam Gronovius refert ad rationem ludendi praescriptam legibus convivalibus, quas ipsi sibi convivae statuebant: non enim Periplectomenes omnino talos domo sua prohibuisset. Non solum autem *aleae* nomine venit jactus talorum e turricula, & fritillo, sed fortunae qualiscumque lusus. Nam ex S.Cto vetitum est in pecuniam ludere, sponsionemve facere, ut scilicet qui vicerit, propositam pecuniam auferat, (d) exceptis ludis ad virtutis exercitium institutis: veluti si hasta certetur, cursu, saltu, lucta, pilive jactu, pugna. (e) Ad quod S. C. Justinianus (f) constitutionem suam accomodavit: ceteris enim ludis damnatis excepit hos, quorum frequens erat olim certamen in campo Martio, & magna celebritas in Graecia: ubi *πεντάθλω* nomine comprehendebantur quinque ista certamina, & concursus eorum simul appellabatur *πάμμαχον*, ut scribit Hyginius. (g) Praeter hos autem ludi omnes vetantur, etiamsi pecunia non apponatur, sed ejus loco *lupini* ad precium significandum, (h) vel *aurum comicum*, quod & pro lupinis apud Plautum accipit Muretus, & Turnebus. (i) Invisa vero maxime legibus est alea, qua homines mutuis fraudibus exhauriuntur simul, & inter se irritantur, ut profuso matrimonio rapinis, & caedibus rei familiaris lacunam explere conentur: ideoque aleatorum genus legibus infame habetur. Unde de Lenticula aleatore a M. Antonio restituto, tanquam de homine turpitudine notato, Cicero (k) loquitur. Ideo Aedilibus mandabatur, ut illorum coetus ab Urbe, ac popinis omnibus arcerent: (l) unde illud Martialis lib.14.Ep.1.

Nec timet AEdilem moto spectare fritillo.

Nec modo jure civili actio denegatur, & retentio ei, qui alea vicerit; (m) sed qui victus, pecuniam solverit condictione indebiti, rem solutam repetet ex constitutione Justiniani: (n) quae condictio non tollitur minori praescriptione, quam ***. annorum. (o) Et qui domum suam praebuit aleatoribus, nullum a legibus adversus furta, injurias, & rapinas habet auxilium, nullam actionem, qua res ablatas vindicet, vel damnum resarciat; immo & ejus domus publicatur, (p) quique alium ludere compellat, mulctatur, aut in vincula publica, vel in latomias conjicitur. (q)

(a) *l. 1. D. ad l.Pomp.de parr.*
(b) *l. 3. D. de aleat.*
(c) *act.2. sc.2. ver.9.*
(d) *l. 2. D. de aleator.*
(e) *l.quo actione 7.§.si in colluctat. D. ad l. Aquil.*
(f) *l. 1. C. de aleator.*
(g) *vide* Meurs. *in Graec. ludibū. l.athletas, D. de his, qui not.infam.*
(h) *l. 1. C. de aleator.*
(i) *p.adversar. cap.19.*
(k) *lib.1.de off. l. 26. D. de injur. l. fugitivus D. de V.S. Cic.Philip.2.*

CVI.
DE FURTIS.

Ac de hisce criminibus hactenus, nunc furta occurrunt, de quibus latius in legibus XII. tabul. unde actio furtiva proficiscitur. Ex legibus autem aliis eo spectantibus monumentum superest legis Hostiliae, cujus certum tempus ignoratur. Unde dubitat Antonius Augustinus *de legibus in praetermissis*, a Regibus ne processerit, an a Coss. an a Tribunis? Hotomannus consularem existimat, eamque adscribit A. Hostilio Coss. cum collega Attilio, anno Urbis IDLXXXIII. Nisi potius eam cum Antonio Aug. arcessamus a C.Hostilio Mancino, qui collegam habuit M.AEmilium Lepidum Percinam anno U.C.IDXVI. Ut hujus autem sententiam legis assequamur, meminisse oportet prisco XII. tabul. jure nullis in caussis permissum fuisse judicio adesse per alium; quam postea necessitas legem solvit, & copia negociorum, atque frequens, ac longa in varias regiones peregrinatio civium, quae obtinuit, ut saltem in caussis civilibus agere, seque defendere per alium liceret; minime vero in criminalibus, (r) praeterquam in furto ex lege Hostilia, quae indulsit, ut furti agere liceret nomine illius, qui apud hostes in infortunio suo reperiretur, aut abesset Reipublicae caussa, (s) item & ejus pupilli nomine, quorum tutores ex caussis iisdem impediuntur. Ceterum generaliter definitum est, ut excusationes absentium ex S.Cto judicibus allegentur, & si justam rationem habeant, sententia differatur. (t)

A furtis transeamus ad *plagium*, quod etsi a furtis distet, eis tamen videde-

(l) Senec. *de vita beat.c.7.*
(m) Cujac. *parat. C.de aleat. lusu, & aleat. in D.l.in exceptionibus D. de probat. l. ult.§. 1.D.quar. rer. act. non dat. l. penuit., D. de naut.foen.* Cujac. *lib. 9. obs.* 28.
(n) *l. 1. C. de aleator.*
(o) *l.ult. C.eodem.*
(p) *C.de aleator.* Cujac. *parat.ib.& l.2.D.de aleator.* (q) *l.1. §. ult.l.2.D.eod.* (r) *l.13.§.1.D.de pub.judic.* (s) *instit. de iis per quos ager.pos.* (t) *l.13.§.1.D.publ.judic.*

CVIII.
DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS.

detur affine. Dictum est plagium a graeco πλάγιος, quod significat obliquus, in latus versus, transversus: ut hujus natura criminis exprimatur, quae tota componitur a dolo, fraude, versutia. Plagium enim suppressio est liberi hominis, aut servi alieni. Quod olim crimen vindicabatur lege Cornelia de plagiis lata, cujus vestigium reperitur apud Apulejum, (a) apud quem ista legimus: *Crimen legis Corneliae incurram, si civem Romanum pro servo vendidero*, quae lex obmutuit, post latam legem Fabiam fortasse luculentiorem, ex qua deinceps judicia sunt agitata, cum ex ea hoc redactum fuerit inter judicia publica, quale ut Cujacius (b) existimat, lege Cornelia non erat: nisi audiamus Duarenum, qui a Diocletiano factum esse hoc publicum judicium suspicatur. Quo minus assentior iis, qui legem hanc arcessunt a Q. Fabio Leone, & Claudio Marcello Coss. qui magistratum gesserunt anno ab U. C. IↃLXXI. diu ante Syllam. Si enim Syllana lex fuisset lege Fabia posterior, haec, non illa obsolevisset: usitatius enim est, ut judicia ex novis, quam ex veteribus exerceantur legibus: nisi non a Sylla Dictatore, sed ab alio ejusdem familiae longe hoc antiquiori latam hanc legem Corneliam auguremur. Ceterum Fabia minime punit eum, qui vi abstraxerit hominem liberum, aut servum surripuerit alienum: sat enim alterum horum lege Julia de vi alterum furti accusatione vindicatur: sed damnat eum; qui hominem sive libertinum, sive ingenuum celaverit invitum, aut vinctum habuerit, vendiderit, emerit-ve sciens dolo malo, aut fuerit hoc in genere alieni criminis conscius; vel servum, aut servam alienam induxerit, ac sollicitaverit ad fugam; vel eum, eamve invito, vel imprudente domino, dominave celaverit, vinctum habuerit, emerit, vendiderit sciens dolo malo: aut horum fuerit conscius criminum. Eadem lege continebatur, ut si servus plagium commisisset, dominus ejus pecuniam pro servi crimine penderet, & servus per decennium adipiscendae libertatis spem amitteret. (c) Ad hanc legem S. C. accessit, quod Cujacius (d) refert ad Alexandri tempora, Modesto, & Probo Coss. Ex eoque fugitivorum servorum venditio ad legis Fabiae poenam redigitur, etiamsi dominus ipse venditor servi sit in fuga constituti; sive ut eleganter JCtus ait, si ipse dominus fugam servi vendat: (e) ne venditione servi dominus omittat accusare plagiarium, qui forte fugam suasisset, atque hac ratione reus emto servo judicum, cui propter publicam disciplinam est subjiendus, elabatur, ut interpretes graeci opinantur: (f) alii vero alias rationes pro suo cujusque arbitrio comminiscuntur. Poena vero cum ipsamet lege orta pecuniaria erat, (g) postea cum visa esset levior, plagiarii damnari consueverunt in metallum. (h) Diocletianus (i) poenam capitis adjecit, quam poenam extendit Constantinus in eos, qui filios viventibus parentibus abducunt: qua explicanda lege se implicuit Alciatus; cum levi literarum adjectione nodum solvere potuisset; legitur enim initio legis (k) *metalli poena teneantur*: qui locus palam repugnat sequentibus verbis, ubi statuitur poena capitis. Lectionis igitur integritas petenda est cum Cujacio, & Duareno e C. Theodosiano; unde legem desumere, ubi pro *teneantur*, legitur *tenebantur* (l) Instituitur autem ex hac lege judicium sicuti ex lege Aquilia, etiam mortuo eo, in quem plagium fuit commissum. (m) Qui vero pro *Fabia Flaviam* nuncupant palam redarguntur erroris ad C. Theodosiano, & a M. Tullio, qui hujus legis meminit in orat. pro Rabirio. Refert item *Ulpianus l.1.D.de fugitivis* S.C. ne fugitivi admittantur a rusticis in saltus, aut protegantur: & ut intra viginti dies dominis reddantur, aut apud magistratus exhibeantur, quo poena evitetur. Item ut liceat militi, vel pagano fugitivos investigare, etiam in praediis Senatorum, aut paganorum. Additum & SCto Modesto Cos. facto, ut fugitivos inquirere volentibus literae ad Magistratus dentur. In quos Magistratus mulcta statuitur, si literis acceptis auxilium suum inquirentibus denegaverint; poenaque imponitur & illi, qui apud se quaeri prohibuerit.

(a) *l. 8. metamorphos.*
(b) Cujac. *parat. C. ad l. Fab. de plag.*
(c) *l. lege Fabia 12. D. de manumiss. ad quam* Cujac. *lib. 50.* Paul. *ad edict.* & *l. in bello §. si in captivis D. de captivis.*
(d) *Parat. C. ad l. Fab. de plagiar. & obs. cap.* 10.
(e) *l. 2. D. ad l. Fab. de plagiar.*
(f) Matth. *de crim. ad lib. 48. D. tit. 12. cap. 2.*
(g) Cujac. *ad Paul.* 50. *ad edict. sive ad l. 12. D. de manumiss.*
(h) *l. ult. D. ad l. Fab. de plag.*
(i) *l. 7. C. eod.*
(k) *l. ult. C. ad l. Fab. de plag.*
(l) *C. Theodos. hoc tit. ubi* Gotofred.
(m) *l. 3. §. illud D. eodem.*

CVIII.
DE LEGE REMMIA, PETRONIA, ET S.C. TURPILLIANO.

Quoniam leges criminum ultrices exposuimus; nunc ad leges transeamus rationem, & viam eorum ulciscendorum, praeter leges Julias judiciarias, aperientes. Primaque omnium, quarum supersunt in jure nostro vestigia lex occurrit Remmia, & S. C. Turpillianum: quibus veritas, pulsa falsitate, atque mendacio in judiciis restituitur. Ac lex quidem Remmia incertis nominibus producitur. Menia enim aliquibus appellatur, aliis Memmia, tanquam a latore Cajo Memmio Tribuno pleb. Scipione Nasica, L. Bestia Calfarnio Coss. anno IↃCXLIII. quod excogitavit Hotomannus, qui & hoc pro hujus legis capite affert: ne scilicet eorum, qui absunt Reipub. causa inter reos no-

mi-

mina reciperentur. Verum Remmiae nomen tuentur acriter Antonius Augustinus, Cujacius Duarenus, aliique plures: quamvis enim in Ciceronis codicibus (a) varie legatur, Remmia tamen constanter scribitur in Pandectis Florentinis, aliisque codicibus juris civilis. (b) Tempus auctoremque certum hujus legis, neque nos, neque alius quisquam, quod sciam invenit; ac ne quis nomen admittere nolit, Cujacius probat (c) esse Romanum, profertque Q. Remmium Palaemonem libri de ponderibus, & artis grammaticae scriptorem. Igitur calumniatores praeter poenam talionis, cui subjiciebantur. Quando deferentes nomen rei, (d) quem accusabant, se subscribebant in crimine, ut eorum delatio reciperetur a Praetore, cujus arbitrii erat recipere, aut non in reos delata nomina, (e) ex lege Remmia subibant infamiam imprimenda in earum fronte litera K. (f) Eaque poena in eos tantum cadebat, qui publico, non privato in judicio calumniam intendissent. (g) Hinc lege Remmia damnati dicebantur *frontis non integrae*: unde dubitabatur, an eorum testimonium esset in judicio recipiendum, quia si alius hominis pudendae famae, integrae tamen frontis, testimonium rejicitur; majori ratione illius, qui nec famam, nec frontem, habet integram, testimonium rejicitur. Sed quia legis Remmiae verbis non excludebatur: reliquum est, ut judicis officio fuerit excludendum. (h) Ad hanc legem S.C. illud pertinet, quo calumniae publici judicii damnati, apud pedaneos judices postulare prohibentur. Quod S.Ctum nullo nomine innotescit, superestque tantum illius mentio apud Ulpianum. (i) Eo S.Cto significatur ex Raevardi sententia, *pedaneos judices* non solum fuisse privatos cives a Praetore ad causam cognoscendam datos, verum & ordinariam aliquando auctoritatem ad certum causarum genus habuisse, jus dicentes non e sella curuli, aut pro tribunali, sed in subselliis. Cum enim *postulare* nihil sit aliud, quam desiderium suum aperire apud eum, qui jurisdictioni praeest; & pedaneos judices jurisdictioni praefuisse colligitur, si apud eos aliqui, dum ne calumniatores essent, postulabant. (k) A calumniatoribus transeamus ad tergiversatores, nempe ad eos, qui accusationem intentatam destituunt: & ad quasi tergiversatores, qui mora sua reis prosunt ad effugiendum judicium: dilabente tempore a legibus praefinito. In hos igitur, qui cunctando reis beneficium legis impertiunt, conditum est S. C. Tertullianum, sive lex Petroniana, Nerone imperante, (l) a Petronio Turpilliano lata, & a Senatu adprobata. Nescio vero an hujus legis capita fuerint, ea, de quibus legis Petroniae nomine alibi tractatur: nempe de sententia pro libertate dicenda, de servis pugnam cum bestiis poenae causa commissuris; quorum capitum Hotomannus auctorem quoque facit Petronium Turpillianum. Ac forsan unius legis plura fuere capita: quorum illud de tergiversatoribus transiit in S. C. quod habemus in manibus. Poena hoc ex S.Cto descendens, est quinque librarum auri redigendarum in fiscum, praeter infamiam, (m) Quam S. C. poenam ex lege Remmia sumsit, ut ea illos adspergeret, qui post satisdationem exercendae litis, & post inscriptionem in crimen, quae solennia sunt accusationis, crimine nondum abolito, sive reo a crimine nondum exemto, ab accusatione recesserint, sine Praetoris venia, vel ad diem contestandae liti constitutum vocati non accesserint, vel causam ita neglexerint, ut inter moras illorum tempus legitimum ad reum peragendum effluxerit. Nisi tam sero ad accusandum accessissent, ut breve tempus, quod superaerat, nulla sua culpa praeterierit ante judicium absolutum. Tum enim nullo suo dolo, sed lege tantum ab ulteriori prosecutione judicii exclusi. (n) neque tergiversatores profecto sunt, neque desertores, neque moratores, aut frustratores. Hoc S.C. tenentur omnes praeter mulieres, & minores, & eos, qui non publicum, sed privatum judicium instituissent. (o) Est & S. C. ad judiciorum exercitium pertinens, cujus nomen, & tempora ignorantur: nempe illud, ne quis ob idem crimen pluribus legibus postuletur: (p) ortum fortasse temporibus Titi Vespasiani, quem Svetonius refert vetuisse, una de re pluribus legibus agere: hoc est idem delictum varie puniri. (q) Hinc docet Papinianus poenam generalem adversus omnes legum contemtores minime concurrere cum poenis certarum legum, quas certis in criminibus censet, seclusa generali poena, subeundas: quia generi per speciem derogatur (r) S.C. item ab eodem Papiniano memoratur (s) quo cavetur ne qui sistitur a fidejussoribus in judicio unius criminis causa, idem eodem die de alio crimine accusetur.

Nunc a calumniatoribus, & ab iis: qui dolo accusant, ad eos transeamus,

(a) *Pro Sex. Roscio Amer.*
(b) *l. 3. D. de test. l. 1. §. 2. D. ad S.C. Turpil.*
(c) *ad l. 13. D. de testib. sive ad lib. 1. Papin. de adult.*
(d) *l. ult. C. de calumniat.* Cujac. *ibid.*
(e) Sigon. *de judic. lib. 2. cap.* 10.
(f) Cic. *orat. pro Rof. Amer.* Plin. *Julian. ad Antiochen.* Cujac. *tit. C. de calumniat.*
(g) Cujac. *ad l. 13. D. de testib.*
(h) *l. 13. D. de test.* Cujac. *obs. lib. 7. cap. 13.*
(i) *l. 1. §. removet. 6. D. de postulat.*
(k) Raevard. *lib. 3. conject. cap.* 10.
(l) *l. abolitionem, C. ad l. Jul. de adult.* Cuja. *Parat. C. ut intra certum tẽpus.*
(m) *l. Spurii D. de Decur. l. 3. §. ult. D. de Praevar. l. 1. D. de jur. fisc.*
(n) Cujac. *enarrat. & parat. C. ad S.C. Turpil.*
(o) *l. 1. §. 10. in fin. C. ad S. C. Turpil.* Perez *in C. ad S. C. Turpill. nu. 2.*
(p) *l. Senatus. 14. D. de accusat.*
(q) Cujac. *ad l. Sanctio 41. D. de poenis.*
(r) *d. l. Sanctio.*
(s) *l. 2. §. 2. D. de custod. reor.*

CIX.
DE S.C. SILANIANO, ET STATILIANO, ET ALIIS AD EANDEM REM S.C.

mus, qui dolo refugiunt accusare. In quos conditum est S. C. Silanianum,
nisi cum aliquibus scribamus Syllanianum, qui meo judicio falluntur, ete-
nim refragantur nummi, & marmora Capitolina, atque crediderim cogno-
men id fuisse Juniorum. (a) SCti vero hujus tempus, & origo diu vel eru-
ditioribus, immo, & ipsi Cujacio latuit: quem in eam cognitionem adduxit
P. Faber: qui primus illud retulit ad Augusti aevum Dolabella, & Silano
Coss. etenim in *l. in cognitione, D. ad S.C. Silanian.* affertur sententia S. C. Stati-
liani, vel Domitiani temporibus Augusti Tauro, & Lepido Coss. A. U. C.
IϽCCLXIII. quo praefinitur quinquennium ad accusandum heredem extra-
neum, qui contra S.C. Silanianum, hoc est ante quaestionem habitam de ser-
vis, testamentum aperuisset ejus, qui a propria familia diceretur occisus. (*b*)
Cum autem haec additio sit ad Silanianum, apparet Statilianum esse recen-
tius: eoque Silanianum anno saltem esse antiquius: quia anno ante Taurum,
& Lepidum Statiliani auctores, consulatum gessere Dolabella, & Silanus, qui-
bus Silanianum adscribimus. Ex quo colligitur utraque S. Cta originem ab
Augusti aevo traxisse, sub quo tam Lepidus, & Taurus, quam Dolabella, &
Silanus fuere Consules. (*c*) Sed quo suspicer aliquid anterioribus temporibus
hac in re fuisse constitutum, praecipue in l. Cornelia de Sicariis, urget *lex*
25. hujus tituli D. qua traditur ea lege fuisse cautum de praemio accusatoris
servorum, qui ante quaestionem aufugerint, & caedem admiserint, ut quin-
que aureos acciperet etiam de publico, si ex bonis damnati desint in singu-
los, quos convicerit servos. Unde quod lex Corneliae fortasse inchoaverat,
S.C. hoc absolvit, poena in heredis negligentiam proposita. Si vero convi-
cerit eos, qui aperto testamento manumissi reperiantur, iis in vincula con-
jectis, indeque causam dicere coactis, denos aureos in singulos ex damnati
bonis auferet pro praemio, (*d*) de quo & alibi. Igitur ne vita dominorum
pateret servorum insidiis: coguntur servi per hoc S.C. proprio periculo do-
minorum vitam praestare, ut sciant, se proprio capite expiaturos, quidquid
adversi domino contigisset: atque ita minime audeant in eum aliquid mali
consulere. Unde mortuo domino, qui a familia occisus diceretur, Sena-
tus vetuit testamenti tabulas aperiri, aut hereditatem adiri, aut bonorum
possessionem peti, aliudve ad causam testamenti pertinens agi; antequam
haberetur publica quaestio de servis, qui sub eodem tecto, locoque fuissent,
& supplicium sumeretur tam de noxiis, quam de iis, qui dominum dese-
ruissent, atque opem ferre neglexissent. (*e*) Ideo vero vetuit Senatus a-
periri testamenti tabulas, ne crimen caderet in Servos testamento manu-
missos; (*f*) itaque poena sumenda de liberis hominibus esset veluti de ser-
vis, indeque libertatis dignitas turpitudine servilis supplicii macularetur.
Verum Neronis tempore ad hoc S.C. accessit aliud, ipso Nerone, & Pisone
Coss. (*g*) quo non modo prioris S. C. sententia confirmabatur, sed illud
etiam adjiciebatur, ut qui testamento manumissi sub eodem tecto mansis-
sent inter servos, poenas darent. (*h*) Quod S.C. & Neronianum dicitur, &
Pisonianum, atque etiam Claudianum, quia Nero fuerat a Claudio adopta-
tus. (*i*) Ex eo autem S. C. omne dubium sublatum fuit, quod oriri pote-
rat, si contra Silanianum apertum fuisset testamentum, & rei apparuissent
servi testamento manumissi, servorum ne, an liberorum more puniendi
essent? Nam SCtum Neronianum jussit, ut simul cum servis supplicium
penderent: quod ante ambigebatur. Huic accessit aliud S.C. sub Trajano,
ut de iis etiam quaestio haberetur, quos testator vivens manumiserat. (*k*)
Heres autem ne sui compendii causa familiae facinus absconderet, si ultio-
nem omittat, malitque suo sibi lucro retinere servos, quam supplicio a-
mittere, contraque SCtum hereditatem adeat; ut indignus ab hereditate,
atque omni testamenti commodo submovetur, bonaque sibi erepta in fi-
scum transferuntur. Et si tabulas contra SCtum aperuerit, recitaverit, de-
scripserit, vel heres ipse, vel alius; ex edicto Praetoris in eum centum
aureorum judicium datur. (*l*) Secus vero si ab alio, quam a familia te-
stator occisus dicatur: tum enim hereditatem adire minime prohibetur, &
effectum habebit aditio si postea mortem ulciscatur, alioquin effectu carebit,
& hereditas a fisco eripietur ex Azonis sententia, quam probat Cujacius.
(*m*) Occisorum autem nomine in reliquis veniunt omnes, qui aut ferro,
aut laqueo, aut veneno, aut carmine magico, & quacumque alia nece pe-
rierint. (*n*) Mors tamen hausta veneno, vel alia ratione sine cede furtim
illata hoc S. Consulto non comprehenditur. Ideo autem ad supplicium servi
de-

(a) Dausq. *in orthograph. hac voce.*
(b) Cujac. *lib. 4. cap. 14. obs.*
(c) Cujac. *observ. lib. 1. cap.* 18.
(d) *ead. l. §. 2.*
(e) *l. 25. in fin. D. de S.C. Silanian. & toto tit. D. & C. eod.* Paul. *sent. lib. 3. tit. 5.*
(f) Cujac. *obs. lib. 18. cap. 6.*
(g) Tacit. *annal. 13. cap. 32. & an. 14.*
(h) Tacit. *eod. ubi* Lipsius.
(i) Cujac. *parat. D. hoc. tit. ubi vid. Conss. lit. C.*
(k) *l. 10. in fin. D. de S. C. Silan.* Duar. *ibi §. cap. 2.*
(l) Cujac. *parat. D. eod.*
(m) 18. *observ. cap. 6.*
(n) *l. 1. §. occisorum, D. ad S. C. Silan. &* Paul. *sent. lib. 3. cap. 5. ubi* Cujac. *§. occisus.*

deposcuntur, quod vel attulerint vim, vel auxilium ferre neglexerint: & omni culpa solvuntur, si ab ignoto sibi periculo dominum non exemerint; tum enim crimen ab herede in alios vindicabitur, dimissis servis, nisi venenum non clam, sed violenter fuerit infusum. (a) Nec solum servi sub tecto manentes plectuntur ex S.Cto, sed etiam foris, puta qui dominum peregre abeuntem sequerentur, cum ille in itinere fuerit occisus; (b) & qui clamore de proximo exaudito ad vim prohibendam non accurrerint: (c) item qui dominum sibi manus afferentem non impedierint, cum potuissent; quamvis non incidant in hoc S.C. cum violenti non fuerint; tamen puniuntur. Illud insuper S.C. Neroniano cavebatur, ut viro, aut uxore necata, perinde de superstitis conjugis servis quaestio haberetur, ac si servi essent ipsius occisi. (d) Quod Marcellus produxit etiam ad soceri servos, ut marito occiso, de iis etiam quaestio habeatur. (e) Non tenentur vero S. Cto Silaniano servi nedum puberes, aut aetate confecti, vel surdi, muti, furiosi, vel qui tempore mortis clausi, aut in vinculis erant. (f) Qui vero servorum aliquem de occisi familia receperit, celaverit, protexerit, quo minus de illo supplicium sumeretur, tanquam sicarius punietur. (g) Servus etiam ab herede venditus quaestioni subjicietur, reddito emtori precio. (h) At servus, qui domini caedem indicasset (ita enim cum Duareno legendum apud Ulpianum non *vindicasset*,) aut arguisset; siquidem ultro prosiluerit ad accusandum; non modo quaestionem elabetur; sed libertatis etiam praemium assequetur. (i) Ad eos qui accusare refugiunt, etiam pertinet S.C. memoratum ab Ulpiano, (k) quo S.Cons. pro victo damnatur is, qui corruperit delatorem, adeo ut is accusationem omiserit; exceptis causis sanguinis, sive capitis, in quibus reo propriae vitae sollicitudo condonatur. Et in causis fiscalibus Senatus censuit, (l) ut si neque delator, neque possessor judicio adsit, postquam tribus edictis evocati fuerint; delator amittat jus deferendi publicam causam, & fidejussores ejus teneantur; possessoris vero jus integrum maneat, quale fuerat ante delationem. Porro Cotta, & Messala Coss. prodiit S.C. quo eadem observanda statuuntur, si servus, ac si liber postuletur. (m) Item Senatus censuit, (n) ut criminis abolitionem petente delatore, quod errasse se dicat; item judex de abolitionis justa causa cognoscat, errorem condonaturus, & dolum ut in causae proditorem vindicaturus.

Cum leges evoluerimus, quibus delictorum damna coërcentur, attexere ad has oportet etiam illas, quibus damna non ex delicto, sed vel culpa, vel casu aliquo nata rependuntur. Ac de damnis a bestiis, & quadrupede illatis cavebatur satis ex legibus XII. Tabul. quarum vim edicto, & jurisdictione sua Praetor etiam explicavit titulo: *si quadrupedes pauperiem fecisse dicatur*. Quo referenda est lex ea, quae aliquibus scriptoribus appellatur *Pesolania de Cane*. Quod putatur corruptum nomen e *Solonia*, sive lege *Solonis*, quae redacta fuit in leges XII. Tabul. (o) Sanxerat enim Solon ut canis, qui momorderat, catena vinctus, a domino noxae dederetur, quod & libro superiori attigimus. De damnis autem vel ab hominibus, vel a bestiis culpa, & negligentia hominum acceptis, veteribus XII. Tabul. legibus, & aliquibus forsan aliis post eas latis caveretur: quia tempore tamen exolescerent, oportuit nova aliqua lege vim earum suscitare. Veteres enim leges desuetudine languescentes, novis revocantur ad usum, & viventium magistratuum auctoritate in pristinas vires restituuntur. Parent enim homines novis legibus facilius, ne spretis iis, contemnere videantur magistratum earum latorem: qui libenter persequitur violatores legum, ut honorem simul suum ulciscatur: unde Macrobius: (p) *Quaeritur saepe novae legis auctoritas exolescente metu legis antiquioris; ut de ipsis legibus XII. Tabul. factum est: quarum ubi contemni auctoritas coepit, in aliorum latorum nomina transire*. Hinc ait Plato leges picturarum instar tempore obscuratas novis coloribus a novis potestatibus esse illuminandas. Qua ratione deductum est in legis Aquiliae nomen quidquid in veteribus de damno ab homine, vel per hominem dato contineretur. Auctor legis C. Aquilius Callus Tribun. pleb. isne qui formulam de dolo malo concepit, an alius, non satis constat. Fuit igitur proprie lex ista plebiscitum, (q) quo post auctam plebis auctoritatem populus tenebatur universus. Hujus legis tria capita commemorantur. Primo capite cavetur de occisis qualiterqualiter servis, aut animalibus, quae gregatim pascuntur, (r) ut actio detur adversus eum, qui damnum dederit injuria; quae vox hic pro contumelia non accipitur: injurias enim eas lex Cornelia ulciscitur; sed factum injuria dicitur pro non jure

(a) *l.* 1. §. 19. *D. de S.Cons.Silan. l. cum fratrem, C. de his, quibus, ut ind. D. dign.*
(b) *l.* 1. §. *cum dominus, D. h. t.*
(c) *l.* 3. §. 2. & *l.* 1. §. 27. & 28. *eodem*.
(d) Paul. *sent.* 3. *tit.* 5. & *l.* 1. §. *si vir, D. de S. C. Silanian.*
(e) *l. si vir. D. eod.* Ant. Aug. *lib. de leg. ad hoc S.C.*
(f) *l.* 1. §. 32. *D. hoc tit. l.* 3. §. *si quis in gravi, & seq. D. ad S.C. Silan. & l. si excipiuntur, D. eodem.*
(g) *l. si quis in gravi, §. si quis quem, D. eodem.*
(h) *l.* 5. C. D. *eodem.*
(i) *l.* 3. §. *utrum, D. de S.C. Silan.* Duaren. *ibid.* & *l.* 1. *C. in quibus cas. ser. pro prom.*
(k) *l.* 7. D. *de praevaricat.*
(l) *l.* 2. §. *Senatus, D. de jur. fisc.*
(m) *l. hos accusare* 11. §. *si servus, D. de accusat. & inscript.*
(n) *l.* 15. *D. de jur. fisc.*
(o) Cujac. *ad sent.* Paul. *lib.* 1. *tit.* 15.
(p) Saturn. 11. & 13.
(q) *l.* 1. *D. ad l. Aquil.*
(r) *l.* 2. *D. ad l. Aquil.*

(a) *l.5.§.injuriam,& seq. D. ad l. Aquil.*
(b) *l.scientiam* 45. §. 4. *D.eod.* & *l.4.* & 5.§.1. *eodem.*
(c) *l.ait lex D. eod.* §.2.
(d) *l.inde Neratius , D. eod. in princ.*
(e) *d. l. inde Neratius* , §.3.
(f) *vide* Wesemb. *in parat. D. eodem num.* 5.
(g) *d. l.* 13.& 14. *D. eodem*, Wesemb. *loco cit. num.* 3.
(h) *l.item Mela*, §. 10. *D.ad l.Aquil.*
(i) *l. inde Neratius*, §. *hanc actionem* 8. *D. ad l. Aquil.*
(k) *l.contra* 4. *C. eod. l.2.* §.1. *D.eodem.*
(l) Cujac.*parat. D. ad l.Aquil.*
(m) *vide exempla apud* Cujac.*parat.C.eodem.*
(n) *l.si servus* 27. *D. ad l. Aquil.§.quinto.*
(o) *l.52. D. de contrah. emt. cum concord.* Cujac. *obser.*5. *cap.* 26.

ab eo etiam , qui nocendi animum non habuerit , siquidem ratione utatur : nam furiosus , & infans , quorum ratio languet , Aquilia non tenentur . (*a*) Hinc si quis occiderit aggressorem , adversum quem se telo defendebat , & justae defensionis modum non excesserit , in Aquiliam non incidet : quia non injuria , sed jure illum occidit : nam jure naturae recte vim in se imminentem quisque propulsat . (*b*) Cum quadrupedibus autem , & servos congregat lex : quia servi sub dominio nostro pariter cadunt . Occiso autem servo , vel quadrupede damnum aestimatur quanti eo anno servus , vel quadrupes plurimi fuerint , quantique nostra interfuit non perisse , (*c*) isque annus retrorsum computatur ex tempore , quo quis est occisus : ut scilicet mortis tempus anni sit finis . Quamobrem si eo anno servus heres institutus aliena culpa vitam amiserit, etiam hereditatis commodum in aestimationis judicium veniet. (*d*) Et si pictori servo pollex praecisus fuerit , idemque intra annum praecisi pollicis occisus , in aestimationem deducetur quanti prius esset , antequam pollicem , & artem amisisset . (*e*) Actio autem : qua aestimatur quanti pluris, anno circumscribitur : actio vero ipsa , qua aestimatur damnum acceptum , est perpetua , utpote rei persecutoria . (*f*) Porro actio directa , sive civilis , ex ipsa lege descendens , ejusdemque apertis verbis comprehensa ipsis domino datur : utilis vero , nascitur ex abdito sensu legis , & ab aequitate magistratus etiam non domino permittitur . Quamobrem liber homo , qui dominium non habet in propria membra , laesus nullam ex hac lege directam actionem nanciscitur , sed occiso eo utilis actio ipsius heredi accomodatur : qua consequetur quidquid sumtus factum fuerit in curando vulnere , & quidquid damni ejus caedis causa fuerit acceptum . (*g*) Eadem ratione fructuario corporis peremti , & creditori, & bonae fidei possessori utilis actio conceditur . (*h*) Addit Cujacius directam competere , si corpus corpori nocuerit : utilem si corpus causam damni , non damnum ipsum obtulerit : quae plerumque actio in factum appellatur . Etsi vero actio hanc utpote rei persecutoria ad heredes transeat , & successores ; adversus heredem tamen minime dabitur , nisi quatenus fuerit ex alieno damno locupletior . (*i*) Mulctantur autem confitentes in simplum ; inficiantes , propter mendacii poenam , in duplum . (*k*) Secundum caput Aquiliae legis jamdiu intercidit . Eoque Cujacius (*l*) comprehensam fuisse putat quamlibet aliam rationem damni datinon ob rem nostram laesam , sed ob commodum aliena opera nobis ademptum , veluti si quis nullo jure servitutis impositae vicini luminibus contra formam veterum aedificiorum offecisset : quo nomine damnatus fuit a Theophilo Imperatore Petronas , ut refert Zonaras ; (*m*) vel si quis imposito aedificio vicini aream inutilem reddidisset . Quod caput in desuetudinem abiit . Tertium caput conceptum erat in eos , qui non occidissent servum , aut gregalem quadrupedem sed eum , eamve aliquo modo laesissent , corporisve membrum aliquod ussissent, rupissent , fregissent , aut occidissent , vulnerassentve canem , & animal aliud , quod pecudum numero non est , sive gregatim non pascatur , aliave ratione rem aliam animatam , aut inanimatam deteriorem reddidissent : ut ejus damni nomine teneantur quanti res ea plurimi fuisset in triginta diebus proximis . (*n*) Hic enim actio annua , qua persequimur ex superiori capite id, quo res plurimi fuerit , contrahitur ad triginta dies : quia minus peccatum vulnerantis , & laedentis est , quam occidentis , minorque jactura esse solet occisi animalis , quod pecudum numero non sit . Ad damnum quoque pertinet S.C. Acilio Aviola , & Corollio Pansa Coss. Adriani tempore , quo de aedium demolitione cavebatur , & dirui quid negociandi causa , distrahive , aut vendi , aut legari prohibebatur . (*o*) Non modo autem domus sed & villas dirui Senatus vetuit , ac venditionem irritavit , & emtorem ad duplum precii fisco inferendum damnavit .

CXI.
DE LEG. RHODIA DE JACTU.

Nunc progrediamur ad ea damna , quae non ab homine , sed forte , vel natura inferuntur : ut nempe quae a mari eveniunt , cujus fallax est , incertaque fides . De talibus autem damnis judicia Rhodiis legibus in Romana translatis exercebantur . Rhodiorum enim erat rei maritimae tanta peritia, ut *nauticus populus* a Floro appellentur : ac propter usum , assiduosque casus, quos frequentia navigationis tulerunt , aequissimas , & prudentissimas rei navalis concidere leges , Quarum praestantiam cum alii veterum, tum praecipue Strabo celebravit . Etsi autem Romani leges omnes conquisierint non modo Atticas , sed & Graecorum aliorum , sicut & Pythagoraeorum , qui erant in ea Italiae ora , quae Magna Graecia dicebatur ; tamen Rhodias non acceperunt,

runt, nisi post usum rei maritimae, quo non ante primum bellum Punicum vertere animum. Quamobrem traduxerunt ad se leges Rhodias, quae mari tum dominabātur: assiduoque usu civitatem iis dederunt, judicia maritima ex auctoritate illarum agitantes. (a) Unde in Servii, Ofilii, Labeonis scriptis monumenta erant Rhodiarum legum, quarum adhuc vestigia in recentiorum Jurisconsultorum responsis observantur. Quamquam autem plures erant Romanis receptae Rhodiae leges, earum tamen sententias tantùm retinemus, quae merces naufragio jactas respiciebant. Atque ex rescripto Antonini, (b) quo de naufragorum bonis agitur. Rhodia lex a Caesare in imperii societatem adsciscitur, imperio rerum ita tributo, ut *orbis quidem terrarum regimen Imperator; maris vero dominum lex Rhodia obtineret*. Quamobrem ex collectione Pselli, ut Gothofredus putat, seriem habemus, etsi mutilam Imperatorum, qui Rhodiis legibus arbitrium in re maritima tradiderunt. Quorum initium non a Tiberio, sed a Claudio, sub quo Coss. ii fuere, qui collectione illa perhibentur, nempe Q. Aterius Antoninus, & D. Julius Silanus anno a Christo nato LIV. (c) Isque Imperator pluribus rem nauticam Senatusconsultis constituit, quorum duo ab Ulpiano referuntur, de quibus egimus supra ad legem Corneliam de sicariis. (d) Eos autem, qui ex afflictis, & miseris naufragorum fortunis quid inhumane rapuissent; fisco tantum pendere voluit Claudius, quanti e Praetoris edicto damnarentur. (e) Etenim etiam ex edicto Praetoris oritur actio adversus raptores naufragorum intra annum in quadruplum, post annum vero in simplum. (f) Et ut violentia procul arceatur a naufragiis, vetuit Senatus iis colligendis aut militem, aut privatum, aut libertum servumve Principis intervenire. (g) Leges itaque Rhodias utilitate diu ante commendatas, usuque inter Romanas leges invectas Claudius primum convertit in assiduam, & necessariam jurisdictionem: deinde alii principes easdem auctoritate sua comprehenderunt, quorum nomina in supra demonstrata collectione invenimus: nempe Vespasianus, sub quo S.C. ea de re, Lauro, & Agrippino Coss. suffectis, ut Gothofredus autumat, & Ulpius Trajanus, itemque Adrianus, sub quo S.C. ne milites, aut privati, aut servus, libertusve principis naufragiis colligendis interveniret: ne pro auxilio, damnum potentia, & rapacitate sua naufragis adferrent. Quibus tandem & Severi accessit auctoritas. Posset quis referre in leges Rhodias caput illud apud Cic. quod tamen cum eruditioribus declamandi causa confictum putarim de more a Rhetoribus, nempe: *ut si qua rostrata navis, quae est navis militaris, in portu deprensa sit, publicetur*. Ex omnibus autem Rhodiis legibus, hujus ad nos capitis integra sententia pervenit, quo continetur, ut si ventorum vi, aut imbribus tempestas cooriatur, unde navis in periculo versetur, quo ut eximatur oporteat eam levare, atque jactura mercium exonerare: mercium projectarum domino damnum illud a dominis mercium conservatarum pro rata omnium, ipsomet etiam nauta contribuente, sarciatur: siquidem per eam jactarum, navis periculum tempestatis evaserit: nam si perierit, nullus collationi supererit locus; cum vel merces omnes demersae sint, vel si quae recipiantur, a forte, aut a dominorum industria servatae putentur. (h) In rationem autem contributionis venit etiam portio ipsarum mercium jactarum; ut earum dominus tanto minus a ceteris exigat, quanto pro rata jactarum oneratur mercium. (i) Quamobrem si duo singuli centum haberent in mercibus; Cajus jactarum mercium dominus ducentum; Cajus amissis mercibus auferet a singulis quinquaginta, & naufragio amittet altera centum: quoniam tantundem ille habebat in mercibus amissis, quantum illi duo in servatis. Unde sicuti portio Caji, quae erat ducentum, superabat portionem singulorum, quae erat centum, eadem portione post naufragium portio Caji, quae est centum, superabit portionem singulorum, quae est quinquaginta, ut tam ante, quam post naufragium, portio Caji dimidio superet portionem singulorum. Contra si Cajus merces projecerit, quae valerent quinquaginta; unus autem, & alter servarint proprias cujusque centum aestimatas, Cajus damnum accipiet in decem; duo vero illi duplum quisque contribuent, pro singulis nempe viginti; ut qua proportione quinquaginta illa unius respondebant singulorum centenis; eadem ratione quadraginta ejusdem respondeant singulorum octogenis. In qua ratione subducenda veniunt etiam animalia, & servi a periculo liberati, & gemmae servatae, non quia navim onerent: sed quod aliena jactura salvae fuerint. Homo tamen liber servatus in rationem contributionis non veniet: cum nullo precio vita liberi hominis expendatur. (k) Res autem,

(a) Cic. *pro lege Manilia.*

(b) *l. ἀξίωσις sive l. de precatio, D. ad l. Rhodiam de jactu.*

(c) P. Faber. *semestr. lib.* 1. *cap.* 25.

(d) *l.* 3. *in fin. D. de incend. ruin. & naufrag.*

(e) *l.* 3. *D. de incend. ruin. & naufrag.*

(f) *l.* 1. *D. eod.*

(g) *l. ne quid in fin. D. de incend. ruin. & naufrag.*

(h) Cic. *de invent.*

(i) *lib.* 55. *Basilic. tit.* 8. *l.* 1. *D. de l. Rhod. de jactu.* Paul. *lib.* 2. *sent. tit.* 7. *in fin.*

(k) *l.* 2. *§. portio* 4. *D. de l. Rhod. de jactu.*

tem, quarum nomine conferendum est, non quanti emtae fuerint, sed quanti venire possint aestimantur, (a) & si adspergine deteriores evaserint, quanto minoris ob id aestimantur, tanto minus in contributione praestabunt: ut si prius viginti putarentur, postea ob adsperginem decem valeant, dominus earum pro decem sit collaturus. (b) Nec solum contributio locum habebit, si merces e navi jaciantur; sed etiam si una cum scapha, in qua depositae fuerant, demergantur. (c) Nave autem perdita, conservatae cum mercibus scaphae nulla ratio habebitur; quia naufragium factum est, (d) non jactura. Quamvis autem facto naufragio contributio cesset, si tamen ea navis, quae jactura mercium servata erat, alio loco submersa fuerit, & merces per urinatores extrahantur: earum domini conferre debent ei, cujus bonorum jactu navis superius periculum evaserit: quia nisi ea mercium jactura navis levata esset, merces, quae postea extrauntur, e naufragio fortasse non superfuissent. (e) Si autem arbor, aut aliud instrumentum levandae navis causa jactum fuerit a nauta; hujus quoque damnum, perinde ac jactarum mercium contributione omnium reficietur. (f) Ceterum si nullo periculo navem exoneraverit, frustra contributionem postulabit: cum id tantum sit reddendum, cujus jacturae beneficio, periculum navis effugerit. (g) Si vero navis a privatis redemta fuerit, omnes domino navis conferre debere Servius, Ofilius, Labeo tradiderunt. (h) Porro caput hoc legis Rhodiae ad naves pertinet onerarias, ad comportandas merces comparatas, quae plerumque capaces erant decem millium modiorum: non autem ad naves longas, seu trimeres. (i) Ceterum si navis deterior facta fuerit: frustra contributio postulabitur. (k) Tandem judicium hoc ita instituetur, ut rerum amissarum domini ex locato agant cum magistro navis, ne restituat res conservatas, donec ex iis damnum reficiatur dominis rerum projectarum: unde navis magister ex conducto aget cum reliquis, quorum sunt salvae merces, ut detrimentum proportione communicetur.

CXII. DE LEGE LICINIA.

Effugerat pene mihi tot inter lex Licinia, cujus levi mihi admodum vestigium reperitur apud Marcianum, (l) quam explicat Cujacius. (m) Ea lex cavit ne communi dividundo actione uteretur is socius, qui partem rei communis alienavit, ut evitaret licitationem illius, propterea que transtulerit partem suam in potentiorem, ut licitando ille vincat incusso potentiae metu. Nam si eadem pars, nondum sublata communione, ad eum, qui alienaverat redierit; non poterit ipse amplius duplicem, quam habebat actionem, adversus socium exercere; & si potentior ille post partem in se alienatam communi dividundo agat cum altero socio; repelletur exceptione, quod *alienata res sit judicii mutandi causa*.

CXIII. S. C. DE RELIGIONE SEPULCRORUM.

Finem imponamus operi materia funebri, quo res omnes humanae commeant, atque referamus S.C. de religione sepulcrorum, quo prohibebatur sepulcra in alium verti usum, quam condendi cadaveris illati, & venundari, aut permutari, ut in profana commercia concedent. (n) Tantique religio funerum est, ut etiam post fundos venditos priores domini, qui sepulcrum ibi habebant, jus adeundorum sepulcrorum retinerent, propter legem praediorum venundandorum, qua cavebatur, ut ad sepulcra, quae in fundis sunt, inter ejus aditus ambitus funeris faciendi sint. (o)

Hactenus ex antiquissimis monumentis Romana exordia juris privati edita sunto. Quo minus autem, quicumque lector sapis, abductus turba imperitorum, quidquam horum uti obsoletum tua cum fraude praeterieris; cogitato, labentibus priscis institutis, perennem tamen speciem ibi sculptam, exemplisque novis, ac similibus, communem, atque promiscuam, nunquam interituram, neque ullo non tempore mortalibus profuturam ubicumque gentium, non libido, sed ratio dominetur.

FINIS.

(a) Cujac. *ad l. 3. D. de l. Rhod. de jact. sive ad libr. 19. resp. Papin.*

(b) *l. 2. §. portio D. eod.*

(c) *l. navis 4. §. cum autem 2. D. eod.*

(d) *d. l. D. eod.*

(e) *d. l. 4. eod. Paul. sent. 2. tit. 7.*

(f) *d. l. 4. §. sed si navis*, Cuja. *ad Paul. sent. loco cit.*

(g) *l. amissa, §. 5. in fin. D. de l. Rhod. de jactu l. 3. D. eodem.*

(h) Cujac. *lib. 19. resp. Papin. l. 3. D. eod.*

(i) Cujac. *ibidem.*

(k) *l. 2. §. 1. D. de l. Rhod. de jactu.*

(l) *l. ult. D. de alien jud. mut.*

(m) *l. 1. famil. ercifcund.*

(n) *l. 12. §. 1. D. de relig. & sumt. fun.*

(o) *l. ultimor. 5. D. de sepulcr. violat.*

Ne quid deesset ad Tomum I. Originum, hoc loco Censuras addere libuit, quae illi in editione Neapolitana & nostra priori praemissa conspiciuntur.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

Esipandi petitio.

F*Elice Mosca Stampatore supplicando espone a V. E. come desidera dare alle Stampe un Libro intitolato*: De Ortu, & Progressu Juris Civilis *dell'Abate Gio: Vincenzo Gravina; per tanto la supplica per le solite licenze, e l'averà a grazia, ut Deus.*

J. M.

De mandato Eminentissimi Domini Canonicus D. Antonius Cangianus revideat, & inscriptis referat. Neap. die 14. Junii 1701.

JO: ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Gyptius Canonicus Deputatus.

EMINENTISSIME, AC REVERENDISSIME DOMINE.

Pro Eminentissimo Cardinali.

Q*Vod ad illustrandum Jurisprudentiae studium fuerat maxime optandum, ut omnis eo temporum cognitio, latinarum, graecarumque literarum erudito, ac recta philosophandi ratio conferretur; Joannes Vincentius Gravina in hoc politissimo opere*: De Ortu, & Progressu Juris *inscripto, feliciter praestitit. Plurimam quidem ea in re, non inficior, celeberrimi Juris interpretes operam posuerant; sed versare omnes, consulere singulos, atque optima quaeque ex iis exercere, non cuivis profecto, vel per tempus, vel per ingenium licuisset. Hic autem selectissima illorum inventa miro ordine digesta, ornatissimo stylo composita. & exquisita eruditione aucta cunctis patent, Igitur, ut ad optimam juventutis institutionem typis manderetur, e re publica censeo, modo gravissimum Eminentiae Tuae judicium accesserit. Neapoli XIII. Kal. Januar. MDCCI.*

Eminentiae Tuae.

Humillimus, & Addictissimus.
Canonicus Antonius Cangianus.

J. M.

Pontificalis facultas.

Attenta relatione Domini Canonici Revisoris, quod potest imprimi. Imprimatur 27. Junii 1701.

JO: ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Gyptius Canonicus Deputatus.

EC-

ECCELLENTISSIMO SIGNORE.

Typographi postulatio.

Felice Mosca Stampatore supplicando espone a V. E. come desidera dare alle Stampe un Libro intitolato: De Ortu, & Progressu, Juris Civilis, *dell'Abate Gio: Vincenzo Gravina; per tanto supplica l'E.S. per le solite licenze, e l'avrà a grazia, ut Deus.*

Magnificus U.J.D.D.Nicolaus Caravita videat, & in scriptis referat.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Mastellonus.

Pro Caesarea Majestate Relatio.

Tuo Imperio, Excellentissime Princeps, primum Jo: Vincentii Gravinae librum de Origine, & Progressu Juris *ad Majestatis regulam exegi; nec sane in eo Regni amplitudinem, aut dignitatem quicquam miminutam offendi. Quin contra e re publica reputo: in quo omnes Imperii, & Jurisprudentiae Romanae vicissitudines illustri narratione traduntur: & Auctorum successione ab stirpe ad haec usque tempora luculenter explicata, Sectarum stemmata ab communibus Auctoribus suo quaeque filo subinde diducta sunt: tantoque ingenii accumine singulae juris causae aperiuntur, tanta gravitate, & ab studio partium religione de Scriptoribus feruntur judicia, ut facem, quae omnibus de jure libris publicitus alluceat, ubi ita velis, dignam existimem. Dat. Neap. XII. Kal. Januarii MDCCI.*

Tui
Excellentiss. Princeps

Obsequentissimus cliens
D.Nicolaus Caravita.

Catholica, seu Imperialis Licentia.

Visa retroscripta relatione imprimatur, verum in publicatione servetur Regia pragmatica. Hac die 28. Junii 1701.

GASCON. R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Mastellonus.

J. VIN-

J. VINCENTII GRAVINAE

DE

ROMANO IMPERIO

LIBER SINGULARIS.

AD

S. P. Q. R.

UONIAM imperandi jus inter homines oritur a ratione, per quam, contracta societate civili, sapientia legislatoris, & potentia principis conferuntur ad communem, & singulorum utilitatem, quae unica est justorum imperiorum origo, & fons legitimus; atque perpetua causa universae potestatis, propterea illud inter homines imperium, jure naturae, dominatur, ubi rationis versetur plurimum, quale fuerit id, quod non ad certi alicujus hominis, certaeve familiae, aut ad certarum nationum; sed ad universarum sibi adjunctarum gentium commodum fuerit honorum, atque magistratuum participatione comparatum ab hominibus, qui ceteris mortalibus omni virtutum genere praestiterunt, victoriisque suis cultum animi, ac mentis rectum usum propagarunt: quales Romani fuerunt; qui tali erga genus humanum beneficentia, in omnes imperandi jus, veluti majores in minores, a naturae lege acceperunt. Unde Dionysius repressurus indignationem, & invidiam Graecorum, Romanos iniquis animis ferentium: *AEquo animo* (inquit) *justa subjectio perferenda. Naturae namque, communique omnium lege, nullo peritura tempore, praestantiores inferioribus perpetuo praesunt. Neque accusanda fortuna, quasi gratuito tantum imperium urbi minus idoneae tamdiu tradiderit. Discent enim* (Graeci) *ex hac historia urbem talem a suis continuo primordiis innumerabiles emisisse virtutes hominum, quibus neque sanctiores, neque justiores, neque temperantiores in universa vita; neque in re militari praestantiores umquam Graeca, vel barbara civitas ulla tulit.* Hinc merito Romanorum Imperio juris gentium auctoritatem tributam censemus: nimirum, & propter summas virtutes victoris populi, & quia legum suarum auctoritatem, & linguae usum, & morum gravitatem, & munera omnia sua, & civitatem Romanam, & Majestatem propriam, nempe semetipsum cum sociis suis, hoc est cum gentibus communicavit universis; ut in Imperio Romano suam singuli libertatem in perpetuum deposuerint.

I. DE JUSTIS IMPERII ROMANI CAUSIS.

Quocirca Romanum Imperium definimus *societatem omnium gentium aequa juris, ac civitatis communione contractam*. Constat enim instituto Romanorum, pluribus quidem antea, post Antonini vero Caracallae constitutionem, omnibus, qui sunt in orbe Romano, Romanam quoque civitatem fuisse tributam. Quod sane imperium justis ex causis coaluit: quia cum terra pateat omnibus indigentibus, liceatque locum ad habitandum aut per se capere, in quo naturalis, ac civilis vita ducatur; fas Romulo quoque fuit sibi, ac gentibus secum adlectis, fundare latino in agro civitatem, praecipue in Albanorum regione, in quam ille, ac frater, permissu Numitoris Albani Regis, coloniam deduxerunt: qualem Romam ab initio fuisse, Dionysius, scripto diligentissimus, ex veteribus monumentis ostendit.

II. DE ROMANI IMPERII NATURA.

Fines autem Imperii sui Populus Romanus propagavit justis, piisque gerendis bellis, utpote non ad inferendam, sed vel ad arcendam a se, atque a sociis injuriam, vel ad opem poscentibus praebendam, occasione ipsa ducente, susceptis. Quod fatentur legati Rhodiorum apud Livium (a) his verbis. *Certe quidem vos estis Romani, qui ideo felicia vestra bella esse, quia justa sunt, prae vobis fertis; nec tantum exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.*

Et tamen, etsi non omnes causas Imperium Romanum habuisset justas exitu tamen redderetur justissimum, propter contributionem, & communionem, quam diximus; juris sui cum omnibus ab se devictis nationibus, quibus perinde ac Romanis magistratus, capessere licuit, & ipsum Imperium. Unde Claudianus. (b)

(a) *lib.54.cap.22.*

(b) *in Stilich. lib.3.v.150.*

Haec (Roma) *est in gremium victos quae sola recepit ;*
Humanumque genus communi nomine fovit .
Matris non dominae ritu ; civemque vocavit,
Quem domuit , nexuque pio longinqua revinxit ;
Hujus pacificis debemus moribus omnes ,
Quod veluti patriis regionibus , utitur hospes .

Item paullo post

Quod cuncti gens una sumus .

(a) *in Probo cap.20.*
(b) 54. *v*.601.

Unde tot domitis nationibus totum mundum a Probo factum fuisse *Romanum*, ait Vopiscus , (*a*) & Prudentius contra Symmachum (*b*)

Hinc frenaturus rabiem Deus ; undique gentes
Inclinare caput docuit sub legibus iisdem ;
Romanosque omnes fieri , quos Rhenus , & Ister ,
Quos Tagus amphifluus , quos magnus inundat Iberus
Corniger Hesperidum , quos interlabitur , & quos
Ganges alit , tepidique lavant septem ostia Nili .

(c) *in psal*.58.

cum quo consonat , & Augustinus . (*c*) Qua ratione sicuti omnium commodo institutum , ita neque ab ullo everti , neque in priori regni formulam, aut in aliud administrationis genus , sive expresse , sive tacite per temporis diuturnitatem transferri licuerit : cum neque tempus ullum , neque ulla ratio contra justitiam dimicet , & communem hominum libertatem , conditam in universarum foedere nationum Imperii Romani vinculo cohaerentium. Quod si vel eversum , vel lacerum , vel transductum in aliam formam inveniatur , interest mortalium sarcire illud , atque restituere collapsum , quia nihil justius est , quam continere , atque instaurare id , cujus dissolutione dirimitur societas nationum omnium , & civile vinculum mutuae caritatis: adeout jus , quod promiscue offerebatur singulis , contrahatur ad paucos, qui magistratus , & honores , aut ad certas familias , aut ad peculiarem populum , exclusis aliis , transferant . Ceteri enim populi a communi jure libertatis adducuntur , in servitutem , cum eis adimitur promiscuus usus , & perfunctio magistratuum , quibus vicissim sibi parent , & imperant , in quo summa vertitur libertatis .

III.
DE IMPERIO IN REPUBLICA CONSTITUTA.

(d) Vellejus *lib.2. pag*. 247.
(e) Dio *lib*.53. *pag*.506.
(f) *l.si cui* 91. *D.de condit. & demonstrat.lib.* 8.*resp.Papin.l. mater* 93. *D. eod.*
(g) *ad l.* 2. §. *eodem tempore D. de orig. juris.*

Porro Imperii institutio minime rempublicam sustulit , neque delevit libertatem Romanam , qua populorum aliorum libertas comprehendebatur: quia Dictatoriam Augustus minime tulit a populo potestatem , (*d*) quae patrem suum conjuratis objecerat ; (*e*) sed Imperatoriam sive militarem , nempe armorum regimen , non evertendae , sed tuendae Reipublicae , quae opus habuit hoc extraordinario munere in tanta vastitate dominationis , & multitudine negociorum , quae saepe fines ordinariarum potestatum excedebant. Unde Cujacius (*f*) *extra ordinem* explicat *auctoritate Principis*: ad quam excurrendum erat tanquam ad Reip. dexteram , ubi opus esset impressione militari ad compescendos puta motus multitudinis ; & ad alia improvisa , & subita, sive in provinciis , sive ipsa in urbe componenda , atque sedanda , una cum capite civilis corporis , nempe Senatu , in quo mens , & ratio manebat; unaque cum aliis magistratibus ordinariis , nempe consulibus , praetoribus , ceterisque , per quos pro sua cujusque portione , Respublica gerebatur more majorum. Unde optime,ac peritissime pro summa eruditione sua Cujacius (*g*) scribit , regimen Romanae Reipublicae perrexisse lento progressu a vi , & potestate Regis ad populum , a populo ad Senatum, a Senatu ad unum non regem , sed principem , quasi in Rep. & Senatu primum , qui nec populi sibi , nec Senatus jus omne vindicaret , sed cum eo partiretur . Quamobrem Imperator erat in potestate Reip. Respublica vero sub administratione Senatus , & Imperatorum : cum Reipublicae Senatus consilium , Imperator opem, & arma praeberet . Hinc Antoninus apud Herodianum ait : *Siquidem in illa urbe sita est imperii fortuna ; nobis autem dispensatio tantum , atque administratio principatus una vobiscum (nempe Senatoribus) posita est* . Et eumdem , Dio refert , existimasse , ac palam tulisse omnes res , omniaque negocia Senatus esse , & populi , (*h*) & Tacitus : *Non regno tamen , neque Dictatura , sed Principis nomine constitutam Remp.*

(h) *vide* Casaubon.*in not. ad* Spartian. *pag*.36.
(i) Lipf. *in* Tacit.*p*.6.

IV.
DE PRINCIPE ROMANORUM.

Principis autem nomen adeo procul erat a Rege , ut florente Rep.tribueretur ei , qui praecelleret inter Senatores , quique totius veluti Senatus caput Princeps Senatus a Censore appellabatur. Quo exemplo & Imperator *Princeps* nuncupabatur , tanquam in Urbe Primus . (*i*) Quod egregie notat , & ipsius

Ty-

Tyberii verbis distinguit Dio, cum refert Principem Senatus ritu prisco vocatum Tyberium, eumdemque dicere consuevisse Dominum se esse servorum, quos habebat, Imperatorem militum, ceterorum vero Principem, & hoc est caput civium. Talis nimirum est Imperator, qualem se profitebatur Adrianus (*a*) in concione, & in Senatu, cum palam ediceret se Remp. ita gesturum, ut sciret populi rem esse non propriam. Hinc & Alexander Severus dispensatorem se publicum re, verbisque ferebat. Dispensator vero servus erat is, ad quem totius familiae rationes, & peculii administratione pertinebat, ut intelligamus non arbitrium Reipublicae, quod erat pene S. P. Q. R. sed ministerium tantum illius ad Imperatorem, delato Imperio, pervenire.

V. QUID SIT IMPERARE.

Cujus ministerii moderatio, & potestatis temperamentum *imperandi*, quam *jubendi* verbo melius exprimitur: quia mitius est imperare, quam jubere, ut observare licet apud JCtos primaeva, propriaque in significatione prae ceteris verba locantes. Unde Paullus (*b*) ex verbo *Impero*, fideicommissum docet emanare, quod rogantis fere sit, non legatum, quod est jubentis. (*c*) Propterea Cujacius (*d*) Principem a Domino inde distinguit, quod dominus *jubeat*, princeps *imperet*: quamvis apud auctores alios in verborum proprietate remissiores *jubere* & *imperare* confundantur. Novit vero, & diligenter eorum differentiam notavit Antonius Popma, (*e*) docens *imperare* esse onus imponere, ut *imperavit frumentum*; *jubere* autem esse aliquid necessario velle, ut *bellum ex auctoritate Patrum populus jussit*. Non negaverim tamen majorem hoc verbum traxisse potestatem, & vim ab usu militari, cum dux exercitus ob eminentiam virtutis, & laudis parta insigni victoria, ingenti plausu appellaretur Imperator, etiam Imperio in Rep. constituto, quod de Blaeso memorat Tacitus; (*f*) ut hoc verbo ducibus honos militari clamore augeretur. Quod postea S.Cons.confirmabatur. (*g*) Quem Augustus honorem vicies circiter a militibus acceperat. (*h*) Sed eo anno, quo quintum Consul fuit, Imperatoris titulum in perpetuum suscepit (*i*) ad explicandam extraordinariam potestatem armorum, in quem usum idem titulus Caesari fuerat ejusque posteritati tributus. (*k*) Hinc postea haec vox & summae potestatis militaris exprimendae vice fungebatur, & honorandi post victoriam ducis, atque ipsius etiam Caesaris celebrandi, qui toties Imperator appellabatur, quoties re feliciter gesta militari acclamatione hanc meruisset laudem, unde Imperator III.IV.V. ac deinceps pro numero victoriarum inscribebatur. (*l*)

Cum vero Imperatoris nomen ad potestatem significandam adhiberetur, ea voce non veniebat regia potestas, ut male Tillemontius, (*m*) Casaubono etiam auctore (*n*) cum vulgo Scriptorum ex Dione colligit, sed militare tantum imperium; quod vi tamen & oblique, atque obscure perveniebat eo quod potestas regia palam, & directo ferebatur, (*o*) Tradit quidem Dion Imperatoris fuisse jus conscribendi exercitus, belli pacisque arbitrium, pecuniarum contrahendarum facultatem, & capitalem animadversionem. Verum non ad Imperatoriam auctoritatem haec omnia revocat, sed ad munera veteris, popularisque Reip. quorum suprema princeps in se transferebat, veluti crebros consulatus, potestatem Tribuniciam, Proconsulare Imperium, quibus Imperator induebat summam, ac supremam civilibus etiam in negociis potestatem in principem transeuntem non jure quidem regio, quod Brutus extinxerat; neque ex Dictatura, quam Augustus, utpote sibi maxime periculosam invisamque populo recusavit, sed jure ordinariorum magistratuum a se susceptorum, quibus in unius personam vel perpetuo cumulatis, vel crebro repetitis ad exitum Regiae potestatis arte hac subdola perveniebat is, cui tradebatur militare imperium, per quod munera quae vellet ad se civilia trahebat; cum leges plerumque pareant armis. Ideo Dion (*p*) postquam consuetos Imperatoris magistratus enumeraverat, subjicit illius facultates non ex Imperatorio jure, sed ex illis magistratus profluentes: ait enim Imperatores ἐκ μὲν τούτων τῶν ὀνομάτων ex horum (nempe magistratuum) nominibus exercitus conscribere, pecuniam cogere, bella suscipere, pacem facere, & inferius καὶ ὅπως ἐκ τούτων τῶν δημοκρατικῶν ὀνομάτων πᾶσαν τὴν τῆς πολιτείας ἰσχὺν περιβέβληνται. *Itaque his popularibus nominibus omnem induunt Reipublicae robur*. Plurima vero eorum quae Imperatoribus adscribunt historici sine mentione magistratuum susceptorum, ea omnia illorum ad magistratuum potestatem, non ad potestatem ullam regiam Imperatoris esse revocanda, plurima antiquitatis monumenta testantur, praecipue illud Ancyranum, quo res ab Augusto gestae, atque a se ipso in braeviarium redactae continentur, praecipue *cap.*2. cujus haec supersunt.

Pa

(a) Spartian. *in* Adrian. *cap.*8.

(b) *lib.*4. *sent. tit.*1.

(c) *vid. omnino* Alciat. *lib.* 8. *cap.*13.

(d) *ad lib.* 19. *quaest.* Papin. *l. unum ex fam.* 67. *D. de legat.*2.

(e) *de differ. verb. lib.*3.

(f) *lib.* 3. *annal.*

(g) Sigon. *de jur. provinc. lib.*1. *cap.*7.

(h) Casaub. *in* Svet. *lib.*1. *cap.* 76.

(i) Dio *lib.*52. *p.*493. & *seq.*

(k) Dio *lib.*44. *p.*235.

(l) Dio *eod. lib. p.*236.

(m) *in August. art.*3.

(n) *in Jul. Caes. cap.*76.

(o) *vide* Sines. *apud eumdem* Casaubon. *in vita Adrian. cap.* 11. *verbo ergo conversis regio more militibus*.

(p) *lib.*53. *pag.* 508.

Patriciorum numerum auxi Consul V. jussu populi & Senatus, Senatum ter legi, & in consulatu VI. Censum Pop. Rom. Collega M. Agrippa egi.

En haec omnia, quorum ad exemplum, & alia licet conjicere, non imperatoriae potestati, sed consulatibus, & potestati censoriae a populo, & Senatu impetratae tribuuntur. Mos item Scriptorum est, ut qui causam mortis reo dedit pro auctore proferant, veluti Svetonius initio vitae Vitellianae inquit *accusavit, condemnavitque* cum idem accusator, & condemnator esse nequeat. Sed quia causa fuit ut condemnaretur ex accusatione sua, propterea judicis etiam ei personam imposuit, ad quod exemplum trahi possent plurima, quae tribuuntur Imperatoribus, non ex auctoritate imperatoria profecta, sed ex occasione ab ipsis Caesaribus oblata. Nam & Ulpianus accusatori condemnationem tribuit, propterea quod per illius accusationem reus a judice condemnetur. Unde scribit: *peregisse reum* (accusator) *non alias videtur, nisi & condemnaverit* hoc est nisi effecerit ut condemnaretur.

VI. De Origine Imperatoris.

Est igitur Imperator summus, ac perpetuus dux exercituum Romanorum. Quam Augustus auctoritatem, ne per hanc viam redire occulto videretur ad Dictaturam, nunquam in perpetuum, sed aliquando in quinquennium, saepius in decennium accepit, ut eam tamen tota vita continuarit. decimo quoque anno Imperio sibi prorogato per causam ribellantium provinciarum, quas decennio pacari posse toties obtendebat, quoties exeunte Imperii die rogatus, ac tanquam invitus erat illud iterum recepturus. Inde orta decennalia sequentium etiam Imperatorum, qui etsi crearentur in perpetuum, tamen decimo quoque anno festis diebus, & solennibus ludis, velut Imperii sibi renovati laetitiam simul cum populo capiebant. (a) Provincias vero ita cum Senatu divisit Augustus, ut indomitas, & tumultuantes, quibus coërcendis opus esset copiis militaribus, ipse susceperit, verbo quidem quasi majus periculum pro Rep. ultro subiturus; re autem ut simul cum provinciis illis etiam exercitus ad eas provincias mittendas, militiam universam, qua cives perterrefaceret in potestate haberet; (b) pacatas vero provincias, & tranquillas unde honorificentiae plus, quam virium trahebatur, Senatui, Populoque permisit: unde & Italia in Senatus administratione permansit: (c) ideoque inter Ceasareas provincias a Dione (d) minime recensetur, quod inde contingit, quod nemo unquam imperatorum, ac ne quidem triumviri ipsi de Italia, quae domina erat omnium provinciarum, sed pro Italia certare se ostendebant; ideoque in divisione Imperii inter Lepidum, Antonium, & Octavium nulli eorum Italia fuit attributa: Sed in Senatus potestate mansit, nec ad eos pervenit, qui tantum pacandarum provinciarum causa, quibus Italia praeerat militare Imperium retinebant. Haec enim Dio scribit. (e) Italia ἐξαίρετος ἀείποτε ἐν τοῖς τοιούτοις ἔμενεν pag.357.

(a) Dio *lib.* 53. *pag.* 730.
(b) *lib.* 48. *in princ.*
(c) Dio *lib.* 53. Tacit. *ann.* 1. Strab. *lib. ult. in fine.*
(d) Tillemontius *in* August. *art.* 4.
(e) *lib.* 48. *in princip.*

VII. De Caesareis Magistratibus, et de Pontificatu Maximo.

Sed jam Imperatorem ex acie productum, perducamus ad eos magistratus, per quos potestatem omnem civilem occupavit. Quam Principes tuto se minime sperabant retenturos, nisi eam religione muniissent: susceptoque Pontificatu maximo, arripuissent potestatem rerum divinarum, (f) quibus humana omnia obligantur atque volvuntur. Igitur, ut per divina in arbitrium suum humana omnia redigerent, Imperatores non solum Auguratum, & Quindecimviratum sacrorum, quae majora sacerdotia erant, sed Augusti exemplo, ipsum susceperunt Pontificatum Maximum. Quo jure Pontificibus aliis, ac sacerdotiis omnibus imperabant, de sacris, ceremoniis, & ritibus, omnique Deorum cultu, non edicta proponebant modo, sed & ferebant leges; (g) ac, si vellent, simul cum aliorum Pontificum collegio mulctabant violatores sacrorum, & causas religionum judicabant, & obscurum quod esset in jure sacro interpretatione pandebant. A qua ne potestate caderent Imperatores Christiani, dum vetus superstitio adhuc maneret, ad Gratianum usque, Pontificatum Maximum, etsi animo rejectum, extrinsecus tamen hactenus, arbitror, usurpaverunt, quatenus eis necessaria esset sacerdotii illius auctoritas: quam ita cum nomine, & forsan cum amictu etiam Pontificatus induebant, ut ritus tamen, ceremonias, & sacrificia Pontificalia, quae in falsorum numinum honorem vertebant, omnino repudiarent. Nam si auctoritatem ipsam Pontificiam abjecissent, & reliquissent aliis tantam muneris potentiam; non solum amisissent omne jus sacrorum, & auspiciorum sive civilium, sive militarium, quibus populus, & milites in fide continebantur; neque tantum se in superstitione nondum satis inclinata magna imperii portione, mulctassent; sed & grave periculum sibi creassent, ab

(f) Dio *lib.* 53.
(g) Dionys. *lib.* 2. *pag.* 132. *sub num.* 4.

eo qui falsorum sacrorum auctoritate per homines veteri errore correptos res & consilia Principis turbare potuisset. Quam sacrorum potestatem, suscepto amictu Pontificio, exprimere oportebat: ideoque haud facile a Zosimo dissenserim, qui refert potestatem simul hanc, & insigne illius praelatum fuisse ab Imperatoribus etiam Christianis usque ad Gratianum, qui primus egregio pietatis exemplo, recusato amictu Pontificio, exteriorem quoque faciem hujus superstitiosi muneris a se avertit; utcumque Gothofredus junior, & cum recentioribus aliis eruditorum Tillemontius contra Zosimum pugnent: quem alia praeter argumenta, tuetur haec potissimum a nobis adducta ratio exercendae sacrae potestatis, jurisque auguralis, quo sine vinculo quonam pacto Imperator tot milites a vero cultu aberrantes ad militare sacramentum adegisset, militarique disciplina rexisset, quae falsorum numinum religione nitebantur? Quinimmo Religio non solum vera, quae dimicat armis divinitatis; sed etiam falsa, quae armatur viribus multitudinis, adeo pollet in rebus humanis, ut quando Princeps tulisset ullum se sacrorum auctoritate majorem, si qua contentio sacrorum causa erupisset, periculum fuisset ne inter motus vulgi rerum divinarum arbitrum arbitro humanarum facile praeferentis, ab ipsis militibus religione perstrictis, & dirarum formidine correptis adduceretur in Pontificis Maximi potestatem.

VIII. DE TRIBUNITIA POTESTATE.

Postquam autem Imperatores praesidio sibi adjunxerunt auctoritatem divinam, suam in custodiam vim etiam adhibuere popularem, assumta potestate Tribunitia, (a) in qua populus vires omnes suas, ac talem immunitatem collocaverat, ut qui tribunum verbo aut re violasset, is tanquam sacrilegus, ac devota diis victima impune interficeretur: propterea que tribunitia potestas *sacrosancta* dicebatur, quia sancitum erat ut sacer Diisque immolandus esset quisquis tribunum offendisset. Quoniam autem tribunus creandus erat e plebe, Imperator vero in Patriciorum numero censebatur, propterea non tribunum se constituebat, sed suscipiebat tribunitiam potestatem, ut relicto munere plebejo, muneris tamen auctoritatem assequeretur: quae in SCtis impediendis per intercessionem tribunorum propriam, & in legibus ad populum ferendis, & in defendendis civibus versabatur, & presertim in vitae famaeque securitate, quam omnem Princeps trahebat a potestate sacrosancta tribunorum, in qua fundabantur majestatis leges: quibus eo nomine rei damnabantur, quod populum in tribuno, & tribunum in Principe violasse censerentur: adeout animadversio capitalis, qua plurimos sibi infensos, aut suspectos Imperatores sustulerunt, non e regio jure, quod Roma exulabat, sed e potestate tribunitia profluxerit, per quam jura populi universa Princeps exhauserat. Ideo Tacitus (b) ait: *Id summi fastigii vocabulum reperisse Augustum, ne Regis, aut Dictatoris nomen adsumeret: & tamen appellatione aliqua cetera Imperia praemineret.* Et Svetonius (c) refert, Tiberium jure Tribunitiae potestatis ultum fuisse convicium in se jactum, cum inter graeculos sophistas Rhodi versaretur: citato pro tribunali, atque in carcerem convinciatore conjecto. Tribunitiam porro potestatem, excepto Tiberio, cui tribuebatur in quinquennium; (d) Augustus (e) exemplo Julii Caesaris, accepit perpetuam, quam sequentes Imperatores sibi renovabant singulis annis quibus Tribuni alii creabantur: adeo ut ex annis Tribuniciae potestatis, qui notantur, anni colligantur Imperii: quamvis Imperatores non a Kal. Jan. quibus Tribuni magistratum inibant, sed a die, quo potestatem susceperant, annos potestatis suae Tribuniciae ad Claudium usque II. Caesarem numerarent.

IX. DE CENSURA.

Ut autem Princeps famam, & statum aliorum propriae potestati subjicerent, atque in vitam, & mores civium animadvertentes, quem vellent Senatorem e Senatu moverent, Equitem ex equestri ordine ad plebejos rejicerent, bonaque aliena censu agendo pro suo arbitrio aestimarent; censoriam potestatem gerebant, vel solo exercitio sine ullo honore, & nomine, (f) vel cum nomine, atque honore magistratus, ut Domitianus, (g) qui censuram perpetuam suscepit; vel sub nomine praefecturae morum, & Julius Caesar; (h) aut morum legumque regiminis, ut Augustus, (i) qui patris exemplo, mutato ejus magistratus nomine, censurae odium, invidiamque mulcebat.

X. DE PROCONSULATU.

Urbanis hisce magistratibus in eorum personam collatis, Imperatores conjunxerunt supremum provinciarum regimen, delatum a Senatu per imperium proconsulare, quod iis tribuebatur omnibus, adeout non modo in provinciis universis eam potestatem nanciscerentur, quam singuli Proconsules in sua, ubi rebus in civilibus potestatem, & in militaribus imperium habe-

(a) Dio *lib.* 23. & *lib.* 49. *lit.* C.
(b) *lib.* 3. *ann.* *pag.* 125.
(c) *in vita* Tiber. *cap.* 11.
(d) Sveton. *in* Tiber. *cap.* 16. Dio *lib.* 42. *pag.* 194. & *pag.* 243.
(e) *idem in* August. *c.* 27.
(f) Dio *lib.* 53.
(g) *fasti consulares.*
(h) Cic. *lib.* 9. *epist.* 15. *ad fam.* Dio. *lib.* 42. Sveton. *in* Jul. *cap.* 76.
(i) *fasti consulares* Sveton. *in* Aug. *cap.* 17.

bebant lege Curiata; sed imperium quoque liberum, ac summum sine provocatione, quale Gn. Pompejus bello piratico lege Gabinia impetraverat, (a) ubi fuissent Imperatores creati a Senatu accipiebant. Quod imperium proconsolare extra pomerium, sive urbe statim egredientes sublatis insignibus expromebant in omnem orbem Romanum, proptereaque, & Proconsules appellabantur: (b) quamvis & intra pomoerium Augustus idem imperium ex S.C. retinuerit. Idque imperium est illud *militare*, in quo cardo vertitur principatus: quod florente Republica perquam raro & paucis, ac praefinito tempore; Imperatoribus vero tota vita tradebatur, tanquam consules crearentur provinciarum omnium; cum proconsul in certam provinciam consularem potestatem explicaret. Quo imperio cum principes omnem Proconsulum potestatem adprehenderint, propterea non consueverant solenniter inscribi *Proconsules*, ne veluti certis provinciarum finibus inclusi modum imperio suo accipere viderentur. Quae causa latuit Casaubono valde admiranti, quod in suis titulis principes illum *Proconsulis* non insererent. Etsi non desint inscriptiones antiquae Imperatorum, (c) in quibus abscisse legitur *Procos.* vel *Procons.* Sed vel ab ignaris haec, & plerumque imperitis rerum civilium fabris adjecta fuerunt, quod intelligerent Imperatorem agere, atque haberi ubique Proconsulem; vel Proconsulare significant imperium. Quo facilius mihi persuadeo, ex omnibus Imperatorum juribus Proconsulare imperium, velut eorum fuisse ordinariam potestatem; cum numquam illis a Senatu deesset, ubi semel a militibus Imperatores appellati sub ductu, auspicioque suo P.R. exercitus accepissent. Tum enim eos, tanquam cognata potestas, Proconsulare imperium perpetuo comitabatur: utpote auctoritas militaris, quae a Senatu ad confirmandum militum judicium, & ad expediendum munus Imperatorium tribuebatur: adeout in Imperio Proconsulari juris Imperatorii summa versetur, quo imperio ablato, ipse videtur ademtus Imperator; cum si auferantur magistratus urbani, nempe tribunitia potestas, & censura, nihil de Imperatorio munere pereat. Ideoque Tribunitia potestas, utpote adventitia simul, & summopere principi necessaria, titulis interjicitur semper, ne sua cum fraude intermissa videretur ab Imperatore, Proconsulare vero Imperium saepius omittitur, quia omnium opinione cum jure Imperatorio cohaerebat, ut opus eo expresso non esset. Quod enim in discrimen venire nequibat, nullis titulorum erat monumentis reparandum. Ad coercendas quippe provincias per Imperium Proconsulare. Respublica ediderat Imperatorem. Ideo Trajanus, ut videretur sibi designasse successorem Neratium Priscum, (d) haec ad eum verba direxit: *Commendo tibi provincias, si quid mihi fatale contigerit.*

(a) Plutarch. *in* Pomp.

(b) Dio *lib.*53. *pag.*508.

(c) *vide* Salmas. *in* Marc. Antonin. *c.*6.

(d) Spartian. *in* Adrian. *pag.*21.

XI. DE JURE REFERENDI

Ad horum magistratuum plenitudinem, Senatus adjiciebat Imperatoribus munera quaedam consularia, quae scilicet etiam quando consules non crearentur communia cum consule habebant Imperatores non jure quidem suo, sed ex facultate tributa. Eaque sunt potestas habendi Senatus, & S.C. faciendi, & ad Senatum referendi semel, aut bis, aut ter, sive de una, duabus, tribusve rebus: quod jus primae, secundae, tertiae, quartae, quintae relationis appellabatur: nam hunc supra numerum concessum non invenitur. Quod satis arguit, quam procul abiret ab Imperatorio munere potestas regia illa, quae, pulsis Tarquiniis, singulis annis per populi comitia conferebatur in consules, in quos jure magistratus transibant munera ista, quorum Imperator Senatus concessione potiebatur: adeout non quemadmodum consules statim post initum magistratum, aut aliquando post ipsorum designationem; sed post jus referendi eis e Senatu oblatum totidem de rebus relationem facere possent Imperatores, quot ferret a Senatu tributa facultas: quae non eodem semper numero ad eos perveniebat. Augustus enim quoties Senatus convocaretur jus habebat unius tantum relationis, ut refert Dio, (e) cujus sincerum sensum a Xilandro eversum, optime reddidit Casaub. (f) qui locum Dionis illum ita restituit καὶ χρηματίζειν αὐτῷ περὶ ἑνὸς ὅπως ἂν ἐθελήσῃ καθ' ἑκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύσῃ, ἔδωκε. *Et ei permisit* (nempe Augusto Senatus) *de una re, quamcumque voluisset, quoties Senatus haberetur relationem facere, quamvis consul non esset.* Xilander, neglecto ἑνὸς, non sine summo crimine, verterat *de quibuscumque rebus vellet*: quasi liberum Augusto per Senatum esset de rebus omnibus referre in infinitum: cum id, utpote portio potestatis consularis, nempe regiae, per quam parce tribueretur Imperatoribus, inter quos Probus (g) jus tertiae relationis accepit, Pertinax quartae, (h) M. Antoninus quintae. (i) Quo

(e) *lib.*53. *in fin. pag.*516.

(f) *in* Sveton. *lib.*1. *cap.*20.

(g) Vopiscus *in Probo.*

(h) Capitolin. *in* Pertinace.

(i) *idem in* M. Antonin.

XII. De Patris Patriae Appellatione.

Quo autem admoneretur Imperator, se Reipublicae causa imperare, non sua, eumdem honorem ferebat a Senatu, quem M. Tullius conservator Urbis acceperat a Q. Catulo, nempe *Patris patriae* appellationem: qua principi populus non tradebatur tanquam in patriam potestatem; sed tanquam liberi paternae benevolentiae, ac beneficientiae commendabatur: ut Imperatores quidem benefactis eorum, a populo parentum censerentur loco; populus vero illorum, tanquam parentum officiis, & laboribus frueretur. Quo sensu institutum hunc honorem fuisse, cum primum Julio Caesari, (a) deinde Augusto deferretur, scribit Dion, (b) utcumque huic eidem honori sequentium temporum adulatio juris patrii aliquid indiderit: quod forsan in hortando, atque admonendo ponebatur. Hinc Tiberius, sive uti modestiae simulator callidissimus, qualis a Tacito in deterius omnia principis illius trahente perhibetur; sive potestatis, quam illustrium nominum appetentior, cognomentum hoc tanquam inutiliter invidiosum refugit. Adrianus (c) distulit, Augustum imitatus, a quo sero acceptum memorabat: tribuebatur enim, ut Appianus scribit, non ad amplificationem potestatis, sed ad perfectum testimonium egregie meritorum.

(a) Sveton. *in Jul. Caes. c. 76. & in Aug. cap.* 58. Dio *lib.* 44. *pag.* 242.
(b) *lib.* 53. *p.* 509.
(c) Spartian. *in Adrian. p.* 17.

XIII. De Senatoria Imperatoris Dignitate.

Praeterea ut princeps potiretur Senatus juribus, & ejus ordinis majestatem tueretur, unde & ipse duceret suam; si creatus Imperator antea Senator non fuisset, ad imperium vocatus continuo in Senatum legebatur: propterea quod ex Imperatore, ac Senatoribus unum in Republica corpus componeretur ad regimen orbis terrarum: ut profitetur Julianus. (d) Quam potestatis communionem cum Senatu ita oderat Nero, ut Vatinius, cum gratius ei blandiretur, diceret: *Odite te Caesar, quod Senatorius es*. Urebat nimirum superbos principes plura sibi esse permissa, tanquam Senatoribus, quae pro suo jure, tanquam principes usurpare maluissent. (e) Nam Augusti appellatio venerationis & honoris, non potestatis incrementum afferebat. Octavius enim erubescēs sibi Romuli nomen adserere, illud Augusti ejus loco accepit ad successores productum, simul cum Caesaris cognomento, quo ille successionem hereditariam Julii; posteriores vero principes proximam suam Imperii spem notavere: unde Caesar tanquam designatus; Augustus tanquam sublatus ad Imperium, princeps dicebatur, de quo alio loco fusius. Nunc enim opportune subjiciemus Senatus potestatem, ut doceamur quae Princeps tanquam Senator gereret, & quam potestatem Senatus in principem, utpote Senatorii corporis portionem retineret.

(d) *l.* 8. *C. de dignit. ubi* Cujac.
(e) Plin. *in paneg.*

XIV. De Autoritate Senatus.

Romulus igitur imbutus institutis Graecorum e commercio finitimarum gentium, apud quas Numitoris jussu fuerat educatus, regimen fundaturus in exulum turba, & agrestium, ab bellicosorum hominum odio servitutis, & spe augendae libertatis ad eum confluentium; sui principatus exemplum non cepit a stolida dominatione barbarorum, atque Persarum, quorum jura omnia e Regis voluntate fluebant; sed a Thesei regno, qui belli tantum se ducem, & legum custodem ferebat; cetera civibus permittebat, (f) & a Republica Lacedaemoniorum, quorum sub regibus Senatorii, ac plebeii ordinis auctoritas, & per eam civium libertas integra manebat. (g) Quocirca publicam potestatem Romulus inter Regem, Senatum, & Populum ita distribuit, ut nullius potentia communem everteret libertatem. Quamvis enim domi, millitiaeque ipse praeesset; jussa tamen sua suspendit a judicio Senatus: (h) illi enim publicorum omnium negociorum permisit auctoritatem, plebe ipsa minime neglecta, cui, cum in universi populi corpus concederet; magistratus creationem, & legislationis jus, & belli, pacisque reliquit arbitrium. Unde Minucius apud Dionysium (i) memorat sub Regum administratione nil actum sine S.C. fuisse: adeout nec populi scita sine S.Cto rata haberentur; (k) quamvis postea versa ratio fuerit, aucta populi potentia, qui non modo lege Valeria judiciorum capitalium potestatem accepit instituta provocatione ad populum; sed tribunitiis contentionibus obtinuit, ut omnia S. C. populi judicio comprobarentur.

(f) Plutarch. *in vita* Cleomenis, & Agesilai.
(g) Polyb. *lib.* 6.
(h) Dionys. *lib.* 2. *p.* 87. *de Sen.*
(i) *lib.* 7. *p.* 445.
(k) Livius *lib.* 1.

XV. De Republ. in Senatum translata, et de comitiis.

Imperio autem in Repub. exorto, elanguerant quidem vires animique Senatorum sibi cuique metuentium a potentia militari unius in manu collocata; non tamen ceciderunt, sed potius invaluerunt jura Senatus: quoniam Imperatores facilius sibi ducentes nobilium, & paucorum, quam ignotae, atque infinitae multitudinis, sive metu, sive gratia versare animos; arte, potentiaque sua curarunt, ut comitia e populo transferrentur ad Senatum; in quem una cum comitiis transierunt omnia jura populi, & consequenter ma-

magistratum creatio, & judicia capitalia, & summa legum potestas, & belli pacisque arbitrium: ut breviter omnis Respublica e campo migrarit in Curiam. Quae comitiorum sub Dictatura, & Triumviratu turbatorum translatio, non Augustum, qui ea pristino more ad populum sibi morigerum revocaverat; (*a*) sed Tiberium habuit auctorem, qui sibi minus putans negocii fore cum paucis, quam cum universis; ut deprimeret plebem, avito plebejorum odio extulit optimates, & exercitium potestatis civilis populo ereptum, tradidit Senatoribus: quorum voluntas, motus, atque conatus ei & apertiores erant, utpote cum de illorum numero esset ipse unus, & flexibiliores propter militarem potentiam, qua facilius divites, & nobiles opibus, honoribusque suis metuentes, quam ignota, & improvida multitudo, comprimuntur. Unde ab eo tempore popularis quae fuerat, versa est in Rempubl. optimatum, cujus militare caput erat Imperator, civile Consul; corpus vero integrum Senatus. Et quamvis Tiberio nisi ab omnibus rogaretur, fas non fuisset mutare Remp. tamen quia initio populus non admodum indigne tulit, postea vero neglexit, ac dissimulavit, ut Tacitus testatur, qui scribit, (*b*) *populum ademptum sibi comitiorum jus, questum non esse, nisi inani rumore*; propterea quod initio quidem erat infirmum, utpote non a communi consilio, sed ab unius potentia procedens, postea tamen tacita populi voluntate, atque illius ratihabitione convaluit: praesertim quia loco suffragiorum, populus favorem suum praestabat iis, qui a Senatu crearentur, ne deesse videretur populus Consulibus creatis; ut ostendit Tacitus, cum ait *Vitellium, ut se popularem ferret, comitia Consulum cum Candidatis celebrantem, omnem infimae plebis rumorem in theatro ut spectatorem, in circo ut fautorem affectasse*. (*c*) Propterea etiam Dionis tempore comitia durabant: ne contra leges creati viderentur magistratus ὁσίας ἕνεκα, ut ille ait. (*d*) Nam neque Spartanorum variatio ex Lycurgi, aut Solonis auctoritate; sed ex populorum comprobatione sustinebatur. Et refert idem (*e*) ideo Caesari post devictum Pompejum summa omnia munera fuisse decreta, ut iis decernendis, auctoritatem eorum conferendorum populus Rom. retineret, atque ex nativa potestate sua tribueret, quod prae se sibi Caesar arripuisset. Hinc a Tiberii tempore magistratus creabantur suffragiis Senatorum convenientium in Curiam, quo princeps mittebat candidatos: quorum aliquot omnium suffragia laturos Senatui commendabat, alios studiis fautoribusque suis, & sorti tradebat, ut refert Dion. (*f*) Ex quibus qui impetrassent, ne populus a comitiis omnino videretur exclusus, in publicum a suis deducti necessariis prodeuntes, ad imaginem vetustatis renunciabantur. Unde tradit Svetonius in Domitiano: (*g*) *Domitianum comitiorum consularium die destinatum perperam a praecone non consulem ad populum, sed Imperatorem pronunciatum*. Qua in adumbratione veterum comitiorum populus auctoritatem suam retinebat, ejusque jura his in imaginibus perinde in posterum vivebant, ac doctrinae & res perpetuo vivunt in monumentis literarum. Nam, per figuram eam veterum comitiorum, populus constantem sui juris conservandi voluntatem significabat, ut per suffragia Senatorum, & Principis, perque adhibitam speciem vetusti moris, ipse populus potestatem civilem sibi nunquam exutam fundere videretur in candidatos. Neque Dion (*h*) diversitatem ullam creationis consulum, & magistratuum aliorum prodit: quia sermonem ille non de creatione magistratuum instituerat, sed de arbitrio, quo Tiberius, instituendo tempore consulatuum, ac numero magistratuum aliorum, utebatur. Unde cum retulisset arbitrium illius super tempora consulatuum; postea transit ad arbitrium ejusdem super aliorum numero magistratuum: quos, cum in Senatu creari scribat, non excludit consules, de quibus supra memoraverat: eos enim tacite sub nomine magistratuum, qui in eo Senatu petebantur, meo judicio comprehendit: cum oratio sequens, quatenus pertinet ad comitia, quae agitabantur in Senatu, commode referetur etiam ad consules in superiori orationis parte locatos. Dum enim Dion arbitrium Tiberii refert in consulum tempore, ac numero moderando, non ad creationem ordinariorum consulum respectum habet; sed ad ordinationem suffectorum: duorum aliquando unum, aut binos, aut ternos cis ultrave duos menses consuetos arbitrio suo creabat, exemplo Julii Caesaris, qui primus, teste eodem Dione, (*i*) commentus est hujuscemodi consules, ut eluderet potestatem ordinariorum, qui nomen anno dabant, & soli legitimam potestatem retinebant, utpote a Senatu manantem ubi erant auspicia, & auctoritas instituta more majorum; adeo ut in suffectos tantum transiret exercitium.

(a) Dio *lib.* 53. *pag.* 511. Svet. *lib.* 2. *cap.* 40. Tacit. *annal. lib.* 1.

(b) *lib.* 1. *annal. p.* 11.

(c) *lib.* 3. *hist. cap.* 91.

(d) *pag.* 42.

(e) Dio *lib.* 42. *p.* 194.

(f) *lib.* 58. *pag.* 634.

(g) *cap.* 10.

(h) *lib.* 58. *p.* 633.

(i) *lib.* 43. *pag.* 236. *vid. eumdem p.* 1. *pag.* 378. *lib.* 48.

tium. Hinc insignia consularia, & scipiones eburnei, quae symbolum erat, & argumentum consularis imperii, a Senatu tradebantur: perinde atque hodie a summis principibus tribuitur auctoramentum, quod barbari vocant *investituram*. Quamobrem non dubitarim ex eodem Dione deducere communem Consulum, & magistratuum aliorum creationem: per commendationem scilicet, & suffragium Principis, ac Senatorum, & designationem apud populum: ne Senatu, ac plebe prorsus exclusis, vitio creati consules haberentur, & religione vetarentur munus nefarie impetratum exercere. Unde, utcumque aliquid peculiare habuerint, comitia consularia, quod nondum innotescat, omnino certe oportuit Principes non e potentia sua militari proferre consulatum candidatis, sed rite Senatus e legitima potestate, publicaque auctoritate, sine qua non consules fuissent, sed satellites tyrannorum. Et sane si suo jure Princeps creabat consules, quid opus erat ejus testimonio ad futurorum consulum creationem? Atqui ex Spartiano (*a*) scimus Didium Julianum consulatum sibi meruisse testimonio Imperatoris. Testimonium vero Imperatoris; non apud Imperatorem ipsum proferendum fuit; sed apud alium, qui auctoris loco aut judicis esset, nempe apud Senatum, & popolum; repugnat enim eumdem esse testem, qui & judex. Quam Tacitus (*b*) Consulum creationem per comitia ignorare non potuit; utcumque illam, quae sub Tiberio usurparetur, obscuram sibi fateatur. Etenim praeter Svetonii locum (*c*) superius adductum, alium ejusdem locum habemus in Vitellio, (*d*) quem cominia consularia in decem ordinasse tradit annos. Quo in loco notandum inter nefaria Vitelli a Svetonio positum fuisse, quod in decem annos consularia comitia ordinaverit, & se perpetuum Consulem ediderit. (*e*) Et in Vespasiano memorat (*f*) comitia secundi consulatus: ut intelligamus, sine comitiis, Imperatoris arbitrium satis non fuisse ad legitimum consulatum. Nec desunt aliorum scriptorum testimonia de comitiis consularibus. Nam apud Lampridium (*g*) invenimus in Consulum creatione mentionem *trinundinum*: quae vox est popularium comitiorum. Et Vopiscus (*h*) refert *Tacitum impetrare fratri suo consulatum a Senatu non potuisse*. Quid autem oportebat a Senatu consulatum petere, si ab arbitrio pendebat Imperatoris? Aut quomodo Senatus negasset, si concedere jure suo nequisset? Neque obscurum vetusti moris in comitiis consularibus vestigium se nobis offert ex Plinii panegyrico. E quibus colligo Imperatorem nominare consuevisse in Senatu quos vellet Consules; sola vero Imperatoris appellaitone Consules non fuisse, sed ex suffragiis Senatorum. Nam Lampridius, ut Alexandri reverentiam erga Senatum extollat, refert eum Consules, nisi ex sententia Senatus, nunquam nominasse. Tandem dubitationem tollit omnem S.C. sub Vespasiano conditum, quam *legem Regiam* appellant: ubi non excepto consulatu, decernitur eorum omnium candidatorum, extra ordinem rationem habendam, quos Princeps S.P.Q.R. commendaverit. Ex qua Casaubonus (*i*) optime concludit hac formula, imitatione C. Caesaris, fuisse usos sequentes Principes, cum candidatos suos S.P.Q.R. commendarent: *commendo vobis illum, & illum*. Majestatis porro summam etiam exorto imperio, in Senatu mansisse, hinc prae ceteris colligitur, quod Imperatores Senatui assurgerent; quod cum vel oblivione, vel fastu Jul. Caesar neglexisset, & Senatum ad se sedentem venire sustinuisset; in eam invidiae flammam, & arrogantiae opinionem se conjecit; ut justam percussoribus suis causam insidiarum praebuerit, & excusationem eis apud populum, eo Senatus contemtu, paraverit. (*k*)

(a) *in Julian. cap.* 1.
(b) *lib.* 1. *annal. in fin.*
(c) *in* Domit. *cap.*10.
(d) *cap.*11.
(e) *in* Vitel. *cap.*11.
(f) *cap.* 5.
(g) *in* Alex. Severo *c.* 28.
(h) *in* Tacit. *cap.* 9.
(i) *in* Sveton. *in Caes.p.*41.
(k) Dio *lib.* 44.*p.*244.

XVI.
De Judiciis Publicis

Ab eo quoque, nempe Tiberii tempore, judicia illa omnia, quae populi erant, praecipue perduellionis, & majestatis; & quaecumque negocia provocationis jure ad populum ferrentur, devenerunt in Senatum, simul cùm comitiis popularibus, ubi antea tractabantur. Etenim Senatus & antea quidem, Polybio teste, (*l*) judicia extraordinaria tenebat plurima; & pòstea sub Imperatoribus in populi locum succedens, cognitionem popularium quoque suscepit negociorum, quae passim apud scriptores in Senatu agitata comperiuntur; praesertim apud Tacitum, (*m*) qui sub Tiberio scribit *publica negocia, & privatorum maxima apud Patres tractabantur, dabaturque primoribus disserere*. Cum autem inter Senatores, ut eorum unus cognosceret, ac judicaret Imperator, qui etiam in omnibus judiciis calculum suum ferre poterat, quod, Dione teste, (*n*) Augusto primum concesserat Senatus; & periculosum esset solius praesidio legis discrepare a sententia potentioris; judicia illa quae instituto Reipubl. liberis Senatorum sententiis permittebantur, opinione militaris poten-

(l) *lib.* 6.
(m) *lib.* 4.*annal. cap.* 6.
(n) *lib.* 51. *p.* 557.*lit. B.*

tiae plerumque trahebantur ad voluntatem ejus, qui legiones habebat in potestate, quique judicabat quidem aequo jure cum ceteris; metu vero tacite in animos immisso, sententias corripiebat universorum. Quia vero, ut refert Svetonius, (a) Neronis tempore, atque a Probo etiam (b) constitutum fuit, ut ab omnibus judicibus ad Senatum appellaretur; evenit ut Princeps judicans cum Senatoribus ipsius potentiam verentibus, ejusque sententiam plerumque complectentibus, causarum fere omnium redderetur arbiter.

(a) *in vita* Neronis *c.* 18.
(b) Vopiscus *in* Probo *c.* 13.

XVII. DE CONSILIO IMPERATORIS, SIVE DE CONSISTORIO.

Et quoniam, si res ad pauciores pervenit, facilius deducuntur in potestatem unius, cui expeditius est aliquot superare, quam omnes; Augustus etsi nihil ademerit Senatui, qui vetera, & consueta judicia sub eo, aliisque principibus exercebat, & populorum legationes excipiebat, & Regibus responsa dabat; (c) ne tamen omnibus, ac minoribus etiam in negociis consulere, atque industria sua ducere Senatores cogeretur universos; & simul, ne praeter jus fasque decernere videretur absque auctoritate Senatus, sine quo nihil erat legitimum; consilium sibi constituit ex duobus, vel altero Consule, quando ipse consulatum gereret; & ex magistratuum singulis, & ex primoribus Patrum XV. forte datis ad sex menses. Quo spectat illud Svetonii in Augusto, (d) *sibique instituit consilia sortiri semestria, cum quibus de negociis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret*. Quinto vero administrationis publicae sibi delatae decennio, a Senatu petit XX. Senatores annuos, quos sibi adhibebat in consilium; ut quod eo conferretur cum ceteris quoque Senatoribus consultum, atque in commune decretum videretur cum universo Senatu: cujus integra potestas, ab ea sui corporis portione suo consensu in consilium principis, una cum Consulibus, & Magistratibus coeunte praeferebatur: cum ipse Augustus propter senectutem frequens in Senatu adesse nequiret. (e) Nec tamen satis erat e Senatoribus, atque ex Senatorum sententia Principem consilium sibi legisse, ut quod ibi statueretur tanquam legitimum, & e potestate publica profectum, perpetuo permaneret: quia potestas publica, & juris ratio, non in parte Senatus, neque in culmine ipsius, nempe in Imperatore, sed in universo coetu legitime coacto considebat. Ideo Augustus decretis suis perpetuam firmitatem comparaturus impetravit, (f) ut generali S.Cto potestas judicialis, & publica Senatus universi transferretur in consilium illud Principis: quod ab eo tempore S.C. condendi facultatem accepit, quam Princeps sibi apud populum tuebatur auctoritate Magistratuum eo convenientium qui potestatem suam in commune adducebant, suumque jus cum ceteris consiliariis, & cum ipso Principe communicabant: atque huc revocanda sunt Pomponii verba in *l.* 2. *D. de orig. juris* §. 2. *Constituto Principe datum ei jus esse, ut quod constituisset ratum esset*. Hoc enim de fonte, nempe de concessione Senatus jura sua Principi tribuentis, & e praesentia comprobantium Magistratuum, non e potestate ulla regia duxerunt Imperatores legitimam judiciorum, & legum condendarum facultatem, e populo primum ad Senatum translatum, e Senatu ad consilium Principis, posterioribus temporibus cōsistorium appellatum; quod ubi Princeps esset, ibi consisterent Magistratus majores, & primores Patrū, qui propterea, & *Consistoriani* comites vocabantur: inter quos, quia de publico privatoque jure statuebatur, adsumebantur, & jurisperiti: qui propterea *circa latus Principis esse* a Papiniano, (g) & ab Ulpiano (h) *circa Principem occupari* dicebatur. Quod consilium semel a Senatu Augusto traditum, Tiberius, & sequentes Principes valde retinere satagerunt: ne illo dimisso, legitimam amitterent auctoritatem. Immo illud secum perpetuo duxerunt, ut Senatum integrum, cujus potestas etiam consistorio haerebat, apud se habere viderentur. Hinc Spartianus ait, (i) tempore Adriani jam transiisse in morem, ut *cum Princeps causas cognosceret, & Senatores, & equites Romanos in consilium vocaret, & sententiam ex omnium deliberatione proferret*. (k) Et rursus eumdem Adrianum refert: *Causas Romae, atque in provinciis frequenter audivisse, adhibitis consilio suo consulibus, atque Praetoribus, & optimis Magistratibus*. Idemque (l) scribit adscivisse sibi Adrianum in consilium JCtos, quos tamen Senatus probasset omnis. Alexandrum autem Severum, tradit Lampridius, (m) vocasse sibi in consilium ad septuaginta, quantum, ut ea forsan aetate inoleverat, S.C. condendo esset opus, ad justum Senatorum numerum. (n) Cum autem Imperator perpetuo secum duceret jura Senatus collocata in se tanquam Senatorum uno, & Senatus Principe, atque in Senatoribus aliis; inque Magistratibus, qui eum comitabantur; & eadem jura in universo Senatu integra manerent; evenit ut Princeps cum suis consiliariis, atque Magistratibus; item & Senatus urbis univer-

(c) Dio *lib.* 53. *p.* 511.
(d) *cap.* 34.
(e) Xiphilin. *in* August. *p.* 217.
(f) Dio *lib.* 56. *ann.* 766. *pag.* 588. Zonar. *in* Aug. Tillem. *tit.* 1. *p.* 48.
(g) *l. jurisperitos D. de excusat.*
(h) *l. verum* 31. §. *ex furto D. de minor.*
(i) *in* Adriano *cap.* 8.
(k) *cap.* 22. *in* Adrian.
(l) *cap.* 18.
(m) *in* Alexandro *c.* 15.
(n) Cujac. *in novell.* 20.

versus publicam potestatem prae se in solidum exprimerent, quamvis divisis portionibus, & personis, & locis eam exercerent: perinde ac plures heredes, quorum singuli quidem certam hereditatis portionem, certasque actiones sibi divisas exercent; unusquisque tamen hereditatem universam, & jus hereditarium omne in solidum sustinet. Siquidem tam hereditas, quam imperium inter incorporalia veniunt; & utraque in jure consistunt: ac sicuti de hereditate Papinianus ait, ita & imperium etiam sine ullo corpore juris intellectum habet.

Unde princeps cum comitatu suo eamdem, ac parem, atque, ut cum vulgo Doctorum loquar, cumulativam cum Senatu potestatem habebat: quia consistorium Principis non jure, sed personis, locisque ab universo Senatu distinguebatur. Ideo appellationes, quae perferrentur ad Principem, & Senatum pervenisse putabantur. Nam regulariter neque a Principe, neque a Senatu ad Principem provocatur. (*a*) Quamvis praeter ordinem aliquando, turbato judiciorum jure, sub Cajo a Senatu ad Principem fuisse appellatum, observet Lipsius (*b*) ex Dione. (*c*) Quod oratione sua expressit Adrianus (*d*) sequentium forte Imperatorum ambitionem, aut licentiam; & assentationem repressurus eorum, qui a Principe ad Senatum per eam caufam provocare tentarent, quod in consistorium Caesaris flos Senatorum, & Magistratuum, una cum ipso Principe, convenerit. Ac ne quid discriminis inter Principis judicium quis, & Senatus suspicetur, refert Tacitus (*e*) sub ejusdem pecuniae amittendae periculo recipi provocationes ad Senatum, quo recipiebantur appellationes directae ad Principem; ne temere, atque trahendae sententiae causa litigatores ad appellationis auxilium confugerent: scribit enim: *Auxitque Patrum honorem, statuendo, ut qui a privatis judicibus ad Senatum provocavissent, ejusdem pecuniae periculum facerent, cujus ii qui Imperatorem appellavere*. Neque supremam, atque communem cum Imperatore Senatus auctoritatem depressit novella sua LXII. Justinianus: qua de novella plurimi, aut negligentiores, aut crassiores, colligunt sententiam Senatus a Principis confirmatione indistincte pendere. Verbum etenim *confirmare* quod ibi legitur (graeco enim exemplo caremus) non semper *adprobare*, sed aliquando *simul firmare* significat, (*f*) hoc est unius calculum, calculis aliorum adjicere, qui si ab aliorum sententiis discrepet, non propterea judicium vacillabit; utcumque calculus ille ante dimissum judicum consilium sit expectandus. Quin neque hujus argumentum novellae ab his recte, ac germano suo sensu proponitur: siquidem non de provocatione ad Senatum hic agitur, sed de provocatione ad ipsum Principem. Qui etiam in causis ad se adductis sententiam poscit Senatus universi, sententia Principis confirmandam, ut patet additum potius, quam detractum fuisse hac novella potestati Senatus: quem universum Justinianus consultum voluit, etiam cum ipse Princeps appellatur. Quam nobis interpretationem praestat auctoritate sua Cujacius (*g*), qui constitutionem hanc accipit de appellantibus, non ad Senatum, sed ad ipsum Principem. Regna porro quae in Orbe Romano sunt, & quidem civiliora, uti Regnum Galliae, sibi exemplum ceperunt a Romana Rep., quae unice novit imperium cum libertate contexere. De qua Gallici Regiminis institutione, Regisque cum Senatu aequalitate, Cujacius ita testatur: (*h*) *Hodie moribus nostris dum appellatur ad Senatum, appellari videtur ad Principem*. Est enim Princeps ex Romanorum & Regnorum ad id exemplum conditorum moribus pars Senatus, qualem se profitetur Julianus: (*i*) & contra Senatus pars Principis, qualis agnoscitur ab Arcadio, & Honorio (*k*) his verbis: *Senatorum etiam (nam & ipsi pars nostri corporis sunt)*. Ex quibus Cujacius colligit (*l*) non oportere a Principe Senatus decreta confirmari. Cur? Num forte quia Princeps vocarit Senatum in partem suae civilis potestatis; minime: nullam enim jure suo Princeps habebat, sed jure magistratuum susceptorum, aut ipsius communione Senatus, de quo velut ex fonte publici juris Imperator potestatem partim; oblata occasione, hauriebat, partim perenniter ducebat; ut ideo Princeps pars Senatus; & Senatus pars Principis censeantur, quod simul ex Senatoribus, & Pincipe Senatorum uno, eorumque capite universus Senatus, ejusque corpus componeretur integrum. Nam in Senatum praeter cognatam, veteremque majestatem a Tiberii aevo, concesserat majestas etiam populi: quae utrimque prodiens in persona Imperatoris per Tribunitiam potestatem, & Senatorium principatum ita exprimebatur; ut derivaretur quidem in Caesarem; ab radice tamen sua, nempe ab Senatu nunquam avelleretur.

XVIII.
DE COMMUNIONE SETATUS, ET PRINCIPIS.

(a) *l. 1. D. a quibus appel. non licet.*
(b) *lib. 14. annal.* Tacit. *p.* 321.
(c) *lib.* 58.
(d) *l. 1. §. 1. D. a quib. appell. non licet.*
(e) *lib. ann.* 14. *cap.* 28.
(f) *l. 3. §. ejusdem 2. D. de testibus, ibi* alias veluti consẽtiens fama confirmat rei de qua quaeritur fidem: *vide* Natal. *ab* Alexandro *hist. Eccl. sacr.* 4. *p.* 1. *fol.* 157. *ubi haec adducit epistolae Synodicae Episcoporum Arianorum verba*: Num in Roma sub Novato, & Sabellio, & Valentino haereticis factum consilium ab oriẽtalibus confirmatum est.
(g) *in novell.* 62.
(h) *ead. novel.* 62.
(i) *l. 8. C. de dignit.*
(k) *l. quisquis D. ad l. Jul. majest.*
(l) *d. novell.* 62.

Id

XIX. De discrimine inter Imperium, et Regnum.

Id enim interfuit P. R. Imperatorem creare, non Regem, quod Imperator deducit; Rex vero abducit a populo ſuſceptam ſibi majeſtatem. Cum enim Rex creatur, (qualis creabatur apud barbaros, quorum vile ſervitium Romani averſabantur,) in eum omnis populi poteſtas, & voluntas publica recta confertur: eſt enim, uti Rex Perſarum, αὐτοκρατὴς καὶ ἀνυπεύθυνος, ut principem illum jus, faſque quandoque perturbantem, vitamque aliorum, & bona rapientem, ſi populus tollere conetur, cogatur civilem evertere ſtatum, & publicam commutare voluntatem, novamque inde fundare Rempub. Quo ne cives adigeretur, ſi Rex Regni everteret leges publicas, eum, uti mos olim erat Perſarum, jurare cogebant in leges; ut cujus poteſtas a populo coërceri amplius nequibat, ſine regni everſione, auctoritate jurisjurandi, atque ultione divina contineretur. (a) Quod & de Regibus noſtratibus teſtatur Cujacius. (b) At Romanum Imperatorem ſumentem ſibi, minime vero abſumentem S.P.Q.R. majeſtatem; ſi abuteretur Imperio, licebat, ſemperque licuit, niſi violentia militari muniretur, nulla variatione ſtatus civilis, nullaque mutatione Reipub. vel Imperio exuere, vel vita. Qua toties auctoritate uſum Senatum inferius prodemus e memoria rerum geſtarum, ideo Imperatore creando, eum ad jurandum in leges non adigebant, (c) quia publica poteſtate in populo, & Senatu adhuc permanente, violentiam avertere licebat illius. Regnum nimirum Remp. totam exhaurit, & cum ea majeſtatem univerſam tranſfert in perſonam unius, aut ſucceſſorum: quo vel ſolo, vel cum poſteritate, ſi regnum ſit hereditarium, populi ſeditione ſublato, ſolvitur poteſtas publica, quae in eorum perſona coaluerat: niſi civile regimen ex integro nova populi voluntate reſtituatur. Imperium contra eſt cumulus magiſtratum e Republ. penes Senatum, populumque locata continenter in principem confluentium; ut ſublato Imperatore, vel Imperio, jura magiſtratuum eorum refluant ad Remp. neque Imperatore damnato a proprio ſtatu diſcedentem, neque Imperio illo extraordinario evulſo pereuntem, ſed in Senatu, & in ordinariis magiſtratibus perpetuo permanentem. Non igitur Dion aſſequebatur ſenſum dominatoris populi, quando mirabatur populum Romanum, cum Regiam poteſtatem per tot magiſtratus Imperatori contuliſſet, exultare tamen quod Regem non ferret. Nimirum quamvis Senator eſſet Dion, graeciſſabat tamen, neque tam ſerio, ac populus Romanus, diſcrimen expendebat inter Regem, & regia poteſtate praeditum magiſtratum, ſive militarem, qualis erat Imperator; ſive civilem, quales erant Conſules, qui cum regia etiam poteſtate creabantur, quippe qui & in Regum loco ſucceſſerant. Unde ſicuti Conſules, ita, & Imperator, pars erant Reipub. univerſae; cujus ſub poteſtate ſimul cum ceteris magiſtratibus continebantur.

(a) *vide* Grot. *de jur. bell. & pacis lib.*1.*cap.* 3.
(b) *ad l.*3.*enar. C.de teſtam. & quemad.teſt.ordinentur.*
(c) Cujac. *addit. leg. ex* Plinii Paneg.

XX. De legislatione Senatus.

Translatis quoque comitiis ad Patres, tranſiit in Senatum jus condendarum legum, quod fuerat penes populum univerſum: (d) quo in jure ſumma vertitur majeſtatis: quae ob ſuperiorem rationem, & diſcrimen regnum inter, & Imperium, neque a Senatu abſceſſit, neque a populo, cujus imago a Senatu reddebatur. Nam, utcumque legislatio cum principe, ipſiuſque conſiſtorio ex S.C. a nobis memorato communicaretur; tamen ob impreſſum in animis antiquae Reipub. ſtudium, atque religionem; Principum placita, quae ab univerſi Senatus auctoritate procederent more majorum; legis quidem habebant vigorem, (e) ut Juriſconſultus docet, non tamen continuo, ac ſtatim, ſed poſtquam tempore invaluiſſent, atque inoleviſſent uſu, & conſenſu Civitatis: qui & ſententiis judicium tribuit juris auctoritatem. (f) Unde Cujacius (g) obſervavit Paullum ſaepe improbaſſe decreta principum, ſcribens: *Nec decreta Principum jus faciunt, niſi quae invaluerint. Nam quod cognoſcens decrevit Princeps, ſcio legem eſſe, ſed cum hoc modo, ſi invaluerint.* Macrinus autem Imperator, (h) qui peritus erat juris, reſcripta omnia veterum Imperatorum tollere ſtatuerat, quod non ab univerſa Rep. ſcilicet, ſed ab unius voluntate manarent. Volebat autem, ut jure, non reſcriptis ageretur: *nefas eſſe*, dicens, *leges videri Commodi, & Caracallae, & hominum imperitorum voluntate*.

(d) Sigon. *de judic. lib.* 2.*c.* 26.*in fin.*
(e) *l.* 1. *D. de conſtit.princip.*
(f) *l. ſi de interpretat. D. de legibus.*
(g) *lib.*29. *qu.* Papin.*l.in ration.*11.§.*quaeſitum, D. ad l.* Falcid.
(h) Capitolin. *in* Macrin. *c.* 13.

XXI. De Constitutionibus Principum.

Cummunicata nimirum populi, ac Senatus cum Principe, non vero in Principem translata univerſa poteſtate; leges a Principe latae, ſive conſtitutiones, non a Principe tanquam ex Regia perſona prodibant, ſed tanquam ab oraculo Reip. atque ipſius voce Senatus: quem antequam quidquam in perpetuum, ac pro univerſali lege ſtatueret, oratione conſulebat, apud Patres

tres

tres habita, eadem ratione, qua populum universum rogabat laturus legem Tribunus plebis, cujus potestatem sibi adjunctam Princeps roganda lege, non apud populum, ut Tribunus exercebat, sed apud Patres, qui jura omnia populi, & Remp. retinebant universam. Cujusmodi constitutiones, quarum habemus plura vestigia in libris Pandectarum, (a) figura, & more apud Senatum conditae vetustatis imitatione migrabant in legem, sive in S.Ctum, in quod, populi juribus translatis ad Patres, transfusae fuerunt vires legis: quae antea Patrum auctoritate, ac populi suffragiis, magistratu rogante, condebantur.

(a) *l. item veniunt §. pridie D. de petit. hered. l. oratione D. de ritu nupt. & alibi.*

XXII. JURAMENTA IN ACTA PRINCIPUM.

Nec fugiebat Imperatores eorum placita, sicut & alia, quae non habebant jure magistratus, haud secum ab origine sua ferre, sed ab auctoritate Senatus perpetuam accipere firmitatem. Ideo ne vel auctoribus mortuis a Senatu abrogarentur, vel iis adhuc viventibus tantisper suspenderentur, donec S.C. accederet, & in futura Principum acta, censente Senatu, (b) jurabatur. Quod a Triumvirorum tempore inolevit, qui & in actis Caesaris interemti jurarunt, & posteritati tradiderunt, ut idem quoque juramentum praestaretur omnibus a Rep. non damnatis Imperatoribus. (c) Quod juramentum cum initio respuisset Tiberius. (d) postea ut acta sua muniret, libenter a Senatoribus accepit universis: (e) adeout non ex imperatorio jure, sed ex voluntate Senatus, per jurisjurandi religionem continuata, Principum jussa transierint in legitimam potestatem. Quod forsan latebat in animis eorum, quos amare carpit Justinianus, sive sub ejus persona Tribonianus (f) indignatus, quod supremum in legum interpretatione judicium opinione sua Imperatori adimerent, cui uni condendarum legum potestas permitteretur: quasi sapientes illi, qui sensus gerebant adhuc Graecanica in Urbe Romanos, si animum libere promisissent suum, dedissent Triboniano, quod ultro sibi sumit, supremum nempe jus legum condendarum solo in Imperatore constitisse, nec perenniter ad eum fluxisse a consensu, atque communione Senatus.

(b) Tacit. *lib.* 1. *cap.* 72.

(c) Dio *lib.* 47. *p.* 337.

(d) Tacit. *lib.* 1. *cap.* 72.

(e) Dio *lib.* 48. *p.* 632.

(f) *l. ult. C. de legibus.*

XXIII. DE LEGE REGIA.

Quamobrem Tribonianus doctissimus una, & mendacissimus, ut aliquo colore suffunderet impudentiam, adulationemque illam suam, qua Imperium Romanum in regnum, invita Rep. convertere conabatur, nactus occasione turbandi juris publici, obruendaeque antiquitatis ab emendatione juris privatorum, quorum in negociis tota fere Tribonianaea digestio versatur, per commotionem, atque confusionem illam, in quam adducere oportuit leges, antequam illius arbitrio restitutae, aut interpolatae populis redderentur; legem extulit nescio quam Regiam, quasi natam ex institutis Romanorum, quibus antea vel ignorabatur prorsus, vel vera sub specie, nempe sub facie veteris Reip. atque sub libertatis imagine offerebatur. Quod veluti salutare sidus legentium aciem perstricturum, & legislationis suae praesidium, ac Principi novum imperandi jus comparatarum praefixit in vestibulo librorum ut amatores juris ipsomet initio hamum vorarent; veterumque jurisconsultorum ita doctrinam haurirent, ut fraudem simul novorum legislatorum ad recentis Regni usum imbiberent. Quamobrem ita loquitur ex persona Justiniani: (g) *Cum enim lege antiqua, quae Regia nuncupabatur, omne jus, omnisque potestas populi Romani in Imperatorium translata sit potestatem; nos vero sanctionem nostram non dividimus in alias, & alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus: quid possit antiquitas nostris legibus abrogare?* quod reperitur in *C. l.* 1. *eod. §. de vet. jur. enucl. & inst. de jur. nat. gen. §.* 6. Cujus Regni novitatem Tribonianus, utcumque nullius frontis, tamen ita dissimulare non audebat in recenti adhuc memoria vetustatis, ut eam lectoribus non reliquerit expositam, adjectis verbis (h) *in praesenti*: Ex qua discimus antea tantae ad potestatis fastigium principes minime ascendisse. Adeout interpretibus, praesertim Accursianis, & Bartolinis Romanam Remp. & Imperium extra Justinianaeos codices numquam explorantibus, lusus verborum videatur discrimen inter Regem, & Imperatorem, quem illi non varietate juris, sed amplitudine ditionis distinguunt a Regibus; quod scilicet Reges dominantur suis quisque populis, Imperatores autem Romani orbis nationibus universis, quasi P.R. sub Imperatoris nomine sibi Regem imposuerit, quando ei, & in eum per legem Regiam jus omne suum, & potestatem contulit. Quem Tribonianus laqueum imperitis tendere potuit, non vero eruditis optime gnaris jurium populi, apud quem a primaeva usque institutione Reip. si tribunitiae seditiones civilia foedera non turbarent, minime licebat ulla de re agere cum populo, nisi praeiret S.C. & Patres auctores fierent. (i) Quomodo igitur transierit ad principem po-

(g) *in praefat.* 1. *Digest. §.* 7.

(h) *d. l. ult. C. de legibus.*

(i) Dionys. *loc. cit.* Livius *lib.* 1.

populi poteſtas in condendis legibus, niſi conditione ſub eadem, qua erat apud populum, nempe ſi legibus condendis Senatus praevertiſſet auctoritas? Unde etiam ſi legem Regiam perſuſorie, & ſine ullo examine accipiamus, & populi omne jus in Principe translatum demus; integram tamen legum condendarum auctoritatem in Senatu conſervabimus.

XXIV. De Vero legis Regiae Sensu.

Verum quoniam neque Caeſaris aemulatio cum Pompejo, neque perfidia Triumvirorum, neque violentia legionum, & inſolentia Praetorianarum cohortium; ſed unice abuſio, pravaque intelligentia legis iſtius Regiae Remp. perdidit; ideo revocabimus eam ad ſuam lucem, quam Tribonianus, contra fidem monumentorum veterum, obumbravit, viam inde Principi ſuo muniturus ad Regnum; & Imperio Romano generoſitatem ſuam, aequitatemque priſtinam, & populorum benevolentiam, cultumque reddemus, adempta invidia regiae dominationis, a pulſis Tarquiniis ex Urbe perpetuo exulantis. Nemo profecto negaverit, Romanos in Graeciam tranſductos cum coelo & animos una mutaſſe, fractoſque abjectione, atque adulatione Graecorum, pertuliſſe nomina *ὑπάτων*, & *βασιλέων ſupremorum*, & *Regum* pro *Conſulum*, & *Imperatorum*; quibus lacerabantur aures, animique Latinorum, a mutatione nominum, mutationem rerum prudenter metuentium, ac ſuſpicantium, ne cum regiis appellationibus, regia dominatio in Imperium latenter ſerperet. Sicuti potiſſimum contigiſſe videmus. S.Cto, quod Ulpiani tempore, (a) niſi quid nobis, Ulpiani nomine, Tribonianus obtrudit, legis Regiae vocabulo vulgabatur, propter poteſtates Conſulares, Senatorias, & populares, quae Imperatori creato tribuebantur. Et quidem regiis inde facultatibus Imperator induebatur, ut propterea SCtum illud legis viribus a comitiorum translatione munitum Regia lex appellaretur; at Rex minime conſtituebatur, quia poteſtates illas princeps non evellebat radicitus a Senatu, neque in ſuam ſolius perſonam transferebat; ſed cum eo habebat, veluti cum corpore univerſo, communes. Et tamen quia earum poteſtatem complexio legis Regiae nomine ferebatur, facile Triboniano fuit, auctoritate legis, & nominis illius, Regni opinionem Imperio comparare ab iis praeſertim, ut diximus, qui non aliunde, quam a libris e Tribonianae ſtrage ſuperſtitibus Reip. Rom. cognitionem, & ſtudium antiquitatis exordiuntur.

(a) *leg. quod principi D. de legat.*

Et tamen, quod miremur, quae lex Triboniano murus aeneus, & cardo regiae poteſtatis, meminiſſe tantum ſatis habuit illius, particulam vero inter leges poſteris tranſmittendam inſeruit nullam. Cur? niſi ut exageranda verbis ea lege, quam nobis una cum ceteris brevi morituris ſubtrahebat, ita involveret mentes hominum, ut plus juris in eam legem ex Triboniani teſtimonio conferrent opinione ſua, quam re ipſa contineretur. Quamobrem ii, qui S.C. illud, quod Legis Regiae nomine vere profertur, vel ignorarunt, vel pro lege Regia non agnoverunt, quia talem poteſtatem, qualem Tribonianus jactat, ibi non inveniebant; aut cum Cujacio in hanc etiam fraudem inducto, natam contenderunt in Urbe ſub priſcis Regibus, & poſt ad Caeſares revocatam, (b) quaſi regnum non Remp. a Rege, ut oſtendimus, ad miniſtrandam Romulus inſtituiſſet; aut putarunt Auguſto primum, & deinceps ceteris Regiam poteſtatem fuiſſe collatam per legem Regiam, cujus nomen tantum ad nos pervenerit: quaſi adeo fuerit excors, & fraudum imperitus artifex Tribonianus, ut qui tot alias minoris momenti conſervarit, legem Principis ſui tutelarem perire ſiverit; vel (quod opinionem refellit utrorumque,) quaſi opus fuerit. Imperatoribus ſingulis per ſuſcipiendos magiſtratus, perque tot ambages obrepere ad poteſtatem regiam, ſi per publicam legem ad eam recta via tetendiſſent; ut neceſſe ſit hunc errorem, vel inter imperitos habere, vel locum invenire tantum inter adulatores, qui etiam liberalia ſtudia, quibus excellunt, in ſervitutem ſecum trahere conſueverunt. Cum igitur legis Regiae monumentum non interciderit, age videamus qua fide Tribonianus eam Regno ſuo praetenderit, & qua calliditate homines ab inquiſitione, atque lectione illius ad novam fabulam, nempe ad ſententiam, a ſe inde mala fide collectam, atque ad poſteros fraudolenter tranſmiſſam avertit,

(b) Cujac. *in ſtitut. lib. 1. de jur. nat. gent. §. 6.*

CON-

CONTEXTUS

LEGIS REGIAE.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG.
TI. JVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.
VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATUS.
CONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT.
ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. JVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI AVG. GERMANICO.
VTIQVE. CVM EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. JVSSV. MANDATVVE. EJVS
PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE
HABEATVR. SERVETVR. AC SI. E LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.
VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE
CVJVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO, COMMENDAVERIT
QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM
COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR,
VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX REPVBLICA
CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO,
VTIQVE. QVAECVMQVE. EX. VSV. REIPVBLICAE. MAJESTATE. DIVINARVM
HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE
CENSEBIT. EI. AGERE. JVS. POTESTASQVE. SIT.

ITA. VTI. DIVO. AVG.
TIBERIOQVE. JVLIO. CAESARI AVG. TIBERIO-QVE. CLAVDIO. CAESARI
AVG. GERMANICO. FVIT.
VTIQVE. QVIBVS.LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS.SCRI-PTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG.
TIBERIVSVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVS-QVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG.
GERMANICVS. TENERENTVR. Iis. LEGIBVS. PLE-BISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR
VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX QVAQVE. LEGE. ROGATIONE
DIVVM. AVG. TIBERIVMVE.JVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE
CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT
EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT.
VTIQVE.QVAECVMQVE.ANTE.HANC. LEGEM. RO-GATAM. ACTA. GESTA
DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAE-SARE. VESPASIANO. AVG.
JVSSV.MANDATVVE. EJVS. AQVOQVE. SVNT. EA PERINDE. JVSSA. RATAQ.
SINT, AC SI. POPVLI. PLEBISVE. JVSSSV. ACTA. ESSENT.

SANCTIO.

SI QVIS.HVJVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE.SCITA
SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX LEGE. ROGATIONEVE
PLEBISVESCITO. S. RE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVJVS. LEGIS
ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVIT, OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO
NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. JVDICA-TIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD SE AGI. SINITO.

En

XXV. ANIMADVERSIONES IN L. REGIAM.

En legem produximus, quae ſupereſt integram, & ſimul cum facultatibus auctores, & modos earum conferendarum. Dic modo ſodes quid in Imperatorem his verbis confertur, quod non a populo proficiſcatur, & ad eumdem ſublato Imperatore non revocetur? An his collatis poteſtatibus popularia jura exhaurirentur? An opus erat eaſdem facultates iterum tradere novis Caeſaribus per legis Regiae repetitionem; ſi ea lege in perpetuum a populo ad ceteros creandos principes abſceſſerant? Quid contuliſſet Tiberio, Claudio, Veſpaſiano populus, qui jam inde ab Auguſto jus omne ſuum in perpetuum exuiſſet? Cur porro Caligula, & Nero hac in lege praetereuntur, quorum alterius acta Senatus reſciderat, (a) alterius memoriam uti hoſtis patriae damnaverat, quaſi minime compotes harum facultatum, ſi jure ſuo legitima juſſa, juſtaſque leges edidiſſent? Nam Galbae, Othonis, & Vitellii praeteritionem nihil moror, qui ſeditionum inter fluctus brevi tempore de Imperio dimicarunt potius, quam imperarunt, & in ipſa Imperii contentione Imperium amiſerunt, e quibus etiam Galba fuerat a Senatu hoſtis judicatus. (b) Aut qui licuiſſet Senatui acta illorum reſcindere, quorum poteſtas non amplius manaret a S. P. Q. R. jure omni ſuo ſpoliato, ſed a lege Regia, quae jus omne publicum per Auguſti perſonam ad ceteros tranſduxerat Imperatores? Quid? Firmitas actuum, & ratio legitimae poteſtatis peteretur ne a principibus de auctoritate populari, ſi majeſtas exaruiſſet? Nonne enim poſtremo hujus legis capite habemus, ideo juſſa, quae ab Imperatore ante hoc S. C. edita erant, perpetuo conſiſtere, quia populus ipſe juſſerit ea juſta, rataque eſſe, perinde ac ſi populi plebiſque juſſu acta eſſent? Quomodo convaleſcerent ſingulorum principum acta ex poteſtate populari poſt novam ipſius populi voluntatem collectam; ſi jam Auguſtus, creandique inde principes, perinde ac futuri Reges, lege Regia omnem populo poteſtatem, ac voluntatem eripuerunt? Tandem vel hanc habemus legem Regiam, vel aliam pleniorem. Si aliam: cedo: quam? Hiſtoricos, & ſcriptores ſi excuſſerimus ſingulos, ne veſtigium quidem; aut nomen invenerimus facti, quo nullum fuiſſet in omni Romanorum memoria memorabilius, Reipublicae nimirum in regnum non violenter, & ad tempus, ſed publica lege contra inſtituta majorum perpetuo tranſeuntis. Quorſum praeterea oportebat principem omnibus populi facultatibus indutum, eas iterum a populo facultates particulatim accipere: prout feciſſe hujus teſtimonio fragmenti palam evincitur? Quid rivos ſectabatur, qui fontem ipſum jam abſorbuerat? Aut quid opus erat Imperatoribus capeſſere Tribunitiam poteſtatem ſingulis annis; ſi cum populi majeſtate jam illa perierat, & multo amplius princeps e regio jure, quam a Tribunatu ferebat? Quantula enim portio fuiſſet poteſtatis, & majeſtatis Regiae Majeſtas Tribunorum, & interceſſio, ſive S.Ctorum impediendorum facultas, quae ab eo magiſtratu praeſtabatur? Cur toties conſulatus ſuſcipiebat princeps, ſi plus regiae poteſtatis ad eum lege regia pervenerat, quam e conſulatu ipſo adduceretur? Sin bona fide agere velimus, & ſine fraudatione, atque cum eruditis pleriſque hoc fragmentum unice pro Lege Regia recipiemus; non aliunde quam regia de lege argumentum trahemus illuſtrius ad regiam poteſtatem evertendam, & majeſtatem priſtinam adhuc ſub Imperio in Senatu, & populo continendam. Qua de poteſtate, ac majeſtate plures particulae nominatim conferuntur in Imperatores ſingulos, eas nova lege ſuſcepturos; quia neque cum imperio militari commiſcebantur, neque egrediebantur ſingulas Imperatorum perſonas: exemplo Imperii meri, quod cum lege detur, neque cum juriſdictione magiſtratus confunditur, neque a magiſtratibus illud accipientibus cum aliis cōmunicatur. Quorum ſimilia ex lege Regia contra regiam poteſtatem argumenta ducebat olim Nicolaus Laurentii F. Romani Tribunatus inſtaurator, qui prolato in concione fragmento iſto P.R. gloriā extollebat, atque clamabat: *En teſtimonium, ac monumentum juris veſtri, Quirites, qui ſuae Imperatoribus largitores eſtis poteſtatis.* (c) Quo ille aliiſque argumentis e publico jure, ac veterum auctoritate petitis, publice, palamque contendebat, numquam, ne ſuo quidem tempore, Imperium, utcumque ab exteris nationibus adminiſtratum, a populo Romano, atque a Capitolio diſceſſiſſe, cujus ſententiae ſocium habuit primum eruditionis latinae reparatorum Franciſcum Petrarcham, qui eam profiteretur in epiſtola, qua Romanum populum ad liberatorem ſuum e vinculis quibus detinebatur, ope atque auctoritate publica, precibus totius populi liberandum hortatur. (d) Atquin (excipient aliqui) ea, quae certa lege tribuuntur, etſi non veniant jure magiſtratus, (e) ad eoſdem tamen, per ſe, magiſtratus tran-

(a) Dio *lib.60. p.667. idem lib. 63. p.727.* Sveton. *in* Nerone.

(b) Plutarch. *in vit.* Galbae *p.* 1055.

(c) *vita Nicolai Laurentii F. populari ejus aevi lingua conſcripta haec habes.*

Poſtea en quanta erat magnificētia Senatus (dixit) qui auctoritatē Imperio tribuebat. *Sequitur hiſtoricus*: Inde ſcriptum recitari juſſit pactionum, & auctoritatis, quam populus Rom. Veſpaſiano Imperatori concedebat, *& deinceps pa.24.*

(d) *in lib. epiſt. ſine tit. epiſt.4.*

(e) *l.* 1. *D. de offic. ejus cui mandata eſt juriſd.*

transfeunt, atque ipsa deferuntur sine nova populi voluntate: veluti datio tutoris non competit quidem Praetoribus jure magistratus, sed ex lege Attilia, (a) cum ante legem illam eo jure Praetores non potirentur; Et tamen ejus legis potestate jus dandorum tutorum, creatis omnibus Praetoribus, absque novis populi actibus accedebat. Quidni igitur & lex Regia semel lata potestatem, atque majestatem perpetuo detractam populo ad futuros principes per se transmiserit universos? Hos quos a nobis amoveamus satis erit rogare ut oculis utantur, animadvertentes, non perpetuam hanc esse legem, qua jura ista Imperatoribus tribuuntur, sed temporariam, & temporarias ex ea procedere potestates, non Imperatorio muneri, sed certis, propriisque Imperatorum nominibus, traditas, morte illorum ad venam earum populum redituras, novaque voluntate ipsius populi,novos ad principes proferendas:cum lege Attilia nullo tempore circumscripta Praetores non propriis nominibus,sed appellatione magistratus ad jus dandorum tutorum perpetuo vocentur.An enim haberemus has facultates in Vespasiani persona, nova legislatione renovatas, si ab Augusti tempore ex perpetua potestate legis in ceteros transiissent Imperatores? quorum in singulorum personis, ne dum in Tiberio, & Claudio in lege memoratis, idem decretum, nisi merfisset aetas, conditum, tabulisque incisum inveniremus.

(a) *Instit. de Attilian. tut.*

XXVI.
AD LEGEM QUOD PRINCIPI D. DE CONSTITUT. PRINCIP.

Ne vero plus minusve hoc e S.Cons.falsis interpretationibus eruatur,quam ibi continetur; illud brevi explicatione percurremus, exordientes a lege; *Quod Principi* 1. *D. de constit. Princip.* Ait lex: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege regia, quae de Imperio Principis lata est, populus ei, & in eum omne suum Imperium, & potestatem conferat.* Ex hac regiae potestatis assertores interpretationem petunt superioris S.C. cum potius illo ex S.C. Ulpiani sensum inde hanc in legem transductum expendere deberent. Siquidem Ulpianus, cui lex ista, nescio an bona fide, a Triboniano adscribitur, hic retulit nobis S.C. sententiam de legum latione non satis explicatam, neque plus diligenter, quam res ibi nata posceret; sed perfusorie, ac per verborum compendium, vocabulis nempe generalibus, & plenioribus, quae solemus arripere cum celeritati magis, quam distinctioni studemus. Qualiter affectus Ulpianus facultatem legis condendae collatam in principem, expressit illis verbis *omne imperium, & potestatem*, legis nimirum condendae, qui sensus supra descendens, tacite in orationem reliquam penetravit. Nam Ulpianus familiarissimus Principis debuit ambitiosis, uberibusque vocabulis ornare, atque sine modo ullo extollere potestatem illius. Nec tamen assentatione sua sustulerit, aut obruerit veritatem: nam optime illius oratio, & S.Ctum conveniunt; cum liceat, absque calumnia verborum: ita Ulpianum exponere: *Quod Principi placuit, legis habet vigorem; quia lege Regia, quae de Imperio Principis lata est, sive S.C. quod fert legis ragiae nomen, P.R. ei, & in eum* (qui pleonasmus est non inelegans) *contulit omne suum Imperium, & potestatem, in legibus scilicet condendis*. Quod additamentum, & relatio imperii, & potestatis ad solam legum lationem, offertur ab ipso argumento hujus legis, quod ad se rapit sequentem orationem, quae quamvis generaliter concepta sit, natura tamen sua contrahitur ad rem propositam, nempe ad legis condendae facultatem: nam si potestatem infinitam principis ex Ulpiani verbis colligamus, directo illum opponemus superiori S.C. sive ipsi regiae legi, qua non infinita, sed certis modis, ac distinctis capitibus potestas principi confertur: ne hic repetamus quod supra ostendimus, opus minime futurum fuisse Imperatoribus tot magistratibus gerendis, si ex hoc Ulpiani loco evinceretur populi potestatem principi fuisse non communicatam tantum, sed & universam in eum, exuto jam populo: translatam, ut contendunt Goveanus, (b) & illius auctoritate Coccaejus, aliique, (c) qui ne ociosam sinant particulam illam legis *in eum* existimant Ulpianum per illa verba *ei contulit*, significasse voluntatem populi erga principem; per additionem autem *in eum*, innuisse discessum universae potestatis a populo ad Principem; in quo non cumulativam, sed etiam privativam,ut ulgo loquuntur,potestatem collocant:molem tantam,in tam lubrico extruentes, orbemque Romanum una, & jus omne publicum sursum ac deorsum levissima conjectura vertentes. Qui si noluerunt illa verba *ei, & in eum* habere, ut a me habentur, pro concinna brevique repetitione sensus ejusdem; quin amplectebantur explicationem Cujacii (d) verba *in eum* conferentis in ipsum Principem? At quin (inquit Coccaejus) quis unquam audivit a populo Principi potestatem in ipsum dari Principem? Immo vero recte

(b) *variar. lect. lib. 2. cap. 30.*
(c) *ad l. Princeps D. de constit. Princip.*
(d) *observ. 15. cap. 30.*

& in

& in ipsum. Siquidem potuisset populus ita tribuere Imperatori potestatem suam, ut consuli vel magistratibus aliis tribuebat, qui populi judicio tenebantur: cui subjiciebatur etiam Dictator: nam & Papirium Cursorem, cum Dictator esset, provocationi ad populum cessisse legibus. Caesari autem ita contulit, ut ei etiam remiserit potestatem, quam populus habebat in ipsum Caesarem: per quam populi remissionem Principi diem apud populum dicere non licuisset, dum eum populus principem esse pateretur. Quid praeterea eos prohibuit Duareni explitationem (a) arripere, qui relativum accipit pro reciproco, ac docet *eum* hic significasse *se*: quasi dixerit Ulpianus populum contulisse *ei*, sive Principi potestatem *in eum*, hoc est *in se*, nempe in ipsum populum, nedum potestatem quam habebat populus in provincias. Sed non patitur Coccaejus pronomen in eadem oratione varie acceptum, ut sit modo relativum in sua propria significatione, modo reciprocum: quasi non ita situm, itidemque etiam acceptum inveniatur in *l. quae filium ult. D. ut legat. sive fideicom.* illis verbis, referendis una hic, & explicandis; *fideique ejus* (nempe heredis) *commisit* (nempe testatrix) *ut quidquid ad eum* (hoc est heredem) *ex hereditate ejus* (hoc est sui testatricis). En *ejus* eadem in oratione vice relativi fungitur cum refertur ad heredem, & reciproci cum refertur ad testatricem. Tandem quidvis aliud potius moliri oportebat Porsenas ipsos, qui Regem P. R. reddere conantur invito, quam ad haec absurda ruere; cum in monumentis veteribus invenientes Senatum supremam potestatem, ac summum Imperium exercentem; id non legitimae S.P.Q.R. auctoritati adscribant, sed patientiae Imperatoris tolerantis invasores suae potestatis; quasi lupus qui petulantiam agnorum benigne tulerit.

(a) *lib. 2. disp. cap. 19.*

Verum quid tantopere laboramus, in lege incerti sensus incertaeque auctoritatis: quam legem plurimi Ulpiano adfictam autumant a Triboniano, ut regiae potestati, quam principi suo parturiebat, gravioris Jurisconsulti, & longioris temporis fidem conciliaret? Quid voluntamus epitomen, aut perfusorie, aut mala fide concinnatam, si verba ista, & germanus legis regiae contextus hoc S.C. nobis a Capitolino monumento proferuntur, cujus e sensu commenta, & compendia quaelibet explicare debemus. Eo autem S. C. quid Caesaribus tribuatur jam supra satis demonstravimus; reliquum est ut obscuriora verborum illius illustremus, Ait lex:

TIBERIO JULIO CAESARI AUGUSTO TIBERIOQUE CLAUDIO CAESARI AUGUSTO GERMANICO.

Per *Tiberium Julium Caesarem Augustum* significatur in lege Tiberius Nero Octaviani Augusti filius, Julii Caesaris Dictatoris nepos, qui post Octavium imperavit; quique *Julius* quoque *Caesar* appellabatur, ut observavit Gruterus ex fastis Capitolinis. (b) Omisso autem Caligula, tanquam hoste patriae, damnatique nominis cive, (c) subjicit lex Claudium, quem Germanici cognomentum, quod hic legitur, adsumsisse memorat Svetonius. (d)

Item lex ait: UTI QUOS MAGISTRATUS, &c. En luculentissimum testimonium popularis potestatis sub imperio adhuc vigentis, offerentisque se in creatione magistratum: quibus tribuendis omnis legitima vis commendationis Imperatoriae, non ex Imperatorio jure manabat, sed ex isto capite unde jus suum Principis commendatio trahebat. Quo capite per illa verba *extra ordinem*, permittit populus candidatis a Principe commendatis honorum petitionem, etiamsi lege vetentur contendere ad honores, puta quod justa aetate careant, aut justum intervallum inter unam, alteramque petitionem non excurrerit, aut praesentes Romae non profiterentur. (e) Nam neque absentium, neque superiorum, quos memoravimus, habenda ratio erat per leges publicas, quarum venia iis quos princeps commendaverit, vel quibus honores promiserit, conceditur a populo: cujus neque hac in re, neque in aliis capitibus; quibus alias facultates concedit, ullae fuissent partes, si condendo Imperio, regnorum instituendorum ritu, potestatem, & majestatem sibi abdicasset, eamque universam in munus Imperatorium contulisset. Ad magistratus autem, principis commendatione, cum aetatis venia creatos, referendus est Ulpiani locus, (f) cujus haec sunt verba: *Princeps enim qui magistratum dedit omnia gerere decrevit*: Dedisse dicitur princeps magistratus, quos candidati minores XXV. annis, de quibus agit Ulpianus, a populo, principis com-

(b) Coccaejus *ad l. 1. D. de const. Princ.* Guter. *de offic. Domus Aug. lib. 1. cap. 31.*

(c) Dio *lib. 60. pag. 667.*

(d) *In* Claud. *lib. 5. cap. 2.*

(e) *lex agrar.* Rull. *apud* Sigon. *de leg. curiat. p. 19.*

(f) *l. quidam 57. D. de re jud.*

commendatione, per hoc legis Regiae caput imputraverint.

XXVII. An Princeps Solutus Legibus Intelligatur.

Pergit lex: UTIQUE QUIBUS LEGIBUS PLEBEIVE SCITIS; Hoc privilegium Augusto tributum, Dion refert, (*a*) ac sensum simul explicat illius, docetque Imperatores eo liberari a necessitate legum τῆς τῶν νόμων ἀνάγκης sive a poenis quibus lex, nempe commiunis voluntate, transit in necessitatem; ne scilicet cum deliquerit Princeps puniatur, ut Graeci legum doctores interpretantur ἤγουν ἁμαρτήσας οὐ κολάζεται: cum haudquam eximatur Princeps a vinculis honestatis, quae leges perpetuo comitatur, quaeque tantam a natura ducit auctoritatem, ut Imperatores (*b*) pronunciaverint, *majus Imperio esse submittere legibus principatum*; & Alexander (*c*) sanctissime scripserit *nihil tam proprium Imperii esse, quam legibus vivere; utcumque lex Imperii*, qua S.C. hoc meo, & plurium judicio indicatur *solemnibus juris Imperatorem solverit*. Unde neque a communi gentium foedere, neque a nexibus humanae societatis eximitur princeps, neque legibus illis, quibus susceptum a se regimen incumbit. Imperantium, siquidem nulli licuerit, perfractis publicis legibus, evertere id cujus causa imperat. Omni enim privilegio statim excidet quisquis accepta potestate abutatur contra Remp. quae communis salutis, communisque honoris causa principem peperit, & honoravit: exheredationem namque meretur quisquis filiorum parentem oppresserit. Quod nobis suggerunt Severus, & Antoninus (*d*) cum fatentur se quamvis legibus solutos, vivere tamen legibus, nempe causa legum: quarum tuendarum gratia vivit Imperator; cum vocem *legibus* non sexto, sed tertio casu positam autumen: praecipue, quia ex auctoritate legum, principum pendet auctoritas; propter quam rationem Imperator se legibus alligatum profitetur. (*e*) Hoc autem capite, quo plurimum extollitur Imperator, minime tamen deprimitur, sed potius sustinetur auctoritas populi, tum quia populus dum concedit, palam se fert publicae potestatis auctorem, ut privilegio princeps jure fruatur, donec sibi per populum, & Senatum gerere Remp. licuerit; tum quia ex S.C. verbis non omnibus, sed certis legibus solvitur; nempe iis, quibus condendis adjectum fuerat, ne Principes tenerentur: atque ita Dionis locum, ubi princeps dicitur solutus legibus, Cujacius interpretatur, (*f*) nec enim vitiatur sensus orationis; nam enunciatio haec *solutus est legibus*, illi etiam recte congruit, qui non omnibus, sed solennibus juris, (*g*) uti sunt solennia manumissionis. (*h*) & aliquibus fuerit solutus: uti solutus erat princeps lege Papia Poppaea, sive legibus conjugalibus, & caducariis, quae etiam per eminentiam appellabantur *leges*, ad quas scripserat Ulpianus, cujus locum ad eas solas leges pertinentem, ut monet inscriptio *l. princeps D. de legibus*, Tribonianus ad leges protulit universas; ut auctoritate Ulpiani Principem ab omnibus legibus solutum esse persuaderet illis, qui magis verbis ejus ducuntur, quam totius testimonio antiquitatis, cum qua consonat & ipsa Triboniani compositio legum: cujus pluribus ex locis suae ille fraudis coarguitur. Nam non modo e Dione (*i*) discimus, Augustum supra justam portionem Liviae relicturum, petiisse a Senatu veniam legis Voconiae, quam certe veniam non petiisset, si leges omnes habebat in sua potestate, aut si earum potestate non habebatur; sed docemur etiam ex libris juris teneri principes *lege Falcidia*, & *lege Glicia de inoff. testam.* (*k*) & testamentariis pluribus, (*l*) aliisque omnibus, in quibus nominatim non erat exceptum ne tenerentur: ut ex legis Regia capite isto colligitur. Nam quamvis contemtarum legum Principes poenam non subirent, nisi quando a Senatu capite damnati cum vita Imperium, & privilegia ipsius amitterent; verecundia tamen dum imperarent, & pudore obligabantur, (*m*) & opinione civium tacito eos judicio plectentium: Paullo siquidem (*n*) judice is, *qui leges facit, pari majestate legibus debet obtemperare*. Porro ut reliqua S.C. hujus expediamus, habere Senatum licebat magistratibus majoribus, ideoque etiam Praetoribus, si Urbe aberant, qui majori cum Imperio essent. Quod jus etiam Principi tribuitur, & tribuendum erat ex lege; cum non veniret a munere Imperatoris. Unde lege opus habuit, ut posset cogere Senatum, quando consulatum non gereret. Senatusconsultum autem per discessionem fiebat; cum Senatores in sententiam alicujus non verbis, sed pedibus tacite conveniebant, discedentes a suo quisque loco ad eum, cujus sententiam probabant. (*o*) Quod item in hoc capite legitur *remittere Senatum*, significat rem in posterum diem Principis auctoritate differre (*p*). Additur de proferendo pomoerio, quod non Caesaribus tantum, sed omnibus iis concedebatur, qui fines Imp. Rom. suis victoriis propagasset. (*q*)

(a) *lib.* 53. *pag.* 509. & 516.
(b) *l. digna vox* 4. *C. de legib.*
(c) *l.* 3. *C. de testam. & quemadmodum test. aper.*
(d) *instit. quib. mod. test. infir.* §. *ult.*
(e) *d. l.* 4. *C. de legibus.*
(f) *observ.* 15. *cap.* 30.
(g) *l.* 3. *C. de testam.*
(h) *l. apud eum D. de manumis.*
(i) *lib.* 56. *p.* 590. *e* Cujac. *obs.* 15. *cap.* 30.
(k) *l.* 4. *C. ad l. Falc.* Papin. *l. Imperator, D. de inoffic. testam.* Cujac. *d. observat.* 15. *cap.* 30. & *lib.* 26. *c.* 35.
(l) *l.* 3. *C. de testam. & quemadm.*
(m) *vide* Cujac. *enarr. C. l.* 3. *de testam. & quemad.*
(n) *lib.* 4. *sent.*
(o) Gell. *lib.* 3. *cap.* 18.
(p) Gell. *lib.* 14. *cap.* 17.
(q) Tacit. *lib.* 12. *hist. c.* 23.

Sa-

XXVIII. De Auctoritate Senatus, et Potestatis Civilis in Militarem ex Jure Gentium.

Satis adhuc ostendimus potestatem civilem ad Imperatorem creatum non ab ipsa creatione manare, sed a S.P.Q.R. voluntate suam ei majestatem contribuentis, partim tradendis magistratibus, partim repetendis legis hujus Regiae capitibus. Nunc duriora tentabimus, atque contendemus ne quidem Imperium illud militare sola voluntate militum in Imperatoris persona constitisse sine S.C. quo totius Reip. consensus proferebatur. Quod tam ex jure Gentium, quàm jure Romanorū comprobabimus. Siquidem jure gentium exercitus pars est civitatis, cui ministrat, cujusque potestate continetur: cum ad usum Reip. milites conscribātur, ducique ad Reip. conservationem, aut propagationem creato committantur. Quamobrem non potest a corpore militari praeferri jus universae civitatis; nisi civitas ipsa se Duci eorum tradiderit: nec milites civilem ullam particulam juris nanciscuntur, nisi civum numero censeantur: non raro enim ex exteris milites conducuntur, aut leguntur e sociis. Et qui cives militiae nomina dederunt, publico civitatis jure seorsum a ceteris civibus, & procul a corpore universo minime potiuntur: cum non a suo singulorum jure, sed a communione totius corporis civilium rerum gerendarum potestatem cives accipiant: Nec Resp. transeat in castra, sed haereat, insideatque perpetuo in civitate, ubi radicibus suis, nempe legibus, institutis, & ritibus continetur; Civitas autem vivit in corpore integro civium in suos ordines descriptorum, & ad exercitium publici juris rite convenientium. Ideo Antonius, ut edicto suo adversariorum auctoritatem everteret, exprobrabat Quiritibus, quod castra Pompeii Senatum appellarent. Quia igitur jus belli, quo Ducis potissimum creatio continetur, manet in Rep. simul cum ceteris juribus majestatis, quorum nihil a militibus in bellum abducitur, nisi quantum eis ab ipsa, cui militant, Rep. mandetur; absurdum fuerit militare Imperium consensu militum transire in aliquem sine auctoritate illius Reip. cui bellum geritur, & a qua cingulo induuntur; ne famuli jura usurpent sibi dominorum, neve pars a corpore avulsa munus fungatur totius corporis. Quamobrem jure gentium neque civilis, neque militaris rei tradendae potestatem habent milites, sed exercitium tantum illius a Repub. mandatum: cum facultas ipsa rei militaris mandandae portio sit ipsius civilis potestatis minime cum corpore militari abeuntis, sed in Rep., vel regno perpetuo permanentis.

XXIX. De Auctoritate Senatus, et Potestatis Civilis in Militarem ex Jure Romano.

Nunc ex veteribus Romanorum institutis palam faciemus militare Imperium nonnisi lege, vel S.C. mandari potuisse, adeout miles voluntatem tantum suam Imperatori tribuerit, Senatus vero, & populus legitimam auctoritatem. Cum enim omia instituta veterum publica, unde prodit ratio civilis, ita firmiter haereant, ut rerum variatione difficulter convellantur, tum ea praecipue, quae a religione in animos hominum demittuntur. Unde Urbis parentes Romulus, Numa, Regesque alii, quorum prudentissima initia felicitatem peperere posterorum, ne leges, & instituta, quibus futuram imperii magnitudinem moliebantur, ullo umquam tempore dilaberentur; neve fundamenta Reip. abriperentur motu cursuque perpetuo, ac vario rerum humanarum; ea ritibus implicuere sacris, & veteris superstitionis auctoritate ita munierunt; ut Remp. populus non tam a magistratibus, quam a commentitiis illis Numinibus, quibus humanae virtutis eventus assignabantur sustineri; atque augeri existimaret: dum legibus jubendis, & creandis magistratibus, consilia quae caperet a propria prudentia tribueret Diis; quos per augures de Coelo servantes, consulebant capitis auspiciis, quibus veluti nunciis divinae voluntatis res a populo gestae comprobantur: ut magistratibus, & legibus a Deo repetitis, cives non humana tantum, sed divina etiam, & aeterna ultione subjicerentur.

XXX. De Auspiciis, et Lege Curiata.

Qua de causa comitiis centuriatis, & curiatis, quibus leges ferebantur, & creabantur magistratus, quibusque Reip. majora negocia tractabantur, ita jus auspiciorum attexuerunt, ut nihil apud Romanos justum haberetur, aut legitimum, nisi fuisset *auspicatum*; (a) quidquid numine auspicioque careret, *inauspicatum*, sive injustum, nefasque diceretur. Quamobrem Caesar, qui Remp. violenter occupaverat, ne religione amitteret, quod armis arripuerat, comitiis, & auspiciis, utcumque simulatis, injustam sibi dominationem confirmabat: nam, sine illorum umbra, ne colorem quidem justi obtineret imperii, unde Lucanus (b)

. . . Fingit solemnia campus,
Et non admissae dirimit suffragia plebis,

(a) Dionys. *lib.* 1. *pag.* 81. *num.* 35.
(b) *lib.* 5. *v.* 392.

Decantatque tribus, & vana versat in urna,
Nec Coelum servare licet: tonat augure surdo,
Et laetae jurantur aves bubone sinistro.

Non mandabatur igitur Imperium, nisi lege Curiata, quia curiatis comitiis,
sive veris, sive per triginta lictores, triginta Curias referentes, adumbratis
inerat jus auspiciorum, quibus creandus erat Imperator; nempe is, qui ductu,
auspicioque suo regere debebat exercitum, & bellum administrare: (a) unde
ille auspicato: comitiis curiatis, auspiciorum causa, retentis: creabatur, &
ita creatus in Capitolio accipiebat auspicia, sub quibus milites duceret, (b)
veluti Jovis Capitolini, & Martis Quirini Minister. Nam, nisi ex Urbe au-
spicia duxisset in castra, nihil auspicato genere potuisset, ideoque inutilem
potestatem inter milites jactasset:

(a) Cic. *de orator. lib.* I.
(b) Livius *lib.* 4. Cic. *de leg.* Agrar. Sigon. *de leg. Curiat. cap.* 5.

Qui ritus auspiciorum, auspiciisque nexa civilia instituta exorto Impe-
rio minime interire potuerunt, quia simul cum imagine veteris Reip. reli-
gionis nexu tenebantur. Quam religionem simulare saltem, & adumbrare
cogebatur quisquis utcumque impius dominator; nisi convellenda religione
ruere ipse voluisset. Unde diu etiam post Christianorum Imperium, simula-
cra veteris superstitionis, civilium institutorum causa, permanserunt. Cum
autem comitiorum omnium jus una cum jure auspiciorum iis adjuncto tran-
sierit in Senatum; potestas legis curiatae concessit in S.C. sine quo nemo ju-
stus erat Imperator, quamvis a militibus appellatus, quia milites, & potesta-
te civili carebant; & jure auspiciorum, quibus sublatis civilis, aut militaris,
nulla consistit auctoritas. Quae auspiciorum, publicaeque auctoritatis religio,
mandando imperio, adeo insidebat animis Romanorum; ut quamvis C.Mar-
rius rem Romanam in Hispania, Scipionum clade prolapsam, inopinato re-
stituerit; eum tamen a militibus ducem, sine Senatus auctoritate creatum,
nullo modo tulerint indignantes, quod sine auctoritate Patrum, se *Propraeto-
rem* inscripserit, nulloque modo permittentes, ut *Propraetori* ei rescriberetur.
Rem enim, ut scribit Livius (c) *mali exempli putabant Imperatores legi ab exerciti-
bus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra, & provincias procul ab legibus,
magistratibusque ad militarem temeritatem transferre*: prudenter prorsus, nam
nisi Senatus auctoritatem Religio sustentasset, & Senatus auctoritas militem
continuisset, ne coalescere quidem potuisset Respublica illa militaris, quae
quo pluribus pollebat viribus, ad perdomandas nationes, eo validioribus
nexus indigebat ad coërcendos, ac moderandos ex usu Reip. nationum do-
mitores: quos in potestate sua numquam habuisset, neque ab ipsius Urbis di-
reptione avertisset, si militum in voluntate jus Imperii condidisset, non in
legibus publicis, ritibusque sacris, quorum auctoritate Imperium antea qui-
dem a populo universo lege Curiata, (d) postea vero a Patribus ex S.Cto
mandabatur. Quamobrem in Senatu conditam auctoritatem omnem publi-
cam, ibique ab initio a Romulo auspicato constitutum profitetur Otho (e)
apud Tacitum, his verbis:

(c) *lib.* 26. *c.* 2.
(d) Sigon. *de lege Curiat. c.* III. *l.* 1. §. *qui mandatam D. de offic. ejus cui mand. est jurisd.*
(e) *lib.* 1. *pag.* 447.

*Quid vos pulcherrimam hanc Urbem domibus, & tectis, & congestu lapidum stare
creditis? Muta ista & inanima intercidere: ac reparari promiscue possunt, aeternitas
rerum, & pax gentium, & mea cum vestra salus, incolumitate Senatus firmatur. Hinc
auspicato a parente, & conditore Urbis nostrae institutum, & a Regibus usque ad Prin-
cipes continuum, & immortale, sicut a majoribus accepimus, tradamus.*

XXXI.
QUALE FUERIT IMPERIUM CEASAREUM.

Non enim aliam tulit naturam Imperium Caesarum ab Imperiis, quae
ante Caesarum creationem, cum res posceret, extra ordinem, vel privato,
vel magistratui decerneretur: quale fuit Imperium, quod a populo Augu-
stus, omnium Caesarum auctor, & parens, primo ad quinquennium, ne in
suspicionem Regni cum aliis triumviris venirent; (f) postea decimo quoque
anno pacandis provinciis accipiebat, quodque per eamdem causam sibi tota
vita continuatum patefecit posteris: qui ne plusquam Augustus sibi videren-
tur abrogare, retentis ludis decennalibus Imperii repetitionem, per tempo-
rum intervalla utsimulabant, ut supra significavimus. Cujus Imperii exempla
jamdiu ante Resp. dederat plurima; tum in ipsius Octaviani persona, quem
utpote admodum adolescentem legibus a populo solutum Senatus, ex sen-
tentia Ciceronis Propraetore misit, & Imperatorem creavit adversus Antonium;
tum in persona Gn. Pompeji ad bellum Sertorianum, & Piraticum, & rei
frumentariae causa Proconsulis, (g) itemque Caji Caesaris ad Gallicum, &
P. Scipionis ad Hispanicum, & aliorum sive magistratuum, sive privatorum;
quibus magistratus adjungebatur, quia Imperii jure potestatem tantum acci-
pie-

(f) Dio *lib.* 48. *pag.* 379.
(g) Dio *lib.* 39. *pag.* 96.

piebant in milites Sacramento sibi obnoxios; (a) jure vero magistratus, & appelatione sive Proconsulis, sive Propraetoris potestatem accipiebant in ipsos provinciales, & Provincias, per quas, aut in quas ducerent exercitus, ad militare Imperium facilius expediendum. Cum autem olim militaris, & Proconsularis Imperii tantum portio, eaque ad tempus certis civibus mandaretur; Caesaribus institutis tribuebatur universa, & infinita per Imperatoris nomen, & Imperium proconsulare, quod ut recentioribus temporibus in Imperatorem, tacito populi consensu forsan transierit, quippe quia sine illo minime poterant Imperatores explicare Imperium illud militare, ac bellum ubique administrare, cogendis Provincialibus, conscribendisque militibus, & pecuniis ad stipendia imperandis; initio tamen non nominibus tantum, sed etiam temporibus, actibusque distinguebatur, nec simul cum Imperio militari Proconsulare tradebatur; ne si confunderentur, obsolesceret Senatus auctoritas,: quae binis deferendis Imperiis repetita, & multiplicandis actibus multiplicata crebrius emergebat. Quamobrem Dion (b) refert eas potestates omnes, quas Imperatores accipiebant, quamvis suis temporibus conferrentur, simul tamen singulas antea certa lege fuisse mandatas: adeout prius quidem pluribus vicibus; postea vero semel Senatus efferretur auctoritas in potestatibus tribuendis, iisque titulorum diversitate secernendis, ne aut coisse simul, aut tanquam civilia militaribus haesissent, & Magistratus cum Principatu coaluissent imperitis rerum civilium, quae seorsum per se consistebant in Imperatorium titulum transfusa viderentur.

(a) Sigon. *de leg. Curiat. c. 6.*

(b) *lib. 53. p. 509.*

XXXII. De Imperatorum creatione.

Quae Imperatorum creatio etsi S.Cto & Patrum auctoritate compleretur; apud historicos tamen haud raro invenitur tributa militibus; non quia jus aliquod ab eis conferretur, sed quia Patrum auctoritas eo plerumque vertebatur, quo militum voluntas tenderet: adeout in Imperatoris creatione milites voluntatem suam, vel appellando, vel purpura eum induendo significarent; patres vero, quem acclamatione sua exercitus petebat Imperatorem instituerent: quando potentiori exercitu, qui a Patribus staret militum votis repugnare nequirent, ut omnium Imperatorum creationem, cujus initium processerit a militibus, ita debeamus accipere, quemadmodum Neronis creationem describit Tacitus (c) his verbis; *Illatusque castris Nero, & congruentia tempori praefatus, promisso donativo, ad exemplum paternae largitionis, Imperator consalutatur. Sententiam militum secuta Patrum consulta.* Et quoniam vulgo, ac semper ad Imperatorem justum, ac legitimum futurum accedebat S. C., propterea historici de more transeunt in medio posita, satisque habent voluntatem referre militum, neque Senatus operam fere commemorant, nisi quando novus Imperator initium, & culmen fortis suae a Patribus unice acciperet. Nam neque historicorum est adhibere cautiones Jurisconsultorum, neque si quis Catholicum Episcopum a Sacerdotum collegio creatum nostris temporibus referret, propterea Pontificis Romani auctoritatem, quam reticuisset, exclusisse censeretur, nam quid ineptius quam quoties usuvenit id repetere, sine quo minime res gesta consisteret? Quid frigidius quam illa inculcare, quae propter eorum necessitatem, atque usum animis omnium praesumuntur? Hinc Tacitus, postquam Vespasianum ad imperium sublatum ostendit, breviter adjicit: *Senatum ei cuncta Principibus solita decrevisse*: Facultates nempe istas, & munera civilia, & militaris imperii confirmationem, qua militum voluntas adprobabatur: ut palam ex hoc evincatur eadem in singulis Imperatorum creationibus fuisse repetita; praetermissa vero esse tum ab eo, tum ab historicis aliis saepe, quia vulgo paterent: nec nominatim Senatus partes fuisse commemorandas, nisi cum non auctoritatem tantum, sed & opem, consiliumque suum Patres praestitissent; aut appellati a militibus Imperatores non ante quod a militibus offerebatur accepissent, nisi postquam intellexissent Senatus voluntatem; cum aut contendere armis nequirent, aut legum auctoritatem violenter partam non minus turpem sibi, quam periculosam existimarent.

(c) *annal. lib. 12. cap. 69.*

XXXIII. De Senatus auctoritate in creatione Imperatoris.

Qua opinione qui pervolvet historias passim creandis Imperatoribus, intuebitur Senatus potestatem explicatam, non tantum per seriem priorum inde ab Augusto exorsam; sed etiam posteriorum, quorum creationem ad se milites trahere coeperunt, post detectum in legendo Galba illud, quod Tacitus appellat: (d) *Imperii arcanum; posse Principem alibi quam Romae fieri*: hoc est postquam agnoverat exercitus vires suas, atque comperierat quem exercitus ducem legisset, ei Senatum oportere legitimam conferre potesta-

(d) *lib. I. hist.*

tem; ni vane sperarent Patres jure se ac legibus potentiam, & violentiam superaturos. Unde prudenter monuit Tacitus Imperator, non esse committendam injuriae militum auctoritatem Senatus, ideoque militum ante judicium explorandum; alioquin, ut ille animadvertebat, nisi fieret a militibus, quod a Patribus diceretur, & electi periculum fuisset, & eligentis invidia. (*a*)

Cum autem jus Imperatoris creandi esset unice penes Senatum; Galba, cui primo in provincia milites imperium obtulerunt; antequam a Senatu probaretur legatum S.P.Q.R. se profitebatur; (*b*) neque Caesaris appellationem suscepit, nisi postquam ex nunciis Urbe cum S.C. missis omnes in verba sua jurasse cognovit. (*c*) Et Otho, Galba interemto, imperium quod violenter arripuerat, impetrare voluit a Senatu, a quo & Sacramentum, & Caesaris atque Augusti appellationem accepit. (*d*) Item Vitellio refert Tacitus tributa omnia fuisse initio principatus, quae tempore intermisso aliis principibus decernebantur. *In Senatu* (inquit) *cuncta longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur*. (*e*) Verum neque Otho dignus est unde proferatur exemplum, neque Vitellius, qui a militibus in Germania Imperator consalutatus, incerto jure fluctuans, *Augusti* nomen distulit, *Caesaris* in perpetuum recusavit; (*f*) adeout seditionum potius tumultuarii duces hi fuerint, quam Imperatores P.R. Quamobrem trium horum principatum, *Imperium incertum*, & *vagum* appellat Svetonius: (*g*) ideoque, ut supra indicavimus, lex Regia nomina eorum haudquaquam recepit. Quo unice argumento contra omnes vicerim sincerum illud, ac germanum esse monumentum; tantum abest ut inde ulla suspicio, aut nota falsitatis oriatur. Vespasiani creationem SCto munitam idem nobis monumentum fundando illius imperio conditum offert, praeter historicum Taciti, (*h*) & Svetonii (*i*) testimonia. Titum vero, & Domitianum filios in ipsa patris creatione jam Senatus Caesares appellaverat: (*k*) quae appellatio, ut mox ostendemus, pignus erat publicae voluntatis, ac spes imperii, sponsioque illius, cujus fiebant compotes Augusto extincto, nisi expresse Senatus a pristina voluntate decessisset. Nam Caesareum nomen primo hereditatem Julii Octaviano delatam significavit; postea designationem ad imperium, ad cujus spem per eam appellationem vocabatur a Senatu Imperatoris naturalis filius, vel adoptivus; ut in Augusti familiam adscitus, & patris potentiam nactus favorem praetorianorum, & paternam sibi factionem adjungeret; eaque via post patris mortem perveniret ad imperium, & impetraret Augusti nomen, quo plena, & perfecta dignitas, atque potestas Imperatoria exprimebatur; cum per Caesaris nomen tantum exordium, & spes adumbraretur illius. Quamobrem coepit postea Caesarum dignitas, utpote Imperatoriae familiae nota, tribui ab ipsius Imperatoribus, quorum arbitrio deprimebatur, aut extollebatur potestas Caesarum, qui sub patris tyrocinio in munere Imperatorio exercebantur, ejusque viribus ita muniebantur, ut, Imperatore mortuo, cogeretur Senatus, aut civile bellum, aut imperium, sive nati, sive adoptivi subire Caesaris. Porro Heliogabali tempore Caesaris appellandi solius Senatus erat potestas: Lampridius enim (*l*) scribit Heliogabalum, quem poenituerat adoptasse Alexandrum, Senatui mandasse, ut Caesaris nomen illi abrogaret.

Nervam, legionibus poscentibus, patrum omnium plausu ad imperium sublatum scimus, (*m*) In Trajanum a Nerva patre imperii consortem adscitum, Senatus adoptione probata, & Caesaris ei cognomento tributo, una cum populo universo consenserat, eo plausu, atque utilitate orbis terrarum, ut si tot aliis nominibus nullis; tamen unice ob imperium Trajano pariundum, imperium Nerva meruisset. (*n*) Adrianus etsi statim a Trajani morte imperium a militibus oblatum Antiochiae in Syria suscepisset; continuo tamen illud a Senatu postulavit per literas, quibus veniam a patribus petens, excusavit militarem festinationem, ac motus exercituum, quibus se ducem negare, salva Rep. minime quiverit. (*o*) Antonino Pio Senatus judicium suum jam ab eo usque tempore tribuerat, quo a patre Adriano adoptatus in curia proconsulare imperium, & tribunitiam potestatem ex S.C. cum patre participavit: (*p*) quibus titulis tantum Imperatori congruentibus Imperator fuerat e Senatu designatus. M. Aurelius, qui adoptatus, (*q*) & Caesar appellatus, & in societatem tribunitiae potestatis adscitus ab Antonino Pio fuerat; post illius mortem a Senatu non probatus tantum, sed & coactus accepit imperium: utpote Platonis discipulus, nec verbo, sed re Philosophus ad

(a) Vopisc. *in* Aurelian. *cap.* 40.
(b) Sveton. *in* Galb. *cap.* 10.
(c) Dio *lib.* 63. *pag.* 727. Plutarch. *in vita* Galb. *p.* 1055.
(d) Plutarch. *in vita* Galbae *in fin.*
(e) *histor. lib.* 2. *pag.* 55.
(f) Sveton. *in* Vitel. *cap.* 8. Plutarch. *in vita* Galbae. Tacit. *histor. cap.* 62.
(g) *Init. vitae* Vespasian.
(h) *lib.* 4. *hist. cap.* 3.
(i) *in* Vespas.
(k) Dio *lib.* 66. *pag.* 74.
(l) *in vita* Heliog. *cap.* 13.
(m) Dio *lib.* 67. *p.* 769. Aurel. *Vict. epit. in Nerva.*
(n) Dio *lib.* 69. *pag.* 770., & 771. Plin. *in* Paneg.
(o) Dio *lib.* 79. *pag.* 788. Spartian. *in* Adrian. *cap.* 6.
(p) Capitolin. *in vit.* Adrian. *cap.* 4. Dio *lib.* 69. *pag.* 796., & *seq.*
(q) Capitolin. *in* Antonin. *cap.* 5. 6. & 7.

ad supremam potestatem, tanquam ad scopulum propriae tranquillitatis, votisque, atque praecibus populorum, non sua, sed illorum causa accessurus. Is Imperator omnia philosophiae praecepta, quae propriis reddiderat exemplis, foede conturbavit, extollendo filio suo Commodo gladiatore scelestissimo, quem adhuc puerum Caesarem appellatum, & ante justam aetatem damno publico solutum legibus, ad summos magistratus evexit, indeque ad consortium tribunitiae potestatis, ac denique ad ipsum imperium, (a) non militum opera, sed summarum opinione virtutum, quibus sibi Marcus adeo Senatus, & populi animos obligaverat, atque subegerat, ut facile illi fuerit; Senatu haud invito Rempublicam imprudentissime filio tradere diripiendam.

Pertinax a Laeto Praefecto Praetorio, & ab Electo Cubiculario deductus in castra, militum animos exploraturus, in Curiam inde concessit, non tam accepturus, quam recusaturus imperium, quod demum non auctoritate tantum, sed precibus etiam Senatorum admisit. (b) Adeout plurimi cum Patribus gratularentur, quod Pertinacis imperio Commodianam factionem demum evasissent; & Pertinax, apud Herodianum (c) gravissima oratione a Senatu habita, ei tantae dignitatis fastigium acceptum tulerit: τῆς τοσαύτης παρ' ὑμῶν τιμῆς *obtingentis mihi a vobis honoris*. Didius Julianus partum pecunia imperium, ne frustra emisisset a Praetorianis, ut sibi rectius consuleret, auctores quaesivit idoneos, nempe patres, quibus oratione in Senatu habita, principatum debere voluit, ut scribit Spartianus in ejus vita (d) his verbis: *Vespera in Senatu venit, totumque se Senatui permisit; factoque S. Cons. Imperator est appellatus*.

Severum, quem cogente Juliano, prius hostem (e) judicaverant, postea vero ejusdem voluntate ad imperii participationem vocaverant; eodem S. C. Patres Imperatorem appellaverunt, quo Didio Juliano, contra quem plurimi Severum occulte suscitabant, vitam, & imperium ademerunt.

Caracalla parente vivo, & Imperator designatus fuerat, (f) & Augustus appellatus, & jam ante simul cum patre tribunitiam potestatem acceperat. Et quoniam alii primum Tribunitiae illius potestatis annum testimonio historiarum exordiuntur a mense Aprili A. a C. N. CXCVIII. alii auctoritate inscriptionum a mense Junio; ideo acutissimus Norisius putat modo initium fuisse ductum a tempore, quo ei Tribunitia potestas, patris voluntate, destinabatur; modo a tempore legitimo, nempe a die, quo eam rite tulerat a Senatu a quo die qui consultius loquuntur tales potestates auspicantur: (g) Siquidem Dion, (h) irrita significat omnia Imperatoria cognomenta, quibus usurpandis, aut a militibus accipiendis, Patrum decretum Principes antevertissent. Hinc ille annos, quibus Severus imperavit a S.C. die numerat, non a tempore acclamationis militaris, (i) ut recte Tillemontius observavit. (k) Macrinus quamvis in magna rerum fluctuatione administrandum suscepisset imperium oblatum a militibus, quibus occiso in castris Caracalla, Dux non sine magno ab hostibus periculo defuerat; non est ausus tamen profiteri se Imperatorem, antequam literis ad Senatum missis, sibi & Diadumeno filio a Senatu imperium impetrasset. (l) *Detulerunt* (scripsit ille iis in literis a Capitolino relatis, (m) *ad me imperium* (scilicet milites) *cujus ego tutelam recepi: tenebo regimen, si & vobis placuerit, quod militibus placuit*. Quamobrem ingenti gaudio Senatus ei Augusti nomen, & omnia Imperatoria jura decrevit. (n)

Heliogabalum foedissimum illud, & vulgare scortum, qui nondum consulto Senatu, sola voluntate militum se Imperatorem, & Augustum inscripserat, adeo indigne tulit S.P.Q.R. ut mortui memoriam statim damnarit, (o) ac solo metu ad tempus eum agnoverit, quoad ab iisdem tolleretur, per quos non legitima creatione, sed rapina imperium occuparat. Unde Dion, (p) pro novo illius scelere affert, quod cognomenta Imperatoria, contempto Senatu, & patriis institutis, contra jus fasque praesumsisset. Quo unice loco prostraverim omnes legum, & antiquitatis imperitos, qui jus Imperatoris creandi a Senatu avertunt ad milites.

Alexander Severus Caesar, Patrum decreto, dum Heliogabalus viveret, renunciatus (q) & post illius mortem acclamatione militari deductus in Senatum; ibi cum Augusti nomine novo exemplo eodem die Pontificatum Max. Tribunitiam potestatem, & Consulare imperium se accepisse gloriatur, eoque nomine gratum se universo Senatorum ordini futurum profitetur.

(a) Capitolin. *in* Antonin. *cap.* 16. & 27. Lamprid. *in* Com. *cap.* 1. & 2.

(b) Capitolin. *in* Pertinac. *cap.* 4. & 5. Dio *lib.* 73. *pag.* 830.

(c) *lib.* 2. *c.* 10.

(d) *cap.* 3. Dio *lib.* 73. *pag.* 836.

(e) Spartian. *in* Julian. *c.* 5. & 6. Herodian. *lib.* 2. *cap.* 41.

(f) Spartian. *in* Sever. *c.* 16.

(g) Tillemont. *in* Sever. *not.* 19. & *artic.* 14.

(h) *lib.* 79. *pag.* 907.

(i) Dio *lib.* 74. *pag.* 839.

(k) Tillemont. *in vita* Sever. *nota* 7.

(l) Capitolin. *in vita* Macrin. *cap.* 7.

(m) *cap.* 6., & Herodian. *lib.* 5. *cap.* 2.

(n) Herodian. *lib.* 5. *pag.* 162.

(o) Lamprid. *in vita* Alexand. *cap.* 7.

(p) *lib.* 79. *p.* 907. & 909.

(q) Herodian. *lib.* 5. *c.* 18. *vide* Lamprid. *in* Heliogab.

Maximinus (*a*) Parricida, caeso Alexandro primus e militaribns, absque Senatus decreto, Augustus appellatus, etsi perfidiose, ac violenter arripuisset Imperium; tamen ut indignum facinus, auctoritate legitima, praetexeret, per literas militum voluntatem significavit Patribus (*b*) qui metu perculsi, eam comprobarunt: (*c*) donec in libertatem redeuntes, ac spem ab Africano exercitu capientes, immanem illum Thracem hostem judicarunt, imperium ab eo in Gordianum seniorem, & filium, (*d*) quibus sese Africanus exercitus tradiderat; iisque mortuis ad Maximum, & Balbinum, indeque ad Gordianum alium juniorem transferentes, quem Balbino, & Maximo vivente, Senatus Caesarem appellaverat. (*e*)

Maximino sceleratior sicarius Philippus Arabs, qui fidei suae traditum Gordianum imperio exuit, & vita, (*f*) exercitibus ad se transductis, misit statim ad Senatum literas, quibus ut ab eo militaris acclamatio probaretur, Gordianum morbo periisse mentiebatur, cui mendacio Patres fidem habentes, aut habere simulantes, metu atrocioris facinoris, Augustos ei honores decreverunt. (*g*)

A Philippo ad Valerianum plurimae Caesarum vitae intercurrunt, quae in Latinorum historia Augusta desiderantur, & aliis ex scriptoribus a Casaubono supplentur, (*h*) quorum aliquibus vix lambere contingit Augustam potestatem, vixque spatium patuit ad Patrum consensum impetrandum; aliquibus vero suorum factorum omnium testimonium deest historiarum: quarum lux non adeo tamen elanguit, ut per novem circiter annos illos, quibus imperium plurium Caesarum varia fortuna fluctuavit, non emineat in Imperatorum creatione Senatus auctoritas, eaque sine ulla mistione acclamationis militaris: qua unice Senatus potestate a Zonara creatus fertur (*i*) Imperator Marcus, & Severus Hostilianus, quorum adhuc memoria solius Zonarae beneficio vivit. Gallo item, & Hostiliano Perpennae a Senatu delatum fuisse imperium tradit Aurelius Victor. (*k*)

Decii adeo monumenta perierunt, ut potius impia sua facta e sacra, quam civilia ex profana historia prodantur. Unde non mirum si tanta in imperii brevitate, ac tumultuatione Reip., quae rite processerint lateant posteris. Quantopere vero ei tribuerint PP. ostenderunt, cum L. Priscum sub illo invadentem imperium hostem pronunciarunt; (*l*) ut ei nullo modo Senatus auctoritas deesse potuerit. Neque Decius rerum humanarum peritissimus tot bellis implicatus deseruisset provincias, & Romam sese contulisset; nisi sententiam Senatus impetraturus, commotasque seditiones auctoritate Reip. in suum imperium, suaeque sobolis spem consentientis compositurus.

Valerianum virtute simul, & calamitate memorabilem, insigni perfidia in Saporis Persarum Regis potestatem deductum, non tam milites, quam consensus mortalium universorum, & omnium ordinum, & consequenter Senatus potissimum legerat Imperatorem; (*m*) cui suae voluntatis & antea quidem pignus tradiderant patres, suscitanda in illius persona censura jamdiu intermortua; (*n*) & postea foenus persolverunt, cum Gallienum filium illius Caesarem appellarunt, (*o*) patrique consortem imperii dederunt, (*p*) ut omnia eis contulisse Senatum satis liqueat, utcumque Valeriani tempora sint obscuriora.

Quid loquar de tumultuariis aliquot Imperatoribus, & Ducibus iis provincialium exercituum, qui sub Gallieno in commotione illa civili, suorum cujusque militum studiis ad se imperium rapiebant? quibus uti plena vis ad superandum apud Senatum Gallieni potentiam, ita jus omne defuit ad imperandum; adeout a Scriptoribus XXX. tyrannorum numero habeantur, donec ad Claudium ventu est hujus nominis alterum, quem ante militum sententiam, communibus suffragiis Imperium suscepisse, tradit Zosimus, his verbis. (*q*)

Κλαύδιος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν παραλαμβάνει, καὶ πρότερον τῆς κοινῆς ψήφου ταύτην δούσης αὐτῷ. *Claudius summum Imperium occupavit sibi ante communibus concessum suffragiis*. Cum Zosimo non obscure convenit Trebellius Pollio, (*r*) a quo & Senatus universi plausus in illius Imperio comprobando referuntur. Quintilius illius frater Imperator a militibus, & a Senatu Augustus appellatus ab Eutropio, (*s*) & a Zonara traditur. (*t*)

Ab hoc paucis diebus ad Aurelianum commigravit Imperium, non consensu militum tantum, sed hominum universorum: ut cum Romam ille, statim Imperator appellatus petierit, nullo modo ei deesse potuerint consueti ho-

(a) Capitolin. *in* Maximin. *cap.* 8. Aurel. Vict. *in* Maximin.

(b) Zonar. *annal. tom.* 2. *in* Maxim.

(c) Aurel. Vict. *in* Maximin.

(d) Capitolin. *in* Maximin. *cap.* 15., *& in* Gordian. *c.* 10.

(e) Capitolin. *in* Gordian. 3. *cap.* 22.

(f) Capitolin. *in* Gordian. 3. *cap.* 29., *&* 30. Aurel. Vict. *in* Philipp.

(g) Capitolin. *in* Gordian. *cap.* 31.

(h) *In notis varior. adscr. hist.* Aug. *post* Gordian. 3.

(i) *Annal.* 3. *in* Gordian. 3.

(k) *de* Caesar. *n.* 31. *item auctor hist. miscel. hoc loco.*

(l) Aurel. Vict. *in* Dec.

(m) Veter. *hist. fragm. inter hist. varior. apud* Trebel. Pol. *in vita* Valer. Zosimus.

(n) Trebel. Pol. *in vita* Valer.

(o) Eutrop. Aurel. Vict.

(p) Vict. *in* Gallien.

(q) Zosim. *lib.* 1.

(r) *In vita* Claud.

(s) *lib.* 9.

(t) *in* Claud. *tom.* 2.

honores a Senatu prodeuntes; nec necesse fuerit, ut anxie ab historicis memorarentur, propter electionem illius omnium concordia ordinum initam. (a)

Aureliano in necem Reip. Mnestei liberti sui fraude interempto, (b) milites, qui tot sub eo victoriis claruerant, obsequio etiam erga Patres, & memorabili pudore, praequam antea, excelluerunt. Ultro enim sex mensium (c) illustri contentione ter Senatui remiserunt judicium de legendo Imperatore, quod Senatus permittere consueverat exercitibus, ut ejus libentius ducerentur auspiciis, cui se propria voluntate tradidissent. Nam Svetonius (d) refert sub Tiberio, militum aliquorum seditionem esse ortam, qui detrectarent principem non ab se datum.

Post Aureliani porro interitum, tot a Romuli morte saeculis, revixit inter milites antiqua illa modestia plebis, quae Patribus Regis creationem, ab eis sibi concessam, reddiderat. (e) Iidemque milites Senatus jus in edendo militiae Principe, inque regendo orbe terrarum, pietate plenissimis literis, (f) ad patres missis, testatum reliquerunt, quarum haec verba descripsimus: *Hunc* (Aurelianum) *inter Deos referte Sancti, & Domini P.C., & de vobis aliquem, sed dignum vestro judicio, Principem mittite.* Quamobrem Patres Tacitum primae sententiae Senatorem (g) virum prisca integritate invitum, & reluctantem, Jubentibus, & plaudentibus legionibus obtulerunt: & cum Romae, tum ad exteros populos, Patres publicis literis exultarunt, quod plenum, & integrum Principis arbitrium, potentia militari prius extenuatum, ad fontem suum, Taciti creatione, refluxerit: (h) ac patres redierint ad exercitium ejus juris, quod semper habuerunt. *Gratias* (scribebat Senator Claudius) (i) *exercitui Romano, & vere Romano: reddidit nobis, quam semper habuimus, potestatem.*

Florianus Taciti frater, quia contra Romanorum instituta, mortuo fratre, Imperium prae se, tanquam hereditarium, sumserat, numquam Caesarum numero est habitus. (k) Quamobrem proximus a Tacito Probus occurrit, qui repentino motu a militibus Augustus appellatus, non ante tamen Imperium suscepit, quam illud a patribus officiosissimis impetrasset literis, quibus ab eo Senatus pro arbitrio, ac principe rerum humanarum agnoscitur, per haec verba. (l) *Recte atque ordine P.C. proximo superiore anno factum est, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis. Atque utinam id Florianus expectare voluisset, nec velut hereditarium vindicasset Imperium, vel illud, vel alium quempiam majestas vestra fecisset. Nunc quoniam ille Imperium arripuit, nobis a militibus delatum est nomen Augustum, vindicatum, quin etiam in illum a prudentioribus militibus, quod fuerat usurpatum. Quaeso ut de meis meritis faciatis quidquid jusserit vestra clementia.*

XXXIV. De Militum Jure in creatione Imperatoris.

Hactenus pervolvimus seriem Imperatorum, quorum vel omnis a Senatu creatio processerit, vel ab eo post militaria suffragia testimonio historicorum legitimam, & civilem traxerit auctoritatem. Quae auctoritas minime deesse potuit sequentibus creationibus: quantumvis a veteribus, suppressa mentione Senatus, militibus assignentur, idque non quia nullum S.C. eas comitaretur; sed quia tam certum erat, & impenetrabile, tamque necessarium, & solenne, ut omnium opinione praesumeretur. Ab eo enim tempore, sicuti militaris potentia electionem omnem summi Ducis ad se trahebat; ita ne jus patrum inerme cum armata violentia dimicaret, Senatus, qui nisi sponte cessisset, ac libere, turpiter, atque serviliter succubuisset, potestatem civilem numquam negavit iis, quos potentia militaris ad Imperium extulerat: ut eis confirmandis auctoritatem retineret illam, quam eisdem reiiciendis prorsus amisisset. Quod unum post varia, & exitialia experimenta remedium invenerunt bellorum civilium, quibus sua cum clade Senatores implicabantur, an Gallienum, qui primus eos prohibuit a castris: (m) quae antea cum sequerentur (n) vitare numquam poterant odia partium, si creando summo Duce, auctoritate sua studia dividentes, unam prae alia militarium factionum attollerent, eoque Senatum converterent universum, ancipitem diu futurum, dum de Imperio agitaretur, sub obnoxio ne sibi esset, an sub offenso principe cadendum.

XXXV. De Remotione Senatorum a Militia.

Quam fuisse causam putaverim, cur adeo patienter tulerint Patres ademtam sibi a Gallieno militiam, neque sategerint amplius repetere a militibus creandi Principis arbitrium saepius praereptum, & aliquando Taciti, & Probi

(a) Zosim. *lib.* 1. Zonar. *in* Aurel. Vopisc. *ibid.*
(b) Vopisc. *in* Aurelian. *c.* 36.
(c) *idem in princip. vit.* Tacit.
(d) *in* Tiber. *lib.* 3. *c.* 25.
(e) Livius.
(f) *apud* Vopisc. *in* Aurelian. *cap.* 41.
(g) *idem ibid.*
(h) Vopisc. *in* Florian.
(i) *in epistola ejusdem apud* Vopisc. *in* Florian. *c.* 6.
(k) Vopisc. *in* Florian., & Aurel. Vict.
(l) Vopisc. *in* Probo *cap.* 11.
(m) Vict. *in* Prob.
(n) Tacit. *hist.* 2. *cap.* 52.

(a) *in Probo.*

bi creatione sibi pleniffime redditum. A quo tempore tradit Victor *(a)* ad aetatem usque suam, ita militarem potentiam convaluisse, ut imperium Senatui, creandique jus principis abstulerint, quiescentibus Senatoribus. Quibus si spes prosperi successus affulsisset, numquam defuisset animus repetendi juris sui.

XXXVI. DE JURE CIVITATIS IN EXERCITUM.

Quod utcumque a militibus interciperetur, ac turbaretur; numquam tamen avellebatur a sede, capiteque imperii Repub., quae a Senatu praeferebatur. Non enim Respub. exercitui; sed exercitus Reip. ministrat; neque Resp. propter exercitum, sed exercitus propter Remp. instituitur: ut Plato docet in libro de regno, ubi cum omnes artes, & facultates, tum praecipue militarem civilis potestatis ministerio addicit, his verbis:

Ξε. Τίν᾽ οὖν ποτὲ, καὶ ἐπιχειρήσομεν οὕτω δεινῆς. καὶ μεγάλης τέχνης ξυμπάσης τῆς πολεμικῆς δεσπότιν ἀποφαίνεσθαι, πλήν γε δὴ τὴν ὄντως οὖσαν Βασιλικήν; Σω. Οὐδεμίαν ἄλλην. Ξε. Οὐκ ἄρα πολιτικὴν θήσομεν ὑπηρετικήν γε οὖσαν τὴν τῶν στρατηγῶν ἐπιστήμην. (b) Ideo perire Senatui numquam poterat jus imperii sive creandi, sive regendi, sine dissolutione civilis potestatis vitae populi Romani perpetuo haerentis, incumbentisque in immortali corpore, atque in Urbe principe rerum humanarum, quae jus aeternum retinebat imperii: ut in milites, & Imperatores tantum exercitium transierit illius, ita futurum legitimum, si orbis terrae consilio, & Senatus auctoritate comprobaretur. Etenim, & ipsi milites, si quando non expectato decreto Senatus, summum sibi Ducem creassent; suum factum non jure, sed necessitate consueverant excusare, ut tradit Lamprid. in Alex. *cap.* 2. his verbis *Milites jam consueverant sibi Imperatores, & tumultuario judicio facere, & item facile mutare, asserentes nonnumquam ad defensionem se idcirco fecisse, quod nescissent Senatum Principem appellasse*. En igitur ipsi milites fatentur in Imperatoris creatione potiores patrum, quam militum fuisse partes. Atque ideo cum Senatus Alexandrum Severum vellet imperare, omnia simul ei contulit imperatoria, ne, si quid differrent, milites ignorantiam creationis simulantes, veluti negligente Senatu, & usu Reip. poscente, crearent alium. Ideo Claudius Cappellianus apud Vopiscum ita restitutum Senatui jus a militibus gloriatur: *Nos* (nempe Senatores, ex quibus erat unus) *principes facimus, nostri ordinis sunt potestates. Gratias exercitui Romano, & vere Romano; reddidit nobis quam semper babuimus potestatem*. Et paullo post: *Imperatores damus, principes facimus; possumus & probibere, qui coepimus facere*.

(b) Plato *de regno p.*131. *ibi. Hospes* Quamnam aliam (*facultatem*) adeo magnae, ac formidabilis artis, qualis est Militaris, dominatricem ostendere contendemus, nisi regiam rerū civilium disciplinam? *Socrates* Nullam aliam. *Hospes*. Minime verò Civilem disciplinam ponemus esse Militarem Scientiam illi ministrantem.

Cum enim jura publici regiminis ipsius civitatis constitutione contineantur, & civitas versari nequeat in exercitu corpore vago, & incerto, parteque illius Ministro, quem unius diei clades ipso cum duce aliquando deleverit; ne nimis in lubrico salus publica versetur, & corpus civile periculis, vel injuriis militaribus objiciatur; lex ipsa naturae, ac ratio conservationis humanae, quae civitatem, & militiam peperit, ad Senatum, & Remp. perpetuo retrahit copiarum, & Imperatoris ipsius supremum regimen, atque creationem: ut si vel Imperator cum exercitu ab hostibus profligetur; vel civitas ab Imperatore suo, & violentia militari dissolvatur; emergat civilis potestas, exurgatque Senatus auctoritas, qua vel novus mittatur exercitus, vel princeps perduellionis damnetur, & violentia militaris a Repub. deflectatur, atque ita civitas vel hostibus, vel civilibus injuriis quassata reparetur. Ideo nemo Imperatorum negligere poterat S.C. nisi expresse tyrrannidem profiteretur: cum enim jura civitatis non in exercitu, sed in Rep., & Senatu conderentur, sine auctoritate Reip. ac decreto Senatus non Imperator a militibus, sed tyrannus, & hostis patriae creabatur. Ideo variant scriptores in recensendis temporibus imperii, cum aliqui annos numerent a creatione militari; alii vero, iique peritiores publici juris, a decreto Senatus, ut observat apud Svetonium Casaubonus. (c) Quamobrem apud Tacitum (d) Otho Imperator suum alterius imperio praeferebat, quod a se staret Senatus, cujus voce universa Respublica loqueretur, perque Patrum decretum legitimam conferret potestatem, ut patet ex his Othonis verbis: *Nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quamdam exercitus babet. Senatus nobiscum est. Sic fit ut binc Respublica, inde bostes Reip. constiterint.* Quod igitur ex naturae, ac gentium legibus venit, ut juri publico sedes perpetua tradatur, ac majestas vel in una, vel in pluribus sibi successuris familiis, per hereditarii regni constitutionem, aut, si de aliis repub. agatur, in certis ordinibus civium nunquam perituris, inque certis eorum consiliis collocetur; id etiam procedit, ex institutis Romanorum, qui militare quidem exercitium, quod potest absque interitu Reip. decedere a per-

(c) *in Calig. cap.* 59.
(d) *lib.* 1. *bist. cap.*84.

a persona morientis principis, uni perpetuo tribuerunt, quem appellarunt Imperatorem; jus autem illius tribuendi, ejusdemque moderandi, scatebramque majestatis, quam oportet esse perennem, non in brevi, & ancipiti unius hominis vita, volucrique, ac lubrico rerum statu deposuerunt; sed retinuerunt apud certum, & invariabile corpus, eamque cum aeternitate, quam sibi despondebant Senatus, & Resp. contexerunt: ut Romanus principatus, Romanumque Imperium societas fuerit, & communio majestatis illius, quam continuam, & nativam Senatus habebat. Unde non mirum, si etiam exorto Imperio, Senatus jure suo munera illa gereret omnia, quibus potiebatur, florente Rep., praeter judiciorum popularium, & comitiorum potestatem Tiberii tempore in se translatam; ceteraque communia cum Principe simul exerceret, & in Principem ipsum, si Remp. Senatui creditam eversum iret, capitis etiam supplicio animadverteret, adeoque Senatui publica potestas haerebat, ut quamvis eam Triumviri exorto quoque Senatus consensu arripuissent; tam rebus ab se gestis, ut securitatem, & firmitatem haberent, Senatus auctoritatem adjiciendam curarunt: ut refert Dion. (a)

XXXVII. De Perpetua potestate Senatus in Imperatorem.

Ex quo intelligimus jure publico Imperatorem fuisse in potestate Senatus; utcumque violentia militaris, quae nutu Principis regebatur, Senatum plerumque, ac Rempubl. universam libidini objiceret Imperatoris. Cui enim vel leviter historias pertractanti non se obtulerunt exempla damnatorum ex S.C. Principum?

Caligulam sane infamia notare decreverant Patres, ni Claudius, qui tribunitia intercedendi potestate Caesaribus consueta potiebatur, obstitisset, aut potius distulisset: siquidem infamem posteris fuisse Caii memoriam, tum ex lege Regia didicimus, tum ex Dione (b) cognoscimus, qui abfuisse refert Caii nomen e numero Imperatorum, quorum Senatus in juramentis, & votis meminisse consueverat. Quin & ipse Claudius amovendas noctu ejus statuas, (c) & constitutiones ipsius abolendas curavit: Senatus nimirum voluntatem amplexus. Neronem, adhuc viventem, Senatus hostem patriae judicavit, & latentem ad supplicium deposcebat, ut puniretur more majorum, nempe, ut detractis vestibus cervix ejus furcae insereretur, corpusque de saxo dejiciendum per Urbem tractum ad necem caederetur. (d) Galbam a Senatu, impellente Othone, hostem fuisse judicatum, supra ex Plutarcho docuimus, (e) ejusdemque memoriam Vespasiani tempore Senatu ad libertatem redeunte fuisse a Patribus, qui eum inviti damnaverant, restitutam ex Tacito cognoscimus. (f) Othonis, & Vitellii nomen exulavit e corpore legis Regiae per Senatum conditae, cum neuter eorum, ut jam animadvertimus, inter Imperatores ibi descriptos inveniatur: ex quo intelligimus Patres Othonem, ut Vitellio, Vitellium, ut Vespasiano blandirentur, hostem judicasse. Pari Domitianum ignominia Senatus affecit, cujus a conjuratis occisi nomen, ac memoriam damnavit, (g) imagines detrahi, delerique, ac statuas ubique conquisitas fundi metallicas, evertique marmoreas jussit: adeout nonnisi unam suo tempore Domitiani statuam extare Procopius tradat. (h) Avidium, Cassium Senatus hostem appellavit. (i) Similibus poenis in Commodum, a conjuratis item interfectum, Senatus animadvertit: qui projiciendum etiam in Tyberim cadaver decreverat, (k) atque ubi a Pertinace Imperatore tum creato accepit jam esse conditum, ira exarsit adversus eum, qui hostem patriae honore affecisset, parumque abfuit quin ex S. C. cadaver effoderetur. (l) Jam vero suo loco indicavimus, qua Senatus potestate fuerit usus adversus Julianum, ac Severum: quorum hunc Juliani; illum Severi metu hostem judicavit, ut & Piscennium Nigrum, (m) & Albinum: (n) adeout nemo victorum, nisi auctoritate Senatus ageret, jure suum aemulum sustulisse, ac tyranni notam effugisse videretur.

Caracallam metu militum, quos liberalitate sua devinxerat, Senatus quidem hostem publicum non judicavit, sed indignis probris, ac foedis execrationibus memoriam, & nomen laceravit illius: (o) cui ut honorem apud posteros detraheret, prohibitis Circensibus die natali suo institutis, argenteas illius omnes, aureasque statuas fundi jussit, ut illis liquescentibus, ejus quem potissimum oderant, insigniora monumenta perirent. (p)

Cumque non jus, sed furor dominaretur militum, qui Macrino extincto impurissimum cinaedum extulerant; inviti Senatores contra Macrini memoriam, auctoritatem suam direxerunt: (q) quam postea lubentes averterunt in Heliogabulum ab ipsis militibus foedissime discerptum, & in Tyberim proje-

(a) *lib.* 8. *cap.* 377.

(b) Dio *lib.* 60. *p.* 667.

(c) *idem ibid.*

(d) Eutrop. & Sveton. *in Nerone c.*49.

(e) Plutarch. *in vit.* Galb. *pag.* 1055.

(f) *lib.*4.*hist. cap.*40.

(g) Svetonius *in* Domit. *cap.* 23.

(h) *hist.arcan. pag.* 73. *edit.* Lugdunen. *in fol. an.* 1623.

(i) Vulcat. Gall. *in* Avid. *cass. c.* 7.

(k) Dion. *lib.* 37. *pag.* 830. Herodian. *lib.* 1.

(l) Lamprid. *in vita Commod. in fin. c.* 18.

(m) Spartian. *in* Sever. *c.* 6.

(n) Capitolin. *in* Albin. *c.*9.

(o) Capitolin. *in* Macrin. *c.*2.

(p) Dio *lib.* 78. *pag.* 896.

(q) Lamprid. *in* Heliogab. *cap.*3.

jectum: cujus flagitiosi adolescentis Senatores, sublato imperio foeminarum, quae per eum dominabantur, inscriptiones omnes, abrogato etiam ei Antonini nomine, quod propudiosis factis polluerat, delendas decreverunt. (a)

(a) Lamprid. *in* Heliogab. *cap.*18.

Maximinum & viventem, & mortuum, Senatus adeo execrabatur, ut numquam validius Patres potestatem suam expresserint, quam ejus tumultus tempore, quo adversus hostem patriae, qualem eum judicaverant, quos supra memoravimus, crearunt Augustos.

AEmilianum, quem Senatus, forte superante legem, Augustum appellavit, jam antea, urgente Gallo, declaraverat hostem. (b)

(b) Aurel. Vict. *in* AEmil.

Gallieni tempore, quamvis ejus socordia pluribus a ducibus sui cujusque exercitus acclamatione, Augusti nomen sibi trahentibus, dilaceraretur Imperium; tamen firmum in Gallieno, & in solidum constitit, quia Senatus auctoritate fundabatur. Et qui Augustam potestatem sibi solo militari suffragio carpserant, tyrannorum exitum, nomenque meruerunt.

Postquam vero Senatus a Gallieno, ut memoravimus, militia exclusus, auctoritatem suam comprobanda potius, quam tractanda Imperatoris creatione retinuit, commissamque sibi ex instituto Reip. civilem potestatem flectere cogebatur ad voluntatem potentiorum; ut exordia, ita & exitus neglexit Imperatorum, quibus deinceps, neque attollendis, neque deprimendis admodum studuit, ne militaribus factionibus involveretur: praecipue post Carini mortem, a tempore Diocletiani, sub quo, succumbente viribus ratione, ad militiam omnia fluxerunt: adeout Senatus non duceret amplius, ut debebat, armatam potentiam, sed sequeretur: quia Imperatores, fractis viribus populi, & civitatis, accitisque sibi commilitionum opibus, & facultatibus provincialium, nihil pendebant pro tyrannis haberi, dum tyrannide potirentur impune; neque admodum laborabant esse justi, dum injustitiae periculum avertissent. Ideo Reip. forma, quae defluxerat e moribus, impressa mansit in legibus; & publica jura populi Romani latuerunt in ritibus, & S. Ctis ex instituto prodeuntibus: quae, quamvis ad voluntatem potentiorum conderentur; nativam tamen auctoritatem numquam amiserunt: quia violentia non est causa efficax extinguendae civilis facultatis, & permutandae Reip. Quae si suorum institutorum faciem pandat, in mutis quantumvis, & inertibus ritibus, justum semper, apertumque habet reditum ad pristinum usum, cujus jus, atque voluntatem numquam dimisisse censetur. Titulos enim, ritus, & solennitates conservandis a prava consuetudine juribus, conditores legum invenerunt. Quamobrem numquam Senatui periit jus creandi, regendique Imperatoris, quamvis illius exercitium non Patrum, sed militum a voluntate penderet. Quod ad ceteras Patrum, & populi facultates, ac jura porrigitur: quae numquam interiisse putantur, quamvis non tam ex Senatus, quam ex Imperatoris arbitrio adhiberentur: & consequenter via semper Senatui patuit ad pristinam sui juris libertatem, sibi violenter diu ereptam. Quam ad libertatem jure suo rediit novo Imperatore creando, cum a Graecis Caesaribus opprimeretur.

XXXVIII. DE RELIQUIS SENATUS JURIBUS, ET DE CONSULARI POTESTATE.

Nunc cetera jura Patribus ante, ac post exortum Imperium quaesita memoremus. Quae quamvis turbata, & intercepta violenter, numquam tamen intercidere potuerunt; quia, uti ante ostendimus, gentium lege, ac jure ipso humanae societatis, publicoque instituto urbis Romae, militiaria civilibus addicuntur. Quibus expeditis progrediemur inde ad consularem potestatem: in qua regia jura quae perpetua in uno fuerant, annuo tempore a duobus exercenda coaluerunt. Ex quo evincemus potestatem summam civilem, qua jus regium contineretur; in populo, Senatu, & Consulibus constitisse, perque munera illorum, variante Rep., permeasse; ad Imperatorem vero creatum tantum transiisse in perpetuum jus militare civili obnoxium: quod antea certis temporum, locorumque modis tradebatur, quamvis & postea Caesaribus tribueretur in perpetuum, diuturnitas tamen addita imperio Caesarum, naturam non mutavit illius, neque illud exemit a potestate civili: quia productio temporis vertere non potest rationem humanam, humanaeque societatis variare legem; quae propter publicam tranquillitatem, cui fruendae civitas constituitur, militaria subjicit civilibus, ad quorum usum militaria comparantur. Quilibet enim auctor operi quod suo usui peperit, jure naturae, dominatur. Auctor autem Imperii Senatus, populusque fuit, qui & arma prius instituit ad usum civitatis, & armatis ducem perpetuum dedit ad tutelam Urbis, & provinciarum, atque non ad privatam ipsius Imperatoris do-

dominationem, sed ad conservationem Romanae Reip. communionemque perpetuam generis humani: quam legibus & S.Ctis institutam, ac S.P.Q.R. auctoritate contractum, Imperator militari potentia tuebatur. Quam Senatus potestatem libro de originibus primo distinctius retulimus, & superius hoc eodem etiam libro innuimus: Unde ad hujusce operis continuationem atque ordinem, satis hic erit redigere in memoriam, Senatus majestatem, etsi variis populi motibus modo labentem, modo resurgentem; tamen ante Caesarum creationem in eo constitisse; ut omnis publicorum proventuum administratio, negociaque legationum, sive mittendarum ad exteros, sive ab exteris venientium recipiendarum, responsaque danda legatis, item & provinciarum distributio, earumque prorogatio, & rerum gestarum judicia, quibus facta militaria Consulum, & Imperatorum, eventusque praeliorum, aut extollebantur decretis, supplicationibus, ovationibus, & triumphis, aut iis negatis extenuabatur; ad Senatus auctoritatem, tanquam ad communem publici judicii, civilisque sapientiae, atque incorruptae fidei fontem rite referantur. Quoniam autem Rom. Reip. institutis populus publicorum judiciorum, belli, pacisque, legumque sive jubendarum, sive abrogandarum arbiter constituebatur; & imperante Tiberio, ut supra memoravimus, per translationem popularium comitiorum, jura omnia popularia transierunt ad Patres; evenit, ut ab eo tempore, omnis administratio civilis, cui militiaria subesse ostendimus, & consequenter omnis potestas regia, quae olim in Senatum, & populum tribuebatur, inter solos Patres, vocato tantum ad vetustatis imaginem populo, versaretur. Quam potestatem agnoscens infensus Galbae Germanus Romanorum exercitus, recusavit adigi Sacramento, nisi in nomen Senatus. (a)

Quae omnia & antiqua, & nova Senatus jura, Tiberius agnoscens, ita Patres apud Svetonium (b) alloquitur: *Dixi & nunc, & saepe alias, P.C. bonum, & salutarem Principem, quem vos tanta, & tam libera potestate ornastis.* (En jus, & creationem Principis penes Senatum) *Senatui servire debere, & universis civibus saepe, & plerumque etiam singulis: neque dixisse me poenitet, & bonos, & aequos, & faventes vos habui dominos, & adhuc habeo.* Hinc Nero, ut aliquando non vi, sed jure ageret, effigiem Gn. Domitio patri; consularia insignia Ascanio Labeoni tutori, olim suo a Senatu petiit. (c)

(a) Svetonius *in vita* Galbae *cap.*17.
(b) *cap.* 29. *in vita* Tiber.

Neque nos, qui suscepto argumento urgemur, plenius partes Senatus in administranda Rep. expresserimus, quam ex Tiberii sensu idem Svetonius, qui subiicit Tiberium conservasse Senatus, & magistratuum majestatem pristinam, & potestatem, deque magnis una, & parvis, privatorum, & publicorum negociorum ad Senatum retulisse, veluti de vectigalibus, & monopoliis, de operibus aut extruendis, aut reficiendis; de prorogandis imperiis, mandandisque bellis extraordinariis, deque responsis ad Regum literas edendis. Et, quod magis miremur, etiam de iis, quorum curam in solum Principem lex militiae transtulerat, Senatum decernere jubebat: Nempe de exauctorando milite; de legionum, & auxiliorum descriptione: coegitque praefectum alae de vi, & rapinis reum in Senatu sententiam dicere; neque indigne tulit, ut quaedam Senatus contra ejus sententiam statueret, increpuitque consulares exercitibus praepositos, quod de rebus gestis Senatui non scriberent. (d) Immo interempto juvene Agrippa per Tribunum militum, qui Tiberii nomine, missum se ferebat; Tiberius negavit, adjecitque redditurum eum Senatui rationem. (e) Publica judicia Senatus adeo erant propria, ut Domitianus (f) auctor fuerit Tribunis plebis, ut AEdilem sordidum, petitis a Senatu judicibus, accusarent; & ipse his supplicibus verbis, simul cum Patribus sententiam diceret, cum reo aliquam poenae remissionem precaretur: *Permittite, P.C. a pietate vestra impetrari, (quod scio me difficulter impetraturum) ut damnatis liberum mortis arbitrium indulgeatis. Nam & parcetis oculis vestris, & intelligent me omnes Senatui interfuisse.* (g) Immo multa, quae Scriptores tribuunt Imperatoribus, ea tanquam suasoribus, non tanquam solis auctoribus unice assignantur. Quod colligitur ex eo, quod cum scribant Imperatores aliquos prohibuisse Senatorem occidi; tamen id non directo, sed per sententiam Senatus instituisse apparet ex Volcatio Gallicano in vita Avidii Cassii *cap.*8. his verbis: *Eo ipso tempore, quo rogavit,* (nempe Senatum) *ne quis Senator temporibus suis capitali supplicio affigeretur.* Quae Romanorum instituta non jure, sed per violentiam abrumpebantur ab iis Caesaribus, qui tandem proprio capite Reip. quam laeserant, ulciscebantur injurias: & majestatem Senatus, quam fre-

(c) Tacit. *annal. lib.* 13. *cap.*10.
(d) *idem* Sveton. *ibid. cap.* 30.
(e) Sveton. *in* Tiber. *c.*21.
(f) Sveton. *in vita* Domit. *cap.*8.
(g) Sveton. *in* Domit. *c.*11.

fregerunt, morte sua restituebant: adeout qui vim a Rep. vellent abstinere, & securitatem imperii sibi pararent; suscepta sibi militia, Remp., quod fecit, Plinio teste, (a) Trajanus, Senatui reliquerint administrandam: unde Adrianus integrum Senatui detulit judicium de Imperio sibi tradendo, quamvis a militibus oblato, ut supra tradidimus, execrabaturque Principes, qui Senatui minus, quam ipse detulisset. (b) Supremam hanc etiam Senatus auctoritatem verebatur & Adrianus, quando literis ad Senatum de Imperio suo scriptis, haec expressit: *Vestrum est aestimare quid velitis: nam ego usque ad Senatus judicium incertus, & varius fluctuabo*. Cujus item Imperatoris, qui postea plures offenderat, acta, parum absuit, quin Senatus abrogaret eo mortuo, eidemque Divi appellationem negaret; nisi precibus suis Patres flexisset Antoninus; ut intelligamus Senatum fuisse fontem perennem publicae potestatis. (c) Et Clodius Albinus de elata sibi a Commodo imperatoria insignia cum Imperii participatione, recusavit, quod id munus non a Senatu veniret Imperii auctore legitimo, unde his verbis conclusit suam ad milites concionem: *Quare, Commilitones, ego Caesareum nomen, quod mihi Commodus detulit, nolo; Dii faxint, ut ne alii quidem velint. Senatus imperet, Senatus provincias dividat, Senatus nos Consules faciat, &c.* (d)

Item & Probus, cujus particulam orationis dudum retulimus: qui Patribus non modo Imperii sibi deferendi deliberationem tradidit; sed & jura omnia restituit, quae aliquorum violentia Principum partim turbaverat, partim abstulerat: voluitque, ut ad Patres e summis quibusque judiciis appellaretur, & a Senatu Proconsules crearentur, ab eodem legati Consulibus darentur, & Praesides cum praetoria potestate in Provincias mitterentur; (e) item, ut quidquid Imperator decerneret, S.Cons. stabiliretur; (f) itaut summam omnem ad Senatum, tanquam ad caput publici regiminis, ex naturalis, & civilis juris norma retraxerit.

Hinc tota Jurisconsultorum aetate, quae ad Constantinum usque pertinet, eodem loco Senatum haberi videmus, & Principem a quo Paullus minime Patres distinguens, ait: (g) *Quod Principis, aut Senatus jussu opus* (nempe publicum) *factum fuerit: in hoc judicium* (nempe aquae pluviae arcendae) *non venit*. Hinc sub imperio nihilo minus, quam antea censebat, sive pro summa potestate constituebat Senatus, (h) a quo propterea, ut alibi retulimus, non licebat appellare ad Principem, utpote Senatu minime majorem. (i) Propterea Claudius, ut initio Principatus, lege, non vi agere videretur, neminem exulum, nisi ex Senatus auctoritate, reduxit: atque non ante Praefectum, Praetorio, Tribunosque militum secum in curiam introduxit, quam veniam impetrasset a Senatu; a quo etiam res a suis Procuratoribus judicatas comprobari voluit. (k) Commeatus praeterea Senatus dare consueverat, quod ad se traxisse, sive beneficii sui fecisse Claudium, Svetonius refert; sed ex S. C. hanc ei potestatem accessisse, refert Dion. (l) Et Statuas benemerentibus, Imperatores a Senatu poscebant. (m) Quamobrem vetandi aquam ex flumine publico ducere jus est Senatui pariter, atque Principi; (n) ut & relegandi, (o) & improbandi conditiones institutionum; (p) item famae aliquem restituendi, criminum publice abolendorum; passim *tit. ad S.C. Turpill.* (q) heredis faciendi: quae non magistratus potestas est, cum Praetor non heredem, sed bonorum tantum faciat possessorem; (r) sed ejus, qui potestatem habeat legis condendae, qualis est Senatus, (s) & Princeps. Siquidem privatus non suo jure in testamento heredem facit, sed potestate accepta ex lege XII. tab. ea, quae voluit, ut quemadmodum paterfamilias de re sua legasset, ita jus esset. Senatus item potestas erat in publicis gratulationibus, reis vincula laxare, atque abolere crimina; (t) Civitatibus imponere cognomina, (u) indignis hereditatem auferre, (x) hostes judicare, (y) immunitates, & privilegia concedere, (z) permittere petentibus in agro suo nundinas, (aa) quas Claudius Imperator a Coss. impetraverat, (bb) matrimoniorum veniam Senatus ipsi Augusto concedebat: unde Tacitus (cc) refert, Senatus nuptiarum facultatem inter patruum, & fratris filiam, nempe inter Claudium, & Agrippinam, novo exemplo concessisse. Et hostis patriae publicus insidiator, qui contra Principem conjurasset,

(a) *tam in Paneg. quam lib. 8. epist. ep. 14.*
(b) Spartian. *in vita* Adrian. *cap. 8.*
(c) Spartian. *in* Adrian. *cap. 27.*
(d) *Cap. in Ab. 13.*
(e) Vopisc. *in vita* Probi *c. 13. ubi* Salmas.
(f) Salmas. *ibid.*
(g) *l. quod Principis, D de aqua, & aqua pluvia arcenda.*
(h) *l. 3. C., qui manumitt. non poss. l. 4. D. de accus. l. 2. in princip. D. de heredit. petit. l. 1. §. 1. D. de fugit. l. 1. C. de compens. l. 64. in princip. D. de donat. inter vir. & uxor. l. unic. §. 1. D. de libert. univers. l. 7. §. 1. D. de oper. publ. l. unic. C. de Senat. & l. 8. C. de legat.*
(i) *l. 1. D. a quibus appell. non licet.*
(k) Sveton. *in* Claud. *c. 12.*
(l) Sveton. *in* Claud. *cap. 24. ubi* Casaub.
(m) Capitolin. *in* Marc. *cap. 3.*
(n) *l. quominus 2. D. de flum.*
(o) *l. relegatus 14. §. 1. D. de interd., & releg.*
(p) *l. filius. 15. D. de condit. instit. l. captatorias 70. D. de hered. institut.*

(q) *l. 1. §. 10. D. de postulat.* (r) *l. 12. & 13. D. de bon. poss. f.* (s) *l. non ambigitur D. de legat.* (t) *l. si servus 2. D. de cust. reor.* (u) Dio *lib. 54. pag. 537. E.* (x) *l. cum quidam 12. D. de his quib. ut indign.* (y) *l. amissione §. 1. D. de capit. deminut.* (z) *l. non tantum 17. §. 1. D. de excus.* (aa) Plin. *lib. 5. epist. 4. ad* Valer. (bb) Briss. *lib. 1. antiq. cap. 15.* (cc) *lib. 12. pag. 242.*

set, a Senatu declarabatur: qualis per Senatum judicatus fuit Aufidius Cassius, qui sub M. Antonino Imperium invaserat. (a)

(a) Capitolin. *in* Anton. *cap.* 24.

Et mortuo violento dominatore, a Senatu acta omnia illius rescindebantur, statuae evertebantur, memoria rerum ab eo gestarum irritabatur, ut post Commodi mortem evenit; cujus etiam nova mensium appellatio, Senatus auctoritate, cessavit, prioribus nominibus restitutis. (b) Denique incedentibus per antiquitatem, nihil crebrius occurret, quam Senatus majestas circumfusa supremae, ac Regiae potestatis exemplis, ac juribus cum principe quidem communibus, sed auctoritate praeestantioribus. Nam Senatus eam potestatem nativam praeferebat, & e corpore suo perpetuo manantem; Princeps vero eamdem habebat sibi a Senatu communicatam, & translatitiam, uti Senatus portio, ac majestatis summae participatio. Quae Principis potestas corruebat simul cum actis ejusdem, quandoque a Patribus rescindendis, ea si potestate abuteretur. Cui ne periculo Principum constitutiones paterent, orationes ab iis habitae, sententiaeque in Senatu dictae S.C. confirmabantur, ut J.Ctorum monumenta testantur: apud quos S.Cta, & Principum orationes promiscue accipiuntur. (c) Quod rerum arbitrium ad Constantinum usque in Senatu mansisse inde liquet, quod Senatus Constantino primas imperandi partes, postposito Maximino, tribuerit. (d)

(b) Lamprid. *in vit. Comm. in fin.*

(c) Brisson. *antiquit. lib.* 1. *cap.* 16.

XXXIX.
DE FALSA IMPERII TRANSLATIONE AD GRAECOS.

Neque Regiam Senatus potestatem, postea Constantinus aut fregit; aut Urbe avulsam Bizantium adsportavit. Quinimmo, longe aliter ac vulgo temere fertur, & pristina ille Senatus jura, Maxentii nimirum crudelitate turbata, Patribus reddidit, ut narrat nobis vetus orator, (e) & sedes Imperii, publicique juris auctoritas etiam discedente Constantino, Romae permansit. An enim commigrasset cum Imperatoris persona, si potestas civilis numquam cum potestate militari ex Romanis institutis, nisi susceptis ad tempus magistratibus, confundebatur? Et Imperatori quidem fas erat se transferre quocumque bellorum necessitas, Imperiique tutela, & locorum opportunitas traheret, haud vero jus esse poterat Imperium secum trajicere, ac movere Remp. avertereque alio potestatem rerum humanarum, quam conditorum, & civium suorum sanguine, ac virtute supra mille annorum spatium sibi Roma pepererat. Rempubl. nimirum Constantinus Imperio tenebat, non patrimonium, aut familiam servorum; nec dominabatur ille liberis populis, sed tantum imperabat, hoc est in Romanorum utilitatem arma, & publica jura, extraordinaria majestate, tractabat: unde nec in mentem ei venire potuit, quod grex mancipiorum, nedum in Rom. Rep. sed & in naturali jurisprudentia hospites, posteris tradiderunt.

(d) Lactant. *de morte Persec. cap.* 44. *pag.* 38. Tillemon. *in collect. art.* 27. *pag.* 138.

XXXX.
QUOMODO ACCIPIENDA SIT IMPERII DIVISIO.

Sane omnes illi ante Constantinum Caesares, qui voluissent accurare pensum suum, toto fere imperii tempore, procul ab Urbe, per Scythas, Thraces, Sarmatas, regionesque eas ferebantur, quacumque barbari crebrius in Romanos fines effunderentur. Quae barbarorum audacia undequaque, ac saepe cooriens Diocletianum principem prudentissimum coëgit dividere sibi cum Maximiano curam provinciarum Occidente tradito; sibique Oriente retento ad Persas, aliosque regionum illarum barbaros coërcendos. Eaque non Imperii divisione, sed administrationis, cujus summa penes Diocletianum erat, duplici veluti munimento, a Romanis finibus hostes propulsabantur. Quod Diocletiani consilium Constantinus confirmare in perpetuum studuit, & contra orientales barbaros, aeternam arcem Romano Imperio, novamque sedem Imperatori collocare, ampliata, munitave, ac moenibus, & aedificiis, ad Urbis imaginem, sublata Bizantio: quam a se incrementi ejus auctore, Constantinopolim appellavit, suumque ibi domicilium statuit, ut longius a nostratibus aculeis abiret, judiciisque cavillatoris populi, non admiratione ulla potentiae, aut insolentia summarum virtutum, sed sola curiositate, ac spe sua res aestimantis; ut cedente novitate, satietas illico subiret; plusque Caesaribus Romae praesentia sua detraheret, quam longinquae victoriae attulissent.

(e) Paneg. *vet.* 6. *pag.* 137. *editi a* Livinerio Anterp. 1599. Nam quid ego de tuis in Curia sententiis, atque actis loquar, quibus Senatui auctoritatem pristinam reddidisti.

XLI.
DE SEDE IMPERATORIS.

Quoniam igitur nullus certus locus, sed castra, & militia, sedes erant Imperatorum, qui domicilium ibi habebant, unde tutius barbaris obsisterent; Quid mirum, si se Constantinus Bizantium contulit, quo Asia simul, & Europa veluti coëunt, undeque pacatis, immo ad latinam humanitatem redactis Gallis, & cis Rhenum Germanis, utracumque de orbis terrarum parte barbari erumperent, facile avertebantur. Neque tam absurde cogitare poterat Constantinus, ut Urbe sua condenda, domicilioque altero Imperatori parando, do-

micilium everteret ipsius Imperii deducendaque colonia, & filia pariunda majestatem parentis in eam transferret, quod in Imperatoris potestate non erat; cum ei, & Romanorum institutiones, ex quibus majestas realis Senatui haerebat, & gentium leges repugnarent, ex quibus Coloniae Urbi, de qua fluxerunt, patriae quodam potestatis jure subjiciuntur: utcumque Gothofredus junior, (a) qui, nescio qua sui fiducia, proprium sensum, in re tam vetusta, veteribus anteponit, Constantinopolim eximat e coloniarum numero: quasi aliud sit Colonia, quam Civitas ex Civitate Romana quodammodo propagata? (b) in quem numerum a Plethone refertur, (c) qui eam appellat *ἀποικίαν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης: Coloniam Italicae Romae*: &, Zonara teste a Constantino Heraclii nepote, (d) qui regiam suam Romam veterem, ut in matris sinum, revocare studebat, cum honos major matri, quam filiae debeatur *δεῖν μᾶλλον τὰς μητέρας, ἢ τὰς θυγατέρας τιμᾶν, matrem prae filia honorandam esse*; item ab Augustino, (e) & a Themistio, qui cum Constantinopolim coleret, Romam *μητρόπολιν τὴν ἡμετέραν metropolin nostram* appellat; eamque ait, urbibus universis imperare, ac secum Constantinopolim *ἣ τῇ μὲν ἄλλαις βασιλεύει, τῇ δὲ ὑμετέρᾳ συμβασιλεύει. Quae (Roma) urbibus imperat una aliis, cum vestra vero (Constantinopoli) imperat una simul.* Igitur nunc, & cum imperatore Imperium Roma cessisse arbitrator; aut ab honorum exaequatione, juris exaequationem arguito, quando, ne honores quidem Constantinopolis habuit Romae pares: quantoscumque graecus verborum fastus, Sozomeni ore, ac fronte (f) sibi apud posteros arrogaverit: quem Sozomenum, vel hoc uno Petavius (g) mendacii palam coarguit, quod Constantinopolis Praefectum Urbis minime ante annum a Christo nato tercentesimum septuagesimum nonum acceperit.

(a) C. Theodos. *lib.* 14. *tit.* 13. *pag.* 223.
(b) Gell. *apud* Sigon. *lib.* 2. *cap.* 2.
(c) *orat.* 1. *de bello Pelopon.*
(d) Zonar. *in vita Constantii.*
(e) 5. *de Civit. Dei cap.* 21.
(f) *lib.* 2. *cap.* 3.
(g) *In Julian. ep. pag.* 327.

XLII. DE COMMUNIONE URBIS CUM BIZANTIO.

Atque ipsa haec Imperii Themistio memorata societas Constantinopoli haudquam competebat jure suo nativo, sed adventitio, descendente a persona Principis ibi permanentis, ibique potestatem illam exercentis, quam Senatus Romanus Caesari, atque consistorio illius a nobis supra descripto, & ex Senatorum aliquo numero, magistratuumque coacto contribuebat. Ex cujus potestatis diurno usu, moraque principis, Constantinopolis Regiae urbis nomen assequebatur, & ipsius Romae locum subisse videbatur iis, qui umbram, & imaginem cum re ipsa confundentes, juraque Urbis utriusque conturbantes errores ubique, atque ad nos usque scriptis suis transmiserunt. Quamvis enim Gallienus Senatores prohibuerit a castris: minime tamen (in quo & Tillemontius (h) labitur) consistorii potestas, & usus expiravit: cum corpus hoc, & *comitum consistorianorum* nomen, qui & *illustres* dicebantur, toto tempore manserint, quo Caesares floruerunt. (i) Exclusit enim Gallienus Senatores a militia, quae ad ipsius curam pertinebat, non vero a consilio militaris principis, & summi ducis: cujus regimen Senatum numquam dimittere oportebat, ne si casus aliquis incidisset, simul cum Principe, qui temporariam habebat auctoritatem, Reip. ipsa rueret, quam propterea in potestate Senatus aeterna docuimus esse collocatam. Haec publicae potestatis portio Principi, & ejus consistorio ab universo Senatu, sive a tota Republ. tributa, quia cum ipso Principe ambulabat, migravit etiam Constantinopolim, ibique cum Caesare constitit ad justam, & legitimam rerum administrationem Principi permissam; adeout ad Principem publicae potestatis per Senatum Romanum compotem, & ad Consistorium ipsius ex magistratibus, & Senatoribus Romanis lectum referre oporteat publicarum auctoritatem rerum Constantinopoli gerendarum; non vero ad Imperium ipsius Urbis, quam potuit quidem ludorum, aedificiorum imitatione, ac morum Romae Constantinus aequare, non vero potestate: nihil enim agimus cum tradimus alienum.

(h) *in* Gallien. *artic.* 2.
(i) *vide* Gothrof. *in* C. Theodos. *ad l. quisquis*, C. *ad l. Cornel. de sicar. pag.* 100.

XLIII. DE CONSTANTINI JURE IN IMPERII TRANSLATIONE.

Nam quid in Constantinum transierat, nisi exercitium potestatis publicae radicibus suis in populo Senatuque Romano haerentis, & majestas personalis, quae Caesaris vita definiebatur, postea vero nova Principis creatione ad alium, voluntate militum, & S. P. Q. R. auctoritate transferebatur? An enim potuisset Imperator, semota violentia, per quam jura omnia conticescunt, imperium sibi exutum, in quem voluisset deponere, & Remp. sibi commissam alteri, se invita, tradere? Quod ne in Regno quidem licere, nisi transferatur ad proximos ex praecedenti populorum sacramento successuros, libro *de jurisdictione* demonstravimus. Cur enim inutiliter usufructuarius jus suum in extraneum transfert; nisi quia jure personali potitur, quod suae vi-

vitae spatio concluditur? (a) Quanto minus igitur Constantinus exuere poterat Senatum Romanum suprema potestate civili, cujus auctoritate acceperat, & retinebat ipse militarem civili subjectam, cum vita Caesaris, ab eo decessuram, atque ad universae majestatis fontem, nempe ad Rom. Remp. redituram novaque creatione, a novo principe suscipiendam.

(a) *Inst. lib.2. tit.4. de usufr. §.finitur.3.*

XLIV. DE CONSTANTINI VOLUNTATE IN IMPERIO TRANSFERENDO.

Verum quid contra Sanctissimum Principem excutimus leges publicas, quasi ullo eas unquam facto, praesertim in re summa, violarit: cum posteriores Scriptores Constantinopolitani, Senatus vicem apud suorum temporum Imperatores conquerantur, eosque praecibus, & lacrymis obtestentur, ut auctoritate aliqua curiam illam inopem, atque despectam impertiantur, ne proceres eam in curiam lecti supplicium potius sumtibus, quam solatium e potentia ferant, ut ait Themistius (b) ἡ γερουσία, καὶ ἡ τιμὴ μωρίας, vel ut Harduinus legit τιμωρίας ἐδόκει μηδοτιοῦν διαφέρειν. *Hic Senatus & is bonos a stultitia*, vel ex Harduini lectione *a supplicio minime differre videbatur*, & alibi (c) τρίτον συναυξηθῆναι τιμαῖς τὴν γερουσίαν *tertium (rogo) Senatum honoribus augeas*, nempe ut vere Constantinopolis altera Roma dicatur: τότε (inquit) ἀληθινῶς ἔσται δευτέρα Ῥώμη σὴ πόλις. *Tunc revera erit altera Roma tua civitas*. Ex quibus apparet jactabunde magis, quam vere Sozomenum, aliosque fuisse locutos, cum Romae Constantinopolim aequarunt, & ab aedificiorum, ac statuarum sumtu; atque magnificentia, non autem a civium auctoritate; Urbi suae Graecos *alterius Romae* nomen tribuere potuisse ostendit idem Themistius in legatione ad Theodosium: νῦν δέ ἐπὶ μὲν τοῖς τῶν ἀνδριάντων μεγέθεσι σεμνυνόμεθα, ἐπὶ δὲ τοῖς τῶν ἀνδρῶν ἀξιώμασιν οὐ θαῤῥοῦμεν. *Nunc magnificentia statuarum decoramur, at minime hominum dignitatibus efferimur*. Ideoque ab Imperatore petit, ut quos nomine Patres conscriptos appellaverat Senatores Constantinopolitanos, potestate, atque jure hac appellatione dignos redderet τιμαῖς δὲ καὶ ἀξιώμασιν σὺ καταπυκνῶσον ἡμῖν τὴν γερουσίαν . . . καὶ οὓς πατέρας ὠνόμασας συγγεγραμμένους, ποίησον ἀξίους τῆς ἐπικλήσεως *congere dignitates; & honores in Senatum, (quosque P.C. appellasti, hac appellatione redde dignos.)* Haec ne flagitanda Graecis erant ab Imperatore, si Constantinopolis potestatem publicam Urbis Romae aut participaverat, aut, ex vulgi opinione, sive ex communi somnio prorsus exhauserat?

(b) *orat.4.*

(c) *orat. 14. p. 180.* Hard.

XLV. DE PRIVILEGIIS URBIS CONSTANTINOPOLITANAE.

Quid igitur est reliquum, nisi ut publica negocia Constantinopoli perinde ac Romae agitata, & definita, non civitatis, curiaeve illius, sed ipsius Caesaris, ejusve consistorii juribus de imperii scatebra, nempe de Romano Senatu, ad Caesaris vitam ex S. C. susceptis, adscribamus; & Constantinopolitanum Senatum, potius pompam Principis, quam Reip. Rom. portionem reputemus? Quam notionem non ex affectione patria, studioque latinitatis, sed ex vero nobis oblatam fuisse praeter superiora testimonia, etiam Juliani Caesaris auctoritate patebit. (d) Is enim tantum praestare Constantinopolim ceteris urbibus tradit, quantum Roma Constantinopolim antecelleret. πόλιν τε ἐπώνυμον αὐτοῦ κατέστησεν ἐν οὐδὲ ὅλοις ἔτεσι δέκα, τοσούτῳ τῶν ἄλλων ἁπασῶν μείζονα, ὅσῳ τῆς Ῥώμης ἐλαττοῦσθαι δοκεῖ. *Urbem sibi cognomen fundavit minus annis decem tanto aliis majorem, quantum ipsa Romae cedere videretur*. Cum autem aedificiis, multitudine hominum, magnificentia sumtuum, Graecis ipsis testibus, Romam aequaverit; qua parte, nisi auctoritate, atque imperio tantopere cedere, quantum Julianus indicat, Urbi Romae Constantinopolis potuit? Quis modo negaverit Graecos nativo verborum fastu, & ingenita sibi adulatione, ita Principis opus extulisse, ut omnia discrimina, & jura ipsa publica tumore, ac jactantia sua conturbarint: excepto Socrate Sozomeno (e) longe modestiori? Et ignotus auctor (f) Ammiano Marcellino adjectus refert, Constantinum Bizantio condendo regias omnes opes effudisse, Romaeque illam aequare studuisse, Senatumque ibi constituisse; sed, ut ille ait, secundi ordinis, eosque *claros* appellasse, cum Senatores Romani *clarissimi* appellarentur. Tantine igitur fuerit unus Sozomenus, ut ejus auctoritas omnia rerum gestarum testimonia, & juris rationem everterit? Atqui auctoris hujus levitatem, atque jactantiam Valesius satis prodit in constituendis Imperii Graeci finibus, (g) quos Sozomenus eosdem Constantini, ac Theodosii junioris tempore designat; cum divisionem Imperii Constantinus Magnus nullam cogitaverit, & sub illius filiis primum non quidem imperium, sed administratio ipsius aliter divisa fuerit, atque a Sozomeno refertur, ut contra eum erudite probat Valesius, (h) cum ostendit orientale in Europa imperium sub Constantini ditione Thracia definitum fuisse; Romam vero,

& It-

(d) *orat. 1. p. 14. edit.* Patav.

(e) *lib. hist. 1. cap.1.pag.41.*

(f) Ammian. Vales. *pag.*475. *vide* Tillemon. *in* Constantin. *artic.* 67.

(g) Sozom. *lib.2.cap.3.*

(h) *in* Sozom. *lib.2. cap.3. annot.*

XLVI.
De Coloniis Romanorum.

& Illyricum ex foedere inter fratres percusso, ad Constantem pertinuisse.

Hoc etiam, praeter imaginem exteriorem civitatis, Urbi Romae simile, prae coloniis plurimis, habuit Constantinopolis, quod ab institutione sua suscepit mores Romanos, & jus Quiritium privatum, quo in contractibus, usucapionibus, potestate patria, tutelis, actibus legitimis, aliisque civilibus ritibus Quirites utebantur. (a) Siquidem (b) coloniarum quaedam potiebantur jure Quiritium privato, & coloniae *Romanae* dicebantur, quaedam *latinae*, quae quamvis deducerentur ex civibus Romanis non tamen jure Quiritium fruebantur, sed jure Latii, sive Latinorum illorum veterum, qui cum non dum civitatem Romanam accepissent, suffragium Romae ferre non ultro poterant, sed cum a magistratu Romano vocarentur; & cum in civitate latina magistratum gessissent, civitatem Romanam adipiscebantur; neque a Romanis magistratum accipiebant, sed proprium sibi creabant. (c) Quae veniunt sub nomine juris Latii: quod aliis etiam populis, ne dum coloniis, a Senatu concedebatur, si populum Romanum demeruissent. (d) Diversa porro a coloniis erant municipia, cum coloniae, ut Sigonius ait, sane pereleganter ex Urbe Roma educerentur, municipia vero introducerentur in Urbem; (e) etenim non modo civitatem Romanam, & jus Quiritium privatum, verum etiam publicum accipiebant, eamque in tribum ingrediebantur, in quam a Censoribus adscriberentur, & Romanos magistratus pari cum ceteris civibus jure, ac sorte capiebant: exceptis iis quae honoris causa nomen assequerentur municipiorum, quorum populi tantum id cum civibus Rom. commune habebant, quod conscriberentur in legionibus, (f) quae tantum ex civibus Romanis componebantur: ut municipes tales in sola militia pro civibus Romanis haberentur. Municipiis, & coloniis longe inferiores erant Profecturae, quae civitatis jus ob noxam, & leges suas amiserant, legibusque parebant iis, quae Praefectus Romanus ad eos juri-dicundo quotannis missus imposuisset. (g)

(a) Cujac. *obs.* 10. *cap.* 35. *D.*
(b) Sigon. *de antiquo jure Ital. lib.* 2. *cap.* 3.
(c) Sigon. *eod. tract. lib* 1. *c.* 4.
(d) Sigon. *ibid. pag.* 166.
(e) Sigon. *de antiqu. jure Ital. lib.* 2. *ca.* 6. *de municipiis.*
(f) Sigon. *loc. prox. cit. nempe c.* 7. *pag.* 242.
(g) Sigon. *eod. tract. lib.* 2. *cap.* 12. *pag.* 250.

XLVII.
De Civitate Rom. Italiae Universae.

Quae discrimina juris Quiritium, juris Latii, Municipiorum, Coloniarum, & Praefecturarum ex Italia universa cesserunt post compositum sociale bellum a Latinis Italisque populis, participandae Romanae civitatis causa, commotum. Etenim L. Julia per Sex. Julium Caesarem lata, civitas Latinis populis primo, (h) deinde Italis patuit universis; adeout Italia omnis unius fuerit Urbis continuatio, atque complexio: (i) varietas vero Juris sive Quiritium, sive Latii, sive municipalis remanserit extra Italiam eos apud populos, quibus uti diximus, haec a Senatu praemia pro meritorum ratione concedebantur. Tandem discrimina ista juris e toto cesserunt orbe Romano, postquam Antoninus non Pius, aut Marcus, sed, teste recenter edito Dionis fragmento, Caracalla Romanam Civitatem in Romanam omnem ditionem, sive in universum orbem terrarum extendit, effecitque ut mundus omnis esset unius Romae municipium. Verum etsi Roma cum omnibus etiam extra Italiam populis communicaretur; coloniae tamen, & provinciae haud ita cum ipsa Italia confundebantur, ut non distinguerentur immunitate tributorum capitis, & soli, qua pari cum Roma Jure tota Italia, non vero provinciae, aut extra Italiam coloniae, jam inde ab Augusti aevo potiebantur. Ideo si quibus extra Italiam populis capitis; & soli concederetur immunitas, iis jus Italicum tributum dicebatur, quod ea libertate sola Italia non vero nationes aliae jure suo gauderent; sed largitione Senatus aut Caesaris. Quae mansit ex coloniarum notis una post jus Quiritium ubique profusum; (k) ut deductae coloniae vel tributum capitis & soli sustinerent; vel illud, accepto nominatim jure Italico, sibi excuterent, quod coloniarum Romanarum erat ab Urbe Roma discrimen a Jurisconsultis in *tit. D. de censibus* passim indicatum.

(h) Sigon. *de antiq. jure Ital. lib.* 1. *cap.* 4. *pag.* 166.
(i) Sigon. *de antiq. jure Ital. lib.* 3. *cap.* 1.
(k) Spanhem. *in orbe Rom. cap.* 19. *pag.* 464. & 465.

XLVIII.
De Jure Italico Urbis Constantinopolitanae.

Hinc & Constantinopolis etsi non exiguam civium Romanorum partem sibi attraxerit, & Romanae Urbis faciem aedificiorum, viarum, collium, situs, ludorum, rituumque ac morum imitatione ad se transtulerit, ac sub Urbis Romae persona in scaenam prodierit; latere tamen adeo nequit ut non se, velit nolit, coloniam Romanam profiteatur, quando immunitatem tributorum capitis, & soli, nempe jus Italicum, non ab origine sua, sed a Caesarum beneficentia duxit: adeout opus habuerit ut ei a singulis Caesaribus renovaretur; nimirum quia non ingenitum erat, sed adventitium, ideoque cum vita Caesaris concidentis expirabat. Unde legimus in Theodosiano Codice (l) hanc Valentis constitutionem; *Italici juris auxilium arbitra aequi-*

(l) *l.* 1. *tit. de jur. Ital. Urb. Constant.*

aequitate renovamus. *Arbitra aequitate* (inquit) quia jus Italicum minime cum coloniis naſcebatur, ſed arceſſebatur extrinſecus. Et in C. Juſtinianeo hanc Arcadii, & Honorii legem habemus. *Urbs Conſtantinopolitana* (a) *non ſolum Juris Italici, ſed etiam ipſius Romae veteris praerogativa laetetur*: nempe, ut aeque ſit ſedes non quidem imperii, ſed Imperatoris, & in honorem Caeſaris praeeſſet orienti, ſicut Roma orbi terrarum praeſidebat univerſo. Nam etiam alibi (b) ſacris in negociis (c) id repetitur: cum tamen ſciamus, vel ipſo Juſtiniano teſte, qui in novellis veterem Romam Sacerdotii fontem appellat, Conſtantinopolitanum Antiſtitem orientalibus Epiſcopis utcumque praelatum, ipſum tamen ſimul cum ceteris Eccleſiis Romano paruiſſe; (d) ut palam ſit parem hanc Urbi Romae praerogativam non ita eſſe accipiendam, ut ad omnia extendatur: nam & poſt has leges, quanta poteſtate Conſtantinopoli Roma praeſtiterit, in ſequentibus oſtendemus.

XLIX.

IN JACOBUM GOTHOFREDUM DE FALSA EXAEQUATIONE URBIS CONSTANTINOPOLITANAE CUM ROMANA.

Proſpexit iſtas in ſe impendentes difficultates Gothofredus, qui ut has plagas effugiat, inducit ſe in majores. (e) Primo enim nullo rerum geſtarum veſtigio confixit, jus Italicum fuiſſe Conſtantinopoli a Procopio tyranno per vim ereptum; poſt autem a ſequentibus Imperatoribus reſtitutum. Quod refutatione minime indiget, utpote ad priorem errorem tuendum gratuito, ne dicam temere, prolatum. Deinde novum comminiſcitur juris Italici diſcrimen e ſuo jecore, non ab ulla juris veteris ratione, aut antiquitatis monumento editum. Diſtinguit enim jus Italicum Conſtantinopolitanum a jure Italico civitatum aliarum, poſito in immunitate capitis, & ſoli; cum jus Italicum Conſtantinopolitanum ab eo in juris Italici concedendi facultate, pari cum Roma jure, collocetur: ut Roma quidem illud civitatibus occidentis, Conſtantinopolis vero populis orientalibus conceſſerit: quaſi a jure civitatis Conſtantinopolitanae beneficia iſta orientalibus urbibus advenirent, non vero a jure ipſius Imperatoris ibi permanentis & publici juris diſpenſationem a Senatus Romani auctoritate trahentis: quo jure Caeſar & controverſias inter populos ortas dirimebat, cum Conſtantinopoli degeret: quod cauſam erroris obtulit Gothofredo, qui auctoritatem a Caeſare ad domicilium tranſtulit illius. Verum hoc Gothofredi figmentum confutare non cogimur, cum ipſemet ei ſuum patrocinium negarit (f) confutatus a Petavio, (g) & a Valeſio, (h) atque admonitus *βασιλεύουσαν πόλιν* a Juliano, quem Gothofredus in ſuam cauſam vocaverat, non Conſtantinopolim nuncupari, ſed Romam veterem; ideoque jus Imperii non alibi, quam Romae ab eo collocari, ubi degeret Imperator. Et Sozomenus, (i) quamvis alioquin inflatius pro Conſtantinopoli ſua loquatur, minime tamen Imperium a veteri Roma transfer ad novam; ſed nomina ſimul Urbis utriuſque committit, & Curias, & inſtitutiones, & contrahendi ritus, ut recte Valeſius pro *συμβόλα* legerit *συμβόλαια*. Immo cum ſimilitudinem inſtituat a poteſtate ſacra, qua, ſe ipſo teſte, Romanus Conſtantinopolitano longe praecellebat; ſat oſtendit quantopere in publica rerum civilium adminiſtratione Urbs Roma Conſtantinopoli anteiret.

Μετὰ δὲ τῆς Ῥώμης τὸν Κωνσταντίνου πόλεως ἐπίσκοπον τὰ πρεσβεῖα ἔχειν, ὡς νέας Ῥώμης τὸν θρόνον ἐπιτροπεύοντα, ἡ δὲ γὰρ οὐ μόνον εἶχε ταύτην τὴν προσηγορίαν ἡ πόλις, καὶ γερουσίᾳ, τάγμασι δήμων, καὶ ἀρχαῖς ὁμοίως ἐχρῆτο. ἀλλὰ καὶ τὰ συμβόλαια κατὰ τὰ νόμιμα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαίων ἐκρίνετο, καὶ τὰ δίκαια, καὶ τὰ γέρα περὶ πάντα ἑκατέρα ἰσάζετο.

Poſt Romanum praecellere Conſtantinopolitanum Epiſcopum, utpote novae Romae praeſidentem. Jam enim non modo appellationem hanc civitas (Conſtantinopolitana) *ſimiliter utebatur; ſed & habebat, & Senatu, & populi ordinibus, & magiſtratibus* [sic order as printed: *praeſidentem. Jam enim non modo appellationem hanc civitas* (Conſtantinopolitana) *habebat, & Senatu, & populi ordinibus, & magiſtratibus ſimiliter utebatur; ſed & contractus ex legibus Romanorum, qui ſunt in Italia, celebrabat*: (k) *& inſtitutis, ac muneribus alteri per omnia aequabatur*.]

VALESII VERSIO EIUSDEM LOCI.

Praeterea ut poſt Epiſcopum Urbis Romae Conſtantinopolitanus habet honoris praerogativam, utpote qui junioris Romae Epiſcopatum adminiſtret. Jam tum enim Urbs illa, non ſolum hanc appellationem meruerat, & Senatum, & ordines populi, & magiſtratus ſimiliter habebat; Verum etiam contractus civium ejus Urbis juxta leges Romanorum qui in Italia ſunt, judicabat, juraque omnia, & privilegia aequalia ſeniori Romae poſſidebat. Ita vertit Valeſius pro erudito ſane homine, ac docto, ſed non juris: ſine cujus fraude, ſervata etiam verborum proprietate, nobiſcum potuiſſet poſtremas voces explicare.

(a) *l. unic. C. Inſtit. de priv. Urb. Conſtantinop.*

(b) C. Theod. *de Epiſcop. l. omni* 45.

(c) *l.* 45. *de Epiſc.* Chalcedonenſ. *Concil. cap.* 28.

(d) *Reſponſ.* Juſtiniani *incipiens reddentes poſt l.* 7. *C. de ſumma Trinit. & fide Cathol. Item diſt.* 22., *& nov.* 123. §. 1., *& novel.* 9.

(e) *l.* 1. *C. Theod. de jure Italic. Urb. Conſtan. p.* 222., *& ſeq. in comment.*

(f) *ad l.* 1. *C. Theod. de jur. Italic. verbo. Conſtan. p.* 222. Spanhem. *in Orbe Rom. c.* 19. *p.* 465.

(g) *in not. ad epiſt. Julian.* 35.

(h) *annot. in* Sozomen. *lib.* 7. *cap.* 9.

(i) *lib.* 7. *c.* 9. *p.* 714.

(k) *haec omnia officio Judicis* celebrari *oportet, hoc eſt* dirimi *diſceptari judicari pro greco ἐκρίνετο* Ulp. *l. ſi alius* 7. §. 3. *D. quod vi aut clam.*

AEquemus illas cum Sozomeno moribus, institutis, aedificiis, magistratibus, contractibus, muneribus; parem vero potestatem in summa Reip., atque in apice dominationis habuisse, unde liquet? An non enim provinciales magistratus erant urbanis similes, iisque in provinciis pares, & tamen longe in majestate suprema inferiores urbanis, in quibus, utpote a fonte manantibus, una cum Senatu summaerat potestatis, quae per gradus in provincias ex Urbe diffundebatur? Neque alia potestas Constantinopolim commigravit praeter provincialem. Siquidem, ut observat Tillemontius, (a) Senatus Constantinopolitanus initio a Proconsule regebatur, quamvis procedentibus temporibus, usque ad Justinianum, teste Procopio, (b) Consulum alter qui occidentalis erat Romae crearetur; alter vero nempe orientalis Constantinopoli, ut secum ea in urbe portio illa civilis potestatis Roma fluentis habitaret, quae ad justam negociorum publicorum administrationem requirebatur: utque praesente Consule, si quid in consilio suo decerneret Imperator id non ex potentioris arbitrio, sed ex legibus, & ex ipsa Rep. in Consules collata, prodire videretur.

(a) *in vita* Constant. *art.* 67.
(b) *In arcana hist. p.* 114., & *notae in illum p.* 106.

Neque Constantinopolis, quod alterum Consulem acciperet, propterea Romam aequabat: tum quia primas in honoribus ferebat Consul Romae creatus, ut ex Procopio, Grotius refert; (c) tum quia Zonaras (d) principatum Romae remansisse testatur, utcumque Constantinus secum Constantinopolim transtulerit exercitium juris Imperatorii Romae radicibus suis haerentis, quod ad actus Reip. necessarios expediendos ab Imperatore secum trahebatur. Quo sensu eam translationem accipiendam esse, docet Ammianus Marcellinus, cum scribit Romam cum Imperio ab se parto sese commisisse Caesaribus, non tanquam dominis ancillam, sed tamquam parentem liberis, per victorias eorum, & militarem virtutem non oppressuris matrem, neque ab illius gremio convulsam dominationem ad exteros, sibique subjectos populos, ex vulgi errore, translaturis, sed majori praesidio contra barbaros munituris auctoritatem eam, qua exercitibus Romanis ad S.P.Q.R. usum princeps imperabat. *Urbs venerabilis* (inquit Ammianus) (e) *post superbas efferatarum gentium cervices oppressas, latasque leges, fundamenta libertatis, & retinacula sempiterna, veluti frugi parens, & prudens, & dives Caesaribus tamquam liberis suis regenda patrimonii jura permisit*. Haec homo Graecus, cum inter Graecos habitaret Imperator. Nimirum quia, etsi Roma procul abesset persona imperantis, nihilo tamen minus ipsa Urbs per eum imperare putabatur: ut clarius elucet ex his, quae idem subjicit, scribens: *Licet ociosae sint tribus, pacataeque centuriae, & nulla suffragiorum certamina, sed Pompiliani redierit securitas temporis; per omnes tamen quotquot sunt partes terrarum, ut domina suspicitur, & regina: & ubique Patrum veneranda canities, populique Rom. nomen circumspectum, & verecundum*, & lib. XVI. haec de Constantino ad Urbem adventante refert: (f) *Cumque Urbi appropinquaret Senatus officia, reverendasque patriciae stirpis effigies ore sereno contemplans, non ut Cineas ille Pyrrhi Regis legatus in unum coactam multitudinem Regum, sed asylum Mundi totius adesse aestimabat*. Hactenus Marcellinus, qui usque ad Theodosium vixit. Et qui Honorii tempore floruit Claudianus, nativum, ac legitimum, perpetuumque Imperii solum, etsi suo aevo alter Imperator Constantinopoli degeret, Romam tamen unice agnoscit his versibus:

(c) *lib.* 2. *de jur. bell. cap.* 9. *XI.* 2. *in not.*
(d) *Annal.* 3. *in* Constant. *pag.* 84.
(e) *lib.* 14. *n.* 15.
(f) *p.* 70.

Quem precor ad finem laribus sejuncta potestas
Exulat, imperiumque suis e finibus exit?

Roma enim ille imperium velut e fonte manare alibi docet, inquiens:

Armorum legumque parens, quae fundit in omnes
Imperium.

Alioque loco per Caesarum creationem non avulsum a Patribus imperium docet, sed societatem illius inter Patres, & Principem initam his versibus ad Honorium Imperatorem, simulque Consulem pertinentibus:

.... numeroso consule Consul
Cingeris, & socios gaudes habere Patres.

Scriptorum porro testimoniis consentiunt monumenta rerum gestarum, quae Senatus auctoritatem pandunt etiam inter publicas res violentia militari, a barbarorum incursione perturbatas. Cujus auctoritatis exemplum prodiit illustre saeculo prope post Constantinum, nempe sub Arcadio, & Honorio. (g) Quo tempore cum ipsos inter Caesares de Imperii finibus certaretur, mos antiquus fuit revocandus, Senatusque Romanus consulendus, ut per potestatem Caesarea Imperatoriaque majorem, lites eorum, veluti potestate patria li-

(g) Simmach. *lib.* 4. *epist.* 4. Claudian. *de bell.* Gildon.

liberorum controversiae, componerentur. Quae si potestas unquam corruisset, resurgere nullo modo valebat imperium, ubi semel Imperatorum ipsorum dissidiis inclinasset. Cum igitur Gildo Africam, quam Honorii nomine regebat, occupaturus, eam traheret, vel trahere simularet ad Arcadiam, atque ab occidentali avellere studeret imperio; res vetusto ritu ad Senatus Romani judicium devenit. Quo judicio Patres hostem patriae Gildonem judicarunt, bellumque adversus eum decreverunt, repetitamque Africam Honorio reddiderunt. Hinc Claudianus Stiliconem ingentibus effert laudibus, quod ad rectae rationis, atque priscae Romanorum institutionis normam, ex Senatus sententia bellum decernendum, remque militarem gerendam suo marte curarit: unde inquit: (*a*)

Hoc quoque non parva fas est cum laude relinqui,
Quod non ante fretis exercitus adstitit ultor,
Ordine quam prisco censeret bella Senatus.
Neglectum Stilico tot jam per saecula morem
Rettulit, ut ducibus mandarent praelia Patres;
Decretoque togae felix legionibus iret
Tessera. Romuleas leges redisse fatemur,
Cum procerum jussis famulantia cernimus arma,

(a) *Lib.* 1. *de laudibus Stiliconis.*

Item (*b*).

. . . agnoscunt proceres, habituque Gabino
Principis, & Ducibus circumstipata togatis
Jure paludatae jam Curia militat aulae.

(b) *lib.6. de Honorii consulatu.*

eodemque libro pluribus laudaverat Honorium, quod omnibus de rebus ad Senatum referret, more majorum, his versibus:

Hic est ille puer, qui nunc ad rostra Quirites
Evocat, & solio fultus genitoris eburno
Gestarum Patribus causas ex ordine rerum,
Eventusque refert, veterumque exempla secutus
Digerit imperii sub judice facta Senatu.

Iterum in ejusdem encomiis (*c*) exultat idem Poëta, quod Roma rerum domina nomine suo legiones duceret:

Ipsa jubet signis, bellaturoque togatus
Imperat, & spectant Aquilae decreta Senatus.

(c) *Lib.* 3. *de Laudibus Stiliconis.*

Ubi sunt qui aut periisse funditus Romani Senatus potestatem somniant, aut in Graeciam avolasse? Cur? quia nimirum rara inveniunt hujusce potestatis exempla post Constantini discessum, quasi ad nos monumenta publica pervenerint omnia, vel frequens fuerit hujus remedii, talisque potestatis exercendae necessitas: praesertim ex quo Caesaribus creatis per legem, quam exposuimus, Regiam, belli, pacisque cum hostibus arbitrium a Senatu permittebatur; adeout Caesaribus tantum ipsis secum contendentibus exuscitandum fuisset judicium Patrum ipsam Remp. reddentium, viresque proferentium publicae, nativae, perennisque majestatis, qua majestatem temporariam, & commodatitiam Principum aut definirent, aut explicarent, ad usumque Reip. flecterent componendis, recidendisque dissidiis militaribus auctoritate civili: quae nisi constitisset in corpore Senatus perpetuo, cum ipsa imperantis vita, ut supra exposuimus, occubuisset; remque omnem Romanam, sive orbis terrarum regimen, in suum interitum traxisset. Quae publici juris ratio communis est & regnis illis omnibus, quae per electionem traduntur, non autem per successionem, quorum potestas publica cum ipso hereditario Rege nunquam perierit: quia, utcumque secum ambulet majestas personalis; majestas tamen realis defuncti Regis posteritate, tanquam capite, ac radice perpetuo continetur. Quod autem in regnis electione tradendis lineae Regiorum descendentium non adplicatur; id oportet vel in civitate universa, vel in primoribus civium, atque in Senatu, & magistratibus perpetuo locatum existimetur.

L. OPERIS CONCLUSIO.

Ut autem eo revertamur unde discessimus, satis, arbitror, ostendimus, Romam fuisse imperii fontem; Bizantium vero sedem Imperatoris, non quidem perpetuam, sed diuturniorem: cum Imperator non aliam sedem habeat perpetuam praeter militiam, quae habitat in castris: cum quibus mutat & ipse domicilium, utpote ad obeundas armis provincias Romanorum, atque ad victorias P.R. multiplicandas, finesque tuendos, aut propagandos institutus. Ideo Bizantium utpote sedes certior, atque constantior summi Ducis, Praeto- rium

rium erat stabile, quasi castra vallata muris, & tentoria in aedificiis collocata. Quamobrem cum aut Reip. necessitas exercituum Ducem ad occidentales regiones vocaret, aut ad plures Caesares imperii administratio deveniret, Roma suum repetebat Principem; ipseque in ipsius imperii domicilium remigrabat. Quod rerum gestarum, & antiquitatis totius fide comprobatur: siquidem quoad majestas Romana, & imperium omne stetit incolume, nempe ad Augustulum usque, Odoacris parricidio sublatum, res Romana, vel ab uno, vel a pluribus Caesaribus ita gerebatur, ut vel unus praesto esset quocumque belli causa traheret: vel plures sibi provincias ita dividerent, ut alter orientalem, alter occidentalem Romani orbis partem tueretur, ac regeret: aliquando vero plurifariam, pro imperantium numero, divideret sibi Romanum orbem pluribus ducibus concreditum, tanquam unius tutela, quae pluribus tutoribus gerenda committatur. Sed jam vela contrahentes, & Reip. Romanae formam de superioribus disputationibus breviter exprimentes colligamus, potestatem omnem Romanorum publicam, jam a Tiberii tempore ad Senatum translatam, in civilem, & militarem ab Urbis primordio discessisse. Civilem variis portionibus sub jurisdictionis nomine ad singulos manasse magistratus; militarem per S.Cta transiisse in Imperatores: ut duo principatus prodierint, veluti duarum ex universo terrarum orbe nationum; Quiritium videlicet, & militum. Illorum principatus erat civilis, nempe Consulatus, aut regnum unius anni; horum principatus erat militaris, nempe jus armorum perpetuum, sive imperium ex Romanis institutis numquam jure magistratuum, sed certa lege transiturum: unde natum apud J.Ctos nomen imperii meri e summo jure militari venientis, neque jurisdictionem unquam comitantis.

Hinc a scriptoribus priscis utriusque principatus inter se munera peritissime secernuntur: Cum principatus civilis militari praecellens Consules, Censores, Praetores, aliosque minores magistratus, omnemque Remp.; principatus militaris Legatos, Tribunos, Duces, omnemque militiam Reip. causa institutam contineret. Unde Tacitus Neronem, nondum felicitate labefactatum, ita jura publica temperantem, ac partientem inducit. *Teneret antiqua munera Senatus. Consulum tribunalibus Italia, & publicae provinciae assisterent.*

Nempe provinciae pacatae, quas una cum Italia sibi Senatus retinuerat: ideoque administrabantur a Consule, cum exercitu, & Imperatore opus non
(a) *annal.* 13. haberent; (*a*) deinde subdit: *se* (nempe Caesarem) *mandatis exercitibus con-*
(b) *lib.3.hist.p.* *sulturum*, (*b*) & alibi: *Deinde ceteri composita indignatione quod Consul Remp. Dux*
527. *Imperatorem prodidisset*. Et Svetonius Remp. omnem ad Consules revocat, cum scribit Caligulae tempore, prolata consulum creatione, triduo Remp. fuisse sine summa potestate.

Quamvis autem Imperator, susceptis sibi per militarem potentiam frequentibus consulatibus, aliisque magistratibus majoribus, & Tribunitia potestate quotannis, jus praeferret poene regium, tamen quia numquam ex instituto P.R. munera cum muneribus, aut potestas militaris cum civili confundebantur; sed semper, etiam si unius in personam coirent, natura sua distinguebantur; propterea neque jus Imperii extinxit jura magistratuum; neque potestas militaris extinguere umquam potuit potestatem civilem in Senatu perpetuo insidentem, & magistratibus omnibus, sicuti, & Ducibus, ipsisque Imperatoribus, Reip. nomine, imperantem.

Atque haec de Romano Imperio ad Augustulum usque. De variatione autem ipsius a Carolo Magno, & a Germanici Regni mixtura, si vita, & facultas dabitur, peculiari tractatione differemus: cum sylvam rerum suis locis ad sententiae nostrae munimentum, & lumen tribuendarum, ex idoneis auctoribus, & e civilis, & Pontificii juris interpretibus, longo, gravique labore a nobis collectam, ad manum habeamus. Hunc autem librum modo editum, propter discrimen juris ab ea tractatione sejunctum, & propter affinitatem rerum, & temporum, cum tribus hisce superioribus conjunctum, vobisque, QUIRITES, dicatum voluimus, qui tam bene armis legibusque vestris de omni humano genere meruistis; Quique membra divulsa orbis terrarum, hominesque agrestibus moribus distractos, & dissipatos, ad honestatis commercium, Urbis vestrae comunione, convocastis; ut si qua cultura superest animorum, ea omnis vobis debeatur, & latini sermonis usu, legum-
(c) *Thucyd.lib.* que vestrarum studio conservetur. (*c*)
8.*cap*.76. *Βούλευμα χρηςὸν, ὅπερ ἕνεκα πόλις ςρατοπέδων κρατεῖ.*

F I N I S.

IN-

INDEX SPECIALIS

RERUM AC VERBORUM

Totius Operis,

Cujus Tomi a primo indigitantur Numero, & Paginae ab altero.

* Asterisco notantur quae anteactis Editionibus desiderabantur.

Accensi, *unde appellati.* Tom.1.Pagin.3.&.4.
Eorum officium. ibid.
Acceptilatio *quid, ejusque formula.* 1.159.
Accursius *Florentinus.* 1.59.
ejus alacritas & industria. ibid.
doctrina, laudes, mors. ibid.& seq.
liberos doctissimos reliquit. ibid.
Actio *aquae pluviae arcendae quaenam.* 1.108.
Tutelae. 1.102.
Finium regundorum. 1.110.
de Tigno juncto. 1.124.&.125.
Actiones *legis quid.* 1.17.
quae ejus capita. 1.152.& 153.
Utiles *quae.* 1.25.
unde descendunt. ibid.& seq.
Actus legitimi, *unde, & qui dicuntur.* 1.152.
eorum indoles. ibid.& seq.
num & quatenus a legis actionibus differunt. ibid.
A.Cascellius. 1.33.
oblatum Consulatum recusavit. ib.
ejus scientia juris. ibid.
eloquentia & scripta ibid.
Aditio hereditatis *quid.* 1.157.
quot modis contingebat. ibid.
Adoptionis *indoles.* 1.155.
ejus diversitas & effectus. ib.& seq.
Adrogatio *quid.* 1.156.
ejus indoles, diversitas, effectus. ib.
Adulterium *quid.* 2.65.
unde nomen habet. ibid.
quam habet poenam. 2.66.
quam vindictam alteri conjugi, patrive permittit. ibid.
num inter desponsatos committatur. 2.67.
num concubinam ancillam comprehendat. ibid.
ejus adjutores, quibus poenis afficiuntur. 2.68.
accusandi modus, cuique ea concessa. 2.67.&.68.
Advocatus *fisci.* 1.49.
AEdes *inter vicinas quale spatium intercedere debet.* 1.107.
AEdiles. 1.23.
eorum munus. ibid.
aetas justa. ibid.

Jurisdictio. ibid.
locus quem in Senatu occupabant. ibid.
AEdiles Curules *unde nominati.* ib.
ex quibus collecti. ibid.
eorum habitus & insignia. ibid.
AEdiles Caereales. ibid.
AEgyptii *unde leges acceperunt.* 1.93.
Aelianum Jus. 1.17.
AElii *fratres.* 1.28.
AElius Martianus. 1.38.
AEmilius Ferrettus. 1.67.
ejus fata. ibid.
legati, & doctoris munere egregie functus. ibid.
AErarium *Populi R. qui despensabat.* t.1.p.8.
* AEschylum Atticarum Legum *author.* 1.94.
AEtas LX. *ann. generationi leges constituerunt.* t.2.p.31.
& ultra generationi non plane in masculis inepta. ibid.& 32.
Africanus *vid. Sext. Catil.*
Agrorum *culturae dignitas apud Romanos* 1.3.& 5.
Albericus de Rosata. 1.61.
doctrina illustris. ibid.
Advocati, & legati munera functus. ibid.
ejus mors. ibid.
Album *Praetoris quid fuit.* 1.229.
Alciatus. 1.66.
nullo parturientis dolore natus. ibid.
Jurisprudentiae pristinum tenorem restituit. ibid.
praemiis honoribusque summis affectus docuit. 1.67.
victu abundantiori decessit. ibid.
ejus aestimatio, & scripta. ibid.
Alcibiades *se patriamque perdidit.* 2.8.
ejus mores, ac vitae ratio. ibid.
Alexander Tartagnus. 1.65.
ejus aemulus Andr. Barbatius ib.
gravi, rectoque ingenio fuit. ibid.
ejus doctrina, munera, mors. ibid.
Alfenus Varus. 1.33.
ex sutore Jurisperitus, & Consul evasit. ibid.
Servii auditor. ibid.
hujus libri. ibid.
Ambitus, *qui rei?* 2.76.
* Amosis *primus AEgyptiorum Rex tribunal constituit.* 1.93.
Ampliare *reum quid notat.* 2.75.
* Andromadus *Rheginus Chalcidensibus legislator.* 1.93.
Antipater. *vid. Coelius Ant.* 1.30.
Antistius Labeo. 1.34.
ejus Pater, honores & studia. ibid.
insanus ab Horatio appellatur. ib.
Augusto restituit. ibid.
Auctor Sectae Proculianorum, & Pegasianorum. ibid.
hujus scripta. ibid.
Antonius Augustinus. 1.68.
ejus origo. 1.69.
a Jure Civili & Pontificio labes abstersit. ibid.
Episcopus ubi. ibid.
ejus laudes scriptaque. ibid.
Antonius Faber. 1.74.
* Antonius Goveanus. 1.67.
Apparitores. 1.3.&.4.
Appellatio *a Consulibus ad Populum R. licita.* 1.77.
Aquae pluviae *arcendae actio.* 1.108.
Arbores *quanto spatio a confinio abesse debent.* ibid &.109.
Arborum *caedendarum dispositio.* 1.108 & 122.
lex ex XII. Tab. ibid.& 123.
fructuum fures quomodo puniebantur. 1.122.
* Architas *Tarentinis legem condidit.* 1.93.
* Aristophanis *rogatu quae leges conditae sunt.* 1.94.
de Arena. *vid. Jacob. de Arena.* 1.60.
Aristo (*Titus*) *summis a Plinio laudibus extollitur.* 1.38.
Arius Menander. ibid.
Severi Imp. negociis functus est. ib.

Ar-

Armorum *usus quatenus interdictus.* 2.73.
absque armis etiam vis inferri potest. ibid.
* Arrianus. 1.38.
Assessores *Praefecto Praetorio adsidebant.* 1.48.
hujus munere Principes aliquando functi. ibid.
Assis *computandi ratio.* 1.117.
Attejus Capito. 1.34.
aemulus Labeonis. ibid.
consulatum impetravit. 1.35.
adulatus est Augusto, & Tiberio. ibid.
aquarum curationem gessit. ibid.
ejus scripta, & mors. ibid.
Atinius, *Tribunus plebis.* 1.3.
* Aufidius Cassius. 2.131.
Aufidius, Tucca, & Namusa. 1.33.& 34.
Aufidius. *vid. Cnej.* 1.32.
* Augustus *vide Imperator.*
Azo *Bononiensis.* 1.58.
summe celebris orator. ibid.
ejus auditores, & scripta. ibid.
mors. ibid.

B

Balbus. *vid. Lucilius.* 1.32.
Baldus. 1.63.
unde originem ducit. ibid.
Bartoli discipulus & aemulus. ib.
carpendi studio deditus erat. ibid.
ejus doctrina, vitaeque ratio. 1.64.
liberi mors. ibid.
Balduinus, *Bononiensis.* 1.58.
ejus dignitas. 1.59.
recti JCti titulo indignus. ibid.
Baro. *vid. Enguinarius Baro.* 1.69.
Bartholomaeus a Capua. 1.60.
ejus doctrina, & honores. ibid.
Barnabas Brissonius. 1.73.
Advocati, Praesidis, & legati munere functus est. ibid.
rerum veterum investigator acutus. ibid.
a Civibus seditiosis infeliciter peremtus fuit. ibid.
Bartolus 1.61.
unde ortus. 1.62.
spinis dialecticis Jurisprudentiam distraxit. 1.61.
ejus schola. ibid.
laudes. 1.62.& 63.
scripta, ac mors. 1.63.
Censores iniquos habuit. 1.62.
insignia familiae impetravit. 1.63.
mors. ibid.
Basilicorum libri. 1.52.
quem authorem habent. 1.53.
ad Justiniani libros supprimendos conscripti. ibid.
eorum diversitas, & fata. ibid.
* *de* Bella pertica, *vide Petrus.* 1.60.
Bellum, & Servitutes *cur ad Jus Gentium a JCtis relata.* 1.89.
Bellum *apud Romanos qui gerebat.* 1.8.& 11.
ejus Jus. 1.90.
finis est pax. 1.89.
de Belviso *vid. Jacob. de Belv.* 1.60.
Bituricensis schola. 1.69.
docentium, & discendentium numero clarissima. ibid.
Boni *malive natura quae* 1.83.
Bonorum *finis.* 1.85.
Bossianus (*Joh.*) 1.58.
Brutus (*Marc. Jun.*) 1.29.
Budaeus. 1.68.
unde originem trahit. ibid.
reprehendendi alios libidine flagrabat. ibid.
ejus officia, honores & scripta. ib.
Bulgarus. 1.57.
cur os aureum appellabatur. ibid.
Bononiae docuit. ibid.
ejus doctrinam pro legibus habebant. ibid.
fata. ibid.
Bustum *quid.* 1.151.
quo spatio ab aedibus distare debuerit. 1.150.
Butrigarius *vid. Jacob. Butr.* 1.60.

C

* CAbiri *quinam vocabantur ab AEgyptiis.* 1.92.
* Cambises *superstitionis expers.* ibid.
Cadaverum *Roman.humatio.* 1.145.
quibus ritibus absolvebatur. ibid..&.147.
ustio. 1.145.
unctura. 1.148.
sepultura. 1.146.
num lacrymis perficienda. 1.148.
quibus sumtibus permissa. 1.147.
sepulchra, horumque jura. 1.150.&.151.
Caducae *res, quae dicebantur, & quot modis fiebant.* 2.45.& 46.
quibus relinquendae erant. 2.45.
quousque fiscus ab iis arcetur. 2.47.
earum fraudes detegentes praemiis afficiebantur. 2.48. & 49.
Cajus, *Noster a Justiniano dictus.* 1.37.
nomine speciali ignotus. ibid.
Institutiones juris scripsit. ibid.
Cajus Aquilius Gallus. 1.31.
Cajus Cassius longinus. 1.36.
Parentes quos habuit. ibid.
avitorum virtut. propagator. ib.
doctrinae magis quam bello vacavit. ibid.
Judaeorum Stolam Pontificiam in Romanam potestatem redegit. ibid.
in exilium cur actus. 1.37.
Cajus Martius Figulus. 1.29.
Cajus Livius Drusus, *ejusque juris scientia.* ibid.
Cajus Juventius. 1.32.
Callistratus. 1.38.
Caput Civis Romani *quid complectebatur.* 1.142.& 143.
de eo quomodo judicandum. ibid.
lex XII. tabularum. ibid.
Capito. 1.34.& 35.
Cascellius. *vid. A. Cascellius.* 1.33.
Caelibes *unde dicti.* 2.30.
Caelibatus *poena.* 2.38
ex testamento alieno nihil capere poterant. ibid.
quousque iis ex cognatorum testamentis capere licuerit. ibid.
qua aetate poenis praemebantur. 2.39.
hujus aetatis computandae ratio. ibid.
eorum poenas omnes sustulit Constantinus. ibid.
Castilioneus, *ejusque scripta.* 1.66.
Castrensis. *vid. Paul. Castr.* 1.64.
de Causa peroranda. 1.134.
quamdiu id licuerit. ibid.
leges XII. tabularum. ibid.
Cautio *Mutiana quid, & a quibus praestanda.* 2.41.& 42.
ejus praestandae ratio. 2.42.
in quasi usufructu quaenam. 2.52.& 53.
non potest remitti a testatore. ibid.
fidejussoribus praestanda. ibid.
Celsus pater. 1.36.
conjurationis auctor poenam astu elusit. ibid.
Licinio nepoti offensus. ibid.
Celsus filius. ibid.
Adrianum consiliis juvit. ibid.
libros plures scripsit. ibid.
Censores. 1.4.
eorum officium. ibid.
dignitas ac potestas. ibid.
Census *natura.* ibid.
quis eum instituerit. ibid.
Censura Magistratus *ejusque indoles.* 1.43.
morum Prafectura appellabatur. ibid.& 44.
ab Imperatoribus etiam exercita. ibid.
Cerbidius Scaevola. 1.39.
discipulis, & eruditione clarus. ibid.
Ceres *legislator qualis fertur.* 1.92.
Cessio in jure *quid.* 1.154.& 155.
quibus ritibus peragatur. ibid.
Cessio bonorum *quid.* ibid.

quid permittitur. ibid.
quem effectum habet. ibid.
Charondas, *legislator Graecus.* 1.93.
Cinus *Pistoriensis* 1.61.
Juris studio & Poësi clarus. ibid.
Jus Pontificium perstrinxit. ibid.
ejus discipuli. ibid.
Cives *medii generis, qui dicendi.* 2.12.
sunt optimi in Republica. 2.13.
Civile Jus. 1.1.
Civilis potestas *quid.* 1.89.& 90.
Civis Romanus 1.143.
de ejus capite quomodo judicandum. ibid.& 143.
inferioris sortis. 1.7.
eorum numerus qualis apud Athenienses. 1.141.
Civitas *quid.* 1.90.
Civitas *sine lege corruit.* 2.9.
ejus natura, unde aestimanda. 2.3.
in humana repraesentatur. ibid.
ejus status optimus quando. 2.15.
ejus status mistus quando adest. 2.5.
perturbatus quando occurrit. ib.
Classes P.R. *quot.* 1.7.
singulae quos receperunt. ibid.
quot centurias complexae. ibid.
Claudius *rei navali studuit.* 2.21.
praemia ingentia naves fabricantibus posuit. ibid.
Clientes *Romani qui erant.* 1.103.
eorum officium. ibid.
* Clisthenes, *quae leges per eum conditae fuere, rogantibus Aristophane, atque Diocle.* 1.94.
Cn. Aufidius. 1.32.
ejus coecitas ac scientia. ibid.
Cn. Trebatius Testa, *ejusque studia.* 1.33.
Codex Justinianaeus *unde collectus & quando editus.* 1.49.
Cogitatio *num, & quatenus punienda.* 2.64.
Collegia *quae fuerint concessa.* 1.116.
habuerunt jura. 1.117.
* Collina *Viminalis III. Tribus Romanorum.* 1.5.
Comitia. 1.12.
a Consiliis quomodo differunt ibi.
eorum habendorum ratio & tempus. ibid.
suffragia. ibid.
Centuriata. 1.13.
Curiata *horumque aetas.* ibid.
Tributa *eorumque potestas.* ibid.
Comperendinare reum *quid.* 2.75.
horum potestas & habendorum tempus. 1.13.
Concubina *num adultera.* 2.67.
Conditio *quaevis nuptias impediens pro non adjecta habetur* 2.41.
etiam si in aliam personam concepta. 2.42.
Conjuges *quam hereditatis portionem mutuam capere possunt.* 2.39.
ex alieno testamento libere capiebant. ibidem.
prohibitio solidi inter eos capiendi sublata. 2.40.
Conjugum *Jura ex LL. XII. Tabularum.* 1.104.
Confinii *spatium quod.* 1.109.
Consilium, & Concilium *quomodo differunt.* 1.12.
Constantia *Henrici Imperator. uxor quinquaginta annis peperit.* 2.31.
* Constantinus Porphyrogeneta *libros βασιλικῶν, quos Leo Theophili filius absoluit, tandem in aliam formam mutavit.* 1.53.
Consules Populi R. 1.7.
eorum ratio constituendorum. ibidem.
aetas & officium. ibid.
Officium annuum. ibid.
Potestas ac auctoritas. ibid.& 8.
belli gerendi summam habebant. ibidem.& 11.
minores tribunis plebis. 1.7.
ab iis ad Populum Rom. appellabatur. 1.8.
eorum vestitus. ibid.
quo tempore magistratum inierunt. ibidem.

etiam

etiam Imperatores fuerunt. 1.43.
Coelius Antipater *historicus.* 1.30.
Coelius Sabinus. 1.37.
apud Vespasianum Imp. magnae auctoritatis. ibid.
ab eo Sabinianorum appellatio processit. ibid.
ejus scripta. ibid.
Coepolla *J.Ctus.* 1.66.
Coetus *nocturni prohibiti,* 1.129.
Coronarum usus *quatenus permittebatur.* 1.149.
lex XII.Tabularum. 1.150.
Corpus *nullum edit motum.* 2.3.
menti subjectum esse debet. 2.4.
Coruncanus *vid. Tiberius.* 1.28.
Creditorum *jus in debitores damnatos.* 1.139.
Cretio *quid.* 1.158.
Cumano *J.Ctus.* 1.66.
Cujacius, *vid.Jacob.Cujac.* 1.71.
Culei *poena in parricidiis num sublata.* 2.86.
Cura *seu Curatio quid.* 1.101.
Curiae Populi Rom. *quot.* 1.6.
unde dictae. ibid.
Curiones *unde denominati.* ibid.
Curtii *fratres.* 1.66.

D.

DArdanarii *qui appellati.* 2.78.
Debitoris *condemnati & justo tempore non solventis poenae quae.* 1.138.& 139.
Decemviri Rom. 1.97.
Decemviriale jus 1.16. & 17.
Decisiones 50. Justiniani. 1.50.
Codici insertae. ibid.
quem ordinem observant. ibid.
Decii. 1.66.
Decreta Principum. 1.46.
Depositae rei *dolus quomodo punitur.* 1.123.
Dies *justi qui dicebantur.* 1.138.
praeliares qui. ibid.
dies nominalis infantum, qui Graecis fuit. 2.39.
legatorum quando cedit. 2.47.
Digesta Justinianaea, *eorumque natura.* 1.49.
unde dominata. ibid.
eorum collectores. ibid.
in Graecam linguam translata postea. 1.53.
Dii gentilium, *eorumque nomina diversa unde orta.* 1.144.
illos colendi ratio apud veteres diversa. ibid.
Dinus, *doctrina clarus.* 1.60.
librum sextum Decretal. composuit. ibid.
moerore obiit. ibid.
* Diocle *rogante quae leges conditae fuere.* 1.94.
Disputationes fori *quid.* 1.17.
Delatorum poena. 2.49.
Divinatorum poena. 2.85.
Divortio *facto, ad quem dos perveniebat.* 2.51.
quomodo praegnans mulier sibi consulere potest. ibid.
& denunciatione praegnationis facta quid marito observandum. ibid.
quomodo denunciatio, ac quibus, & quot personis facienda. ibid.
Divortia, *quibus permittebantur.* 1.104.& 105.
mutuo conjugum consensu sine ulla causa erant concessa. ibid.
primum rariora, postea frequentiora. ibid.
de iis leges XII. Tabularum. ibid.
Justiniani dispositio. ibid.
quid juris apud Athenienses. ibid.
quae damna marito inferebant. 2.43.
Dominii *acquirendi ratio quotuplex J. Ctis.* 1.110.
Dominationes *injustae qua ratione conservantur.* 2.9.
Domitius Labeo. 1.38.
Domitius Ulpianus. 1.40.
Imperium Alex. Severi consiliis rexit. ibid.

Christianorum hostis summus quisnam. ibid.
scribendi genus. ibid.
ejus fata. ibid.
Domus, *seu aedes quatenus dirui vetabantur.* 2.92.
Dotem, *qui constituere tenentur quibus habent in potestate.* 2.40.
quibus constitui oportet. ibid.
filiae naturali tantum Pater non constituit. ibid. & 41.
matrimonio dissoluto quis lucratur. 2.51.
Draco *malum quomodo aestimavit.* 1.93. & *seq.*
Drusus *vid.* Cajus.
Duarenus. 1.69.
ejus origo, auditores, & mors. ibid.
Cujacium habuit infensum. ibid.
Duodecim Tabulae, *vide* Tabulae.

E.

EDictum *in albo quisnam praeposuit.* 1.21.
perpetuum *quotuplex.* ibid.
Adriani. ibid.
Cornelianum. ibid.
Emancipatio *quotuplex.* 1.115.
ejus effectus. ibid.
Enguinarius Baro. 1.69.
aliorum oppositionibus potissimum clarus. ibid.
Enrictheus *Aegyptius.* 1.93.
Epistolae Principum. 1.46.
Equestris ordo Pop. Rom. 1.1.
ex quibus conscriptus. 1.1. & 2.
seminarium Senatus. 1.2.
ejus insignia. 1.3.
Equites Rom. *unde denominati fuere.* ibid.
quo censu fuerint lecti. 1.2.
censu diminuto ad plebejos transibant. 1.3.
Eudoxus *Gnidis Legislator.* 1.93.
Exquilina *II. Tribus Romanorum fuit.* 1.5.

F.

FAbius Sabinus. 1.39.
capite damnatus vitam quomodo servavit. ibid.
Fabius Sabinus *filius.* ibid.
Cato cur dictus. ibid.
Fallacissimi, *qui sunt.* 2.14.
Famosus libellus *quid.* 1.125.
diversa ejus coërcendi ratio. ibid.
de eo Lex XII. Tabb. ibid.
Ferrett. *vid.* AEmilius Ferrett. 1.67.
Fideicommissa *quid.* 2.56.
eorum introducendorum causae. ibid.
veteri jurisprudentiae ignota. ib.
Fiduciarius *quatenus heredi praefertur.* 2.49.
Figulus, *vid.* Cajus.
Filii *cur natura in Patris potestate sunt.* 2.4.
Filiusfamilias *non ad uxorem ducendam, sed Pater, cui subest, compellitur.* 2.41.
Finium regundorum *Judicium quale.* 1.110.
Fisci Advocatus. 1.49.
Fiscus *dotem ex solutis imparium aetate nuptiis lucratur.* 2.34.
ejus augendi variae causae, & leges constituebantur. 2.44.
leges restrinxerunt JCti. 2.48.
ejus jus in bona caduca quale. 2.45.
Flavianum jus. 1.15.17.&.151.
ejusdem ritus. ibid.
Foeminae *quamdiu post mariti mortem, aut repudium a novis nuptiis abstinere debent.* 2.34.
Foeminae, *vide* Mulieres.
viris naturâ subjectae sunt. 1.87.
Fori disputationes *quaenam.* 1.24.
Formulâ *lictor lege age* quando utebantur. 2.8.
Fragmenta *legum Regiarum.* 1.95.
Duodecim Tabb. 1.160.
* Franciscus Bonaccursius *Bartoli Pater.* 1.62.

Franciscus Hotomannus. 1.70.
illustri familia oriundus. ibid.
mutavit avitam religionem cum bonorum damno insigni. ibid.
ejus fata adversa. ibid.
Jurium peritissimus atque Orator fuit. ibid.
reprehendendi studii amans. ibid.
ejus laudes & officia. ibid.
Fundus *Italicus quid.* 2.43.
Funeris sumtus *supra modum qui expendere soliti fuerunt.* 1.146.
eorum erogandorum modus qui & cur fuerit praescriptus. 1.147.
Leges XXII. Tabularum de iis, ac de humatione. 1.149.
Furta, *eorumque natura.* 1.120.
distinctio. ibid.
per lancem & licium *quae.* 1.121.
nocturna *cur gravius punienda veniunt.* 1.120.
diversimode puniebantur. ibid.
frugum, *quam committentes poenam merentur.* 1.122.
apud AEgyptios & Lacedaemones impunita. 1.120.
quomodo apud Athenienses puniebantur. ibid.
de iis ll. duob. Tabb. 1.121. & 122.

G.

GLans legenda. 1.109.
lex duodecim tabb. ibid.
Gothofredus. 1.74.
Goveanus. 1.67. & 68.
Aristotelis defensor strenuus. ibid.
scriptis ingenio acuto, & veloci claruit. ibid.
laudatus nimium a Cujacio. ibid.
Graecia *aliis finitimis populis leges dedit.* 1.93.
Gregorius Tholosanus. 1.74.
Grotius. ibid.

H.

HEreditas *non adita ad quem devolvitur.* 2.47. & 48.
Num, & quibus casibus ad heredes transmittitur. 2.47.
Delata quae dicitur. 2.41.
Repudiata ab herede, aut omissa, cui cedit. 2.47.
ejus pars repudiata num cum onere accrescat. 2.48.
Hereditas. 1.114.
ejus divisione quot modis contingi solet. ibid.
leges duod. Tabb. de ea. ibid.
Herennius Modestinus. 1.41.
Ulpiani discipulus. ibid.
Graecâ Linguâ peritus. ibid.
ejus dignitas. ibid.
Hermogenianus *nihil novi prodidit suis libris.* ibid.
* Hermodorus Platonicus. 1.93.
Hesiodus *cur laudandus.* 2.8.
Homicida, *qui dicitur.* 2.83.
Homicidium *quid.* 1.29.
ejusque poena. 12.83.
quando cupiditatibus maxime indulget. 2.7.
apud veteres parricidium nuncupabatur. 1.129.
Homines novi. 1.4.
Homo *quare duplici natura praeditus.* 1.83.
Honorarium Jus *vide* Jus honorarium. 1.15. & 22.
Horas *Romani olim non horologio, sed rusticorum more distinguebant.* 1.134.
Hortentius (*Quintus*) 1.13.
* Hostilius Rex. 1.8.
Hugolinus a Porta Ravennate. 1.57.
libros feudorum autenticis attexuit. ibid.
ejus mors. ibid.
Humiliores *de justitia cur solliciti habentur.* 2.10.
* Hystaspis Darii *regis Pater.* 1.93.

I.

IGnobiles *qui.* 1.4.
Imperatores Romani. 1.41.

Senatoriam dignitatem cum majestate gerebant. 1.44.
Pontificatum, Censuram, Tribunitiam potestatem, Consulatum, Proconsulare imperium gesserunt simul. ibid.
Augustus. 1.43.
cur Augusti, Imperatoris & Caesaris nomen receperit. ibid.
alias Octavius Dictator appellabatur. ibid.
Summam Reipub. re magis quàm nomine gessit. ibid.
Tribunitiam potestatem, & Censuram administravit. ibid.
Justinianus. 1.49.
ancipitis famae. ibid.
quo anno imperio potitus. ibid.
quae bella gessit. ibid.
Leges Civiles in ordinem & libros congessit. ibid.
ejus virtutes vitiaque. ibid.
Libri, Codex, Digesta, Institutiones, Decisiones, Novellae, paginis sequentibus invenies.
Imperium *quinam eorum naturâ gerunt.* 2.5.
a corporis potentia num deducendum. ibid.
merum, & mistum quid. ibid.
num, & qua ratione homini in inanima competat. 2.4.
Imperium *aliorum, qui naturâ subjiciuntur.* 2.5.
Imperium *unde ortum.* 1.90.
ejus introducendi necessitas. ibid.
facultas. 1.91.
* Imperatoriarum Legum *liber qualis.* 1.53.
Incendium *ejusque poena.* 1.130.
quam ex Legibus XII. Tabularum habet. ibid.
Incendiarii, *eorumque poena.* 2.86.
Incestus *inter quos committitur.* 2.70.
Quotuplex est. ibid.
ejus poena hujusque diversitas. 2.71.
Indignus, *qui dicitur.* 1.47.
illi, quae relicta quousque auferenda. ibid.
quis capere potest. 2.46.
Indulgentia *in hostes.* 1.143.
Infantes *Romani ante triennium a mamma non depellebantur.* 2.40.
Ingenui *nomine qui comprehendebantur.* 2.31.
Ad ingenuitatem quando quis provocare poterat. 2.24.
Injuriae *realis diversa species.* 1.126.
puniendae ratio. ibid.
Institutiones *Justin.* 1.50.
quando editae. ibid.
quis composuerit. ibid.
earum dignitas & auctoritas. ib.
Interstitium *sepis quod.* 1.109.
Interpretes. 1.4.
eorum munus & ratio. ib. & 24.
aestimatio. 1.47.
quomodo iis utendum. 1.75.
Interpetres Graeci *qui.* 1.24.
Irnerius. 1.55.
ejus aetas. ibid.
Jurisprudentiae restaurandae adjutor. ibid.
Scholae Irnerianae auctor. 1.56.
Bononiae Professor fuit. ibid.

J.

JAcobus Ardizzonus. 1.60.
Feudorum librum reliquit. ib.
Jacobus de Arena. 1.90.
Jacobus de Belviso. ibid.
Jacobus Butrigarius. ibid.
discipulum habuit Bartolum. ib.
Jacobus Cujacius. 1.71.
ejus origo. ibid.
dissidia quae habuit. ibid.
aliorum industriam & ingenium superavit. ibid.
ejusdem fama insignis, officia, honores. 1.72.
ejus scripta plurima. ibid.
mors. ibid.

Jason Maynus. 1.65.
ex concubina natus. ibid.
luxuriae deditus ad frugem cur rediit. ibid.
inimicitias habuit. ibid.
ejus honores, & munera. ibid.
item eruditio & scripta. ibid.
senio confectus obiit. ibid.
Joannes Bossianus. 1.58.
*Judaeorum *rempublicam* Θεοκρατίαν, *sive* divinum Regimen *appellavit Josephus.* 1.92.
Judicis *in aedes ingredi litigantes probibebantur.* 2.79.
Julius Paullus. 1.40.
Ulpianum disciplina & honoribus aequavit. ibid.
stylo fuit gravis & juris tenax. ibid.
hujus scripta. ibid.
Julius Martianus *quo tempore vixit.* 1.38.
Juramenti *remissio quantum Reipublicae noceat.* 2.6.
a quo fieri possit. 2.41.
Julius Caesar *sui, & Patriae perditor.* 2.16.
ejus mores, vitaeque ratio. 2.8.
* Jura *vigilantibus scripta sunt.* 1.39.
* *proverbium cui tributum.* ibid.
Jurisdictio *quotuplex in Urbe Romana erat.* 1.20.
earum numerus. 1.21.
Juris *divisio apud Romanos unde petenda.* 1.13.
Juris-Consulti Romani. 1.24.
eorum honor ac dignitas. ibid.
officii ratio. ibid.
in jure auctoritas. 1.25.
diversitas in philosophiae sectis. 1.26.
Responsa: haec obsignata Judici tradenda. 1.25.
dissidia. 1.26.
JCti *nosse debent legislatores agere.* 2.16.
JCti Sabiniani & Proculiani, *horumque series.* 1.27.
cur ita appellabantur. 1.35.& 37.
Jurisprudentiae *dignitas.* 2.16.& 17.
Jurisprudentia *unde nata.* 1.15.
prisca quid complectebatur. 1.17.
quot Philosophiae sectis nititur. 1.27.
a quo in ordinem redacta. 1.24.
Cassianorum, & Proculianorum. 1.27.
quot scholis docebatur publicis. 1.52.
ejus aetas quotuplex. 1.28.
Jurisprudentiae antiquae *indoles.* ibid.
tempus ac duratio. ibid.
mediae *indoles & duratio.* ibid.
novae *tempus.* ibid.
novissimae *natura & tempus.* ibid.
Justinianaeae *fata adversa.* 1.52.& 54.
restitutio. ibid.
Jus *accrescendi quando obtinet.* 2.47.& 48.
ejus indoles. ibid.
num inter legatarios obtinet. ib.
num repudiata portio cum onere accrescat. ibid.
Jus AElianum *unde profectum.* 1.17.
Jus Decemvirale *unde dictum.* 1.16.
Jus duodecim Tabularum. *vide Leges XII. Tabb.* ibid.
Jus Gentium. 1.16.& 87.& 88.
Jus Flavianum. 1.15.17.& 151.
ejus indoles & differentia a Jure Civili. 1.22.
Jus Honorarium. 1.22.
unde natum. 1.15.
Jus Italicum *quid.* 2.43.
quomodo Cujacius interpretatus est. ibid.
Jus Latii *quid.* ibid.
Jus Quiritum *cur optimum dictum.* ibid.
Jus referendi. *vide Referendi.* 1.44.
ejus summa. ibid.

Jus

Jus Naturae. 1.15.& 83.
Jus Papyrianum. 1.15.& 194.
Jus Patrium.*vide Patrium.* 1.98.
Jus Romanum *unde manavit.* 1.94.
Jus sine scriptis. 1.25.
Jus Sacrum. 1.143.
Justinianus. *vide Imperator.*
Justitia *cur potentiores non sollicitos habeat.* 2.8.
menti, natura, impressa. ibid.
optimum Civitatis statum inducit. ibid.& 2.9.
Juventius.*vide Cajus Juv.* 1.32.

L

Labeo *vid.Antist.Lab.Item Domitius.* 1.34.
Lacedaemonii *cur nonnisi cum adulta nuptias inire solebant.* 2.33.
Latrones *cur justitiam non plane deponunt.* 2.8.
Laterculum *majus & minus.* 1.46.
Codex erat officiorum. ibid.
ejus Curam qui gerebat. ibid.
* Latina libertas *quaenam sit.* 117.
Legati *ante obitam legationem privatis rebus involvi vetabantur.* 2.76.
Legationes *quis Romae excipiebat.* 1.7.
quo in loco exceptae. 1.8.
Legatorum *dies quando cedit.* 2.47.
Legatum *non agnitus cui defertur.* ibid.
cur a fideicommisso separatum fuit. 2.48.
Leges *sociales, quae appellatae.* 2.74.
*. Lessum. 1.147.
Lex, *leges quid.* 2.6.
naturae obsequi non imperare debet. 2.32.
venia cur raro concedenda. 2.8.
a quibus fieri poterat. 1.141.
ratio ferendae ejus. 1.10.13.15.& 141.
publicandae. 1.14.
approbandae. 1.15.
improbandae modus & formula. ibid.
abrogandae modus. 1.141.
de iis lex XII. tabb. ibid.
Legis actiones. 1.17.
Lex.M.*Acilli Glabrionis quae.* 2.75.
Lex AElia Sentia. 1.17.
quo tempore lata. 2.18.
ejus natura. ibid.
ejus auctor qui. ibid.
sublata ex parte a Justiniano. ibid.
cavet de patrono libertum inopem negligente. 2.19.
certam aetatem manumittentis, & manumittendi praescribebat. 2.18.
Lex Aquilia. 1.19.
ejusque auctor. 2.91.
in universum de damno culpae per hominem dato resarciendo disponit. ibid.
capita tria cōplectitur. ib.& 2.92.
quae horum summa. 2.92.
aestimatio damni quomodo instituenda. ibid.
ejus actio adversus heredes nonnisi ex damno dato locupletiores sint, conceditur. ibid.
Lex Atinia. 1.18.
ejusque indoles. 2.52.
ejus aetas. ibid.
rei furtivae usucapionem concedit. 1.18.& 2.52.
Lex Atilia. 1.17.& 18.& 2.78.
Lex Aufidia. 1.18.& 2.78.
Lex Baebia. ibid. & 2.78.
* Lex Calphurnia. 2.78.
Lex Calfurnia junia. 2.74.
Praetorem constituit, qui de rapinis magistratuum provincialium judicaret. ibid.
*Lex Caninia, *quā manumittendi liberior coercebatur facultas.* 1.17.
Lex Cincia. 1.18.
Quando prodiit. 2.54.
ejus auctor. ibid.
dona ob causas orandas accipere vetat. ibid.
in desuetudinem trahebatur. ibid.
re-

restituitur sub Augusto. ibid.
limitata, & dona ad certum modum reducta sub Claudio. 1.18.& 2.54.
*Lex Coecilia. 1.13.
Lex Cornelia de Falsis 1.19.
ejusque auctor. 2.79.& 80.
instrumenta, & quamvis veritatis mutationem in alterius praejudicium vetat. ibid.
ejus poenae harumq; diversitas. ib.
ad eam quatuor S.Cta revocantur, harumque indoles. ibid.
Lex Cornelia de Injuriis. 1.19.
ejusque auctor. 2.82.
injurias manu illatas; eumque, qui in alienam domum irruperit, persequebatur. ibid.
duplicis generis actiones prodit. ibi.
Lex Cornelia Nummaria *quam poenam reis restituit.* 1.19.
ejusque auctor. 2.81.
pretiosiori metallo deterius infundere, monetamque adulterare vetat. ibid.
ejus poena. ibid.
Lex Cornelia de Repetundis. 2.75.
Lex Cornelia de Sicariis. 1.19.& 2.83.
Civium vitam ab insidiis sceleratorum tegit. ibid.
unde denominata. ibid.
ejus poena. 2.84.
*Lex Cornelia de Majestate, *leges omnes antiquiores in contra Rempublicam molientes.* 1.18.
Lex Cornelia de Testamentis, *ejusque auctor.* 2.55.
confirmat testamenta in Urbe ab eo condita, qui apud hostes obiit. 1.18.& 2.55.
*Lex Cornelia de Lusu, *qua vetita fuit alea, &c.* 1.18.
Lex Cornelia de Veneficis, Maleficis, & Divinatoribus. 1.19.& 2.84.
ejus introducendae ratio. ibid.
homines veneno fraudulenter necare prohibet. ibid.
quam poenam constituit. ibid.
*Lex Claudia *mulieres eximit a perpetua tutela.* 1.18.
Lex Clodia. *de* Vi. ibid.
*Lex Didia. 1.13.
Lex Duillia *populo cum primis subvenit.* 1.12.
Leges Duodecim Tabb. 1.16.
earum collectores qui. ibid.
colligendarum ac componendarum ratio. ibid.
conditores. 1.28.
ordo. 1.16.& 98.
diversa denominatio. 2.98.
num aereis an eboreis tabulis incisae. ibid.
cur plures a Cicerone fictae fuerint. ibid.
quos habuerunt scriptores. ibid.
*Lex Ebutia. 1.13.
Lex Fabia de Plagiis 1.19.
ejusque auctor. 2.88.
eum qui hominem invitum celavit, detinuit &c. damnat. ibid.
Lex Falcidia, *unde appellatur.* 2.56.
ejus potestas. 2.57.
quo anno lata. ibid.
heredi quartam hereditatis partem salvam reliquit. ibid.
ad successiones ab intestato, donationesque mortis causa fuit extensa. ibid.
Lex Fabia. 1.18.& 2.57.
Lex Falcidia Furiae, & Voconiae *legis vires fregit.* 2.57.
Lex Furia, *ejusque auctor.* 2.55.
certum modum legandi, & mortis causa donandi praescripsit. 1.18.2.55.
a testantibus callide quomodo eludebantur. 2.55.
Lex Fura, vel Fusia Caninia, *ejusque indoles.* 2.17.
ejus lator qui. ibid.
quando lata fuit. ibid.
num fideicommissarias libertatis contineat. ibid.
Cujacii, de ea, sententia. ibid.

Lex

* Lex Glaucia *idem continet, ac Lex Cornelia.* 1.18.
Lex Glicia ex l.4. D. de inoffic. test. *investigatur.* ibid. & 2.60.
ejus fundamentum est quaerela inofficiosi testamenti. 1.18. & 2.60.
Lex Hostilia 1.19.
ejusque aetas incerta. 2.87.
Procuratori certa ratione furti age indulgebat. ibid.
* Lex Julia *vetuit Tribuno ad populum concionanti cõtradicere.* 1.12.
Lex Julia de coercendis Adulteriis, *unde nomen, & ortum trahit.* 2.65.
Adulterium aliaque libidinis crimina omnia coercet. 1.18. & 2.65.
ejus poenae, harumque diversus modus. 2 65. & 66.
Lex Julia de Ambitu. 1.19. & 2.78.
quam poenam constituit. ibid.
munera, & honores pecuniis impetrare vetat. 2.79.
Lex Julia de Maritandis ordinibus, *quaenam.* 2.28.
mulieri ad dotem Tutorem dedit promittendam. ibid.
Lex Julia Majestatis, *unde hoc nomen ducit.* 2.63.
Imperantis, & Reipublicae securitati prospicit. ibid.
quae crimina proprie complectitur. ibid.
ejusdem poenae, harumque diversa ratio. ibid.
illa, quousque ad alios criminis, aut reos poenae sensum extendat. 2.64.
Lex Julia Miscella, *unde denominata.* 2.40 & 41.
Cautionem Mutianam introduxit. 2.41.
eam Justinianus temperavit. ibid.
Lex Julia Peculatus, *unde nomen habet.* 2.76.
Furta pecuniae publicae vetat. ibid.
* Lex Julia de Sacrilegio *quâ avaritia reprimitur.* 1.18.
*Lex Julia de Residuis *quâ pecuniae publicae ratio redditur.* ibid.
ejus poena antiqua quae. 2.77.
hodierna. ibid.
quinquennio praescribitur. 2.78.
Lex Julia de Vi, *ejusque auctor.* 2.73.
armorum usum, tumultus, aliosve actus vi patratos prohibet. 1.18. & 2.73.
Lex Julia de Annona, *ejusque auctor.* 2.78.
alimenta dolo quocumque modo cariora reddere vetat. ibid.
servorum mulierumque delationes recipit. ibid.
quam constituit. ibid.
Lex Julia Agraria, *ejusque auctor.* ibid.
agrorum terminos movere finesque turbare prohibet. ibid.
quam poenam reis decernat. ibid.
Leges Juliae Judiciariae, *cur constitutae.* 2.79.
domum Judicis litigantes ingredi, aut duos reos uno tempore convenire, aliaque vetabant. ibid.
quomodo limitari, & interpretari solent. ibid.
Lex Julia Manumissionis, *ejusque auctor.* 2.20.
Principem a solennitatibus manumissionis absolvit. 1.18. & 2.20.
Lex Julia, & Papia Poppaea. 2.29.
ejus auctores. ibid.
ferendae necessitas, atque dignitas. ibid.
coelibatum prohibuit. ibid.
infamiam, qua coelibes laborabant, sustulit. 2.30.
Conjugis, & liberorum multitudini praemia constituit. ibid.
auctorum ex alieno testamento partem in aerarium transtulit. ibidem
a JCtis restricta, & variis responsis implicata fuit. ibid.

quomodo utraque a se invicem differunt. ibid.
Capita diversa complectuntur, quae eruit Gothofredus. ibid.
* Lex Julia de Cessione bonor. 2.53.
* *vulgatum cessionis bonorum beneficium concessit debitoribus.* 1.18.
* Lex Julia Decimaria. 2.43.
Lex Junia Norbana *quando lata.* 1.17 & 2.20.
de servis in convivio epistolâ manumittendis cum primis disponit. ibid.
* Lex Julia de Fundo dotali. 2.43.
* Lex Julia *principem manumittentem eximebat obligatione servandarum solennitatum.* 1.17.
* Lex Julia, & Titia *in provinciis tutor, eandem ob causam dandus erat a Praesidibus.* 1.18.
* Lex Julia Petronia, *ex paritate indulgentiam promisit.* 2.21.
Lex Julia Repetundarum. ibid. & 2.74 & seq.
Magistratus avaritiae obicem posuit. 2.75.
Lex Junia a Junio Penno *lata.* 2.74.
Magistratuum provincialium avaritiam punit. ibid.
Lex Laetoria. 1.18.
terminum perturbatis ad annum XXV. posuit. 2.29.
adolescentibus luxuriosis curatores ordinavit. ibid.
circumvenientis succurrebat. ib.
horum stipulationes prohibuit. ib.
Lex Licinia. 1.18.
societati contra socium, qui partem suam dolosè alienavit, succurrit. 2.94.
* Lex Maevia. 1.18.
Lex Mamilia, *ejusque auctor.* 2.52.
Lex Mensia, *ejusque summa.* 2.21.
Lex Naturae. *vide* Natura. 1.83.
* Lex Papia *praemiis, poenis propositis nuptias excitavit, coelibatum, & viduitatem inhibuit, inopiam multorum, & caducorum lucro levabat.* 1.18.
Lex Petronia, *ejusque auctor.* 1.19. & 2.20.
in dubiis sententiis pro servi libertate decidendum jubet. 1.17.
non Domini, sed Judicis arbitrio servos ad bestias damnari praecipit. ibid.
num de iis, qui accusationem destituunt etiam deposuerit. ibid.
* Leges *primaeve an ipsum Deum habuerunt auctorem.* 2.26.
* *quales fuerunt Hebreorum.* ib.
Lex Pedia de Vi. 1.18.
Lex Petilia. ibid.
Lex Plautia. 2.52.
ejus auctor M. Plautius Sylvanus. ibid.
res vi possessas usucapi prohibet. ibid.
* Lex Plautia, *sive* Plotia *de vi publica, & privata.* 2.72.
ejus auctor Publ. Pautius. 2.73.
publicae securitati prospexit. ibid.
Lex Plautia, & Julia *in rebus vi possessis.* 1.18.
* Lex Pompeja de Vi. 1.18.
* Lex Pompeja de Parricidiis. 1.19.
Lex Publicia, & Titia *ludos lucri causa institutos circūscribit.* 2.87.
quos ludos excipit. ibid.
quam coërcitionem in ludentes statuit. ibid.
Lex Regia *quid complectitur.* 1.44.
ejus fragmenta. 1.95.
Lex Remmia. 1.19.
incerto, diversoque nomine producitur. 2.88.
ejus autor certus non determinari potest. 2.89.
infamiam literae K. in fronte imprimendae subiicit eis, qui per calumniam aliquem publico judicio accusarunt. ibid.
ex ea damnati frontis non integrae *dicebantur.* ibid.
Lex Rhodia de Jactu, *unde appella-*

lata. 2.92.
ejus auctores, & collectores, quinam. ibid.
* Lex Rhodia. 1.19.
de damno mercium ejectione navis levandae ergo facta resarciendo, agit. 2.93.
ratio damnorum aestimandorum. ibid.
Lex Scantinia, *ejusque auctor.* 2.72.
Adolescentes venere corruptos, eorumque corruptores coercet. ib.
Lex Scribonia, *ejusque auctor.* 1.18. & 2.52.
servitutum usucapionem quatenus sustulit. ibid.
libertatem usucapi non impedit. ibid.
Lex Titia *vid.* Publicia. 2.87.
Lex Tullia. 1.18.
* Lex Visellia *plenam libertatem ob militiae honorem libertis tribuebat.* 1.17.
* *quando lata.* 2.21.
varie denominatur. ibid.
capita sua non habet amplius integra. 2.22.
extantium summa, quae. ibid.
sublata a Justiniano. ibid
Lex Voconia, *ejus auctor.* 2.55.
libertatem legandi, & foeminarum successionem circumscripsit. 1.18.
* Lex Vectii Lybici *servos scripturarum publicarum a republica manumissos non amplius Latinos, sed Romanos cives fieri permisit.* 1.17.
* Lex Velleja *de posthumis instituendis.* 1.18.
Libelli, *eorumque indoles.* 1.47.
sub Augusto, & Jul. Caesare primum invaluerunt. ibid.
Liberi, *quae praemia habuerunt.* 2.36.
qui liberos habebat, alteri in Magistratus petitione praeferebatur. ibid.
quae praemia Lacedaemoniis attulerunt. ibid.
simulata adoptione quaesiti non prosunt. 2.36.
singuli annum addebant ad parentis aetatem. ibid.
suscepto munere nati num prosunt. 2.37.
actis publicis singuli inscribebantur. ibid.
eorum computandorum ratio. ib.
numerus qui sufficit, & unde probandus. 2.36.
numero insunt qui bello ceciderunt. ibid.
numerus Principis gratia interdum impetrabatur. 2.37.
qualis matrem a tutela liberat. 2.38.
praemia num a Theodosio sublata. 2.37.
qua ratione ad Latinos & libertos pertinuerunt. ibid.
Liberta *non potest Patrono invito a nuptiis discedere, ut ad novas transeat.* 2.35.
discedens invito Patrono a nuptiis quae damna sentit. ibid.
ei nuptiae concubinatu interdictum non sponsae. ibid.
Liberto *quando equestris ordo concessus videbatur.* 2.22.
Liberti *aureo annulo uti poterant.* ibid.
eorum praemia ex nuptiis, & liberis. 2.36. & 37.
Libertatis *quaestio sub Augusto mota.* 2.17.
datio, virtutis praemium. 2.18.
Latinae *indoles.* 2.21.
haec sublata a Justiniano. ibid.
Libertatis *latinae consequendae variae causae.* ibid.
fideicommissariae indoles. 2.22.
Libertis *jusjurandum de nuptiis non ineundis cur remissum.* 2.41.
quam bonorum patrem Patrono relinquere tenebantur. 2.44.

Libertus *ingratus quomodo puniebatur.* 2.20.
Libido *adolescentum aversa quae.* 2.71.
Licinius Proculus. 1.35.
disciplinae Nervae Patris sui sectator. ibid.
magnam in jure auctoritatem obtinuit. ibid.
ab eo Schola Proculianorum dicta. ibid.
Lictores *eorumque officium.* 1.4.
Lis & jurgium *quomodo differant.* 1.110.
Longinus, *vid.* Cajus Caſſius Long. 1.36.
Lotharius, *Cremonensis.* 1.58.
aemulus Azonis. ibid.
armis praecipue claruit. ibid.
rei ecclesiasticae parum favebat. ibid.
* Lotharius Rex Edictum *nuncupavit* Corpus Legum antiquarum, *nempe Visigothicae, Longobardicae, Francicae, ac Burgundiorum.* 1.54.
L.Lucilius Balbus. 1.32.
Stoicae Philos. princeps. ibid.
Ludos *qui dirigebat.* 1.23.
Lustrum *cur quinquennium denominatum.* 1.4.
Lucii Atilii *aestimatio.* 1.28.
* Lucerum Tribus. 1.5.
* Lycurgus *quis.* 1.93.

M.

MAgister *officiorum, Principis Palatium regebat.* 1.46.
Magistri *Scriniorum, eorumque officium & numerus.* 1.48.
Magi, *eorumque poena.* 2.85.
Magistratus *in fide continendi ratio.* 2.9.
num plebei ad eum adspirare debeant. ibid.
cur rationes ab iis poscendae. 2.15.
Mancipatio *quid significet.* 1.114. & 154.
ejus indoles & effectus. ibid.
quas LL.XII.Tabb.habet. 1.115.
Mancipium *quis.* 1.110.
Mancipi res *quae.* 1.111.
Manlius Torquatus. 2.29.
ejus munera, honores, animique constantia. ibid.
ipse adversus filium suum sententiam tulit. ibid.
Manumiſſio *quotuplex.* 1.157.
ejus ritus, & effectus. ibid.
per eam Civis Reipub. dabatur. 2.18.& 19.
ejus libertatem restituit Justinianus. 2.18.
nominatim facienda. ibid.
in fraudem creditorum facta invalida. 2.19.
Domino solvendo haud existenti quatenus permiſſa. ibid.
Manumittentis *aetas justa, & limitata.* 2.18.
ex hujus domo quantum efferre licuerit. ibid.
Manumittendi *vindicta aetas.* ibid.
licentia cur restringebatur. 2.17.
Maranus. 1.74.
Marcellus (*Ulpius*) 1.38.
Marcus Cato. 1.28.
ejus eruditio & dignitas. ibid.
Marcianus. 1.38.
Marcus Jun.Brutus. 1.29.
Martinus, *Cremonensis.* 1.56.
ejus origo & vita. ibid.
ambitio singularis. ibid.
agnati inter principes relati. ibid.
adversarium Bulgarum habuit. ibid.
adulatus est Friderico. ibid.
qua morte perierit. ibid.
* Marshamus *orientalis Cronologus.* 1.93.
Masinissa *Rex LXXXVI. annorum liberos procreavit.* 2.31.
Masurius Sabinus. 1.36.

doctrinae Attej Capitonis successor. ibid.
auditorum liberalitate vixit. ib.
primus de jure, publica authoritate respondendi jus nactus. ib.
Equestrem ordinem virtute acquisivit. ibid.
Mauritianus (*Iun.*) 1.38.
Menander *vid.* Arius Menand.
* Mecianus Saturnino. 1.38.
* Mercurius *Aegyptiis legem, & literas tradidit.* 1.93.
* Minos *nempe* Gnossius, *quis & ejusque instituta.* ibid.
Ministerium *publicum quid.* 2.75.
* Moerus *Rex.* 1.93.
Monetae cudendae *scientiam unde Romani didicerunt.* 1.88.
Morbi *naturae rationalis.* 1.86.
Monarcius. 1.74.
Mulieres *Rom. perpetuae suberant tutelae.* 2.26.
nubentes jus familiae quando amittebant. 2.27.
quae agnati tutelae suberant. ib.
puberes num a tutela per Ulpianum fuerint liberatae. ibid.
Mulierum *puberum tutelam Just. abrogavit.* 2.28.
Mulieres *praegnãtes id intra XXX. dies a divortio, marito denunciare debent.* 2.51.
hujus denunciationis diversitas ac effectus. ibid.
qui, & quot ad hanc denunciationem mittendi. ibid.
Munera *cur divitibus solis non deferenda.* 2.13.
Munuscula *accipere quando licuerit.* 1.75.
Mutiana *cautio quid, & a quibus praestanda.* 2.42.
* Mynsigerii *error.* 2.18.

N.

NAtura *rationis cum corporis natura semper certat.* 1.89.
Natura *corporis.* 1.117.
Naturae *lex duplex.* 1.83.84.& 89.
promiscua 1.83.
rationis. ibid.
Naturae *lex obsequi, non imperare debet.* 2.32.
Neniae, *quaenam.* 1.147.
Neratius Priscus. 1.36.
magni a Trajano Imp. aestimabatur. ibid.
Consulatum gessit. ibid.
spe imperii obtinendi per Adrianum excidit. ibid.
Nerva Pater. 1.35.
Tiberio familiaris. ibid.
Tiberii flagitiis indignatus mortem sibi arcessivit. ibid.
Nerva filius. ibid.
mature aliis consuluit. ibid.
Nervae Imperatoris Pater creditur. ibid.
Ejus scripta. ibid.
Nexus *quid.* 1.155.
Nicolaus Spinellus. 1.66.
* Nicolaus Gruchius. 1.13.
Nobiles *qui, atque eorum divisio.* 1.4.& 2.12.
Nomina, & Cognomina *Romana* 1.101.
ratio cognoscendi, & discernendi eadem. ibid.
Novellae Justiniani. 1.50.
graece conscriptae. ibid.
quo tempore prodierint. ibid.
translatae in linguam lat. ibid.
Novellae Juliani. 1.51.
eas Julianus JCtus vertit. ibid.
Nundinae *quo die Romae erant.* 1.88.& 136.
Nuptiae *prohibitae inter Patricios, & Plebejos.* 1.104.
Nuptiae *inter majorem LX. annorum cum majore quinquagenaria.* 2.31.
earum laudes, & commoda cum tenera puella. 2.33.
injustae, & irritae quomodo differunt. 2.31.

earum dissolvendarum modi. 2.51.
Nuptias *illicitas, qui dissolvendas tulit.* 2.31.
si aetate impares contraxissent, quam poenam dabant. 2.33.
inituri sepe jurare debebant, se liberorum quaerendorum causa id facere. 2.42.
Nuptiae *cur, & quousque inter pupillam, & tutorem prohibitae.* 2.49.
Nuptiae *num inter protutores, & pupillam prohibitae.* 2.50.
An inter tutoris filium, & pupillam permissae. ibid.
contra prohibitionem a Curatore contractae, quomodo hic punitur. ibid.
legitimae semel contractae, postea non vitiantur. ibid.
quae Praetoribus provincialibus prohibitae. ibid.

O.

Obvagulatio *quid.* 1.136.
num actori an testi permittebatur. ibid.
de ea lex XII. Tabul. ibid.
* Occidentali ab Imperio Gildus *quid evellere sustulerit.* 1.137.
Octavius Dictator *vide* Imperator. 1.43.
Odofredus *Bononiensis.* 1.60.
ejus scripta & mors. ibid.
Officiorum *magister vide* magister. 1.46.
Offilius, *quos libros scripserit.* 1.33.
Oltradus de Ponte. 1.60.
advocatus fuit callidissimus. ibid.
a Pontifice objurgatus angore obiit, ibid.
Oligarchia *quid, ejusque incommoda.* 2.13.
* Onomocratus *primus legum institutor.* 1.92. & 93.
Optimates, *eorum in Republica status quando adest.* 2.7.
Optimates *qui.* 1.4.
Optio *quid, & quando fiebat.* 1.158.
Orationes *Principum.* 1.46.
earum indoles. ibid.
rudiores Principes eas per quaestores recitabant. ibid.
Otho *judiciorum summarium reliquit.* 1.57.
* Ostentum *quomodo a partu differt.* 1.106.

P.

Pacis Jus. 1.89.
Pastorum *Indoles.* 1.34.
de his lex XII. Tabul. ibid.
* Pagum Lemonium. 1.6.
* Pagum Succulanum. 1.5.
* Palatina IV. Tribus *Romanorum.* ibid.
Pandectae Florentinae *quae.* 1.54.
* *Quae in Graecam Linguam translatae fuere per Thalelaeum.* 1.53.
Pancirolus. 1.74.
Papyrius Praetextatus. 1.2.
ob reticentiam erga matrem in senatum fuit receptus. ibid.
Unde cognomen praetextatus accepit. ibid.
Papyrianum *Jus quid.* 1.15.
Papyrius (*Sextus.*) 1.32.
Papyrius Justus. 1.38.
Papinianus. 1.39.
dignitate, & eruditione clarissimus. ibid.
occisus Caracallae jussu. ibid.
Inscriptiones in eum. ibid.
Parricidium, *ejusque indoles.* 1.130.
apud veteres homicidium. dicebatur. 1.129.
lex XII. Tabularum de eo superstes 1.130.
Parricidium *apud veteres Romanos penitus incognitum.* 1.86.
quo tempore innotuit. ibid.
in quos committitur. ibid.
ejus poena. ibid.
Partus *constante matrimonio natus a Pa-*

a Patre agnoscendus. 2.52.
quando matri prodest. ibid.
Partus legitimi *tempus quod.* 1.105.
temporis hujus authores. ibid.
computandi norma. ibid.
Lex XII. Tabul. de isto. 1.106.
Partus Monstrosus *qui dicendus.* ibid.
a quibus judicandus. ibid.
necandus statim a Parentibus. ibid.
quomodo ab Ostento differt. ibid.
quando matri prodest. ibid.
Lex XII. Tabularum. ibid.
Pastus pecoris *quomodo vindicatur.* 1.124.
Paternus Tarruntenus. 1.37.
militares libros scripsit. ibid
Patrium Jus *omnibus gentibus commune.* 1.99.
in tyrannidem apud quos transiit. ibid.
jus vitae ac necis continuit. ibid.
ejus diversi effectus. ibid.
expressio quomodo in Legibus XII. Tabularum facta. 1.100.
Patronatus Jus. 1.103.
Patroni Romani *unde dicuntur.* ib.
a quo instituti. ibid.
eorum officium. ibid.
de iis Lex XII. Tabul. 1.104.
Patroni *successio in liberti bona quaenam.* 2.44.
Paullus Castrensis. 1.64.
Baldi discipulus. ibid.
egestate ad studia adductus. ibid.
quae munera gessit. ibid.
Pauperiem *si quadrupes fecerit.* 1.123.
Pax *intenditur bello.* 1.89.
Peculatus *crimen. vide lege Julia peculatus.*
* *ut JCtus tradit, ante quinquennium admissum non est amplius objiciendum.* 2.78.
Pecuniae reputandae *crimen quale.* 1.128.
quomodo puniendum. ibid.
Pedanius *quot servos habuerit.* 2.17.
Pegasianorum *auctor Labeo.* 1.34.
JCtorum. vide JCti.
Pegasius. 1.35.
non nativitatis beneficio, sed virtute honores adeptus. ibid.
auctor SCti Pegasiani. ibid.
Perduellionis *Judicium.* 1.13.
crimen quale, & quomodo a majestatis crimine differt. 1.129.
hujus poena. ibid.
Perduellis *quis dicitur.* 1.63.
Perezius. 1.74.
Perizonius. *vide* Jacobus Perizon.
Permutatio *antiquissima contractuum.* 1.87.
olim venditio dicebatur. ibid.
qua ratione olim fuerit inita. ib.
* Petrus Minorita *minime Venetiis Bartulo litterarum elementa tradidit.* 1.62.
Petrus de Bella Pertica. 1.60.
Persarum *Legislator qui.* 1.93.
Philo (*Quintus Publ.*) 1.13.
Philosophia *quae praevaluit in jure.* 1.26.
Phoronaeus *Legislator Graecus insignis, Inachi filius.* 1.93.
* Pimander *quis.* ibid.
* Pisistratus *legem de ociosis edidit.* 1.94.
Placentinus. 1.57.
juris scientiam in Galliam retulit. ibid.
Placita *Principum.* 1.15.
Plato *philosophicam in Rege naturam exposuit.* 2.7.
quam Regni Persici ruinae causam affert. 2.9.
Plagium *quid.* 2.88.
quot modis committitur. ibid.
quam poenam habuit. ibid.
Plebiscita *a quibus lata.* 1.13.& 17.
Plebs Populi Romani, & *qui ex ista optimi.* 2.15.
ejusque indoles. 2.12.
munimentum adversum Nobilium insolentiam. 1.15.
quo-

quomodo in officio continenda. ib.
Plebs Populi Romani. 1.7.
rustica vel urbana. ibid.
quo loco conveniebat. 1.12.
Poenae *necessitas.* 1.90.
ejus diversitas. 1.92.
* Pollux *quis.* 1.94.
Posthumus *unde dicitur.* 2.58.
quid significat. ibid.
quotuplex est. ibid.
ejus jura quae. ibid.
ii quomodo heredes instituendi. 2.59.
Postulare *quid significat.* 1.89.
quis prohibebatur. ibid.
Pomponius Cajus. 1.33.
an fuerit Servii auditor. ibid.
Pomponius *vide* Sextus Pompon.
Pontificatus *maximus Popul. Rom.* 1.43.
ab Imperatoribus gerebatur. ibid.
Populus Romanus. 1.1.
ejus divisio. ibid.
ordinum auctor. ibid.
potestas. 1.11.
in criminibus publicis. 1.20.
conventus. 1.12.
Populares *qui.* 1.4.
Possessionis *Judicium.* 1.137.
singulari ratione exercebant Romani. ibid.
* Potestas unius in Civitate *Regnum* appellatur. 2.7.
* paucorum *Status Optimorum.* ib.
* multitudinis vero *Respublica.* ib.
Pragmaticae *jussiones quid.* 1.46.
Praecones. 1.4.
eorum officium. ibid.
Praefectus *urbi.* 1.9.
ejus Potestas ac officium. ibid.
Praefectus *Praetorio.* 1.47.
Consuli dignitate cedebat. ibid.
ejus officium. ibid.
illi assessores assidebant. 1.48.
eorum numerus. 1.47.
* Praeficae, *quae.* 1.147.
Praetores Urbis. 1.20.& 28.
potestas, Consulibus absentibus. 1.9.
habitus. 1.20.
quibus lictoribus usi. ibid.
album quid fuit. 1.22.
numerus. 1.21.
jus reddiderunt e sella. 1.20.
per annum Praeturam gerebant. 1.21.
Praetores Peregrini. 1.20.
unde orti. ibid.
eorum officium. 1.21.
potestas. 1.20.
Praetores Provinciales. ibid.
quamdiu erant in officio. ibid.
Cereales *qui.* 1.21.
Tutelares *qui.* ibid.
Edictum juris a se reddendi per annum proponere tenebantur. ibid.
quibus formulis potestatem suam exercebant. 1.22.
Praetorii *Edicti aequitas, & aestimatio.* ibid.
compilatores qui. ibid.
Praejudicium *quid in sensu juris Civilis.* 2.51.
Pro-Praetores *qui, eorumque nomen unde.* 1.20.
Principem *juvat minores magistratus gessisse.* 2.9.
Principum *Edicta quid.* 1.46.
mandata. ibid.
Rescripta quid complectebantur. 1.47.
Placita. 1.15.
Orationes, vide Orationes. 1.46.
Decreta. ibid.
Epistolae. ibid.
Priscus *vide* Neratius. 1.36.
Priscus *Javolenus.* 1.37.
levis mentis erat. ibid.
ejus eruditio in jure. ibid.
auditores, & scripta. ibid.
Privilegium *quid.* 1.141.
ejus concedendi ratio ac ritus. ibid.
Lex XII. Tabularum. 1.142.

Pro-

Probatio *semiplena num detur.* 2.65.
* Procheiron magnum, *sive Promptuarium juris.* 1.53.
* Parvum, *sive Ecloga & Synopsis.* ibid.
* Tertium, *sive Jus alphabeticum.* ibid.
* Quartum, *sive Alphabeticum parvum.* ibid.
* Quintum, *sive opus Juris.* ibid.
* Sextum *a Psellio conditum.* ibid.
* Septimum Ἑξαβιβλον *a Cujacio restitutum, atque explicatum.* ibid.
Proculianorum *Auctor Labeo.* 1.34.
Schola unde. 1.35.
Proculiani JCti *vide* JCti.
Proculus *vide* Licinius.
Proconsules *unde dicti.* 1.20.
Proconsulare *Imperium.* 1.44.
in universas Provincias exercebant Imperatores. ibid.
* *Prudentum interpretationes, unde proditae.* 1.17.
Publius Rutilius Rufus. 1.29.
ejus animi firmitas. ibid.
scripta ac aetas. ibid.
Publius & Sextus AElii *fratres.* 1.28.
Pubertatis *terminus quis.* 2.29.
ex qua lege deducitur. 2.33.
in eo computando Cassiani, & Proculejani differunt. ibid.
* Puteal Libonis *quid?* 1.134.
* Pyleus, *ejusque vitae ratio, & scripta.* 1.57.
Pytagorica *Schola.* 1.93.
* Pytagoras *ejus Author.* ibid.
* *ejusque discipuli qui, apud Crotoniatas in nostra Magna Graecia.* ibid.

Q.

Quadrupes *si pauperiem fecisse dicatur.* 1.12.
Quaesitores *qui.* 1.20.
Quaestiones *perpetuae.* ibid.
Questores *qui & unde dicti.* 1.46.
eorum officium ac diversitas. ibid.
* Quaestura, & Consulatu *cum optime perfunctus fuisset Tribonianus, appellari meruit Exquaestor, atque Exconsul.* 1.52.
* Quaestores Parricidii *quinam.* 1.20.
Quaerela *inofficiosi testamenti.* 2.60.
num ex lege Glicia, aut ex moribus descendat. ibid.
liberis inique ritè tamen exheredatis succurrit, patrisque testamentum rescindit. ibid.
num praeteritis quoque indulgeatur. ibid.
Quintus AElius Tubero. 1.30.
ejus fragilitas ac scientia. ibid.
Quintus AElius Tubero Filius. 1.33.
Ligarium infeliciter accusavit. ibid.
ejus Praeceptor Offilius. ibid.
scribendi ratio. ibid.
Quintus Hortensius *Dictator.* 1.13.
Quintus Publ. Philo *Dictator.* ibid.
* Quintus Remmius Palaemon *Scriptor.* 2.89.

R.

* Ramuensium Tribus *quaenam.* 1.5.
Rationis *humanae jura.* 1.86.
Raptus *Virginum quomodo punitur.* 2.74.
Rhadamantus *primus legumlator.* 1.93.
Referendi Jus *quid.* 1.44.
parce Imperatoribus initio concedebatur. ibid.
Regnum *quando adsit.* 2.7.
optimatum. 2.12.
Repetundarum crimen, *ejusque poena.* 2.76. & 171.
Res litigiosae *quae.* 1.106.
in sacrum non dicendae, & cur. 1.107.

de

de iis Lex XII. Tabularum. ibid.
Responsa JCtorum *vide* Jurisconsulti.
Residui *crimen quod.* 2.76.
qui eo teneantur. 2.77.
Res *publica quando occurrit.* ibid.
stricte accepta quid. 2.14.
Roman. a quo constituta. 2.16.
Rex *quis optimus.* 2.7.
satellites exteros non habeat. ibid.
* *Caput videatur esse* Magistratuum, *ejusque Imperium fons appareat* Legitimae Jurisdictionis. 1.8.
* Ricinium *quid.* 1.147.
Riminaldus. 1.66.
Rofredus Beneventanus. 1.59.
Azonis discipulus. ibid.
actionum formulas aliaque scripta edidit. ibid.
* Rogatu *aliorum, metu in potestate deterioris deveniendi ad imperium pergunt Magnates non eorum sponte ambitioneque.* 1.7.
Rogerius. 1.57.
Rogus *quid. vide Bustum.* 1.151.
Romam *intrare nonnisi deposito officio licebat.* 1.8.
Romanorum *justitia, & jus.* 1.94.
unde profluxit. 1.92.
Romanorum *patrimonium maxima ex parte in servis constitit.* 2.17.& 18.
pietas in legibus ferendis. 2.6.
status crebra mutatio. 2.16.
plebis potestas. ibid.
Respublica a Romulo constituta. ibid.
Quando in Tyrannidem inciderit. ibid.
illi, quo genere cum primis erant prodigi. 2.17.
cum tenera puella nuptias inire solebant. 2.33.
* Romilia V. Tribus *Romanorum.* 1.5.
Romulus *ordinum Populi Rom. auctor.* 1.1.
De Rosata. *vide* Albericus *de* Rosata.
* Ruinus. 1.66.

S.

SAbinus. *vide* Coelius Sab. *It.* Fabius. *It.* Masurius.
Sabiniani *JCti. vide* Jurisconsulti.
Sacrae *res, eorumque jura.* 1.144.
Sacrificia *hominum varii erant generis.* 2.85.
apud plures gentes fuere in usu. ibid.
Sacrilegi *qui.* 2.77.
eorumque poenae. ibid.
Salicetus *factionibus, & exilio clarus.* 1.66.
Salvius Julianus. 1.37.
cognomine Severus dictus. ibid.
Adriano Imperatori familiaris. ibid.
Edictum perpetuum aliosque libros scripsit. ibid.
ejus dignitates. ibid.
Sapientis *vita beata.* 1.86.
Sapientis *in hebetiores dominatio cur ab ipsa natura concessa.* 2.4.
Scaevola. *vide* Cerb. Scaevola.
* Scarameus *(Daniel)* 1.60.
Schola *Proculianorum unde dicta.* 48.
Bononiensis. a quo instituta. 1.55.
Bituricensis. 1.69.
Pythagorica. 1.93.
Scholae publicae *quot in Jure apud Romanos fuerint.* 1.53.
Scribae *doctores quodammodo Magistratuum erant.* 1.3.
eorum officium, dignitas. ibid.
navales qui. ibid.
Scientiae, *& artes hominis injusti malitiam augent.* 2.8.
Scrinia *quid.* 1.47.
eorum diversitas. ibid.
cura quibus demandatur. ibid.
Seditiones *quomodo coercentur.* 2.63.

* Se-

* Semestris *saltem annuus factus est per Nemercum Dictatorem Magistratus, qui antea quinquennium durabat.* 1.4.
ejus exequendae ratio apud Rom. ibid.
de ea Leges XII. Tabularum. 2.140.
Sententia Judicis. 1.38.
Sententias *quis rogabat.* 1.9.
earum dicendarum ratio. ibid.
* Sententia *de Connano a Cujacio prolata.* 1.73.
* *de Brissonio regii consilii adsessore, & parisiensi praeside quaenam fuit realis* sententia *ab Henrico III. proferta.* ibid.
* Senacula *quae apud Romanos.* 1.8.
Senatus *Pop. R. ex quibus erat conscriptus.* 1.& 2.
quot personis constabat. 1.2.
habendi tempus. 1.9.
ejus locus. 1.8.& 12.
authoritas ac potestas. 1.8.
quando diminuta. ibid.
officium in quo constabat. ib.& 11.
convocandi jus cujus erat. 1.8.
dimittendi formula. 1.11.
ordo sedendi. 1.9.
ordinis insigne quod. 1.3.
potestas circa bellum gerendum;
Seminarium quod. 1.2.
Decreta. 1.11.
Senatores *qui dicebantur.* 1.1.& 2.
eorum aetas justa. 1.2.
in Senatum venire cogebantur. 1.8.
quo censu fuerint lecti. 1.2.
ante censum a quibus lecti. ibid.
censu diminuto ad ordinem Equestrem descendebant. ibid.
quo ordine in Senatu sedebant. 1.9.
eorum discessio quid significat. 1.10.
Senatusconsultum. 1.9.
ejus dicendi ratio & tempus. 1.8.9.&.128.
approbatio. 1.10.
quomodo conscribendum. 1.9.
quot Senatoribus condendum. ibid.
Senatus saltem faciebat. 1.13.
quomodo asservandum. 1.9.
a quibus impugnari poterat. ibid.
ejus impediendi ratio. ibid.
post solis occasum condi prohibetur. 1.128.
* Senatusconsultum *Romani minime concedere permittebant* post Solis occasum. 1.128.
* *nec minus antequam* Sol ortus fuerit. ibid.
* noctem *quomodo appellavit* Menander. ibid.
* *abeunte die* horam, *quae sequebatur* intempestivam *vocarunt.* ibid.
* *ejus discessio aliquando quomodo perficiebatur.* 1.10.
* SCtum *hanc, inter alias damnandorum Bacchanalium causas, recensuit, nempe, quod nocte agitarentur.* 1.128.
* *Neque ante Solis occasum condere licebat.* 1.9.
S. C. Articulejanum *quomodo prodiit.* 1.17.& 2.23.
Praesidis Provinciae jurisdictionem in causa libertatis extendit. 1.17.&.2.23.
S.C.Calvisianum. 2.32.
de nuptiis a minori LX.annorum majori quinquagenaria initis disponit. ibid.
S.C. Claudianum *ad legem Papiam.* 1.17.& 2.32.
condidit Tiberius Caesar. ibid.
probibet nuptias sexagenarii cum minore L. annorum. ibid.
a Claudio postea abrogatum. ibid.
Legis Papiae caput. Qui abrogatum statuunt, notantur. ibid.
S.C. Claudianum *aliud, quod liberis,*

ris, quibus libertus a Patre assignatus fuerit de certa hereditatis parte prospexit. 1.18.& 2.61.
Senatusconsultum Claudianum ejusque auctor Caesar Claudius. 1.17.& 2.25.
mulieres cum alienis servis concubere sub poena servitutis prohibet. ibid.
cur Vespasiano adscribitur. ibid.
ejus limitatio, ac varia lectio offenditur. ibid.
& Paulo obstanti respondetur. ibid.
illud a Justiniano sublatum. ibid.
* Senatusconsultum Claudianum tempore Trajani conditum de servis manumissis. 1.19.
Senatusconsultum Dasumianum libertati servorum favet. 1.17.& 2.22.
fraudulentam hereditatis alienationem coercet. 1.18.
Senatusconsultum Julianum, a Graecis Adrianum appellatur. 1.18.& 2.60.
ejus introducendi causae. ibid.
Senatusconsultum Juncianum servis prospexit. 2.23.
a Senatusconsulto AEmiliano non discernendum. ibid.
Senatusconsultum Largianum. 1.17.& 2.20.
liberis heredibus a Patre institutis ratione bonorum liberti subveniet. ibid.
Senatusconsultum Macedonianum improbat mutuum filiisfamilias dare, creditorique repetitionem ejus denegat. 1.18.
Senatusconsultum Macedonianum unde appellatum. 2.53.
ejus introducendi ratio, & finis. ibid.
Senatusconsultum Neronianum. 1.19.& 2.90.
etiam Pisonianum, & Claudianum appellatur. ibid.
poenis servorum subjicit eos, qui manumissi sub eodem tecto mansissent. ibid.
a paucis animadversum. 2.55.
in legatorum favorem introductum. ibid.
Senatusconsultum Ninnianum sive Nonnianum incerti auctoris est. 1.17.& 2.23.
Numianum alicubi dicitur. ibid.
Servorum, & libertorum ad libertatem, & ingenuitatem proclamantium fraudes restrinxit. ibid.
delationem fraudis omnibus permisit. ibid.
detegenti fraudem servos, aut libertos addicebat. 1.17.& 2.23.
elapso quinquennio, aut mortuo ingenuo perimitur. ibid.
Senatusconsultum Orfitianum liberis successionem concedit. 1.18.& 2.62.
quos liberos excludit. ibid.
Senatusconsultum Pegasianum fiduciario quartae detractionem concedit. 1.18.
quo tempore conditum. 2.56.
Senatusconsultum Perniciani coelibes perpetuis coelibatus poenis subjecit. 2.32.
abrogatum a Justiniano. ibid.
Senatusconsultum Plancianum. 1.18.
etiam Plautianum appellatur. 2.50.
de denunciatione praegnationis post divortium, & partu agnoscendo disponit. 1.18.& 2.50.
incertae est aetatis. 2.50.
Senatusconsultum Rubrianum servis libertatem quam heres rogatus praecidere intendit, plene concedit. 1.17.& 2.22.
unde dictum. 2.22.
adimit heredibus rogatis jus Patro-

tro-

tronatus. 2.23.

Senatusconsultum Sabinianum *heredibus adoptivis prospexit.* 1.18.& 2.56.

Senatusconsultum Silanianum. 1.19.

num a quibusdam recte Syllanianum dicatur. 2.90.

ejus origo, & aetas diu incerta. ibid.

eos, qui negligunt, aut refugiunt accusare, poenis subjicit. ibid.

Senatusconsultum Statilianum. 1.19.

ejusque auctor. 2.90.

ejus summa quae. ibid.

Senatusconsultum Tertullianum, & Orphitianum. 1.18.& 2.62.

Filio matrique mutuam successionem permittit. 1.18.& 2.62.

ejus commodis quot modis mater privatur. 2.62.

Senatusconsultum Trebellianum *de hereditate, ejusque actionibus ab herede in alium transferenda sibique quarta ejus parte retinenda disposuit.* 1.18.

quo tempore constitutum. 2.56.

ejus actiones dantur etiam universitati. 2.57.

* Senatusconsultum Turpillianum. 1.19.

ejusque author. 1.89.

eos coercet, qui reis ad effugiendum judicium moras nectendo subveniunt. ibid.

Senatusconsultum Vellejanum, *unde appellatum, ac pariter unde descendit.* 1.18.& 2.54.

foeminis pro alio intercedentibus subvenit, & fidejussionem firmat. 1.18.

Senatusconsultum Vitrasianū *quale.* 1.17.& 2.23.

Infantibus, quibus libertas fideicommissaria relicta erat, subveniebat. 1.17.& 2.23.

Senatusconsultum Vectii Lybici, *ab aliis Vectibulicium dicitur.* 2.25.

Servis publicis manumissis libertatem concedebat. ibid.

Senatusconsultum Volusianū *fraudulentam debiti alieni acquisitionem, & proprii exactionem per vim factam vetat.* 2.74.

Senatusconsulta *quatuor ad legem Corneliam de falsis.* 2.80.

quam comprehendebant singula summam, atque poenae determinationem. ibid.

Sepulchra *in usum profanum adhiberi vetitum.* 2.94.

eorum jura alia. 1.150.

Sepis *interstitium.* 1.109.

Servi *annulos gestare prohibebantur.* 2.22.

eorumque numerus Romae quis. 2.18.

numero insunt fugitivi. ibid.

ultra numerum manumissi quomodo computandi. 2.19.

nominatim manumittendi. ibid.

heredes facti, quando ipso jure liberi. ibid.

Servius Sulpitius *qua ratione in juris studio profecerit.* 1.32.

Ciceroni erat conjunctissimus. ibid.

summam attigit iuris aliorumque studiorum scientiam. ibid.

quae munera & honores gesserit. ibid.

Servius Tullius. 1.6.

Servitus *viae quam habet latitudinem.* 1.107.

* Servis, & foeminis *nihil astutius, & fallacius.* 2.14.

& quare. ibid.

Servitutum usucapio *quando, & quo modo obtinetur.* 2.52.

Sexus *foemineus cur virili natura subjicitur.* 2.4.

Sextus & Publius *AElii, fratres.* 1.28.

Sextus Papyrius. 1.32.

Sextus Pomponius. 1.30.
Sextus Pompejus. ibid.
jurium, Geometriae, & Philosophiae Stoicae peritus. ibid.
Sextus Caecilius Africanus. 1.38.
Julianum Praeceptorem suum imitatus. ibid.
Sicarii *qui dicuntur.* 2.83.
Sica *quale armorum genus erat.* ibid.
* Sigonii *judicium circa Leges XII. Tabularum.* 1.95.
* Sociales Leges *quaenam fuere.* 2.74.
Societatis *humanae origo, unde.* 1.87.
Sodales *qui dicebantur.* 1.116.
de iis Lex XII. Tabularum. ibid.
Solon *ejusque gesta.* 1.93.
* *Qui & Arcon non sorte sed sponte constitutus fuit.* 1.94.
* *Testandi facultatem primus dedit.* 1.112.
* *Senatum Areopageticum gravissimum illum, & pervetustum constituit.* ibid.
* Sozomenus *a Petavio mendacii redarguitur.* 2.132.
Spadonibus *nuptiae cur prohibitae.* 2.32.
qui tales, & quotupliciter sumuntur. ibid.
generandi virtute quatenus adhuc pollent. ibid.
* Spe *augendae libertatis ad Romanam urbem confluentium Romulus a quibusnam nationibus exemplum recepit.* 2.105.
* Spinellus (Nicolaus) *Neapolitanus summa cum laude, ac ingentibus honoribus a Regina Joanna ad Urbanum II. legationis munere mittitur.* 1.66.
* *familia Spinellorum Neapoli ab Anno MCCC. semper illustris propensa fuit.* ibid.
Sponsalia *biennio quatenus circumscripta fuere.* 2.33.
ultra biennium protracta a Sponsis, maritorum praemia perdunt. ibid.
num hoc casu arrham sponsa retinet. ibid.
hujus biennii computandi ratio. ibid.
an inter tutorem, & pupillam prohibita. 2.50.
* Statuas *benemerentibus Imperatores a Senatu poscebant.* 2.131.
Statuliber *qui erat.* 1.114.
ejus mentio in Lege XII. Tabul. ibid.
Status Optimatum *quando occurrit.* 2.7.
Popularis, *ejusque Natura.* 2.14.
* Stenelaidas *Ephorus in Lacedaemonum Republica quid instituit.* 1.10.
* Sterilitatis *causa Sp. Carvilio Ruga uxorem repudiavit.* 1.105.
Stoicae philosophiae *in jure authoritas.* 1.26.
* Stiliconis *laudes.* 2.137.
Stuprum *quod ejusque poena.* 2.69.
ejusdem adjutores quomodo coercendi sunt. ibid.
Substitutio *ejusque indoles.* 2.48.
cur excogitata. ibid.
quamvis obscura inducitur. ibid.
* Subura *l. Tribus Romanorum.* 1.5.
Successio *ab intestato.* 1.112.
quo ordine contingit. 1.113.
intestatus qui dicitur. ibid.
ejusdem Lex XII. Tabularum. ibid.
* Successionem *ac bonorum administrationem Charoandas quo consilio consanguineis tradidit.* 1.100.
* Sumtibus *provocatur Civis alter, ab altero, & quare.* 2.13.
* Syncellus Cronologus. 1.93.
* Sylla, sua Lex *unde emanata quo tempore fuit.* 2.83.

* Ta-

T.

* TAbulae Legis cur duodecim fuere. 1.16.& 17.
* Tabula. I. ejusque Paraprasis. 1.160.& 161.
* II. cum sua Paraphrasi. 1.162.& 163.
* III. una cum Paraphrasi suâ. 1.164.& 165.
* IV. ac sua Paraphrasis. 1.166.& 167.
* V. & Paraphrasis sua. 1.168.& 169.
* VI. item & sua Paraphrasis. 1.170.& 171.
* VII. una simul cum Paraphrasi sua. 1.172.& 173.
* VIII. suaque Paraphasis. 1.174.& 175.
* IX. cui sua Paraphrasis inest. 1.176.& 177.
* X. sua Paraphrasi donata. 1.178.& 179.
* XI. Paraphrasim suam gerens. 1.180.& 181.
* XII. sua Paraphrasi haud expers. 1.182.& 183.
* Tarquinii Superbi tempore Respublica orta sub regimine unius, atque a Romulo in summa juris aequabilitate, concordiaque ordinum constituta, decidit in tyrannidem. 2.16.
* Tarquiniis ejectis quid singulis annis per populi comitia conferebatur in Consules. 2.104.
Tarruntenus vide Paternus.
Tartagnus, vide Alexander Tartagnus.
Tergiversores, qui dicuntur. 2.89.
eorum poena. ibid.
* Tertullianus sub Sept. Severo vixit. 1.38.
num sacer an civilis scriptor, dubitatur. ibid.
Testes falsi quinam proprie sunt. 1.128.
eorum diversa poena. ibid.
Leges XII. Tabularum. ibid.
quaenam poena plectuntur. 2.83.
Testes esse vetebantur repetundarum rei. 2.76.
Testimonium denunciare quid notat. 2.75.
* Thaletes Acticarum Legum conditor. 1.94.
* Thalalaeus in Graecam Linguam Pandectas transtulit. 1.53.
* Thebanorum Imperator Diagondas sacra nocturna omninò delevit. 1.128.
* Themistius qui cum Constantinopolim coleret Romam μητρόπολιν τὴν ἡμετέραν metropolim nostram appellabat. 2.132.
Theopompus Spartanorum Rex cur regiam quam obtinebat potestatem, extenuavit. 2.8.
* Thesei exemplum confirmavit Romulum in suo principatu, eumque roboravit. 2.105.
Tiberius Coruncanus Princeps. 1.38.
jus docuit, & quo tempore vixit. ibid.
ejus dignitas, & honores. ibid.
* Tiberius Imperator Modestiae callidissimus simulator fuit. 2.105.
Tigni injuncti actio. 1.124.& 125.
de eo Lex XII. Tabularum. ibid.
Timor ad fallendum acuit. 2.13.
Titus Aristo qui fuit. 1.38.
summis a Plinio laudibus extollitur. ibid.

Tor-

Torquatus, *vide* Manilius.
* Tranquillitas *animi quid.* 1.85.
Trebatius Testa. 1.33.
Tribuni *per seditionem primum impetrati.* 2.16.
* Tribuno *ad populum concionanti contradicere vetuit Lex Icilia.* 1.12.
Tribonianus *qui.* 1.51.
unde ortus. ibid.
Juris civilis compositor. ibid.
socios compilatores quos habuit; culpatur a Suida. ibid.
capitis accusabatur a seditiosis. 1.52.
ejus laudes & vitia. ibid.
honores. ibid.
Tribuni Plebis. 1.11.
quam potestatem habebant. ibid.
consulibus potestate erant maiores. 1.8.
eorum inviolabilitas. 1.11.
intercessio. 1.12.
illi ex quibus collecti. ibid.
quot fuerint. ibid.
eorum domus die noctequе patebant. ibid.
Tribus *quotuplices apud Rom. fuerint.* 1.5.& 6.
Tryphoninus *Syriae praefuit.* 1.38.
Tubero *vide* Quint. Aelius
ejus officium. 1.33.
Tutoris datio. 1.159.
a quo quibusque solennibus fiebat. ibid.
Tutorum *Jus.* 1.100.
Tutela *quid.* ibid.
Furiosorum qualis. 1.101.
Prodigorum, quaenam. ibid.
quibus Legibus. XII. Tabularum deferebatur. 1.100.
ejus actiones. 1.102.
in quo differt a Cura. 1.101.
Tutor *quomodo puellae nupturae ad dotem constituebatur.* 2.34.
ejus officium. ibid.
a quo, quibusve sollennibus fiebat. 2.26.
cautiones si neglexerit magistratus, convenire potest. ibid.
Tutelae *diversitas.* ibid.
* Tutelares Praetores *quinam fuere.* 1.21.
* *quomodo exercebant eorum potestatem.* 1.22.
Testamentaria *Civibus Romanis deferenda.* ibid.
legitima *agnatis.* ibid.
dativa *quibus, & quo modo.* ibid.
cessiva *quae.* 2.27.
Tyrannorum Graecorum *callida regnandi ratio.* 2.9.
virtutum simulatio. ibid.

V.

Vades *qui dicebantur.* 1.131.
qua in re a Vindicibus differunt. 1.133.
Vadimonium desertum *justas rei non comparentis causas complectitur.* 1.135.
de eo Lex XII. Tabularum. 1.136.
Varus. *vide* Alfenus Varus.
* Vatinius *quibusnam blanditiis Neronem excipere solebat.* 2.105.
Veneficium *quid.* 2.84.
Vesembecium. 1.74.
Veteres *olim seorsim singuli habitarunt.* 1.87.
Viatores *qui.* 1.4.
* Viglii *labore, & ingenio jus Civile excelluit.* 1.73.
* Vim *generandi in homine, ac in muliere foecunditatem non solum ex annis, verùm etiam ex habitu & robore corporis esse arguendam,* Caropresius *Italorum philosophorum aetate nostra maximus, censuit.* 2.31.
Vindices *qui & unde dicti.* 1.133.
num cum vadibus conveniunt. ibid.
quae Legibus XII. Tabul. de iis extant. ibid.

Vin-

Vindiciae *quid.* 1.136.
quas Leges XII. Tabularum superstites habent. 1.137.
Vinnius. 1.74.
* Vires *in corpore*, Consilium *in mente locavit Deus.* 2.14.
Virgines Vestales *quomodo colebantur.* 2.34.
* Virginum *raptus quâ poenâ mulctatur.* 2.74.
Viris *foeminae ipsâ naturâ subjectae sunt.* 1.87.
Virtutum *origo.* 1.84.
* Virtus *Naturae fines non transgredit.* 1.85.
Vis *quid olim dicebatur.* 2.73.
publica *quomodo a privata distinguitur.* ibid.
privata *quid.* 2.74.
de ea legem tulisse fertur Julius Caesar. 2.73.
Vita beata *sapientis.* 1.74.
Vita *& eorum natura.* ibid.
* Vitium *culpâ parentum propagatum, effunditur ad posteros.* 1.41.
* Vitia *cupiditates Animo afferunt.* 1.85.
Vocatio in jus *quid.* 1.130.
ejus formula. 1.131.
exercendae modus. ibid.
quas exceptiones reo indulgebat ibid.
quas Legibus XII. Tabularum habet. ibid.
Volusius Mecianus *quis.* 1.38.
ejus laudes. ibid.
Senatusconsulti Volusiani author. ibid.
* Vulcani *Templum extra Urbem Romulus* Senatum *vocavit.* 1.8.
* Vultei, & Pacii *industria jus civile excultum fuit.* 1.73.

U.

* Ulpianus *vide* Domitius Ulpianus.
* Ulpius Marcellus. 1.38.
* Urbis *Conservator M. Tullius primus a Q. Catulo appellationem* Patris Patriae *acceperat.* 2.105.
* Urbis Praefectus *quisnam erat.* 1.9.
* *munus suum ac potestas.* ibid.
* Urbis Praetores. 2.18.
* *eorum habitus.* 1.20.
* *numerus.* 1.21.
* *muneris tempus.* ibid.
Usucapio, *a quo introducta.* 1.110.
ejus introducendae ratio & finis. ibid.
quod tempus, quasque res requirit. ibid.
quas habet Leg. XII. Tabularum. ibid.
Usurarum modus *privatis Graeciae foenerationibus relictus.* 1.116.
a Romanis qui fuerat determinatus. ibid.
Computandarum ratio & usus. ibid.
de Usuris Leges XII. Tabular. 1.120.
Uxores, *quae proprie dicebantur.* 1.104.
vino uti prohibebantur. ibid.
earum potestas in maritum. ibid.
per usucapionem. ibid.
* *Romae tanta erat morum dissolutio propagata, ut quotannis prope uxores mutarent* virum, *atque annos frequentius* a maritorum, *quàm* a consulatus *serie numerarent.* 1.105.
Uxores *quomodo una cum liberis a marito tractandae.* 2.13.
Magistratuum Provincialium delinquentes, quomodo puniebantur. 2.75.

duo

duo erant genera apud Veteres Romanos. 2.61.

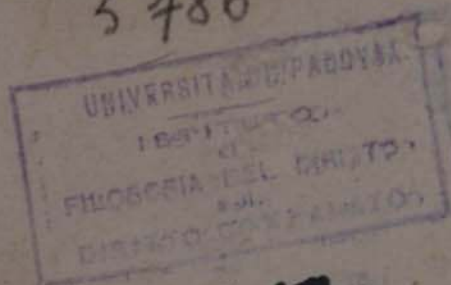
X.

* Xantus Lydius. 1.93.
Xenia *Magistratui accipere permittitur.* 2.54.
Xenophontis *sententia.* 2.9.
* Xersis. 1.93.
* Xilander *quid protulit de Augusto Senatus convocati Ius habente.* 2.104.

Z.

Zaleucus *legislator Graecus.* 1.93.
* Zamolxius Scita, *Legislator Pythagorae servus.* ibid.
* Zeno *Elatis legislator.* ibid.
Zoroaster *num Persarum Legislator.* ibid.

INDICIS
ATQUE TOTIUS OPERIS
FINIS.

5786
UNIVERSITÀ DI PADOVA
ISTITUTO
DI
FILOSOFIA DEL DIRITTO

GRAVINA
De
Origine
Juris

(a) Pindar. ode 5. ubi Scholiast.

voce praeconis cum ipſe victor, tum patria ejus, & pater appellabantur. (a) Unde non mirum ſi coronae honorem Romanarum legum conditores etiam parenti tribuerint: poſt elatum enim filium, coronam eandem domum referebant, ut argumentum virtutis uſque ad funus parentum in familia maneret. Sed novorum temporum luxuries, praecipue ſub Imperatoribus, hanc omnem diſciplinam evertit, coronaſque communes reddidit omnibus, (b) exceceptis Chriſtianis, qui ſuperſtitioſum ritum abhorrebant. Legem autem, quam & plures ſarcire tentarunt, en qualem reſtituit Jacobus Gothofredus.

(b) Juven. *Sat.* 12. *Minut. Felix.* Tertul. *de coron. milit.*

Qui coronam parit ipſe pecuniaeve ejus virtutis ergo arguitor: & ipſi mortuo parentibuſque ejus dum intus poſitus eſcit foriſque effertur, ſe fraude eſto.

Parit) male Ra
praeteritum eſt antiquu
aliquando praeteritum e
ſcedi pro *diſceſſi*, & *deced*
apud Cat. in orat. de bel
Cic. *de leg. ſacrum ſacrove*
ri pro *deperiia pario.*

(c) *de uſu antiq. locution. cap.* 12.

(d) Varro *de re ruſtic.*

Pecuniae) *pec*
ſtro, ut ſervi, & equi,
laborem, praemium ver

Arguitor) nih
adducitor, reponunt. Se
arguatur virtus, declaretur
mode, atque uſitatis ex
Qui coronam meruerit i
virtutem laudator: ipſique
dies collocatum eſt cadaver,

(e) *l. pecuniae D. de V.S.*

Sed jam diſputationem
venimus enim ad poſtremam
quae ſpatium praefinit, quod
debeat intercedere, (f) quod I
aedes vicinae volitante flamm
daveris proximiores inſiliat
hanc pertinere ad aedes ru
proximitas urbanorum aed
niam lex privatis cavet, u
torem: ſequitur, domino
extruere: adeo ut nequea
eodem inferatur. Quo per
infer., ubi *legitimum modum*
a XII. Tabul. leg. praeſcrip
tatur. Tandem progrediun
religionem ſepulchrorum
eximebantur; cum non lic
tamen nominatim de veſtib
veſtibulum ſepulchi, tanqu
tes, ut acceſſio illa ſepulc
cientes, ne buſtum uſucape
preto locum, ubi cadaver fu
quamvis locus uſtionis prop
ſepulchro hic accipiemus, inu
chra per ſe ſatis ipſo religioſi
quam nominatim nova lege caveri oportebat. Cavet autem lex quia buſtum, ſive locus ubi cadaver tantum fuiſſet crematum, neque conſeptum erat, neque religioſum: & interdum monumento conjungebatur, interdum vero conjugi prohibebatur, ut hae antiquae inſcriptiones teſtantur.

(f) Cic. *lib.* 2. *de legib.*

(g) Feſtus *in verbo buſt.*

Huic

Huic monumento uſtrinam adplicare non licet. (a) En autem leges ipſas ex Cicerone quantum potuit reſtitutas.

(a) *vid.* Popm. *de diff. verbor. verb. buſtum.*

Rogum buſtumve novum alienas aedes propius LX. pedes, ſi dominus nolet, ne adjicito.

Fori buſtive aeterna auctoritas eſto.

(b) Hotoman. *lib. X. obſervat. cap.* 7.

Rogum) de his verbis haec habet Servius in fragmentis. *Apparatus mortuorum Funus dici ſolet: extructio lignorum Rogus: ſubjectio ignis Pyra; crematio cadaveris Buſtum: locus Uſtrina: operis conſtructio Sepulchrum: inſcriptum nomen, memoriaque, Monumentum.* Sed non ſemper in uſu loquendi

(c) Plin. *lib.* 33 *cap.* 1.

(d) Iſid. *lib.* 20. *etymolog. item, lib. de divin. off. l. ſi donatae* 36. § 1. *D. de donat. inter vir. & uxor.*

i locum, ubi corpus
ionis non modo Hoto-
bemus *de differen. verbor.*

(e) Varro 4. *de ling. lat.*

crematus, non etiam ſe-
ſtaque ſervant buſta; &
iſſe in campo Martio, &
addo Donatum, qui *bu-*
Quam ſententiam etiam
m eſſe poteſt aliquid, ubi
ſt buſtum. Atque hacte-

(f) *l. penult. D. de donat. inter vir. & uxor.* Cujac. 11. *obſervat. cap.* 2. Plutarc. *in problemat.* LXXIX. DE JURE FLAVIANO.

t omnibus, at uſus il-
populo ignorabatur.
uoſas, inſtrumentaque
bus miniſtrarent. Unde
tus, quorum ſolennio-
onceptionibus, ſive for-
iebantur. Romani enim
e ſignis mentem expri-
um, & ſignorum reli-
, niſi quod ſuis eſſet ri-
lum dabant, (b) nec an-
onſis acceperant. (c) In
unis vitae adhibebatur:
n, qui vi, & humore
e vetus ſapientia prae-
atrimonii ſignum, ſine
la, quia per ea vitae
traditione *clavium*, do-
undem ademtione eri-
tur; quod inſtitutum
fiebat ſolenni *jactu la-*
(b) Item & ſervo ma-
us liber eſſet, quo re-

(g) Feſtus Pomp. Cicer. *Phil.* 2. Ambroſ. *epiſt.* 65.

(h) *l. de pupill.* § *meminiſſe D. de nov. oper. nunciat. l. ult. Cod. de emancip. & novel.* 8. Cornutus *in Perſ. l. directis X. D. de teſt. manum.* Plaut. *in milit.*

(i) Cic. 3. *de Orator.*

exit

(k) Gellius *lib.* 20. *cap.* 9. Cic. *pro Caecin.*

, quae libertatis nota
cum ſeſe profiteretur
n legatis procedebat.
bant defringendo ſurcu-
lum arboris. (i) *Vindiciae*, ſive lites de fundo, inſtituebantur conſerta manu per ludricam pugnae ſpeciem, & ſimulata concertatione *feſtucas* committebant, praelium imitantes, eaque dicebatur *vis moribus facta*, de quo & ſupra. (k) Cum teſtem aliquem facerent, imam aurem illius digitis primoribus atterebant, quaſi memoriae ſedem, ut jam expoſuimus. (l) In qualibet translatione dominii rerum earum, quae mancipi vocabantur, quarum proprietatem in noſtro dominio habemus, adhibebant *aes*, & *libram*,

(l) Plinius *lib.* 11. *c.* 45. Plaut. *in Perſ.* Horat. *ſerm. lib.* 1. *ſat.* 1.

cujus